

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
ȘCOALA DOCTORALĂ ȘTIINȚE UMANISTICE

CONSORTIU: Universitatea de Stat din Moldova (USM), Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți (USARB), Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul (USC)

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 94:316.342.2(478):352(470+571)"1812/1847"(043)

FRUMOSU ELENA

**ÎNCADRAREA CATEGORIILOR SOCIALE PRIVILEGIATE
DIN BASARABIA ÎN SISTEMUL SOCIO-ADMINISTRATIV
AL IMPERIULUI RUS, ÎN BAZA DOCUMENTELOR VECHI
PĂSTRATE ÎN FAMILII (1812-1847)**

611.02 – ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teză de doctorat în istorie

Conducător științific

Dragnev Demir

Dr. hab., prof. univ.

Autor

Frumosu Elena

CHIȘINĂU, 2023

© Frumosu Elena, 2023

CUPRINS:

CUPRINS	3
ADNOTARE	5
LISTA ABREVIERILOR	8
INTRODUCERE	9
1. REPERE ISTORIOGRAFICE ALE PROBLEMEI ȘI SURSE RELATIVE (INEDITE ȘI EDIȚII DE DOCUMENTE).....	23
1.1. Dimensiunea istoriografică referitoare la încadrarea categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus	23
1.1.1. Abordări generale.....	23
1.1.2. Istoriografia de la începutul secolului al XIX-lea până la 1917.....	26
1.1.3. Istoriografia românească, sfârșitul secolului al XIX-lea – anii 1918-1940, 1941-1944.	29
1.1.4. Istoriografia postbelică, sovietică și după 1991.....	35
1.2. Surse relative la procesul de încadrare a categoriilor privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ imperial rus în baza documentelor vechi păstrate în familii	45
1.2.1. Documente inedite din fondurile arhivistice	45
1.2.2. Surse documentare genealogice	47
1.2.3. Surse documentare juridico-administrative.....	49
1.3. Concluzii.....	52
2. PARTICULARITĂȚILE ȘI ETAPELE ÎNCADRĂRII CATEGORIILOR SOCIALE PRIVILEGIATE DIN BASARABIA ÎN SISTEMUL SOCIO-ADMINISTRATIV AL IMPERIULUI RUS ÎN PERIOADA 1812-1847.....	55
2.1. Evoluția privilegiului scris în Principatul Moldovei până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus	55
2.1.1. Consolidarea privilegiului scris la mijlocul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea	59
2.2. Temeiul juridic al privilegiilor categoriilor sociale autohtone din Basarabia în primul deceniu după anexare la Imperiul Rus	64
2.2.1. Legea nescrisă: „Obiceiul pământului”	64
2.2.2. Codicele Principatului Moldovei și manualul juridic al lui Andronachi Donici	65
2.3. Stabilirea categoriilor privilegiate din Basarabia și încadrarea individuală a boierimii autohtone. Specificul primei etape a încadrării (1812-1821)	67
2.3.1. Instituirea politică a dvorenimii basarabene.....	78
2.3.2. Tabelul de ranguri și sistemul etichetei nobiliare în Basarabia. A doua etapă a încadrării (1821-1831).....	83

2.3.3. Încadrarea boiernașilor, a mazililor și a ruțașilor în sistemul socio-administrativ imperial rus. A treia etapă a încadrării (1831-1847)	92
2.4. Concluzii	101
3. ROLUL DOCUMENTELOR VECHI PĂSTRATE ÎN FAMILII ÎN PROCESUL ÎNCADRĂRII CATEGORIILOR PRIVILEGIATE DIN BASARABIA ÎN SISTEMUL SOCIO-ADMINISTRATIV AL IMPERIULUI RUS	104
3.1. Documentele vechi păstrate în familii – dovezi ale statutului social privilegiat în Basarabia în perioada 1812-1847	104
3.1.1. Caracteristica generală și sistematizarea documentelor vechi păstrate în familii	104
3.1.2. Practica utilizării de către autoritățile imperiale ruse a documentelor vechi păstrate în familii pentru recunoașterea drepturilor patrimoniale în spațiul pruto-nistean	112
3.2. Acte ale autorității supreme de recunoaștere a statutului privilegiat în Basarabia (1812-1847)	117
3.2.1. Hrisovul lui Constantin Mavrocordat din 1734.....	117
3.2.2. Regulamentul din 17 februarie 1821 cu privire la recunoașterea calității de dvorean conform rangurilor și privilegiilor moldovenesci	119
3.3. Tipologia dovezilor documentare de atestare a statutului privilegiat în Basarabia	121
3.3.1. Dovezi documentare directe (hrisoave/cărți domnești, genealogii, spițe de neam, de moșie și arbori genealogici)	123
3.3.2. Dovezi documentare indirecte (testamente, foi de zestre)	134
3.4. Concluzii	143
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	146
BIBLIOGRAFIE	149
ANEXE.....	171
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	206
CURRICULUM VITAE AL AUTORULUI.....	207

ADNOTARE

Frumosu Elena: Încadrarea categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus în baza documentelor vechi păstrate în familii (1812-1847), teză de doctor în istorie, Chișinău, 2023

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 279 de titluri, 137 de pagini de text de bază.

Cuvinte-cheie: Basarabia, categorii privilegiate, structură socială, documente vechi păstrate în familii, încadrare, boierime, mazili, ruptași, dvorenime/nobilime basarabeană.

Scopul lucrării: elucidarea multiaspectuală a încadrării categoriilor privilegiate din Basarabia, ca elemente ale structurii sociale ale Principatului Moldovei, în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus în baza documentelor vechi păstrate în familii (1812-1847).

Obiectivele lucrării: elucidarea istoriografiei problemei; identificarea particularităților procesului, analiza evoluției și consolidării privilegiului scris, a bazei juridice a drepturilor ereditare în Țara Moldovei; evidențierea modului de încadrare prin absorbția structurii sociale autohtone de către cea existentă în Imperiul Rus; reflectarea importanței și a tipologiei documentelor vechi de familie în procesul încadrării categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în perioada 1812-1847.

Noutatea și originalitatea științifică constă în cercetarea problemei în baza unui set de acte mai puțin studiate și/sau inedite – documente vechi păstrate în familii, precum și în elucidarea de ansamblu a aspectelor de istorie socială, genealogie, documentologie și arhivistică (de clasificare, descriere, colaționare și analiză) a surselor studiate.

Problema științifică soluționată: teza completează lacuna istoriografică referitoare la modul de încadrare a categoriilor privilegiate din Basarabia – încadrarea individuală a reprezentanților boierimii autohtone ca persoane individuale cu statut social privilegiat și nu în calitate de grup superior al societății basarabene, ceea ce a condus la dispersarea și controlul de către administrația imperială rusă a nobilimii autohtone. Teza reflectă rolul pe care l-au avut documentele vechi păstrate în familii în calitate de dovezi cu valență juridică pentru prezervarea unor drepturi ereditare.

Semnificația teoretică a lucrării rezidă în elucidarea aspectelor noi în legătură cu stabilirea unui model tipologic de încadrare, specific Basarabiei, și definirea conceptelor „încadrare” și „documente vechi de familie” în contextul situației concrete.

Valoarea aplicativă: cercetarea a generat elaborarea unor instrumente arhivistice de clasificare, descriere și regăsire – Lista documentelor genealogice și Indicele de nume din fondul 220 „Colecția de acte medievale moldovenești” din ANA, care își vor găsi aplicare în activitatea didactică și de cercetare. Materialele tezei vor fi utilizate în procesul predării istoriei Basarabiei din prima jumătate a secolului al XIX-lea sub aspectul lichidării categoriilor privilegiate autohtone.

Implementarea rezultatelor științifice: rezultatele cercetării au fost prezentate public în rapoarte, referate, comunicări la conferințe, simpozioane, mese rotunde naționale și internaționale și publicate în 9 articole și teze.

АННОТАЦИЯ

Фрумосу Елена: «Включение привилегированных категорий Бессарабии в составе социально-административной системы Российской Империи в период 1812-1847 гг (на основе старинных фамильных документов)», докторская диссертация по истории, Кишинэу, 2023 год

Структура диссертации: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 279 наименований, 137 страниц основного текста.

Ключевые слова: Бессарабия, привилегированные категории, социальный строй, древние документы, включение, бояре, мазилы, рупташи, бессарабское дворянство, наследственные права.

Цель работы: многоаспектное установление соответствия привилегированных категорий из Бессарабии, как элементы социальной структуры Молдавского княжества, в социальной и административной системе Российской Империи, на основе старинных фамильных документов, в период 1812-1847 гг.

Задачи работы: освещение историографии проблемы включения привилегированных категорий Бессарабии в социальную и административную систему Российской Империи на основе старинных фамильных документов (1812-1847); выявление особенностей процесса, анализ привилегий и правовой основы наследственных прав, выявление модели включения в социально-административную систему существующую в Российской Империи через ликвидацию местной социальной структуры; установление значения и типологии старинных семейных документов в процессе сохранения личных прав представителей местных привилегированных категорий Бессарабии в 1812-1847 гг.

Научная новизна и оригинальность работы заключается в исследовании исторической проблемы на основе категории малоизученных и оригинальных фамильных документов, а также в освещении историко-генеалогических и документально-архивных (классификация, описание, сопоставление) исследованной проблемы.

Решенная научная проблема: предпринятое исследование восполняет некоторые историографические пробелы относительно модели указанного включения местных привилегированных категорий Бессарабии путем их ликвидации и отнесения представителей этих категорий к частным лицам с привилегированным социальным положением, а не к отдельной общей высшей социальной структуре общества Бессарабии, что приводило к раздроблению и контролю со стороны царской администрации местной знати. Была определена типология документов составляющих юридическую составную наследственных прав.

Теоретическая значимость работы заключается в освещении новых аспектов, связанных с установлением специфической для Бессарабии типологической модели внедрения местных социальных категорий в социальную и административную систему Российской Империи, а также в определение таких понятий как «внедрение» и «древние семейные документы».

Прикладное значение полученных результатов: в результате исследования был разработан Перечень генеалогических документов из фонда 220 «Собрание средневековых молдавских документов» Национального Архивного Агенства и составление указателя имен к ним. Исследуемые документы найдут применение в преподавательской и научной деятельности. Одновременно материалы диссертации могут быть использованы в процессе преподавания истории Бессарабии первой половины XIX века относительно ведения в крае империльной политики руссификации путём ликвидации автохтонных привилегированных структур и включение их отдельных представителей в социальные структуры существующие в Российской Империи.

Внедрение научных результатов: результаты исследования были публично представлены в рефератах и сообщениях на национальных и международных конференциях, симпозионах и научных круглых столах и опубликованных в 9 статьях и резюме.

ANNOTATION

Frumosu Elena: "The inclusion of the privileged categories of Bessarabia in the socio-administrative system of the Russian Empire, based on old documents kept in families in (1812-1837)", doctoral thesis in history, Chisinau, 2023

Structure of the thesis: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 279 titles, 137 pages of main text.

Key words: Bessarabia, privileged categories, social structure, old documents kept in families, inclusion, Bessarabian noblemen, evidence, hereditary rights.

The purpose of the paper: multilateral explanation of Bessarabia privileged categories' inclusion, as elements of the social structure of Moldova Principality, in the socio-economic and administrative system of the Russian Empire based on old documents kept in families, in 1812-1847.

The objectives of the paper: explanation of the historiography of the issue of the inclusion of the privileged categories from Bessarabia in the socio-administrative system of the Russian Empire based on old documents kept in families, in the first half of the 19th century and primary documentary sources; identifying the particularities of this process, analyzing the evolution of autochthonous social categories, the legal basis of hereditary rights, highlighting the inclusion model through the liquidation of the autochthonous social structure; reflecting the importance and typology of old documents kept in families in the process of preserving the non-patrimonial personal rights of representatives of autochthonous social categories in Bessarabia, in the 1812-1847.

The scientific novelty and originality: researching on the less studied categories of documents – those kept in families, as well as in the explanation of the historical, documentological and archival context (of classification, description, collation) of the studied sources.

The scientific issue addressed: the thesis fills the historiographical gap regarding the following aspects: the peculiarities of the inclusion of the privileged categories of Bessarabia in the socio-administrative system of the Russian Empire; the inclusion of representatives of these categories in the tsarist system based on old documents kept in families; the typology of old documents kept in families as evidence with legal validity for the preservation of hereditary rights.

The theoretical significance of the paper lies in the research of new issues related to the annexation and incorporation of Bessarabia into the Russian Empire, the explanation of the concepts of "inclusion" and "old documents kept in families", which can later be studied in more depth.

Applicative value: the research generated the development of archival tools for classification, description and retrieval were developed – The list of genealogies and genealogical trees from the Fund No 220 "Collection of medieval Moldovan documents" from NAA GDNA and the Index of names to the respective list. The thesis materials will be used in the process of teaching the history of Bessarabia from the first half of the 19th century under the aspect of the liquidation of the privileged autochthonous categories.

Implementation of scientific results: the research results have been publicly presented in reports, papers, communications of the conferences, symposia, national and international round tables and published in than 9 articles and publications.

LISTA ABREVIERILOR

În limba română:

ANA DGAN	–	Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală Arhiva Națională
ANR SJA	–	Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean de Arhivă
DIR	–	documente privind istoria românilor
D.R.H.	–	Documenta Romaniae Historica
CGNB	–	Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia
col.	–	colegiu
coord.	–	coordonator
d.	–	dosar
ed.	–	ediție
f.	–	filă
F.	–	fond (de arhivă)
i., inv.	–	inventar
n.a.	–	nota autorului
n.n.	–	nota noastră
nr.	–	număr
p.	–	pagină
pct.	–	punct
șt.	–	științific
v.	–	verso
vol.	–	volum

În limba rusă:

М.	–	Москва
Об.	–	оборотный
ПСЗРИ	–	Полное Собрание Законов Российской Империи
Собр.	–	собрание
СПб.	–	Санкт Петербург
Т.	–	том

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei. Anexarea părții de răsărit a Moldovei la Imperiul Rus și procesul încorporării regiunii în sistemul socio-administrativ imperial reprezintă o problemă care se află în centrul investigațiilor actuale dedicate istoriei Basarabiei în componența Imperiului Rus. O atenție deosebită se acordă în prezent caracteristicii generale a procesului încorporării categoriilor privilegiate autohtone și, implicit, a relațiilor stabilite de guvernarea imperială rusă cu boierimea, în care vedea o bază socială în regiune. În istoriografie procesele complexe din primii ani după anexare sunt studiate mai ales din punctul de vedere al politicii de rusificare a populației, al intereselor fiscale ale administrației imperiale ruse din Basarabia și, în legătură cu aceasta, al situației socioeconomice a boierimii. Acordarea încrederii Imperiului Rus de către o parte a boierimii autohtone a fost alimentată de speranța eliminării din regiune a formelor de suzeranitate otomană și a aplicării unei politici de încorporare teritorială deosebită de celelalte gubernii, cu păstrarea în spațiul pruto-nistean a elementelor vieții politice existente în Principatul Moldovei. În acest context sunt actuale aspectele care vizează preservarea unor drepturi personale nepatrimoniale de către reprezentanții categoriilor privilegiate autohtone în procesul inevitabil al încadrării socio-administrative în sistemul imperial rus. Această situație este tratată în istoriografie în funcție de atitudinea autorilor față de politica socio-administrativă a Imperiului Rus aplicată în Basarabia. În această ordine de idei, tema este actuală prin reflectarea aspectului documentar al încadrării prin prisma documentelor vechi cu caracter genealogic și juridico-administrativ, păstrate în familii, inclusiv a celor oficiale¹, care oferă date noi despre condițiile în care s-a derulat încadrarea reprezentanților categoriilor sociale privilegiate autohtone în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus în anii 1812-1847.

În legislația imperială rusă, documentele vechi păstrate în familii reprezentau dovada dreptului la un statut privilegiat, pe care o prezenta în mod individual fiecare nobil străin la statutul de dvorean. În modul acesta a avut loc, în primii ani după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, atestarea statutului nobil al boierimii autohtone. Actualitatea și importanța temei rezidă în elucidarea acestei particularități și identificarea modului individual al încadrării, care constă în recunoașterea drepturilor doar unor reprezentanți locali ai boierimii autohtone, și nu categoriei sociale privilegiate din care făceau parte aceștia. Abordarea pluridisciplinară a procesului este actuală și datorită elucidării legăturilor de cauzalitate dintre decizia autorităților de a demara procesul cu încadrarea individuală a persoanelor care au prezentat dovezi în conformitate cu

¹ Arbure, Z.C. *Basarabia în secolul XIX*, Chișinău: Editura „Novitas”, 2001, p. 646.

legislația imperială rusă și tipul actelor moldovenești care au asigurat acest mod de încadrare. Totodată, reprezentând un bun personal, actele cercetate, prin diversitatea datelor despre alianțele patrimoniale, oferă informații importante, de actualitate atât despre categoriile privilegiate autohtone din Basarabia și drepturile lor, despre organele puterii de stat, cât și despre cotidianul vieții particulare, întregind, și pe această cale, tabloul epocii în care se producea trecerea de la relațiile sociale medievale la cele de tip modern, cu norme și valori noi. Este actuală analiza circumstanțelor ce au oferit documentelor vechi păstrate în familii un rol pe care până în anul 1812 nu l-au avut sau pe care l-au avut doar unele tipuri de acte și doar într-o perioadă determinată, în Principatul Moldovei, și anume dovezi cu valență juridică pentru atestarea unor drepturi personale nepatrimoniale. Astfel, dacă până în anul 1812 aceste acte serveau, cu precădere, ca dovezi pentru confirmarea drepturilor patrimoniale, după anul 1812 documentele vechi păstrate în familii aveau menirea să ateste unele drepturi personale nepatrimoniale ale copiilor, nepoților și strănepoților titularilor. Noțiunile utilizate în teză – „documente vechi păstrate în familii”, „privilegiu”, „încadrare” – definesc atât procesele fiabile cunoscute, cum sunt cele referitoare la evoluția și fructificarea privilegiilor, conotațiile pe care le comportă, cât și adaptarea categoriilor sociale privilegiate la condițiile guvernării de la Sankt Petersburg. Pentru completarea lacunelor istoriografice și contribuirea la realizările anterioare privind determinarea specificului și a particularităților încadrării categoriilor sociale privilegiate autohtone din Basarabia, apelăm la surse noi, inedite, documente particulare și cele care vin din sfera publică, de la instituțiile statului: domnie, sfatul domnesc (divan), dregători, sau din sfera dreptului civil, când ne referim la zapisele de vânzare-cumpărare, donații, sau mărturiile oamenilor buni și bătrâni pentru atestarea și confirmarea anumitor drepturi, acte păstrate în familii pe care le definim ca: totalitatea documentelor create de instituții/autorități de stat sau de persoane fizice, ce vizează membrii uneia sau ai mai multor familii provenite dintr-un strămoș comun sau înrudite prin alianță, servind ca dovezi în procesul confirmării apartenenței la o categorie socială privilegiată și încadrării lor în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus.

Lucrarea accentuează conotația negativă a termenului „încadrare”, care, în contextul încorporării Basarabiei, în mare parte, este identificat în literatura de specialitate cu integrarea, conotație semnalată de unii istorici care au cercetat această perioadă². În acest context, menționăm că în cercetările sociologice mai extinse „integrarea” este definită ca o interacțiune dinamică între sistemul care se integrează și sistemul care integrează, proces însoțit de modificări în funcție de

² Danilov, M. *Op. cit.*, p.176; Gherasim, Cr. *Evoluția nobilimii din Basarabia sub dominația țaristă: Statutul social-economic și mentalități colective (1812-1873)*. Teză de doctor. 113 p. [cit. 14.11.2018]. Disponibil: <http://dspace.usm.md:8080/xmlui/handle/123456789/1773>.

caracterul activ al celui dintâi și capacitatea de răspuns al celui din urmă³. Totodată, cunoscutul sociolog Immanuel Wallerstein afirmă că fenomenul adeseori desemnat ca integrare reprezintă crearea unui puternic aparat de stat asociat cu identitățile naționale⁴. Bazându-ne pe acest punct de vedere, menționăm că structurile statale centrale ale spațiului pruto-nistean la momentul anexării se aflau în Principatul Moldovei, și nu în Basarabia, unde au rămas doar structurile administrative ținutale, care reprezentau un fragment din administrația țării. De asemenea, politica de felul celei promovate de guvernul de la Sankt Petersburg în Basarabia nu urmărea o integrare a elementelor sociale noi, principal diferite, în aparatul său de stat, care reprezentau, în acest caz, categoriile sociale românești ale boierilor, boiernașilor, mazililor și ruțașilor, ci doar încadrarea unor reprezentanți ai acestora. Astfel, în contextul actualei cercetări, încadrarea *a devenit o politică de dezintegrare a structurii sociale românești din Basarabia și de încorporare a fragmentelor acesteia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus*.

Cuvântul „privilegiu” este utilizat în istoriografie, în general, în legătură cu actele solemne caracteristice Evului Mediu, emise de autoritatea supremă în stat (domn, rege, principe) și de alte autorități laice sau ecleziastice cu jurisdicție publică și drept de a avea sigiliu autentic propriu⁵. Acest gen de act al autorității conține dispoziții cu caracter perpetuu în favoarea beneficiarilor și a urmașilor lor. De regulă, acestea reprezintă o serie de avantaje, drepturi, scutiri de obligații ori distincții sociale, scrise, de obicei, pe pergament. Forma de redactare exterioară a unui astfel de act se deosebea de cea a altor documente prin formulele de validare distincte, prin întărirea inițială cu sigiliu atârnat, apoi și cu sigiliu aplicat, având valoare probatorie deplină. În Evul Mediu privilegiul se acorda atât unei persoane, cât și unui grup sau unei categorii sociale, unui oraș, unei mănăstiri. Ulterior, termenul a început să fie folosit și în legătură cu obținerea unor drepturi sau a favorului de a fi preferat celorlalte persoane ori instituții. Pe parcursul Evului Mediu, domnii Țării Moldovei au acordat privilegii atât orașelor, mănăstirilor, cât și categoriei sociale a boierilor, acestea consolidându-se către sfârșitul secolului al XVIII-lea. În contextul temei cercetate, în special, vom analiza două hrisoave de privilegii: Hrisovul privind unele drepturi și privilegii pentru boieri⁶, emis de Domnul Principatului Moldovei Constantin Mavrocordat, și Hrisovul despre

³ Wallerstein, I. *Sistemul mondial modern: mercantilism și consolidarea economiei mondiale europene, 1600-1750*. Vol. 4. Trad. de Abraham Dorel, Bădescu Ilie, Ghibernea Marcel. București: Meridiane, 1993, p. 177.

⁴ *Ibidem*, p. 177.

⁵ *Dicționar al științelor speciale ale istoriei (arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie)*, coord. Ionel Gal, Cimișlia: Tim-Cim, 1991, p. 190.

⁶ Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Stăpâni și robi sau nobili și țigani în Basarabia (1812-1861)*. Chișinău: Editura Cartdidact, 2021, p.167-170.

drepturile, libertățile și privilegiile dvorenimii, acordat la 21 aprilie 1785 de Împărăteasa Rusiei Ecaterina a II-a⁷.

Sintagma „categorii privilegiate” se referă, în primul rând, la categoriile superioare ale populației autohtone ca grupuri sociale ce s-au format pe teritoriul Țării Moldovei și care, în temeiul voinței exprimate de domnie, au beneficiat de privilegii/scutiri de natură fiscală, inclusiv pentru urmașii lor, care le-au asigurat accesul direct sau indirect la funcții politice, administrative, eclesiastice, economice etc., reprezentând categorii superioare ale structurii sociale formate cu suportul politic al puterii, pe principiul bunei-credințe și al datoriei⁸. Astfel, statutul social al nobilimii presupune în mod cert beneficierea de anumite privilegii⁹. Având în vedere fructificarea privilegiului, Constantin Giurescu susținea că anume boierii constituiau nobilimea poporului român, formând o categorie privilegiată¹⁰. Pornind de la constatarea că după anexarea Basarabiei, în Imperiul Rus s-au stabilit mai multe familii de boieri, acestui grup urmau să-i fie recunoscute, printr-un act al autorității supreme, privilegiile în calitate de categorie superioară, care, după cum vom expune mai jos, a avut, începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea, funcții în sistemul administrativ al Principatului Moldovei. Același parcurs urmau să-l aibă în Basarabia și categoriile privilegiate inferioare boierimii: boiernașii, mazilii și ruțașii. Prin urmare, categoriile privilegiate autohtone din Basarabia, până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, reprezentau structura socială fragmentată a Principatului Moldovei și, din punct de vedere cantitativ (dar și calitativ), nu puteau forma masa critică necesară pentru păstrarea drepturilor pe care le-au avut anterior anexării. Cât privește structura socială a Imperiului Rus la începutul secolului al XIX-lea, menționăm că aceasta se deosebea de cea a Principatului Moldovei prin faptul că, începând cu secolul al XVIII-lea, în Imperiu au fost desființate rangurile boierești, iar categoria privilegiată superioară devine dvorenimea ereditară¹¹, statut obținut în bază de merit. Drept urmare, cercetarea completează tabloul general al relațiilor socio-administrative din Basarabia în anii 1812-1847 sub aspectul politicii imperiale ruse de unificare a categoriilor sociale privilegiate autohtone cu cele ale Imperiului Rus. Actualitatea acestei contribuții constă în cunoașterea mai profundă a consecințelor anexării Basarabiei la Imperiul Rus.

Scopul și obiectivele tezei. Una dintre cele mai dificile probleme care a afectat reprezentanții categoriilor privilegiate ale populației autohtone din spațiul pruto-nistean, fragment

⁷ Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Op.cit.*, p.172-191.

⁸ Hobsbawn, E.J. *Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent. Program, mit, realitate*. Chișinău: Editura Arc, 1997, p. 11.

⁹ Giurescu, C. *Despre boieri*. [citat 18.11.2020] Disponibil: <https://dokumen.tips/documents/constantin-giurescu-despre-boieri.html>.

¹⁰ *Ibidem*, p. 4.

¹¹ Анисимов, Е. *Время петровских реформ*, Лениздат, 1989, с. 496.

din trupul Principatului Moldovei¹², după anexare a fost modul încadrării acestor structuri românești în sistemul socio-administrativ imperial rus.

Scopul tezei constă în cercetarea multiaspectuală a încadrării categoriilor privilegiate din Basarabia, ca elemente ale structurii sociale ale Principatului Moldovei, în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus în baza documentelor vechi de familie (1812-1847).

Obiectivele cercetării:

- 1) prezentarea istoriografiei problemei și a surselor documentare;
- 2) determinarea particularităților încadrării categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ imperial rus în baza documentelor păstrate în familii în prima jumătate a secolului al XIX-lea;
- 3) reflectarea valorii probatorii a documentelor vechi păstrate în familii în prima jumătate a secolului al XIX-lea în procesul încadrării categoriilor privilegiate autohtone în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus.

Obiectivele propuse vor fi realizate prin următoarele sarcini concrete:

- 1) reflectarea dimensiunii istoriografice și a bazei izvoristice privitoare la problema cercetată;
- 2) elucidarea evoluției privilegiului scris în Principatul Moldovei până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus;
- 3) expunerea temeiului juridic al categoriilor privilegiate din Basarabia;
- 4) caracterizarea categoriilor privilegiate din Basarabia și a încadrării individuale a boierimii în categoria dvoreminii basarabene;
- 5) reflectarea procesului încadrării boiernașilor, mazililor și rușii în sistemul socio-administrativ imperial rus;
- 6) examinarea documentelor vechi păstrate în familii în calitate de dovezi cu valență juridică pentru confirmarea apartenenței la categoriile sociale privilegiate din Basarabia;
- 7) clasificarea actelor vechi păstrate în familii în funcție de conținut și tipologie.

Problema științifică soluționată. Cercetarea complexă a procesului încorporării categoriilor privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus în baza documentelor vechi păstrate în familii completează lacuna istoriografiei contemporane românești referitoare la examinarea modului în care aceste categorii, care reprezentau fragmente ale structurii sociale moldovenești, au fost încadrate într-un sistem socio-administrativ diferit de cel tradițional.

¹² Boldur, Al. *Istoria Basarabiei*. București: Editura Victor Frunza, 1992, p. 484.

Urmând prevederile legilor imperiale¹³, prin care se recunoșteau categoriile privilegiate din Imperiul Rus și actele personale de confirmare a apartenenței la aceste grupuri superioare ale societății, autoritățile imperiale ruse din Basarabia au decis ca persoanele care aparțineau boierimii din Principatul Moldovei să-și confirme în mod particular originea lor nobilă prin documentele vechi păstrate în familii¹⁴, fără să fie recunoscute ca fiind un grup privilegiat în Basarabia prin acte ale autorității supreme sau fără a li se reconfirma privilegiile acordate anterior de domnii țării¹⁵. În această ordine de idei, contextul politic, socio-administrativ și juridic al procesului menționat a influențat procesul încadrării. În primul deceniu după anexare, recunoașterea apartenenței la categoriile privilegiate autohtone și a dreptului la un statut privilegiat în Imperiul Rus a demarat, deci, cu procedura atestării originii nobile în baza unor documente personale, stabilite ad-hoc, fără a ține cont de categoria privilegiată din care făceau parte¹⁶ și de actele de confirmare, diferite nu doar din punctul de vedere al statutului socioeconomic al titularilor, ci și din punctul de vedere al categoriei moștenitorilor unor drepturi personale nepatrimoniale. În procesul cercetării, am clasificat documentele vechi păstrate în familii, în funcție de particularități, în două categorii principale: 1) documente-dovezi directe de confirmare a unor drepturi personale nepatrimoniale (hrisoave/cărți domnești, emise de domnii Țării Moldovei; atestate, emise de autoritățile Imperiului Rus); 2) documente cumulative-dovezi indirecte de confirmare a unor drepturi personale nepatrimoniale (spițe genealogice, de neam, de moșie și arbori genealogici; testamente; foi de zestre). În calitate de grupuri superioare ale structurii sociale autohtone, odată cu dezmembrarea Principatului Moldovei, categoriile privilegiate din Basarabia au fost lipsite de suportul politic al puterii de stat. Guvernul de la Sankt Petersburg a eliminat în acest fel grupurile sociale cu interese și drepturi corporatiste din ecuația guvernării Basarabiei¹⁷, transformând reprezentanții acestora în persoane vulnerabile din punct de vedere politic și socioeconomic. În acest context, teza scoate în evidență caracterul selectiv, individual și inevitabil al încadrării în baza documentelor vechi (originale) păstrate în familii. Originalele documentelor, de regulă, se

¹³ *Жалованная Грамота. Выверено по изданию: Российское законодательство X-XX вв в 9 томах. Т.5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. Отв.ред. Е.И.Индова. М.: Юридическая литература, 1987, с. 33.*

¹⁴ Așezământul lui Constantin Mavrocordat din anul 1734 a stat la baza Regulamentului din februarie 1821 (la fel și Diploma Împărătesei Ecaterina a II-a, și Decretul imperial din anul 1810), care a recunoscut categoria boierimii din Basarabia în calitate de grup social superior, a desființat rangurile boierești în Basarabia și a prevăzut încadrarea în sistemul socio-administrativ imperial rus nu a boierilor, ci a persoanelor de origine nobilă. Drepturile boiernașilor, mazărilor și ruțașilor au fost recunoscute până în anul 1821, în baza Regulamentului din 29 aprilie 1818.

¹⁵ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VIII. Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750) (*Cărți domnești și zapise*). Coord.: Dragnev, D. Chișinău, 1998, p.125-128.

¹⁶ Privilegiul consta în transmiterea prin ereditate a dreptului de scutire de impozite pentru boieri și dreptul de a plăti un singur impozit – „dajdia”, pentru mazări și ruțași.

¹⁷ Гром, О. Молдавский вопрос в Бессарабии в конце XIX – начале XX века: сравнительный аспект. В: *Россия XXI*. 2014, № 4. [цитат 30.08.2018]. Disponibil: <https://www.academia.edu/21717236/>.

păstrau la un singur membru al familiei, care, pentru a-și confirma drepturile personale, prezenta actele ce vizau întreaga familie autorităților publice, care nu le restituiau persoanelor fizice¹⁸. Astfel, alți membri ai familiei respective erau lipsiți de această posibilitate și erau nevoiți să se adreseze în judecată pentru a obține confirmarea drepturilor lor.

Procesul încadrării s-a desfășurat în câteva etape. După șase ani de la anexare, Regulamentul de administrare a Basarabiei din 29 aprilie 1818 a recunoscut categoriile privilegiate ale boiernașilor, mazililor și ruptașilor, iar după aproximativ nouă ani, prin Regulamentul din februarie 1821, boierimea a fost recunoscută în calitate de grup social superior în Principatul Moldovei, cu dreptul de a pretinde la statul de dvorean/nobil basarabean¹⁹. Apoi, după 24 de ani, la 29 ianuarie 1845, administrația imperială rusă a adoptat legea care prevedea revizuirea documentelor ce atestau originea nobilă a unor boieri din Basarabia, acceptate de Comisia din 1821 și de Adunarea Deputaților Nobilimii. Acțiunea urmărea scopul de a verifica persoanele cărora li se acordase statutul de dvorean/nobil basarabean²⁰. Dificultățile cu care s-au confruntat reprezentanții acestor categorii sociale privilegiate au fost: cheltuieli considerabile, ruinare economică, retrogradare socială, alte probleme de ordin personal. Asociate destrukturării sistemului socio-administrativ autohton, acestea întregesc tabloul real al politicii coloniale în Basarabia sub regimul imperial rus, tablou bazat pe surse istorice concrete.

Cadrul cronologic și geografic al cercetării. Anii extremi inferiori ai cercetării reflectă începutul administrării regiunii de către Imperiul Rus prin aprobarea, la 2 august 1812, de către Împăratul Alexandru I a Regulamentului de administrare provizorie a Basarabiei²¹. Actul face referiri la unele drepturi și privilegii ale populației autohtone. Limita cronologică superioară este reflectată de Regulamentul din 10 martie 1847 – *Despre drepturile de proprietate ale locuitorilor Basarabiei*, prin care reprezentanții mazililor, boiernașilor și ruptașilor au fost echivalați cu odnodvorții ruși²². În limitele cronologice enunțate *supra*, vom analiza, pe etape, problema încadrării categoriilor sociale privilegiate autohtone în sistemul socio-administrativ imperial rus în baza unor drepturi personale nepatrimoniale. Totodată, tema este cercetată prin prisma documentelor vechi păstrate în familii, care confirmau aceste drepturi: hrisoave/cărți domnești, spițe de neam, arbori genealogici, testamente, foi de zestre, și a temeiurilor legale existente în Țara Moldovei în secolele precedente. În legătură cu acest aspect al cercetărilor este analizată

¹⁸ ANA DGAN F.3.d. 92, f.6.

¹⁹ Bezviconi, Gh. *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, București: Tritonic, 2004, p.10.

²⁰ Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Op. cit.*, p.202.

²¹ ANA DGAN, F. 1, inv. 1, d. 3995, f. 11-14.

²² Tomuleț, V. Etapele și specificul incorporării Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (anii 1812-1868/1873). În: *Limba română* (Ch.). 2012, nr. 5-6, p. 65-80.

evoluția privilegiului scris, fiind menționate hrisoavele/cărțile domnești din secolul al XVI-lea și actele care atestau anumite drepturi ale categoriilor privilegiate până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus.

Prima etapă examinată în teză (august 1812 – februarie 1821) cuprinde condițiile coexistenței categoriilor sociale privilegiate autohtone, formate în Țara Moldovei, și a categoriilor privilegiate imperiale. Perioada se caracterizează prin incertitudine legislativă în partea ce ține de statutul reprezentanților categoriilor sociale superioare autohtone, care aveau dreptul să formeze structurile administrative în Basarabia. În acest context, un rol important au avut două regulamente, care au influențat statutul regiunii anexate și, implicit, pe cel al locuitorilor ei: Regulamentul din 2 august 1812, amintit mai sus, și cel din 29 aprilie 1818, privind organizarea regiunii Basarabia, care prevedea acordarea autonomiei limitate și provizorii regiunii. De asemenea, un rol important l-a avut decretul cu privire la Consiliul Suprem al Basarabiei, emis la 16 martie 1820, care a modificat prevederile regulamentului din anul 1818 în partea ce viza modul organizării și competențele Consiliului Suprem. În această perioadă unor reprezentanți ai boierimii autohtone li se recunosc anumite drepturi, aceștia fiind încadrați în sistemul socio-administrativ în baza legislației imperiale ruse: a Diplomei Împărătesei Ecaterina a II-a despre drepturile, libertățile și privilegiile dvorenimii, emisă la 21 aprilie 1785, și a Tabelului de ranguri, preponderent, în temeiul documentelor de sorginte imperială: atestate, pașapoarte, adeverințe, și al celor moldovenești de stăpânire a moșiilor. Totodată, sunt recunoscute categoriile privilegiate ale boiernașilor, mazililor și ruțașilor în calitate de grupuri privilegiate autohtone ale societății basarabene²³.

Perioada cuprinsă între anii 1821-1847 se caracterizează prin încadrarea individuală a reprezentanților boierimii din Basarabia în categoria nobilimii ereditare ruse – dvorenimea, în temeiul *Regulamentului cu privire la confirmarea calității de nobil conform rangurilor și privilegiilor moldovenești* din 17 februarie 1821. Regulamentul s-a bazat pe Hrisovul Domnului Moldovei Constantin Mavrocordat emis în anul 1734 și pe Diploma imperială a privilegiilor din anul 1785. Actele menționate stipulau în mod expres documentele-dovezi de confirmare a originii nobile. Comisia specială a dvorenimii devine instituția responsabilă de examinarea documentelor înaintate de reprezentanții boierimii și de completarea Listei nobilimii din regiune, temei de instituire a Cărții Genealogice a Nobilimii din Basarabia. În această perioadă se atestă efortul mazililor și al ruțașilor de a-și păstra privilegiile de altădată, consfințite în documentele păstrate în familii, prin insistența cu care și-au confirmat drepturile ereditare, efort care, în mod firesc,

²³ *Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei*, Chișinău, 29 aprilie 1818, p.2. (Biblioteca Științifică a Agenției Naționale a Arhivelor).

pornește de la dorința de a obține scutiri fiscale. Spre deosebire de reprezentanții boierimii și ai boiernașilor, încadrați în categoria dvorenilor ereditari și, respectiv, a celor personali într-o perioadă incipientă a guvernării imperiale ruse, mazilii și ruțașii și, mai cu seamă, văduvele și orfanii acestor stări privilegiate autohtone s-au confruntat, pe parcursul perioadei studiate, cu probleme generate de înregistrarea lor eronată în categoria birnicilor. Încadrarea mazililor și ruțașilor s-a încheiat în anul 1847 prin echivalarea lor cu categoria rusă a *odnodvorților*.

Cadrul geografic include teritoriul de est al Moldovei, spațiul pruto-nistean. Articolul IV al Tratatului de pace din 16 (28) mai 1812 prevedea ca hotarul de vest al regiunii să fie râul Prut, de la intrarea acestuia în Țara Moldovei și până la locul unde se întâlnește cu fluviul Dunărea, iar de acolo să urmeze partea stângă a fluviului Dunărea până la gura Chiliei și până la mare, iar hotarul de est, râul Nistru. Noul teritoriu avea suprafața de 45 630 de km, cu 7 400 km mai mult decât rămăsese în Moldova din dreapta Prutului și de aproape 2,6 ori mai mult decât avusese teritoriul dintre Nistru, Dunăre și Marea Neagră, aflat sub stăpânire otomană și numit până în 1812 Basarabia²⁴.

Metodologia aplicată în procesul cercetării științifice. Componenta teoretică a lucrării reflectă îmbinarea metodelor contemporane de cercetare a documentelor, ca surse de studiere a unor procese istorice, cu metodele arhivistice de analizare a materialului documentar primar, pornind de la sursa propriu-zisă – documentele vechi, originale, care se păstrau în familii – în calitate de obiect de studiu. Având ca element de cercetare documentele vechi păstrate în familii, actualmente păstrate în arhivele de stat sau în colecțiile personale, care au fost solicitate și utilizate în Basarabia în anii 1812-1847 de organele administrative imperiale ruse în procesul încadrării reprezentanților categoriilor privilegiate autohtone în sistemul de socio-administrativ al Imperiului Rus, am aplicat metode caracteristice cercetării surselor: metoda istorică de cercetare și cea comparativă; metodele generalizării, deductiv-inductivă, de cercetare a contextului. Fundamentarea cercetărilor pe datele din documentele vechi păstrate în familii, surse ce reflectă locul și rolul persoanei în structurile socio-administrative, marcate de particularitatea epocii în care au fost elaborate, dar și de personalitatea autorului, ne-a solicitat metoda analizei critice de testare obiectivă a veridicității, validității și reprezentativității: identificarea, selectarea, fotocopierea, transliterarea (după caz), precum și traducerea lor, colaționarea și descrierea, explicarea termenilor. Metoda analizei critice a fost pe larg utilizată la identificarea datelor despre emițătorul documentului, datarea, stabilirea contextului în care a fost elaborat acesta și reconstituirea formei inițiale, depistarea altor detalii importante pentru identificarea

²⁴ Țurcanu, I. *BESSARABIANA. Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice*. Chișinău: Reclama SA, 2012, p.91.

particularităților actelor studiate, care au constituit obiectul unui studiu arhivistic al documentelor genealogice, ajunse în fondurile arhivelor de stat din bibliotecile și colecțiile personale ²⁵.

Pentru identificarea surselor documentare reprezentative au fost aplicate metodele arhivistică și cronologică de clasificare a documentelor din cadrul arhivelor după tipuri și genuri, precum și traducerea, transliterarea, gruparea cronologică a datelor unei colecții de documente conform tematicii²⁶.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. Originalitatea lucrării constă în reflectarea pluridisciplinară a unei probleme care nu a fost studiată: încadrarea reprezentanților categoriilor privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ imperial rus în baza documentelor vechi păstrate în familii. Analiza datelor privitoare la specificul acestor acte, la scopul urmărit de emițător oferă informații care întregesc contextul emiterii și al utilizării acestor documente în Basarabia la începutul secolului al XIX-lea. Pentru a clasifica documentele care au asigurat prezervarea drepturilor reprezentanților categoriilor privilegiate autohtone din Basarabia în perioada 1812-1847, au fost studiate circa 200 de surse documentare, din care 87 de spițe de neam, de moșie și arbori genealogici. Ca urmare a acestei cercetări, a fost elaborată *Lista arborilor genealogici, a spițelor de neam și de moșie* – repertoriu arhivistic, instrument și suport pentru cercetarea documentelor genealogice complexe, variate din punctul de vedere al formei și conținutului (Anexa 3). Pentru 79 de documente de acest fel au fost identificate 6511 nume și prenume, 226 de patronime, 88 de oiconime. Au fost traduse din limba rusă în limba română denumirile tuturor dosarelor analizate, precum și unele mențiuni, însemnări și notițe. Fiecare document de acest gen a fost caracterizat, având în vedere principiile de descriere a documentelor de arhivă²⁷. Au fost comparate datele din documentele analizate cu cele din alte izvoare documentare, în special din actele prezentate de Gheorghe Bezviconi²⁸.

Pentru a elucida demersurile de recunoaștere a privilegiilor anterioare anexării Basarabiei din partea urmașilor reprezentanților categoriilor sociale superioare și pentru a determina mai exact etapele încadrării reprezentanților categoriilor privilegiate autohtone în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus în temeiul drepturilor ereditare, au fost studiate documente din fondurile Direcției Generale Arhiva Națională (DGAN) a Agenției Naționale a Arhivelor, ale

²⁵ Mihail, P. Despre bibliotecile parohiale. În: *Luminătorul*, iunie 1928, Chișinău, p.62-64; *Idem*, Personalități religioase din Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român*, Chișinău, 1937, p. 63.

²⁶ *Îndrumător al Arhivei Naționale a Republicii Moldova* (partea 1, până la anul 1917, ediția II-a revăzută și completată), Chișinău, 2004, p. 272.

²⁷ Berciu-Drăghicescu, A. Arhivistică și documentaristică. Partea I. Științe auxiliare ale istoriei. București: Credis, 2002, 360 p. [citat 11.02.2018]. Disponibil: <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/arhivistica/index.htm>.

²⁸ Bezviconi, Gh. *Boierimea dintre Prut și Nistru*. București: Editura Tritonic, 2004, p. 34.

Arhivelor Naționale a României, Serviciul Județean Iași (SJI), precum și unele documente din colecții personale²⁹.

În scopul investigării acestui set de documente au fost utilizate: metoda arhivistică de identificare pe etape conform particularităților, procedeele identificării dosarelor din inventare, selectării documentelor după denumirea dosarului, precum și examinarea și verificarea datelor din inventar, din documente, transliterarea lor. O serie de spițe de neam, de moșie și arbori genealogici au fost descriși în conformitate cu standardele arhivistice contemporane, pentru a obține un instrument arhivistic de clasificare conform tipului documentelor³⁰. În urma studiului, datele obținute vor fi incluse în aparatul științific-informativ al ANA DGAN, prin fișare, elaborare de indici, inventare, adnotări etc., fiind aprofundat procesul studierii documentelor de acest gen. Astfel, în circuitul științific sunt lansate date inedite, dar și instrumente arhivistice pentru identificarea și descrierea acestora. Necesitatea utilizării unor instrumente specifice în procesul cercetărilor multiaspectuale este determinată de particularitățile documentelor analizate, de specificul de redactare a textului izvoarelor, care, după structura lor materială și logică, reclamă clasificări distincte, propuse în prezenta teză.

Totodată, rezultatele obținute pot servi la elaborarea unor cursuri speciale universitare și seminare specializate în problema cercetată în teză. Materialul expus poate fi folosit și la elaborarea unor teze de licență, de masterat și de doctorat consacrate consecințelor anexării Basarabiei la Imperiul Rus și a lucrărilor de analiză dedicate istoriei moderne a Basarabiei.

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele investigațiilor au fost expuse în 11 articole și 12 comunicări prezentate în cadrul unor conferințe, simpozioane, mese rotunde naționale și internaționale (Anexele 1 și 2).

Structura și volumul tezei. Teza este structurată după cum urmează: lista abrevierilor, adnotări în limbile română, engleză și rusă, introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie, anexe (liste, tabele), declarația privind asumarea răspunderii și CV-ul autorului.

Introducerea conține scopul și obiectivele tezei, actualitatea și importanța problemei cercetate, noutatea științifică și importanța teoretică a tematicii investigate, tehnicile, metodele, instrumentele de cercetare și valoarea aplicativă a lucrării.

Capitolul 1, intitulat Repere istoriografice ale problemei și surse relative (inedite și ediții de documente), elucidează principiile istoriografice privitoare la procesul încadrării

²⁹ FARM ACR Criuleni, F.44, a. 2022: „Dosarul cu opisele documentelor și inventarul pe lăzi ce se predau Comisiunii aliate conform art.12 din Convenția de armistițiu”.

³⁰ Frumosu, E. *Op. cit.*, p. 79.

categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus în baza documentelor vechi păstrate în familii (1812-1847) pe etape: istoriografia de la începutul secolului al XIX-lea până în anul 1917; istoriografia românească din anii 1918-1940, 1941-1944; perioada postbelică sovietică și de după 1991; documente vechi păstrate în familii în prima jumătate a secolului al XIX-lea din fondurile arhivistice (documente inedite și publicate). În contextul cercetărilor întreprinse am analizat istoriografia din punct de vedere cronologic, dar și prin prisma aspectelor care au legătură directă cu problema cercetată în literatura de specialitate.

Istoriografia de la începutul secolului al XIX-lea până în anul 1917, în linii generale, reflectă descrierea Basarabiei din punct de vedere geografic, al potențialului ei economic și al coloritului etnocultural, caracterizând drepturile categoriilor populației autohtone, baza normativă locală. În anii 1918-1940, 1941-1944 au fost puse bazele cercetării concrete a încadrării categoriilor privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus: boierii, boiernașii, mazilii și ruțașii, și s-a atras atenția asupra importanței bibliotecilor de familie, care conțineau documente de proprietate ale neamurilor respective. Istoriografia postbelică reflectă mai ales problemele sociale din perioada dominației Imperiului Rus în Basarabia pe baza documentelor de arhivă, însă având la bază atitudinea de clasă față de categoriile privilegiate ale societății. După anul 1989, deși autorii s-au bazat pe noi surse documentare, istoriografia contemporană acordă puțină atenție analizei sursologice, arhivistice, documentalistice a actelor specifice cu caracter juridico-administrativ și genealogic, păstrate în familii ca dovezi de apartenență la o categorie privilegiată a societății. Baza sursologică a cercetării problemei constă în analiza actelor unor ediții de documente, a documentelor din fondurile arhivistice: acte personale, cu caracter genealogic și cu caracter juridico-administrativ din fondurile Direcției Generale Arhiva Națională a Agenției Naționale a Arhivelor și ale Arhivelor Naționale Române, Serviciul Județean de Arhivă Iași³¹, ediții de documente tematice referitoare la Basarabia³², ediții de documente medievale moldovenești ale unor istorici³³, ediții de documente din perioada Războiului ruso-turc din 1806-

³¹ ANR SJA Iași, F. 359, inv. 2521 „*Gore Paul (Pavel) Leoa (1875-1927)*”.

³² Boga, L. *Documente basarabene. Foi de zestre*. Vol. I. (1734-1844). Chișinău: Tipografia Centralei Cooperativelor de Producție și Consum, 1928; Documente privitoare la târgul și Ținutul Orheiului, publicate de Aurel Sava, București, 1944.

³³ *Documente privind istoria românilor*. (DIR). Editor, D. Bogdan, în trei serii: A. Moldova (11 volume, anii 1384-1625), B. Țara Românească (11 volume, anii 1247-1625) și C. Transilvania (6 volume, 1075-1350); *Sămile Vistieriei Țării Moldovei*, editate de Ioan Caproșu. Vol. I (1763 – 1784), Iași, 2010.

1812, publicate la Chișinău ³⁴, colecții de acte oficiale ale Imperiului Rus³⁵ și anexele unor lucrări dedicate istoriei Basarabiei³⁶.

Capitolul 2, denumit Particularitățile și etapele încadrării categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus în perioada 1812-1847, include analiza evoluției unor drepturi personale nepatrimoniale ale categoriilor sociale superioare autohtone, începând cu expunerea sumară a perioadei de consolidare (secolele XVI-XVIII) a privilegiului scris al celui mai reprezentativ grup social din Basarabia, boierimea Moldovei³⁷, și finalizând cu prezervarea acestor drepturi după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Privilegiile au fost elucidate, având la bază actele autorităților supreme – hrisoave/cărți domnești, precum și alte tipuri de documente păstrate în familii: adeverințe, spițe de neam și de moșie, testamente, foi de zestre, documente emise în Țara Moldovei, dar acceptate și recunoscute în calitate de dovezi cu valență juridică ale unor drepturi personale nepatrimoniale de autoritățile imperiale ruse. În acest context este analizat temeiul juridic al privilegiilor boierilor, boiernașilor, mazililor și rușășilor din Basarabia, categorii sociale care au trecut prin procesul confirmării și recunoașterii statutului social cu scopul de a fi încadrați în structurile socio-administrative imperiale ruse. Procesul respectiv, care a lichidat categoriile sociale superioare autohtone și a dat naștere unei noi categorii sociale superioare în Basarabia – dvorenimea/nobilimea basarabeană, care s-a bucurat atât de drepturile oferite de legislația imperială, cât și de privilegiile acordate de domnia Țării Moldovei, este caracterizat ca fiind un proces de încadrare individuală și este analizat și caracterizat detaliat pe etape: 1812-1821, 1821-1831, 1832-1847.

Capitolul 3, intitulat Rolul documentelor vechi păstrate în familii în procesul încadrării categoriilor privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus, prezintă tipologia, caracteristica și unele clasificări ale documentelor care făceau

³⁴ *Moldova în epoca feudalismului*. vol.11: Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea, (1775-1786): Cărți domnești și zapise, volum realizat de: L. Svetlicinâi, coord. D. Dragnev. Chișinău, 2008, 520 p.; *Moldova în epoca feudalismului*. vol. 12: Documente privitoare la istoria Țării Moldovei la începutul secolului al XIX-lea (1801-1806): Cărți domnești și zapise, vol. realizat de L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov; Acad. de Științe a Moldovei. Institutul de Istorie, Stat și Drept. Chișinău: Elan Poligraf, 2012, 528 p.; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului ruso-turc din 1806-1812*, vol. I (noiembrie 1806-iulie 1808) coord.de ediție, D. Dragnev, L. Svetlicinâi, editori, T. Candu, T. Ciobanu, V. Constantinov, Bacău: Editura Vicovia, 2016, 437 p.; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului ruso-turc din 1806-1812, august 1808-iunie 1809*, coord. de ediție, D. Dragnev, L. Svetlicinâi, T. Candu, T. Ciobanu, București: Editura Academiei Române; Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2017, 884 p.; *Documente medievale slavo-române din patrimoniul arhivistic al Republicii Moldova*. Album. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 160 p.

³⁵ Basarabia în „*Colecția completă a legilor Imperiului Rus*”, vol. I, îngrijit de M. Tașcă, I. Ojog, I. Șarov, Chișinău: Cartdidact, 2017, 768 p.

³⁶ Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Stăpâni și robi sau nobili și ȝigani în Basarabia (1812-1861)*. Chișinău: Editura Cartdidact, 2021, 584 p.

³⁷ Cușco, A. „Scenariile alternative” ale identității basarabene la începutul secolului al XX-lea: mobilizare etnică, românitate incertă și construcție națională într-o provincie de frontier. În: *Plural: Istorie. Cultură. Societate*. 2018, nr. 1, p. 43-62.

parte din categoria celor emise în Țara Moldovei și păstrate în familii. În acest capitol este reflectat rolul pe care l-au avut la acel moment documentele respective, ca dovadă cu valență juridică în procesul recunoașterii unor drepturi personale nepatrimoniale ale reprezentanților categoriilor privilegiate din Basarabia și a celor de dobândire a statutului de dvorean și odnodvoret, dar și dificultățile cu care s-au confruntat proprietarii lor în procesul colectării și prezentării acestor dovezi. Având în vedere tipologia documentelor, sunt evidențiate actele de drept public: regulamente, instrucțiuni, ordine speciale emise de administrația imperială rusă, precum și cele emise de autoritățile supreme moldovenești³⁸. Capitolul elucidează activitatea comisiilor speciale de examinare a documentelor, instituite după modelul celui imperial, și prezintă redactările Cărții Genealogice a Nobilimii din Basarabia din perioada 1812-1847.

Lucrarea conține concluzii generale și recomandări referitoare la principalele aspecte abordate în teză.

³⁸ Bezviconi, Gh. Profiluri de ieri și de azi. În: *Fapte trecute și basarabeni uitați*, Chișinău: Universitas, 1992, p.17.

1. REPERE ISTORIOGRAFICE ALE PROBLEMEI ȘI SURSE RELATIVE (INEDITE ȘI EDIȚII DE DOCUMENTE)

1.1. Dimensiunea istoriografică referitoare la încadrarea categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus

1.1.1. Abordări generale

Istoriografia încadrării categoriilor privilegiate autohtone din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus reflectă diverse aspecte ale vieții socio-administrative a Basarabiei: stabilirea administrației imperiale ruse în regiune, drepturile reprezentanților categoriilor sociale privilegiate ale populației, rusificarea populației etc. Un aspect esențial se referă la elucidarea privilegiilor categoriilor superioare autohtone și a drepturilor dobândite de reprezentanții acestor grupuri prin prisma determinării rolului documentelor vechi, păstrate în familii³⁹ și prezentate ca dovezi ale statutului social privilegiat. Istoriografia problemei cuprinde și analiza condițiilor stabilite de Imperiul Rus pentru încorporarea categoriilor privilegiate ale ierarhiei sociale românești și a reprezentanților acestor grupuri autohtone, stabiliți în Basarabia, în sistemul socio-administrativ imperial. Condițiile înaintate și soluțiile de executare a acestora reprezintă o particularitate a procesului derulat în Basarabia, soldat cu fragmentarea structurii sociale autohtone și eliminarea treptată a categoriilor sociale privilegiate locale din regiune. În acest context, sunt relevante teoretizările temeiurilor juridico-administrative existente în Basarabia în anii 1812-1847, care au asigurat sau, dimpotrivă, au zădărnicit prezervarea drepturilor ereditare ale reprezentanților categoriilor sociale privilegiate locale, precum și adaptarea la noile paradigme, stabilirea unor cadre normative locale după modelul Imperiului Rus.

Aspectul geopolitic, studiat în legătură cu extinderea teritorială a Imperiului Rus la începutul secolului al XIX-lea, reflectă rolul politic al categoriilor sociale privilegiate din Principatul Moldovei în perioada implicațiilor militare ruse. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în istoriografia română și cea rusă acest aspect este reflectat în mod diferit, în funcție de atitudinea față de politica Imperiului Rus de anexare a Basarabiei⁴⁰. Un aspect important este cel social⁴¹, care reflectă problema echivalării structurii sociale autohtone din Basarabia în anii 1812-1847 cu cea a Imperiului Rus, diferențele dintre sistemul socio-

³⁹ Mihail, P. *Op. cit.*, p.156-170.

⁴⁰ Grama, D. *Caracterizarea juridică a dezmembrării statului Moldova în 1812*. [cit. 08.05.2018]. Disponibil: <https://ibn.idsi.md/>.

⁴¹ Arbure C. Z. *Istoria Basarabiei în secolul XIX*. Chișinău: Editura Novitas, 2001, 740 p.

administrativ românesc⁴² și cel rusec⁴³, evoluția privilegiului scris⁴⁴ și stabilirea unor cadre cronologice ale procesului respectiv⁴⁵. În istoriografia contemporană română este studiat pe larg și faptul infiltrării în rândurile reprezentanților grupurilor sociale superioare autohtone a elementului alogen cosmopolit: a rușilor, ucrainenilor, bulgarilor, găgăuzilor, evreilor, armenilor, grecilor, germanilor, elvețienilor etc.⁴⁶, deoarece sursele documentare accesibile în prezent aduc noi argumente despre caracterul colonial al încorporării Basarabiei în sistemul socio-administrativ imperial rus și experimentele sociale la care a fost supus acest teritoriu, reprezentând dovezi incontestabile⁴⁷.

Problemele juridice și cele administrative din prima jumătate a secolului al XIX-lea din Basarabia sunt studiate, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și până în perioada interbelică, împreună⁴⁸. Din anul 1918 și mai cu seamă după 1991, începe o abordare separată a acestor probleme⁴⁹. Cadrul legal, care urma să determine poziția socială a reprezentanților categoriilor privilegiate autohtone din Basarabia conform drepturilor acestora în condițiile unei noi administrații și ale unor prevederi neclare⁵⁰, este dezbătut pe larg atât în istoriografia rusă, cât și în cea română⁵¹. Problemele apărute în sistemul socio-administrativ local după anexarea Basarabiei, precum și impunerea normelor juridico-administrative străine sistemului autohton sunt tratate sub aspect juridic, semnalând, în felul acesta, cadrul normativ creat în Basarabia pentru a

⁴² Brătianu, Gh. *Sfatul Domnesc și Adunarea Stărilor în Principatele Române*, București: Editura Enciclopedică, 1995, 328 p.; Cantemir, D. *Descrierea Moldovei*, Chișinău: Litera, 2001, 256 p.; Rosetti, R. *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, tom 1: De la origini până la 1834, București, 1906, p. 194.

⁴³ Анисимов, Е. *Время Петровских реформ*, Лениздат, 1986, с. 496.

⁴⁴ Constantin, G. *Despre boieri*, p. 231, [cit. 01.03.2022]. Disponibil: <https://dokumen.tips/documents/constantin-giurescu-despre-boieri.html>; Brătianu, Gh.I. *Op. cit.*; Panaitescu, P. *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, București: Editura Enciclopedică, 1994, 263 p.; Pâslariuc, V. *Raporturile politice dintre marea boierime și domnie în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea*, Chișinău: Pontos, 2005, 273 p.

⁴⁵ Дегтярёв, С. Бессарабия в составе Российской Империи в первой половине XIX в.: по материалам полного собрания законов Российской Империи. В: *Русин* [Rusin], 2015, № 1(39), с.166-177 [cit. 03.04.2020]. Disponibil: <file:///C:/Users/User/Desktop/Teza/Din%20Degtearev%20!!!.pdf>.

⁴⁶ Tomuleț, V. *Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Chișinău: Lexon-Prim, 2018, 1056 p. (p. 23).

⁴⁷ Дегтярёв, С. *Op.cit.*, с.176.

⁴⁸ Erbiceanu, V. *Op. cit.*; Boldur, Al. *Op. cit.*, 543 p.

⁴⁹ Grama, D. *Op.cit.*; *Basarabia în Colecția completă a legilor Imperiului Rus. Vol. 1: Documente extrase din colecția I (1649-1825)* Lucrare îngrijită de Mihai Tașcă, Igor Ojog, Igor Șarov; red.: Ion Gumenăi, Chișinău: Cartdidact, 2017, 784 p.

⁵⁰ „Trebuie menționat că ideea legalității în Basarabia de curând anexată era extrem de șubredă fie din motivul că pentru o serie de cazuri lipseau prevederi legale, fie din cauza faptului că nu se știa care anume lege trebuie să fie aplicată”, vezi Каско, Л.А. *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*, с. 204. [cit. 10.11.2018]. Disponibil: <https://www.runivers.ru/bookreader/book579404>.

⁵¹ Boldur, Al. *Op.cit.*; Arbure, Z. *Op. cit.*; Nistor, I. *Istoria Basarabiei*, Chișinău: Cartea moldovenească, 1991, 292 p.; Gore, P. *Op. cit.*; Grama, D. Conducerea provizorie a Basarabiei – suport juridic al autonomiei administrativ-teritoriale a regiunii în anii 1812-1818. În: *Pergament. Anuarul arhivelor Republicii Moldova*, vol. VII-VIII, 2004-2005, Chișinău, 2005.

desființa⁵² sistemul administrativ autohton și „autonomia” regiunii. În acest context, unii istorici ruși din secolul al XIX-lea susțineau că în anul 1812 Rusia ar fi găsit în Basarabia instituții și administrație turcească, iar Basarabia era o provincie a Imperiului Otoman – neadevăr care se datorează cunoașterii superficiale a realităților din această parte a Principatului Moldovei, pe care o confundau cu zona de sud a spațiului pruto-nistean, numită până în 1812 *Basarabia*, aflată sub stăpânirea Imperiului Otoman. Reprezentând doar o parte dintr-un stat unitar, care nu posedea o tradiție statală, Basarabia, denumire extinsă după 1812 asupra întregului spațiu pruto-nistean, a fost lipsită de instituțiile autohtone ale puterii centrale de stat. În aceste condiții, administrația imperială a impus propriile entități și modele de guvernare, transformând Basarabia în gubernie rusă⁵³, caracterul colonial al Imperiului, politica expansionistă, dezmembrarea teritoriilor neruse și efectele nefaste ale politicii imperiale ruse fiind recunoscute și de către unii istorici ruși⁵⁴.

Cercetarea proceselor de adaptare a reprezentanților categoriilor sociale privilegiate autohtone la noile condiții politice stabilite după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus ocupă un loc distinct în studiile dedicate societății basarabene sub regim imperial rus. În istoriografia din Republica Moldova acest aspect este analizat în contextul dezvoltării de ansamblu a sistemului socio-administrativ și a celui care cuprinde forme ale manifestărilor comportamentului colectivității aristocratice, atât conștiente, cât și subconștiente⁵⁵, precum și în studiile referitoare la interesele corporative, manifestate de către reprezentanții categoriilor privilegiate⁵⁶ în perioada vizată, la drepturile acordate de puterea centrală imperială⁵⁷.

În ceea ce privește aspectul sursologic al cercetării, vom menționa că noțiunea „documente vechi păstrate în familii”, care definește o categorie distinctă de surse, se utilizează în istoriografia română începând cu secolul al XIX-lea. Zamfir C. Arbure atrage atenția asupra faptului că însemnările cronologice, scrise de către unii boieri din Basarabia, precum și documentele lor de familie necesită a fi scuturate de praful în care zac și valorificate⁵⁸. Dar această practică nu era în

⁵² Grama, D. *Caracterizarea juridică a dezmembrării statului Moldova în 1812*. [citat 08.05.2018]. Disponibil: <https://ibn.idsi.md/>; Gore, P. *Op. cit.*; Boldur, Al. *Op. cit.*

⁵³ Cornea, S. *Organizarea administrativă a Basarabiei (1812-1917)*, Cahul, 2003, p. 4; Iorga, N. *Basarabia noastră, scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către ruși*, Vălenii-de-Munte, 1912. [citat 15.08.2018]. Disponibil: basarabia-bucovina.info/.

⁵⁴ Kliucevski, V.O. *Крыс пыцкой учопуу*. [citat 11.09.2018] Disponibil: <http://lib.ru/HISTORY/KLYUCHESKIJ/history>.

⁵⁵ Gherasim, Cr. *Sursele istorice în studierea mentalității nobilimii din Basarabia în secolul al XIX-lea*, p.103. [citat 15.11.2021]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/103-115.pdf.

⁵⁶ Tomuleț, V. *Ținutul Hotinului în sursele statisticii rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Chișinău: Lexon-Prim, 2018, 1056 p.; Gherasim, Cr. *Evoluția nobilimii din Basarabia sub dominația țaristă: Statutul social-economic și mentalități colective (1812-1873)*, teză de doctor [citat la 14.11.2018]. Disponibil: <http://dspace.usm.md/>; Danilov, M. Acte oficiale privind Basarabia tipărite în limba română (1820-1830). În: *Destin românesc*, nr. 2, Chișinău-București, 1998, p. 100-105.

⁵⁷ Boldur, Al. *Op. cit.*, p.420.

⁵⁸ Arbure, Z. *Op. cit.*, p.646.

obiceiul boierilor, care cu mare iscusință ascundeau astfel de documente și nu le arătau decât cu mare greutate⁵⁹. Ulterior, Paul Mihail, în studiile privind documentele bisericești din parohiile basarabene, s-a referit la documentele păstrate în familii, ce aparțineau unor neamuri de mazili⁶⁰, și le definește ca documente de proprietate ale neamului, care se transmiteau din generație în generație și care consfințeau depozitarului drepturile sale, de obicei, asupra pământului, dar și asupra altor forme de avere mobilă și imobilă⁶¹. Relevanța aspectului documentar, edițiile de documente, începute odată cu emiterea primelor acte administrative și date statistice, create de administrația rusă, sunt redată în Colecția completă a legilor Imperiului Rus, publicate între anii 1830-1915⁶², în volumele intitulate „Înregistrările Comitetului statistic regional al Basarabiei”⁶³.

Deși oferă o gamă largă de date cu referire la situația socială și drepturile populației autohtone din Basarabia la începutul secolului al XIX-lea, multe din documentele de acest fel rămân până în prezent în afara circuitului științific. Astfel, argumentul valorizării acestor izvoare sub noi aspecte, care cu siguranță vor întregi baza documentară de studiere a istoriei Basarabiei, poate fi invocat atât în legătură cu problema încadrării reprezentanților categoriilor sociale privilegiate moldovenești în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus, ca urmare a recunoașterii unor drepturi personale nepatrimoniale, cât și cu parcursul documentelor moldovenești de la sursă de studiere a unei probleme istorice la obiect distinct de cercetare.

1.1.2. Istoriografia de la începutul secolului al XIX-lea până la 1917

Pornind de la istoriografia evoluției privilegiului scris în Principatul Moldovei și efectele politicii sociale ale Imperiului Rus asupra populației autohtone din Basarabia, precum și de la elucidarea rolului documentelor vechi păstrate în familii în procesul stabilirii statutului social al reprezentanților categoriilor sociale privilegiate din spațiul pruto-nistean, evidențiem viziunile cercetătorilor din diferite perioade istorice asupra acestor aspecte și manifestările concrete ale procesului încadrării în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus. Cele mai timpurii referiri istoriografice privind evoluția privilegiului scris și a categoriilor privilegiate încep cu secolul al XVIII-lea. Dimitrie Cantemir a analizat stările boierimii, dregătoriile Țării Moldovei, avantajele

⁵⁹ Arbure, Z. *Op. cit.*, p.646.

⁶⁰ Mihail, P. Despre bibliotecile parohiale. În: *Luminătorul*, iunie 1928, Chișinău, p.62-64; Idem. *Personalități religioase din Nișcani*. În: *Buletinul Institutului Social Român*; I, Chișinău, 1937, p.156-170.

⁶¹ *Ibidem*, p.62.

⁶² Полное собрание законов Российской Империи. Собрание первое (1825-1881). СПб. Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества, 1830-1885, том IX, часть I, СПб., 1834, № 6889, с. 208, том XI, часть I, СПб., 1836, №9165, с. 508-509, том XI, часть I, СПб., 1836, №9165, с. 508-509, том XVIII, часть I, СПб., 1843, № 16619, с.134, том XX, часть I, СПб., 1845, №18678, с. 150-151 etc. [citat 12.01.2020] Disponibil: http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php?part=331®im=3.

⁶³ Записки Бессарабского областного Статистического Комитета, Том I, Изданный под редакцией А.И. Егунова, Кишинэу: Печать в тип. Областного Правления 1864, с. 619 (A se vedea și capitolul 2 al tezei).

boierilor care le exercitau, dreptul lor de a deține dregătorii, prezentând structura boierimii și clasificarea dregătoriilor moldovenești în secolele XVII-XVIII⁶⁴.

Istoriografia rusă. După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus a început studierea teritoriului și a populației autohtone de către unii autori ruși. Una dintre primele lucrări dedicate descrierii Basarabiei după anexare a fost realizată de protoiereul **P. Kunițki**⁶⁵, care a caracterizat societatea basarabeană, confundând funcțiile slujitorilor autohtoni cu stările sociale autohtone: aprozii, lipcanii, dorobanții, jandarmii, poștașii⁶⁶. Acest fapt poate fi explicat prin cunoașterea insuficientă a societății românești din regiune din primii ani de după anexare.

Unele aspecte referitoare la problema încadrării categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus, abordată în scrierile istoriografice ruse de până la 1917, au fost expuse de autorii P. Svinin, A. Zașciuk, L. Casso, N. Lașcov ș.a. În rapoartele sale, **P. Svinin** a descris specificul legislației și al obiceiurilor locale, ca bază a sistemului socio-administrativ autohton. Funcționarul a explicat izvoarele dreptului moldovenesc⁶⁷ și a argumentat necesitatea păstrării acestora în Basarabia. În același context, **L. Casso**⁶⁸, bazându-se pe o cercetare sistematică a izvoarelor rusești și a documentelor extrase din arhivele imperiale, analizează statutul Basarabiei anexate⁶⁹ și susține că unele instituții sociale tradiționale au fost denaturate și transformate, în afara tradițiilor locale, în concepte juridice artificiale pentru această regiune⁷⁰.

Dacă unii autori ruși, spre exemplu F.F. Vighel, au expus în mod denigrator legile, tradițiile, modul de viață al boierimii basarabene, alții au reflectat în mod obiectiv anumite procese din spațiul pruto-nistean după anexare. În această ordine de idei se înscriu cercetările lui **A. Zașciuk**⁷¹. Autorul a elucidat mai multe aspecte ale vieții politice din Basarabia, inclusiv rolul Regulamentului de administrare a Basarabiei din 1828⁷² în transformarea acestui teritoriu în gubernie rusă. Documente valoroase din punct de vedere administrativ a publicat **A.N. Egunov**⁷³. Cercetătorul a tradus în limba rusă și a editat *Codul de legi locale*, pe care în anul 1881 îl

⁶⁴ Cantemir, D. *Op., cit.*, p.25.

⁶⁵ П. Куницкий, *Краткое статистическое описание Заднепровской области, присоединённой к России по мирному трактату заключённому с Портой Оттоманской в Бунаресте 1812 года*, СПб, 1813.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 23.

⁶⁷ Agachi, A. Misiunea lui P.P. Svinin în Basarabia (septembrie 1815-aprilie 1816). În: *Akados*. 2016, nr. 4, p.104.

⁶⁸ Brătianu, Gh.I. *Basarabia: Drepturi naționale și istorice*. București: Semne, 1995, p.14.

⁶⁹ Кассо, Л.А. Россия на Дунае. [citat 12.12. 2018]. Disponibil: <https://www.runivers.ru/bookreader/book57940>.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 207.

⁷¹ Защук, А. *Материалы для географии и статистики России собранные офицерами генерального штаба. Бессарабская область. Часть I-II*, Санктпетербург, 1862.

⁷² *Ibidem*, p.3.

⁷³ ЗБСК, том III, под редакцией А.Н. Егунова, Кишинэу, 1868.

reeditează⁷⁴. În lucrare sunt expuse cauzele aplicării în Basarabia a legislației ruse. Una dintre cele mai șovine lucrări în materie de rusificare este cea a lui **P.N. Batiușkov** dedicată istoriei politice a Basarabiei⁷⁵, în care sunt analizate premisele autonomiei Basarabiei, rolul Mitropolitului Bănulescu-Bodoni în stabilirea acestui regim special⁷⁶ și legislația locală. O schiță referitoare la Basarabia⁷⁷ a fost publicată de **A. Nacco**, care, spre deosebire de P.N. Batiușkov, în linii generale, este de părerea că politica socială promovată de Imperiul Rus a avut un impact pozitiv asupra dezvoltării regiunii. Lucrarea este consacrată perioadei autonomiei Basarabiei și reprezintă o cercetare pertinentă a diverselor aspecte ale vieții basarabene din această perioadă⁷⁸ de pe pozițiile oficiale ale Imperiului Rus.

Referindu-ne la procedurile de examinare a documentelor-dovezi pentru atestarea și recunoașterea unor drepturi reprezentanților categoriilor privilegiate autohtone, menționăm opiniile lui **A.N. Krupenski** despre activitatea primelor comisii pentru examinarea documentelor de confirmare a originii nobile. Autorul susține că guvernul rus, prin regulamentele de organizare a regiunii, a recunoscut, în mod principial, calitatea de dvorean/nobil ereditar persoanelor care au reușit, în baza datelor documentare sau a altor mărturii incontestabile, să demonstreze apartenența lor la clasa boierilor principatului⁷⁹. De menționat că autorul se referă mai detaliat la recunoașterea drepturilor personale ale reprezentanților categoriilor sociale privilegiate, evitând, în mai multe cazuri, să numească categoriile privilegiate locale în contextul Basarabiei, ci doar în legătură cu Principatul Moldovei.

În contextul cercetărilor noastre am acordat atenție viziunilor și lucrărilor autorilor ruși dedicate documentelor vechi cu caracter genealogic, pentru a face o analiză comparativă cu spițele și genealogiile moldovenești, care au avut un rol important în procesul încadrării reprezentanților categoriilor sociale privilegiate autohtone în sistemul socio-administrativ imperial rus. Lucrările savantului rus **N. Lihaciov** sunt reprezentative în acest sens, întrucât analizează spițele genealogice rusești din secolul al XVII-lea. Observând unele inconveniențe cronologice în aceste documente, cercetătorul a identificat o serie de erori comise în alte tipuri de acte, aflate în legătură directă cu ele, și a criticat practica publicării actelor vechi fără a publica spițele genealogice, fiind de părerea că edițiile în care sunt publicate doar anexele la spițe se aseamănă albumelor „iubitorilor

⁷⁴ Егунов, А.Н. *Местные гражданские законы Бессарабии*, 1881, с. III, VII-VIII.

⁷⁵ Батиушков, П.Н. *Бессарабия. Историческое описание*, СПб., 1892.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 150.

⁷⁷ Накко, А. *Очерк гражданского устройства Бессарабской области с 1812-1828* // ZOOID, t. XXII, 1900, p.119-122.

⁷⁸ Накко, А. *Op. cit.*, p.119-122.

⁷⁹ Крупенский, А.Н. *Краткий очерк о бессарабском дворянстве 1812-1912. К столетнему юбилею Бессарабии*, СПб., 1912, с.7-8.

de artă”, care decupează miniaturile și gravurile din manuscrise și cărți⁸⁰. Descrierea spițelor genealogice din Imperiul Rus și studierea istoriei Camerei dosarelor genealogice [Палата родословных дел (rus.)], mai cu seamă în procesul restaurării unor seturi de acte afectate de incendiul din 1812 din Moscova, în anii 1894-1895, au fost realizate de cercetătorul rus **A.I. Iușkov**.

1.1.3. Istoriografia românească, sfârșitul secolului al XIX-lea – anii 1918-1940, 1941-1944

Destinul reprezentanților categoriilor sociale privilegiate autohtone din Basarabia a interesat societatea modernă din Principatul Moldovei (până la 1864), apoi și din România. Însă autorii care se refereau la acest domeniu nu posedau surse documentare suficiente pentru o elucidare multiaspectuală a problemei, fiind expuse doar unele constatări generale. Rolul documentelor vechi păstrate în familie, ca dovezi principale de atestare și recunoaștere a drepturilor categoriilor privilegiate autohtone după stabilirea administrației imperiale ruse în Basarabia, a atras atenția unor autori din Principatul Moldovei încă până la Unirea din anul 1859. În cronica postelnicului **Manolache Drăghici**, alături de relatările despre situația politică a spațiului pruto-nistean în momentul anexării din 1812⁸¹, se exprimă regretul că evenimentele care s-au produs în istoria Moldovei nu pot fi studiate mai temeinic din cauza lipsei unor dovezi certe, a izvoarelor scrise: acte familiale, spițe genealogice ale epocilor țării, care ar fi, în opinia autorului, drept nobile pilde urmașilor și motiv de mândrie pentru familiile lor⁸².

Primele abordări științifice ale problemei cercetate în istoriografia românească, manifestate, mai cu seamă, prin evidențierea diferenței sistemelor socio-administrative român și rus, au fost expuse la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. În acest context, sunt relevante cercetările lui **Zamfir C. Arbure**, care menționează că după anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus s-au pierdut multe din categoriile sociale care au existat în Principatul Moldovei, acestea contopindu-se cu rangurile rusești sau cu ranguri similare din Imperiul Rus⁸³. Așa s-a întâmplat cu categoriile boierilor, boiernașilor, mazililor și ruptașilor⁸⁴. Autorul relatează că boierii moldoveni din Basarabia au fost recunoscuți de autoritățile rusești în calitate de clasă privilegiată prin naștere, iar familiile acestora au fost înscrise în Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia. Având în vedere, însă, cadrul normativ de atestare și

⁸⁰ Лихачёв, Н. По поводу сборника А. И. Юшкова «Акты XII-XVII вв. представленные в разрядный приказ представителями служивых фамилий после отмены месничества». СПб., 1898, с.2.

⁸¹ Drăghici, M. *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, tom. II, Iași 1857. [citat 03.01.2018]. Disponibil: <https://tipariturioromanesti.wordpress.com/>.

⁸² *Ibidem* [citat 03.01.2018].

⁸³ Arbure, C. Z. *Op.cit.*, p.644.

⁸⁴ *Ibidem*, p.644.

recunoaștere a drepturilor nepatrimoniale reprezentanților categoriilor sociale privilegiate autohtone, afirmațiile autorului referitor la acest proces complex, care a dus la lichidarea structurii sociale autohtone, sunt foarte generale⁸⁵. Nu este clar ce înțelege autorul atunci când se referă la boieri: o categorie privilegiată a structurii sociale autohtone sau un reprezentant al acestei categorii cu anumite drepturi personale. Despre categoria boiernașilor se menționează că a fost formată de foștii (biv) polcovnici, postelnici, vel căpitani, vel șetrari etc.⁸⁶ Autorul susține că în perioada de până în anul 1847 guvernul imperial rus a recunoscut prerogativele mazililor și i-a scutit de bir pe cap de familie, de pedepse corporale din ordinul administrației, dar numai prin hotărârea instanțelor de judecată le-a recunoscut dreptul de a-și alege căpitani de mazili, însărcinați cu afacerile obștești. Referitor la ruțași, descendenții clericilor care n-au îmbrățișat cariera duhovnicească și care, la fel, formau o categorie privilegiată în Principatul Moldovei, autorul menționează că au fost egalați din punct de vedere social cu mazilii⁸⁷.

Aspecte ale evoluției drepturilor nepatrimoniale, alături de drepturile proprietarilor de pământ din Moldova, au fost studiate de **Radu Rosetti**⁸⁸, care a analizat relațiile sociale din epoca medievală până în anul 1834. Autorul atrage atenție asupra formelor de dobândire a proprietății și relatează că donațiile funciare ale domnilor Țărilor Românești generau, alături de drepturi funciare patrimoniale, și drepturi personale nepatrimoniale prin uric⁸⁹ – *dreptul de stăpânire veșnică*, ce se conținea ca parte integrantă în actul care atesta drepturile patrimoniale și se transmitea prin ereditate prin hrisov/carte domnească, act care, la rândul său, era o dovadă a dreptului de stăpânire și pentru urmașii boierilor vizați în hrisov. Autorul analizează raportul dintre proprietatea funciară și numărul generațiilor moștenitoare, fragmentarea moșiilor și rolul spițelor de neam și de moșie pentru atestarea dreptului de proprietate, explicând, în contextul acestui raport, semnificația termenilor *moș*, *bătrân*, utilizate frecvent în spițele de neam și de moșie.

Tema dregătoriilor în Țara Moldovei este dezvoltată de **Nicolae Iorga**. În unele lucrări autorul descrie pe scurt funcțiile fiecărei dregătorii⁹⁰, abordând problema evoluției dreptului funciar⁹¹ și a drepturilor patrimoniale ale locuitorilor din Basarabia⁹². Istoricul atrage atenția asupra importanței actelor vechi pentru stabilirea drepturilor patrimoniale ale răzeșilor moldoveni

⁸⁵ Arbure, C. Z. *Op.cit.*, p.644.

⁸⁶ *Ibidem*, p.644.

⁸⁷ Arbure, C. Z. *Op.cit.*, p.644.

⁸⁸ Rosetti, R. *Pământul sătenii și stăpânii în Moldova*, tom I: *De la origini până la 1834*, București, 1906, p.150.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 150.

⁹⁰ Iorga, N. Rostul boierimii noastre și Scrisori de boieri. În: *Istoria românilor în chipuri și icoane*, vol.II, București, 1905, p.145-169; Stoicescu, N. *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec.XIV-XVII)*, București: Editura Academiei Române, 1968, 138 p.

⁹¹ *Idem*, *Consultări istorice cu privire la viața agrară a românilor*. Studii și Documente, XVIII, Iași, 1917.

⁹² Iorga, N. *Basarabia noastră, scrisă după 100 ani de la răpirea ei de către ruși* [cit. 24.07.2019]. Disponibil: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Nicolae_Iorga_-_Basarabia_noastr%C4%83.

din Basarabia, analizează practicile dăunătoare de manipulare ale domnilor fanarioți cu actele păstrate în familii în detrimentul elementului autohton. În scopul deposedării de pământ a răzeșilor, se invocă motivul lipsei documentelor și se califică lotul de pământ ca fiind domnesc⁹³, în timp ce actele respective (zapisele împrumutate) nu se restituiau, cerându-se în schimb cheltuiala pentru hotărâtul moșilor⁹⁴. În opinia autorului, lipsa actelor pentru confirmarea drepturilor patrimoniale prezenta la sfârșitul secolului al XVIII-lea una dintre cele mai mari dificultăți pentru unele categorii sociale privilegiate din Moldova⁹⁵.

În istoriografia românească din anii 1918-1940 și 1941-1944, problema dezmembrării Principatului Moldovei și a anexării spațiului pruto-nistean la Imperiul Rus este abordată ca fiind un proces care a distorsionat dezvoltarea firească a regiunii, transformând-o în teritoriu colonizat cu o populație rusificată și cu o structură socială improprie, dar care n-a fost în stare să extirpe conștiința de neam a basarabenilor. Separarea teritorială a Principatului Moldovei, stat aflat sub suzeranitatea Imperiului Otoman, care dispunea de toate atributele politico-statale, și includerea teritoriilor dezmembrate în componența a două regiuni periferice ale puterilor ostile sunt tratate, în general, ca un eveniment politic nefast⁹⁶, criticat în istoriografia românească din această perioadă⁹⁷. În studiile consacrate anexării Basarabiei la Imperiul Rus, Ion Nistor, Gheorghe Bezviconi, Paul Gore, Alexandru Boldur, Leon Boga, Ștefan Ciobanu, Petre Cazacu ș.a. au elucidat politica socială, juridico-administrativă, fiscală, sistemul de recompensă etc. și consecințele suportate de populația autohtonă. În schimb, sunt puține lucrări referitoare la privilegiile grupurilor sociale superioare din Basarabia și procesele administrative care au dus la lichidarea sistemului autohton, lucrări care ar fi aprofundat cercetările privitoare la istoria Basarabiei și la rolul pe care l-au avut documentele vechi păstrate în familii în procesul încadrării reprezentanților categoriilor superioare moldovenești în sistemul socioeconomic și administrativ rus. În acest context, menționăm investigațiile lui **Constantin Giurescu**⁹⁸, care a analizat evoluția privilegiilor categoriei sociale a boierimii, diverse aspecte ale istoriei sociale a românilor.

Într-o sinteză consacrată istoriei Basarabiei, **Ion Nistor** acordă o atenție deosebită categoriei privilegiate a boiernașilor, ai cărei reprezentanți au fost recunoscuți ca nobili individuali (*liciniye dvoreane (n.n.)*), scutiți de pedepse corporale, de impozit pe cap de locuitor și de alte dări

⁹³ Iorga, N. *Uricarul*, VI, p. 251-2, p. 127.

⁹⁴ *Ibidem*, p.127.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 127.

⁹⁶ Gore, P. Anexarea Basarabiei (Schită istorică). În: *Basarabia*, Ciobanu, Ștefan. Chișinău: Universitas, 1993, p.170; Tomuleț, V. *Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812-1868)* Studii, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Iași, 2014, p.23; Морозан, В. Дворянское Общество Бессарабии в дореформенные годы. În: *Studii de arhondologie și genealogie*, vol. II, Chișinău, 2014, c. 8-18.

⁹⁷ Grama, D. *Op. cit.* [citată 08.05.2018]. Disponibil: <https://ibn.idsi.md>.

⁹⁸ Giurescu, C. *Op. cit.*, p. 231.

personale către stat, având dreptul să se angajeze în serviciul statului rusesc și bucurându-se de toate privilegiile dvorenimii personale⁹⁹. Autorul a fost unul dintre puținii istorici ai acestei perioade care au analizat situația de drept a categoriilor sociale privilegiate din Basarabia, având la bază datele prezentate de Zamfir C. Arbure¹⁰⁰. Autorul susține că boiernașii, în calitate de categorie socială, s-au dezintegrat mai repede decât celelalte grupuri sociale și menționează că în anul 1850 mai rămâneau doar 22 de familii de boiernași moldoveni, pentru ca după șase ani și acestea să se piardă în rândurile funcționarilor ruși¹⁰¹. Reprezentanții mazililor și ai ruptașilor, după părerea autorului, au obținut recunoașterea privilegiilor lor, care nu se deosebeau mult de cele ale boiernașilor, fiind încadrați în clasa nobililor săraci – echivalent *odnodvorților* din Imperiul Rus¹⁰². Relatând acest aspect, autorul utilizează în scrierile sale noțiunea de „încadrare” pentru a reda mai exact condițiile echivalării categoriilor sociale privilegiate autohtone cu cele imperiale.

Preocuparea boierimii moldovenești din Basarabia de păstrarea legilor țării în primii ani după anexare și de stabilirea unei autonomii reale este elucidată de **Alexandru Boldur** în studiile sale monografice dedicate istoriei Basarabiei¹⁰³. Autorul critică inițiativa generalului Hartigh de a introduce legile și instituțiile funcționale în Imperiul Rus și umilirea boierimii moldovenești prin propunerea de a fi supusă pedepselor corporale, fapt care a înrăutățit relațiile dintre o parte a boierimii autohtone și demnitarii ruși¹⁰⁴. În opinia autorului, limitarea conceptelor sociale autohtone la cadrele sistemului juridic imperial¹⁰⁵ și circumscrierea instituțiilor guvernatoare ale Basarabiei legilor Imperiului Rus au constituit prima condiție impusă de noul regim, argumentând că din această cauză unele practici locale au fost plasate în afara legii, devenind penale, pasibile condamnărilor, aflate la adăpostul legilor noi de care se conduceau funcționarii organelor polițienești, care nu cunoșteau nici legile și obiceiurile locale și nici limba locuitorilor băștinași¹⁰⁶. Referindu-se la aspectele de drept, **Vespasian Erbiceanu**, prim-președinte al Curții de Apel din Basarabia și membru al Comisiunii Arhivelor Statului, menționa că legislația funcțională în spațiul pruto-nistrean până la anexarea teritoriului, pe lângă interesul uzual și importanța istorică deosebită, pune în deplină evidență, pe de o parte, diferențierea radicală a dreptului local din

⁹⁹ Nistor, I. *Istoria Basarabiei*. Chișinău, 1991, p. 181.

¹⁰⁰ Arbure, C. Z. *Op.cit.*, 740 p.

¹⁰¹ Nistor, I. *Op. cit.*, p. 181.

¹⁰² *Ibidem*, p. 181.

¹⁰³ Boldur, Al. *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828*. Studiu. Chișinău: Cartea Românească, 1929, 108 p.; *Idem*, *Basarabia românească*. București, 1943, 188 p.; *Idem*, *Contribuții la studiul „Istoriei Românilor: Istoria Basarabiei”*. Vol. 3: *Sub dominațiunea rusească (1812-1918): Politica, ideologia, administrația*. București: Tipografia „Tiparul Moldovenesc”, 1940, 215 p.

¹⁰⁴ Boldur, Al. *Op. cit.*, p. 83.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 403.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 403.

Basarabia de cel rusesc și, deci, incompatibilitatea aplicării lor împreună, iar de pe altă parte, analogia dreptului basarabean cu dreptul civil român din acea perioadă. Analogia este explicată de autor prin faptul că ambele sisteme legislative, și cel basarabean, și cel român, au la baza lor același substrat juridic comun romano-bizantin, străin dreptului rusesc, atât din punctul de vedere al originii, cât și sub raportul caracterelor sale intrinsece¹⁰⁷. Totodată, autorul semnalează despre păstrarea hrisoavelor/cărților domnești în Principatul Moldovei și, implicit, în spațiul pruto-nistean, menționând că cele mai multe hrisoave și anaforale au fost date direct în mâna locuitorilor țării cu ocazia judecăților lor particulare și foarte puține din ele aveau un caracter public, sobornicesc.

O analiză multiaspectuală a problemelor istoriei Basarabiei este reflectată în volumul editat de **Ștefan Ciobanu**. În schița istorică „Anexarea Basarabiei”, cuprinsă în lucrare, **Paul Gore** descrie condițiile politice în care s-a desfășurat incorporarea populației basarabene în sistemul imperial rus. Autorul caracterizează, în acest context, situația politică din Basarabia în primele decenii după anexare, făcând trimitere la corespondența cneazului Voronțov, din care desprindem aprecierea administrării Basarabiei ca fiind „lăsată pradă la jaful întregii bande oribile aduse de Bahmetev”¹⁰⁸. Efortul boierimii moldovenești din Basarabia în preservarea privilegiilor și a drepturilor sale în calitate de grup social superior, declarate prin Regulamentul de administrare a Basarabiei din anul 1812, precum și în păstrarea valorilor culturale, a limbii și a tradiției seculare este apreciat de autor ca unul fără urmări pozitive, deoarece administrația imperială rusă n-a dorit păstrarea categoriilor privilegiate autohtone și includerea lor în sistemul socio-administrativ imperial rus, ci restrângerea și lichidarea lor¹⁰⁹. Astfel, concluzionăm că politica încorporării categoriilor privilegiate autohtone, promovată de guvernul imperial rus, a lipsit reprezentanții acestora de identitatea lor socială.

Rolul documentelor vechi păstrate în familii, acte care îmbină date cu caracter genealogic și de proprietate, în cercetarea proceselor sociale și a procedurilor juridice este elucidat de **Gheorghe Ghibănescu**, unul dintre puținii editori de documente care a considerat spița genealogică document istoric de primă mână, publicând spițe alături de documentele oricărei moșii¹¹⁰, pe care le grupează în spițe de neam și spițe răzeșești¹¹¹. Autorul evidențiază particularitățile documentelor medievale moldovenești, drepturile patrimoniale și cele personale nepatrimoniale moștenite, izvorâte din acestea, menționând că voința domnului întrupată în hrisov

¹⁰⁷ Erbiceanu, V. *Legiuri locale basarabene. Istoric, texte și jurisprudențe*, Chișinău: Imprimeria statului, 1921, p. 1.

¹⁰⁸ Gore, P. *Op. cit.*, p.170.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p.170.

¹¹⁰ Zahariuc, P. Gheorghe Ghibănescu (1864-1936). În: *Revista arhivelor*, IV(IX), 1997, 3-4, p. 22.

¹¹¹ *Ibidem*, p.22.

era lege numai pentru boier: urmașul o primea numai dacă dorea¹¹². Prin urmare, drepturile dobândite prin actele domnești erau recunoscute doar celor care dețineau în mod efectiv actele respective. Mai exact, celor care le păstrau la ei, fie că acestea aparțineau titularului, fie că erau moștenite sau solicitate ulterior de către descendenți¹¹³. În acest context, aducem în vizor o relatare a istoricului Ion Nistor despre opiniile guvernatorului Hartigh referitoare la practica boierimii autohtone, aflate în funcțiile de stat, de a gestiona documentele, opinii prin care se aduc învinuiri boierimii autohtone, încadrate în funcții de stat, pentru că acționează după obiceiul românesc: nu face apel la legislație și încheie afacerile fără vreun document scris, iar în birourile ei nu există nici cel mai banal registru de evidențe sau măcar arhive, deoarece majoritatea actelor redactate în limba moldovenească sunt distruse, iar cele care rămân sunt luate de diverși membri ai departamentului acasă, unde sunt uitate sau pierdute¹¹⁴. Analizând aceste afirmații din perspectiva particularităților drepturilor patrimoniale și personale nepatrimoniale, înțelegem că acesta nu cunoștea domeniul. Or, păstrarea acasă, în familie, a documentelor prin care au fost dobândite anumite drepturi reprezenta, după cum am menționat mai sus, certitudinea confirmării acestor drepturi. Actele nefolositoare, însă, erau distruse. În legătură cu actele genealogice, menționăm că un alt documentalist, **Leon T. Boga**, a făcut aceeași distincție a spițelor răzeșești, doar că în „Dosarul cu opisele documentelor și inventarul pe lăzi ce se predau Comisiunii aliate, conform art.12 din Convenția de armistițiu” (copie autenticată) le numește spițe de moșie¹¹⁵. Acest document reprezintă un inventar al documentelor vechi de familie, grupate după tip, din fondurile Arhivelor Statului din Chișinău, în perioada interbelică, în baza cărora a fost constituită Colecția de acte medievale moldovenești din DGAN a ANA.

În anul 1928, **Paul Mihail** descrie documentele păstrate în bibliotecile unor parohii din centrul Basarabiei. Alături de cărțile bisericești, acolo se păstrau și documente de familie, ce aparțineau unor neamuri de mazili¹¹⁶. După cum menționa P. Mihail, bibliotecile de familie erau constituite, în primul rând, din documente de proprietate a neamului, care se transmiteau din generație în generație, devenind, astfel, depozite de mare importanță istorică. Autorul abordează un aspect esențial în legătură cu cercetările noastre, cel referitor la rolul pe care l-au avut documentele vechi păstrate în familie în preservarea drepturilor locuitorilor din Basarabia anexată,

¹¹² Brătianu Gh.I. *Op. cit.*, p.201.

¹¹³ *Ibidem*, p. 201.

¹¹⁴ Nistor, I. *Op.cit.*, p. 183.

¹¹⁵ FARM, ACR Criuleni, F.44, a.2022, „*Dosarul cu opisele...*”.

¹¹⁶ Mihail, P. *Op. cit.*, p.156-170.

menționând „respectul pentru valoarea documentului scris, care consfințea depozitarului drepturile sale, de obicei, asupra pământului, apoi asupra altor forme de avere mobilă și imobilă”¹¹⁷.

În anii 1929-1940, **Gheorghe Bezviconi** cercetează actele medievale din arhivele de la Chișinău și un exemplar al actelor tipărite ale Comisiei pentru cercetarea documentelor nobilimii din Basarabia, la 1821, pentru confirmarea de către Departamentul Heraldic al Senatului Rus, în drepturile de noblețe ereditară¹¹⁸. Istoricul apreciază activitatea comisiei ca fiind bază documentară pentru continuarea cercetărilor. Iar în continuare menționează și unele surse de referință și indicii: prezența unui dosar la Arhivele nobilimii la Arhivele Statului din Chișinău, însemnează intervenția familiei spre a fi transcrisă în cadrele nobilimii basarabene sau spre a fi confirmată în drepturile de noblețe la anul arătat¹¹⁹. Autorul relatează că o bună parte din arhivele de familie din Basarabia, surse la care ne referim direct în cercetarea temei, documente vechi de familie studiate în perioada interbelică, au fost distruse de regimul comunist, proprietarii lor fiind refugiați, deportați sau executați. Astfel, în iulie 1941 au fost arse colecțiile Bibliotecii municipiului și Muzeul bisericesc-istoric din Chișinău. În acest context, menționăm că puține surse bibliografice cunoscute se referă la importanța actelor vechi de familie în procesul controversat de încadrare. Menționăm că, în pofida eforturilor concentrate, o mare parte a documentelor vechi din arhive, variate sub aspectul structurii, formei și tehnicilor de redactare, importante pentru cercetarea procesului de încadrare a populației autohtone din Basarabia în sistemul imperial rus, a rămas în afara cercetărilor în perioada interbelică.

1.1.4. Istoriografia postbelică, sovietică și după 1991

Comparativ cu istoriografia postbelică vest-europeană, cea românească și cea sovietică au fost dominate de paradigma marxistă, fapt care s-a soldat cu aprecieri tendențioase, atât la nivel tematic, teoretic și metodologic, cât și la nivelul instrumentarului de lucru și al bazei documentalistice. În pofida unui volum de documente de arhivă considerabil mai bogat decât cel din perioadele precedente, istoria modernă românească, în general, inclusiv cea a Basarabiei, dispune de puține documente editate. Astfel, se constată că cercetătorii acestei perioade istorice mai duc lipsa instrumentelor moderne de documentare, sistematice, accesibile și ușor de utilizat. În măsura în care ideologia a influențat activitatea de cercetare în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM), rezultatele s-au arătat părtinitoare, în favoarea ideologiei comuniste.

¹¹⁷ Mihail, P., Mihail, Z. Manuscrise slave în colecții din Moldova. În: *Romanoslavica*, XVIII, 1972, p.266; Mihail, Z. *Rezistența prin cultură în Basarabia (sec. XIX). Scrieri parenetice*. București-Brăila: Ed. Academiei Române „Istros”, 2019, p. 18.

¹¹⁸ Bezviconi, Gh. *Op. cit.*, p.8.

¹¹⁹ *Ibidem*, p.8.

Informația originală despre diverse aspecte ale încadrării categoriilor sociale din Basarabia, care ar fi putut servi drept reper conceptual pentru aprofundarea studiilor și analizelor istorice, dar care era în contradicție cu ideologia oficială, lipsa din literatura de specialitate și didactică. Cercetările, mai cu seamă asupra boierimii din Basarabia, au fost descurajate, iar preocupările pentru semnalarea și utilizarea documentelor păstrate în familii au fost foarte reduse.

Concepția sovietică despre rolul boierimii autohtone în evoluția societății basarabene sub regim imperial rus este expusă de pe poziții de clasă în *Cursul de istorie a Moldovei* (1941), apoi în volumul I al *Istoriei Moldovei* (1952) și în *Istoria RSS Moldovenești* (1982). În aceste lucrări se elogia rolul Imperiul Rus în Basarabia și se promovau ideile despre influența, în totalitate pozitivă, a sistemului imperial rus asupra Basarabiei. Principiile anunțate în lucrările respective, considerate oficiale, erau obligatorii pentru activitatea de cercetare și didactică, fapt ce și-a lăsat amprenta asupra metodelor și rezultatelor investigațiilor istorice referitoare la încorporarea populației din teritoriile anexate de Imperiul Rus. Însă, în pofida abordărilor de conjunctură politică, unii istorici din perioada vizată, printre care academicianul **Iachim Grosul**, analizează detaliat situația socioeconomică din Basarabia din perioada 1812-1830 în lucrările sale dedicate Basarabiei în componența Imperiului Rus¹²⁰. Deși de pe poziții oficiale marxist-leniniste, autorul încearcă să demonstreze că Imperiul Rus a promovat o politică de constrângere față de populația din Basarabia¹²¹ și de eliminare treptată a elementului autohton privilegiat din sistemul socio-administrativ din regiune.

Un studiu de istorie economică și socială¹²², în care analizează evoluția categoriilor sociale moldovenești, drepturile reprezentanților acestor categorii și documentele-dovezi ale drepturilor respective, a fost editat în anul 1947 de către **Petre Panaiteșcu** (România)¹²³. Mai târziu, în anul 1968, **Nicolae Stoicescu** dedică un studiu dregătorilor și avantajelor pe care le aveau persoanele care le exercitau¹²⁴.

Pentru cercetările noastre, viziunile autorilor ruși referitoare la documentele cu caracter genealogic relevă specificul creării și păstrării acestor tipuri de documente în Rusia și, ulterior, în Imperiul Rus, în comparație cu documentele de acest gen păstrate în familiile reprezentanților categoriilor sociale privilegiate din Principatul Moldovei și, implicit, din Basarabia. Cu referire la

¹²⁰ Гросул, И.С. *Труды по истории Молдавии. Автономия Бессарабии в состав России 1812-1828*, гг. Кишинэу: Птиинца, 1982, 315 p.

¹²¹ *Ibidem*, p.212.

¹²² Panaiteșcu, P. *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, București: Editura Enciclopedică, 1994, p. 263.

¹²³ *Ibidem*, p.263.

¹²⁴ Stoicescu, N. *Sfatul domnesc și marii dregători în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, 1968, p.139.

cercetarea documentelor de acest gen din Rusia, menționăm lucrările **M.E. Bîcikova**, care a studiat spițele genealogice rusești din secolul al XVII-lea. Autoarea este de părere că fiecare înscris care conține informații biografice despre o anumită persoană poate fi considerat sursă cu caracter genealogic¹²⁵. Studiind documente de acest fel, autoarea conchide că astfel se poate studia istoria unor instituții de stat din Imperiul Rus, întrucât funcțiile de la curte, care ulterior au stat la baza aparatului puterii de stat, se transmiteau până la începutul secolului al XVIII-lea, prin ereditate, în mediul anumitor familii¹²⁶. Caracterizând spițele din secolele XVI-XVII din Rusia, cercetătoarea a prezentat particularitățile acestor genuri de acte care implică forme, texte, structuri, modele de redactare variate, deosebite de documentele cu caracter genealogic păstrate în familii din spațiul pruto-nistean¹²⁷.

În istoriografia română importanța actelor genealogice, inclusiv a spițelor genealogice¹²⁸, a spițelor de neam¹²⁹, a spițelor de moșie¹³⁰ și a arborilor genealogici¹³¹, a fost expusă în lucrările autorilor N. Iorga, Gh. Ghibănescu, Gh. Bezviconi, D. Berindei, care au considerat spița de neam document istoric de primă importanță, publicând spițe alături de documentele fiecărei moșii. Gh. Ghibănescu a arătat deosebiriile dintre spițele de neam boierești și spițele răzeșești, accentuând că spițele răzeșești reflectă *succesiunea* proprietății comunității răzeșești¹³². În același context, **Gheorghe Bezviconi** menționa că spițele veritabile trebuie confirmate de lista documentelor pe care se bazează¹³³. **Dan Berindei** atrage atenția, în studierea actelor care includ informații genealogice, asupra trecerii de la cazuri individuale, de la o persoană sau o familie, la cercetări „de mai largă respirație”¹³⁴, deoarece, îmbinând datele diverselor izvoare istorice cu cele genealogice, putem înainta în cunoaștere, nemărginindu-ne numai la cazuri individuale sau la cele ale unor familii, pentru a înțelege mutațiile și evoluția societății în ansamblul ei¹³⁵. Cercetătorul **Sergiu Bacalov** menționează această latură a problemei, afirmând că, în condițiile în care lipsește un studiu general asupra boierimii prin prisma istorico-genealogică, cauzalitatea unei serii de fenomene și evenimente de o importanță mai mică sau mai mare pentru istoria Țării Moldovei rămâne fără explicație, situație care contribuie frecvent la apariția interpretărilor și a concluziilor

¹²⁵ Бычкова, М.Е. *Op. cit.*, p.4.

¹²⁶ *Ibidem*, p.4.

¹²⁷ *Ibidem*, p.6-7.

¹²⁸ Ciubotaru, M. Forme și expresii ale conștiinței genealogice la români. În: *Revista arhivelor*, IV(IX), 1997, 3-4, p.56.

¹²⁹ Bezviconi, Gh. *Op. cit.*, p.136.

¹³⁰ FARM, ACR Criuleni, F.44, a.2022: „Dosarul cu opise...”, p.91.

¹³¹ Ciubotaru, M. *Op. cit.*, p. 56.

¹³² Zahariuc, P. Gheorghe Ghibănescu (1864-1936). În: *Revista arhivelor*, IV(IX), 1997, 3-4, p. 23.

¹³³ Bezviconi, Gh. *Op.cit.*, p.136.

¹³⁴ Berindei, D. *Op. cit.* p.7.

¹³⁵ *Ibidem*, p.7.

preconcepute¹³⁶. Autorul este de părere că studierea evenimentelor și a fenomenelor socioeconomice și politice majore are o importanță considerabilă, însă estomparea particularului împiedică crearea unui tablou istoric integru și armonios¹³⁷. Prin urmare, în studierea temei ne propunem obiective care pot fi soluționate prin legarea sarcinilor genealogice, reflectate în actele vechi păstrate în familii, de problema istorică¹³⁸ a încadrării categoriilor sociale privilegiate autohtone din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus, la fel și de activitatea unor instituții de stat din Basarabia care se preocupau de aceste acte, inclusiv de întocmirea Cărții Genealogice a Nobilimii din Basarabia¹³⁹.

Cercetând diverse spițe de neam și de moșie, **Mircea Ciubotaru** (România) punctează și unele aspecte mai generale. Spre exemplu, definiția genealogiei, după părerea autorului, ar trebui reformulată, deoarece finalitatea cercetărilor genealogice nu are în vedere doar aspectul evenimential al fenomenului istoric, ci cercetarea genealogică poate contribui la înțelegerea unor procese sociale, economice, juridice, religioase, culturale și morale¹⁴⁰. Cercetătorul afirmă că astăzi genealogia propune o diversitate de abordări și interpretări, care constituie un adevărat progres față de mai vechiul mod de abordare a genealogiei, marcat de o concepție factologică¹⁴¹. Relevanța spițelor este accentuată de autor și prin faptul că, fiind întocmite, cu precădere, pentru consolidarea raporturilor de rudenie, aceste surse contribuie la înțelegerea unor procese istorice și domenii extinse¹⁴², iar importanța lor devine din ce în ce mai pregnantă în studierea evenimentelor istorice care au produs modificări ale proprietăților funciare, transformări administrative și de ordin socioeconomic. În contextul anexării părții de răsărit a Moldovei de către Imperiul Rus și al eforturilor boierilor moldoveni de a-și păstra poziția privilegiată în ierarhia noii guvernări, interesul față de actele genealogice este sporit. Procesul complex al încadrării reprezentanților boierimii moldovenești din Basarabia în sistemul de stări al Imperiului Rus a accentuat rolul acestor acte. Autorul atrage atenția și asupra aprecierii globale a relației dintre genealogie și proprietate la români date de **Romulus Vulcănescu**¹⁴³, care menționează că moșia însemna inițial comunitatea de origine a unui grup familial care se trăgea dintr-un strămoș și, totodată, comunitatea de posesie asupra pământului moștenit direct sau indirect de la acest moș: „Cel care

¹³⁶ Bacalov, S. *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea (studiu istorico-genealogic)*, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie, Stat și Drept. – Ch.: CEP USM, 2012, p.9.

¹³⁷ *Ibidem*, p.10.

¹³⁸ Бычкова, М.Е. *Родословные книги XVI-XVIII в.* Москва: Наука, 1975 г., с.8.

¹³⁹ Барсукова, М.Е. *Обзор источников и литературы русского родословия*, СПб., 1887, с.

¹⁴⁰ Ciubotaru, M. *Op. cit.*, p.56.

¹⁴¹ *Ibidem*, p.56.

¹⁴² *Ibidem*, p.56.

¹⁴³ Vulcănescu, R. *Etnologie juridică*, București, 1970, p.73.

nu avea moș și nici moșie își pierdea omenia: Asta nu e omenie/fără moș, fără moșie”¹⁴⁴. În același context, **Alexandru Pânzar** argumentează calificarea spițelor genealogice drept acte oficiale, deoarece, pentru a-și asigura poziția în ierarhia socială a Imperiului Rus, boierii din Basarabia și-au confirmat statutul lor privilegiat prin documente cu caracter genealogic. Autorul menționează că după 1812 în Principatul Moldovei, mai ales în vremea domniei lui Scarlat Callimachi, este semnalată întărirea practicii de alcătuire a spițelor ca acte oficiale, emise inclusiv sub semnătură domnească¹⁴⁵. La această modalitate de atestare a poziției sociale au recurs, mai cu seamă, boierii care aveau proprietăți în părțile Moldovei incluse după anexare în cele două mari state vecine: Austria și Imperiul Rus¹⁴⁶.

Începând cu anul 1991, cercetătorii din România: P. Cernovodeanu, A. Goșu, D. Almaș, I. Pavelescu, Șt. Purici, F. Rotaru, și din Republica Moldova: V. Tomuleț, Gh. Negru, A. Agachi, C. Ungureanu, T. Candu, S. Bacalov, C. Gherasim, D. Poștarencu, D. Grama, S. Cornea, M. Rusnac, M. Tașcă ș.a., au publicat monografii și studii în care se regăsesc modificările socio-administrative care au avut loc în Basarabia ca urmare a anexării la Imperiul Rus.

Unul dintre cei mai prodigioși cercetători ai istoriei Basarabiei, **Valentin Tomuleț**, abordează în studiile sale monografice mai multe aspecte ale proceselor istorice din provincie. Analizând încadrarea categoriilor sociale privilegiate ca proces de constrângere din partea sistemului imperial rus, autorul menționează că scopul politicii imperiale ruse a fost remodelarea structurii sociale în folosul ei¹⁴⁷. În temeiul cercetării documentelor de arhivă inedite, este dezvăluită esența politicii imperiale ruse fundamentate pe un sistem în care rangul și, deci, recompensa au fost acordate pe baza loialității și a meritelor față de împărat. Originea nobilă trebuia confirmată prin dovezi, prioritate pentru obținerea statutului privilegiat având alogenii. În acest context, autorul afirmă că regimul imperial rus a afectat, în primul rând, boierimea, care, pentru a-și păstra drepturile și privilegiile, a fost nevoită să se strâmtoreze, cedând loc alogenilor, să accepte funcții în instituțiile regionale și, prin aceasta, să participe la promovarea politicii coloniale a Imperiului în regiune¹⁴⁸. Autorul analizează și aspectele stabilirii gradului de noblete al boierilor basarabeni în conformitate cu Tabelul de ranguri, precum și activitatea comisiilor de examinare a documentelor¹⁴⁹. În lucrarea dedicată identității odnodvorților din Basarabia (1847-

¹⁴⁴ Ciubotaru, M. *Op. cit.*, p.56.

¹⁴⁵ Pânzar, Al. O spiță de neam din 1819 a boierilor Șeptelici. Câteva considerații despre cum se alcătuiau spițele de neam în Divanul Domnesc. În: *Revista de istorie a Moldovei*, nr. 3-4/2010, p. 60.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p.60.

¹⁴⁷ Tomuleț, V. *Ținutul Hotinului în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Chișinău: Lexon-Prim, 2018, p.23.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p.23.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 298.

1871), Valentin Tomuleț abordează problema încadrării mazililor și a ruptașilor în categoria odnodvorților ruși și elucidează modificările care au intervenit pe parcursul anilor, ca urmare a politicii imperiale ruse, în statutul social și juridic al acestor persoane.

Problema statutului nobilimii basarabene în cadrul vieții politice și socioeconomice a Imperiului Rus în anii 1812-1861 a fost studiată monografic de **Cristina Gherasim** și **Valentin Tomuleț**¹⁵⁰. În baza analizei documentelor inedite de arhivă (în mare parte incluse în anexă la monografie) și a cercetărilor anterioare la tema respectivă, autorii au stabilit conotația dublă a acordării boierilor, boiernașilor, funcționarilor titluri noi nobiliare: pe de o parte, aceasta a fost un produs dictat de politica imperială rusă la periferiile naționale, iar pe de altă parte, o expresie a tendinței acestora de a beneficia de privilegiile titlului de dvorean/nobil, circumstanță de care s-a folosit administrația imperială pentru a-și crea o bază socială a politicii sale promovate în regiune¹⁵¹. De asemenea, într-un studiu, Cristina Gherasim analizează rolul boierimii locale în procesul promovării identității și a conștiinței naționale în Basarabia. În contextul schimbărilor politice impuse, categoriile sociale privilegiate autohtone s-au încadrat în structura socială imperială rusă, dar s-au lansat într-o luptă acerbă pentru drepturile și privilegiile personale în condiții inechitabile. Lupta a îmbrăcat forme nuanțate mai puțin studiate și reflectate în istoriografia română, inclusiv în cea din Republica Moldova, având consecințe, mai ales, asupra aspectelor etico-morale, de comportament ale boierilor moldoveni, nevoiți să se conformeze și să abordeze un comportament dual.¹⁵² În baza unor documente de arhivă inedite și a studiilor monografice, autoarea prezintă procesele de încadrare atât a boierilor autohtoni, cât și a celor de origine străină (cazul familiilor Celinski și Cernilev/Cernelevski), descriind minuțios procedurile instituite de administrația imperială rusă și dificultățile întâmpinate de solicitanți din cauza lipsei actelor doveditoare. În studiul dedicat *varietății litigiilor în care era implicată nobilimea din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, autoarea se referă la raportul guvernatorului Hartigh, în care acesta expune atitudinea boierilor față de principalele dovezi care le asigurau dreptul la privilegii – documentele scrise¹⁵³.

Unele aspecte ale încadrării categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ imperial rus au fost studiate și în istoriografia română. **Ștefan Purici** a analizat stadiile de evoluție a procesului încorporării regiunii în sistemul socio-administrativ imperial

¹⁵⁰ Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Stăpâni și robi sau nobili și țigani în Basarabia (1812-1861)*. Chișinău: Cartdidact, 2021, 584 p.

¹⁵¹ *Ibidem*, p.163-164.

¹⁵² *Idem*, *Identitatea națională a nobilimii basarabene sub regim țarist*, „Studia Universitatis Moldaviae” (2017, nr.4 (104)), p. 56-61.

¹⁵³ *Idem*, *Varietatea litigiilor în care era implicată nobilimea din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 6. [cit. 15.07.2019]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/57-81.pdf.

rus¹⁵⁴, care au condus la ruperea unității socioculturale ca urmare a celei teritoriale și apariția pericolului pierderii poziției sociale deținute de către reprezentanții categoriilor privilegiate autohtone, situație care i-a solidarizat pentru o anumită perioadă în acțiunile lor de preservare a drepturilor și privilegiilor și a stilului de viață tradițional. Acest fapt a conferit un specific procesului de încadrare a categoriilor sociale privilegiate din Basarabia și a determinat pentru o perioadă, până în 1828, implementarea politicilor selective de către administrația imperială rusă. Această rupere a avut loc treptat, întrucât specificul societății tradiționale, care domina în acea epocă, a făcut imposibilă o rupere socioculturală bruscă, lucru demonstrat de menținerea, pe întreg cursul secolului al XIX-lea, a unor categorii sociale moștenite din perioada anterioară anexării: boiernași, mazili, ruptași. Guvernul Rus, prin politica sa de încadrare, s-a străduit să introducă propriile instituții sociale, însă la nivel de comunități, mazilii, spre exemplu, au rămas ca grup social distinct.

Autorul unei lucrări dedicate genealogiei boierimii române, **Filip-Lucian Iorga**, dezvăluind dorința nobilimii autohtone române de a purta un titlu de noblețe de tip occidental și referindu-se la documentele publicate de Gheorghe Bezviconi, califică procesul încadrării boierilor din Basarabia în sistemul socio-administrativ imperial rus ca fiind o integrare din anumite interese¹⁵⁵. Ca exemplu este adus cazul lui Ivan Dimitrievici Străjescu, proprietarul moșiilor Lamașani și Diriceni, județul Hotin, descendentul șetrarului Pascal Străjescu, care în 1812 adoptă cetățenia rusă, iar în 1816 i se recunoaște statutul de dvorean/nobil. Acest fapt i-a permis să se încadreze în diferite funcții de stat în Basarabia Imperiului Rus. Cercetătorul menționează că pentru titlul de dvorean/nobil solicitantul n-a primit moșii¹⁵⁶. În contextul acestor afirmații, precizăm că unii boieri moldoveni din Basarabia, care aveau viziuni proruse, au servit armata imperială în diferite grade militare, încadrându-se în structurile militare, întrucât principiul loialității stătea la baza recompensei în sistemul socio-administrativ imperial rus. Însă în acest caz, „încadrarea din interes” poate fi îndreptățită prin dreptul legitim al unei persoane de origine nobilă de a participa la administrarea propriei țări.

Considerăm aici potrivită remarca lui **Octav George Lecca**, readusă în vizorul științific de **Ștefan S. Gorovei**, referitoare la ipotezele despre lipsa nobilimii în Moldova și Muntenia. Autorul adresează întrebarea firească dacă e corect, în general, să considerăm că nobilime în afară de cea a Occidentului, care s-a dezvoltat așa de prodigios, au avut doar ungurii, boemii, sârbii, croații, ba

¹⁵⁴ Purici, Șt. *Istoria Basarabiei [Note de curs]*. Ministerul Afacerilor Externe, Institutul Eudoxiu Hurmuzachi pentru Românii de Pretutindeni. București: Semne, 2011, p.56.

¹⁵⁵ Iorga, F.-I. *Strămoși pe alese: Călătorie în imaginarul genealogic al boierimii române*. Cuv. înainte de Neagu Djuvara. București: Editura Humanitas, 2013, 322 p.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 288.

chiar și bulgarii și rușii a căror stare era puțin mai înapoiată, iar românii, așa des în contact cu popoarele străine, nu au avut¹⁵⁷? În continuare istoricul susține că aceasta este o teorie greșită cu desăvârșire, care contrazice la fiecare pas marile acte ale istoriei naționale a românilor. Prin cercetările sale genealogice, Octav George Lecca a argumentat existența în principate a „unei nobleți ereditare și de sânge”, nu numai de „funcții și demnități”¹⁵⁸.

Unii cercetători ai anexării Basarabiei la Imperiul Rus prezintă acest teritoriu ca pe o regiune slab dezvoltată, cu un grad scăzut al autonomiei¹⁵⁹. Astfel, Basarabia este prezentată ca o regiune aflată într-o poziție geografică intermediară: între două centre ale puterilor politice ostile, Imperiul Rus și Poarta Otomană¹⁶⁰, singurul teritoriu din Imperiul Rus care a devenit obiectul rivalității dintre imperiu și cealaltă parte a țării divizate, Principatul Moldovei,¹⁶¹ și de aceea reprezintă un caz aparte în studierea politicii expansioniste, coloniale a Imperiului Rus în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În acest context sunt analizate relațiile centru-periferie și strategiile de cooperare, încorporare, manipulare și rezistență manifestate în teritoriile anexate, implicate în aceste relații, în comparație cu alte periferii ale Imperiului Rus: Finlanda, Polonia, Georgia¹⁶², influențate de mai multe variabile: situația specifică locală, inegalitatea dintre forțele politice centrale și forțele regiunilor anexate etc. Se atrage atenția asupra rolului pe care l-au avut elitele autohtone în relația dintre conducerea provizorie din Basarabia și guvernarea de la Sankt Petersburg¹⁶³, implicații care au influențat evoluția societății basarabene.

O sinteză a problemelor încorporării categoriilor sociale privilegiate moldovenești din Basarabia în sistemul nobiliar rus prezintă cercetătorii **Andrei Cușco** și **Victor Taki**.¹⁶⁴ Autorii menționează următoarele: „Singura reformă majoră și realizare importantă a guvernatorului Inzov a fost Comisia privind documentele care au confirmat statutul de nobil în anul 1820”¹⁶⁵. Această comisie a condus la reducerea drastică a numărului boierilor autohtoni, fiind înregistrați, însă, o mare parte a celor care guvernau Basarabia, avansându-și pretențiile la rangul de dvorean/nobil în această regiune. Iar din moment ce nu mai existau suficienți boieri în toate pozițiile necesare pentru

¹⁵⁷ Gorovei, Șt. *Op. cit.*, p. 63.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 63.

¹⁵⁹ Wallerstein, I. *Sistemul mondial modern*. Vol. I, București: Editura: Meridiane, 1992, p.10.

¹⁶⁰ Cușco, A. *Revista europeană a istoriei-Revue euro'enne d'histoire* [citat 04.02. 2019].

Disponibil: [file:///C:/Users/User/Desktop/Estate Interest vs. State Service The Un Cusco%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Desktop/Estate%20Interest%20vs.%20State%20Service%20The%20Un%20Cusco%20(1).pdf).

¹⁶¹ *Idem*, „Scenariile alternative” ale identității basarabene la începutul secolului al XX-lea: mobilizare etnică, românitate incertă și construcție națională într-o provincie de frontier. În: *Plural = Istorie. Cultură. Societate*, 2018, nr. 1, p. 43-62; Taki, V. Opoziția boierimii românești față de Regulamentele Organice: rațiuni, manifestări, rezultate. În: *Archiva Moldaviae*, 2013, nr. 5, p. 199-232.

¹⁶² Taki, V. *Op. cit.*, p. 199-232.

¹⁶³ Гром, О. *Op. cit.* Disponibil: [https://www.academia.edu/21717236/\[Accesat 27.02.2022\]](https://www.academia.edu/21717236/[Accesat%2027.02.2022]).

¹⁶⁴ Cușco, A., Taki, V. *European Review of History-Revue europe'enne d'histoire* Vol. 16, No. 1, February 2009, 15–32.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p.15-32.

funcționarea administrației, autonomia Basarabiei devenea doar o ficțiune. Cercetătorii atrag atenția asupra diferențelor dintre sistemul socio-administrativ imperial rus și cel local. În același context, **Victor Taki** consideră că oportunismul boierimii autohtone a condus la ineficiența administrativă a birocrăției rusești¹⁶⁶. Autorul conchide că boierimea basarabeană nu reprezenta o pătură socială omogenă cu interese comune și din această cauză a fost incapabilă să-și formuleze coerent obiectivele de lungă durată. Însă autorul nu ține cont de faptul că boierimea locală reprezenta doar un fragment din grupul superior al structurii sociale a Principatului Moldovei, dispersat chiar de la început, de către sistemul imperial, și nu întreaga categorie privilegiată. De asemenea, nu se ia în considerare faptul că boierii care au trecut sau au rămas între Prut și Nistru nu au fost cei mai proeminenți reprezentanți ai respectivei categorii, funcțiile deținute de unii dintre aceștia erau fie secundare la nivel de Divan, cazul lui Matei Crupenski, fie la nivel de dregători de ținuturi, însărcinați cu afaceri pe anumite chestiuni.

Fragmentarea ierarhiei sociale autohtone, încadrarea reprezentanților categoriilor sociale privilegiate din Moldova într-un sistem de stări și administrativ de sorginte colonială și lichidarea păturilor privilegiate autohtone din care făceau parte au constituit una din preocupările principale ale guvernării imediat după anexarea Basarabiei. În acest context, **Sergiu Cornea**, în studiile dedicate organizării administrative a Basarabiei în perioada 1812-1917, menționează că rolul și influența funcționarilor moldoveni în cadrul instituțiilor administrative ale regiunii au fost reduse, obediența lor voinței autorităților ruse constituind obiectul grijii permanente a funcționarilor ruși, inclusiv a generalului A.N. Bahmetev, care chiar de la constituirea Consiliului Suprem a încercat să-l supună voinței sale¹⁶⁷.

Problemele referitoare la categoriile sociale privilegiate din Basarabia au fost examinate și în unele lucrări ale istoricilor contemporani ruși. În continuarea abordărilor referitoare la elite, **Oleg Grom** subliniază că în primii ani după anexare autoritățile imperiale ruse nu aveau încredere în categoriile privilegiate autohtone din cauza manifestării tendințelor autonome¹⁶⁸. Un concept promovat de autor este tipologia ierarhiilor etnice, care la basarabeni era fundamentată pe o structură socială plinară¹⁶⁹. În continuare istoricul plasează populația basarabeană în categoria popoarelor cu o *structură socială fragmentară, care în procesul rusificării și-a pierdut elitele*. Autorul își expune opinia conform căreia *fiecare moldovean avea posibilitatea să se rusifice și să*

¹⁶⁶ Таки, В. *Историческая память и конструирование региона после присоединение к империи: особая форма правления в Бессарабии 1818-1828 гг.* În: *AbImperio*, 3, 2004, p. 154.

¹⁶⁷ Cornea, S. *Organizarea administrativă a Basarabiei (1812-1917)*. Cahul, 2003, 143 p.

¹⁶⁸ Гром, О. *Op. cit.*, p.143.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p.143.

devină membru cu drepturi depline al nației ruse¹⁷⁰. Prin urmare, rusificarea este tratată de autor ca o șansă a basarabenilor de a face parte dintr-o națiune străină, dar stăpânitoare, și ajunge la concluzia că spre sfârșitul secolului al XIX-lea populația din Basarabia și-a pierdut calitatea de popor istoric, menționând pierderea atributelor caracteristice, cum ar fi: existența statalității medievale, tradițiile narative, cultura elitară proprie. Dar autorul nu ia în considerare faptul că anexarea spațiului pruto-nistean la Imperiul Rus a rupt această populație de întregul spațiu național românesc, fiind o parte a unei națiuni întregi, ruptă de procesele cultural-spirituale care aveau loc peste Prut concomitent cu modernizarea societății românești. Populația autohtonă basarabeană nu și-a pierdut dreptul de a fi „popor istoric”, ci i-a fost luat dreptul de a fi parte indispensabilă a unui „popor istoric” și de a participa la constituirea națiunii moderne românești.

Încadrarea boierilor moldoveni în structurile sociale și în cele administrative ale Imperiului Rus este tratată și de cercetătorul de origine basarabeană din Sankt Petersburg **Vladimir Moroza**¹⁷¹, care studiază problema transformării boierimii moldovenești din Basarabia în funcționari militari și civili ruși-dvorenii, precum și rolul documentelor personale păstrate în familii în procesul recunoașterii drepturilor lor. Istoricul delimitează procesul, referindu-se doar la etapa incipientă, de trecere de la statutul de boier moldovean la dvorean/nobil rus, cuprinsă între anii 1812 și 1823. Autorul pune în evidență dificultățile întâmpinate de boierii moldoveni în procesul încadrării în categoria dvorenii ruși în condițiile în care administrația imperială rusă urmărea restrângerea numărului reprezentanților categoriilor privilegiate din regiune. Autorul susține că începând cu anul 1816 mai multe *comisii pentru examinarea documentelor ce aparțineau boierilor moldoveni* au desfășurat o activitate formală, ineficientă și abuzivă¹⁷², menționând „deficitul de cadre” din cauza numărului scăzut al persoanelor autohtone care puteau suplini funcțiile vacante în 1816, motiv care a dus la angajarea funcționarilor de origine rusă de o calitate profesională îndoielnică, sub nivelul cerințelor¹⁷³. Procesul constituirii dvorenimii/nobilimii basarabene, început odată cu anexarea Basarabiei, este analizat de cercetătorul **Evghenii Rumeanțev** în baza documentelor din DGAN¹⁷⁴. Istoricul elucidează activitatea Adunării Deputaților Dvorenimii/Nobilimii din Basarabia, începând cu anul 1822, și temeiurile documentare ale drepturilor persoanelor la titlul de dvorean/nobil, de fapt la titlul de dvorean *ereditar rus*, proces ce reflectă consecințele sociale ale încadrării¹⁷⁵.

¹⁷⁰ Гром, О. *Op. cit.*, p.144.

¹⁷¹ Морозан, В. *Бессарабия и её дворянство в XIX-начале XX в.* том I, Санкт-Петербург, 2018, с.528.

¹⁷² *Ibidem*, p. 528.

¹⁷³ *Ibidem*, p. 528.

¹⁷⁴ ANA DGAN, F.88, inv.1, d.53, f.102.

¹⁷⁵ Rumeanțev, E. Neamul Alecsandri în Basarabia, secolul XIX. În: *Pergament*, 1998, p.32.

Într-un studiu comparativ al listelor boierilor din Basarabia, cercetătoarea **V. Văcăraș** prezintă o analiză comparativă, având în vedere 467 de boieri din Basarabia în primele două decenii ale secolului al XX-lea¹⁷⁶. Cercetând actele prezentate de persoanele care au obținut statutul de dvorean/nobil și au fost înregistrate în Cartea Genealogică a Dvorenimii/Nobilimii din Basarabia, autoarea prezintă următoarele constatări: 1) acte de până la 1812 au prezentat: 108 reprezentanți ai boierimii autohtone, 57 de reprezentanți ai familiilor înnobilate basarabene, 30 de reprezentanți ai familiilor străine; 2) acte din 1812-1850 au prezentat: 29 de reprezentanți ai boierimii autohtone, 48 de reprezentanți ai familiilor înnobilate basarabene, 91 de reprezentanți ai familiilor străine; 3) acte din 1850-1915 au prezentat: 1 reprezentant al boierimii autohtone, 17 reprezentanți ai familiilor înnobilate basarabene, 86 de reprezentanți ai familiilor străine¹⁷⁷. Prin urmare, marea majoritate a reprezentanților boierimii autohtone au fost înregistrați în baza documentelor vechi păstrate în familii.

Cercetările referitoare la încorporarea categoriilor sociale autohtone din Basarabia în sistemul socio-administrativ imperial rus, deși se bazează pe surse documentare, au acordat mai puțină atenție analizei sursologice și arhivistice a diverselor categorii de documente care serveau drept bază pentru această încadrare. Analiza și evidențierea rolului acestora în procesul încadrării constituie o sarcină de bază a prezentei teze, fapt care, în viziunea noastră, va permite evidențierea noilor aspecte ale procesului încadrării în sistemul rus de stări și în structurile de stat din Basarabia.

1.2. Surse relative la procesul de încadrare a categoriilor privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ imperial rus în baza documentelor vechi păstrate în familii

1.2.1. Documente inedite din fondurile arhivistice

O categorie de surse istorice puțin studiate sub aspectul încadrării categoriilor sociale privilegiate autohtone din Basarabia în Imperiul Rus sunt actele care reprezintă dovezile documentare de recunoaștere a statutului lor privilegiat – documente vechi de familie. Referindu-se la acest aspect, Gheorghe Bezviconi a atras atenția asupra „prezenței unui dosar la Arhivele Statului din Chișinău, care însemnează intervenția familiei spre a fi transcrisă în componența nobilimii basarabene, sau confirmată în drepturile de noblețe la anul arătat”¹⁷⁸. În acest scop, familiile respective au pus la dispoziția autorităților toate actele de care dispuneau la acel moment, atât acte vechi, medievale, cât și documente emise la începutul secolului al XIX-lea, inclusiv acte

¹⁷⁶ Văcăraș, V. Nobilimea Basarabiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Destin românesc*. Revistă de istorie și cultură, 4/2000. An VII, nr.28, Chișinău-București, p. 3-46.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p.3-46.

¹⁷⁸ Bezviconi, Gh. Profiluri de ieri și de azi. În: *Fapte trecute și basarabeni uitați*, Chișinău: Universitas, 1992, p. 17, 18.

ale autorităților rusești, documente emise de organele statului, dar și documente particulare, cum ar fi corespondența privată, inventare de bunuri, liste, testamente etc. În cadrul temei cercetate, acest vast set de acte este evidențiat, deoarece examinăm doar documentele vechi de familie care au devenit înscrisuri în procedurile administrativ-juridice, dovezi de recunoaștere titularului și familiei sale a statutului social privilegiat în Basarabia. În acest context, în istoriografie se elucidează transferul actelor respective de la persoanele particulare în arhivele și bibliotecile publice. Astfel, în arhivele instituțiilor care s-au ocupat de problema drepturilor patrimoniale și personale nepatrimoniale ale reprezentanților categoriilor sociale privilegiate autohtone a fost acumulat, mai cu seamă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, un bogat material documentar, cu precădere hrisoave medievale moldovenești, spițe de neam și de moșie, testamente și alte documente vechi, care îmbină datele cu caracter genealogic cu cele de proprietate, pe care le vom analiza în capitolul 3 al tezei. Având în vedere documentele aflate în arhivele publice, clasificate în fonduri personale separate sau incluse în dosarele fondurilor tematice, și documentele din colecțiile particulare, care sunt acte singulare, însă cu acces limitat, am apelat la sursele documentare păstrate în fondurile arhivelor din Republica Moldova și România și la un document din colecția personală a istoricului Demir Dragnev: „Dosarul cu opisele documentelor și inventarul pe lăzi ce se predau Comisiunii aliate conform art.12 din Convenția de armistițiu”. Documentul reprezintă un dosar al inventarelor tuturor actelor care au fost evacuate de guvernul României în timpul Celui de Al Doilea Război Mondial și restituite URSS în anul 1945. Dosarul oferă o clasificare pe tipuri și genuri de acte medievale moldovenești, inclusiv documente provenite din familiile privilegiate autohtone și documente basarabene din fondurile Arhivelor Statului din Chișinău în perioada interbelică, în baza cărora, după 1946, s-au format mai multe fonduri și colecții existente până în prezent în ANA DGAN¹⁷⁹.

Din fonduri personale. Unele dintre cele mai reprezentative surse pentru cercetarea efectuată se păstrează în fondul personal nr. 359, I, 2521 „Gore Paul (Pavel) Leoa (1875-1927)” din ANR SJA Iași. El cuprinde acte originale ale familiilor Gore și Miculin, copiile documentelor care au fost predate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române, fotografii ale unor acte medievale moldovenești, scrise în secolele XVII-XIX, în baza cărora familiile Gore și Miculin (pe linie maternă) li s-a recunoscut statutul privilegiat obținut în Principatul Moldovei și dreptul la statutul de dvorean/nobil în Basarabia. Actele au fost adunate, traduse, copiate de mai multe generații:

¹⁷⁹ Frumosu, E. Dosarul cu opisele documentelor și inventarul pe lăzi ce se predau Comisiunii aliate conform art.12 din Convenția de armistițiu și importanța lui pentru studierea istoriei fondului „Colecția de acte medievale moldovenești” din ANRM. În: *Tendențe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*. Materialele Conferinței științifice a doctoranzilor, Ediția VIII-a, Vol.II, Chișinău, 10 iunie 2019, p.50-55.

bunicul, tatăl, mama, unchiul de mamă, alte rude ale lui Paul Gore, în demersul de recunoaștere a originii nobile, cu scopul de a obține calitatea de dvorean/nobil și de a fi înscrși în Cartea Genealogică a Dvorenimii din Basarabia. Paul Gore a înființat arhiva personală, îmbogățind-o cu sute de acte vechi, care în prezent fac parte din colecțiile arhivelor din România și Republica Moldova. Fiecare document poartă sigiliul arhivei personale a lui Paul Gore. Documentele sunt diverse: de la acte generice sau de sinteză, regulamente referitoare la recunoașterea statutului privilegiat și, ulterior, dobândirea calității de dvorean/nobil în Basarabia la începutul secolului al XIX-lea, până la acte care ilustrează dovada eforturilor mai multor generații ale familiilor boierești din Basarabia în demersul pentru recunoașterea drepturilor lor, adresat diverselor instanțe – chitanțe, recipise, borderouri, liste de acte etc. În fond se păstrează spițe de neam și arborele genealogic al familiei Gore, care cuprinde 16 generații, întocmit de Gheorghe Ghibănescu și Paul Gore în baza hrisoavelor moldovenești, începând cu anul 1426, data hrisovului în care este menționat Leoa Mamurinski, boier. În fond sunt păstrate documente vechi de familie, acte de donație, vânzare-cumpărare, testamente, spițe de neam și de moșie referitoare la moșiile Dănuțeni, Țuțora, Oișeni, Găureni, Ciurești, Ungheni, Manoilești, Berești, Mășcăuți din secolele XVIII-XIX¹⁸⁰. La fel, au fost cercetate acte ale Comisiei de Hotărnicie din județul Iași-Soroca (chitanțe, copii autentificate, citații și hotărnicii)¹⁸¹. O parte din documentele vechi de familie din arhiva personală a lui Paul Gore au fost incluse în colecția „Documente” a ANR SJA Iași¹⁸².

1.2.2. Surse documentare genealogice

În cadrul științelor umaniste, istoria și genealogia sunt două domenii de cercetare de maximă actualitate și interdependență, fiind deosebit de prolifică în privința rezultatelor științifice. În acest context, analizăm sursele cu caracter genealogic, având în vedere datele primare, metadatele, contextul, mențiunile efectuate ulterior pe document în procesul păstrării arhivistice etc. Analiza procesului istoric de încadrare a categoriilor sociale privilegiate autohtone din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus, care a influențat structura socială din spațiul pruto-nistean, este o acțiune necesară. Această necesitate a determinat acțiunile de valorificare a unor surse istorice prețioase din colecțiile arhivelor, în special a celor din ANA DGAN din Republica Moldova și ANR SJA Iași din România. Ne referim la spițele de neam și de moșie pe care le considerăm un element indispensabil al cercetărilor structurii sociale a Basarabiei. Documentele vechi păstrate în familii, inclusiv spițele, au servit în Basarabia drept temei și motiv

¹⁸⁰ ANR SJA Iași, fondul nr. 359, I, 2521 „Gore Paul (Pavel) Leoa (1875-1927)”, Pachetul III, d. 2.

¹⁸² ANR SJA Iași. Documente. Pachet 180/85, 189/1-4, 190, f.1-34, 191/58, 214/1, 214/4, 214/8, 215/2, 215/4, 215/5.

al rezistenței în fața distorsionărilor sociale, a intențiilor de constrângere și limitare a drepturilor categoriilor sociale privilegiate de către guvernarea imperială rusă, dar și subiect a numeroase fraude soldate cu grave consecințe morale și penale. Procesele menționate, cu siguranță, pot fi detaliate și clarificate în baza unor elemente și mecanisme mai puțin luate în considerare până acum – documentele de familie ale epocii și regulile de legitimare a acestora. Mai întâi apelăm la argumentele arhivistice pentru a scoate în evidență particularitatea genului respectiv de documente. În teză abordăm și problema obiectivității, care este, înainte de toate, una de definire clară a termenilor, mai ales că documentația de evidență din arhivele Republicii Moldova pentru actele respective rămân în limba rusă și învăluite de incertitudine.

O deosebită importanță pentru analiza procesului încadrării categoriilor sociale privilegiate autohtone în sistemul de stări al Imperiului Rus în baza documentelor vechi păstrate în familii îl au documentele cu caracter genealogic din fondurile DGAN ale ANA (nr. 220, 88, 3), fonduri care conțin dosare personale ale diferitor categorii de petenți. Studiarea documentelor cu caracter genealogic și clasificarea, descrierea lor ca gen distinct de documente vechi păstrate în familii contribuie la evidențierea etapelor, a particularităților încadrării categoriilor sociale privilegiate în sistemul de stări al Imperiului Rus și a consecințelor lichidării structurii sociale autohtone în Basarabia. Pornind de la această constatare, am studiat spițele și arborii genealogici din fondul 220 al DGAN ANA¹⁸³ și am descris din punct de vedere arhivistic, tipurile distincte a 87 de spițe din „Colecția de acte medievale moldovenești”¹⁸⁴. Ca rezultat al studiului, a fost elaborată lista spițelor și a arborilor genealogici din acest fond, menționată *supra*, ca instrument arhivistic de clasificare, descriere și identificare¹⁸⁵. Astfel, au fost determinate și unele particularități ale spițelor după tipul documentului.

În studiu, spițele de neam sunt identificate ca fiind documente care se referă la succesiunea moștenitorilor unei moșii sau ai unei părți din moșie, reflectând dreptul tuturor descendenților asupra proprietății funciare respective, pornind de la un strămoș comun¹⁸⁶. Când privește spițele de moșie, acestea indicau la baza spiței „moșii” – persoanele cu drept de stăpânire funciară, de la care pornește stăpânirea în devălmășie¹⁸⁷. Spre deosebire de spițele de neam sau de moșie, arborii

¹⁸³ Frumosu, E. *Op. cit.*, p. 71-84.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p.71-84.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p.71-84.

¹⁸⁶ ANA DGAN, F.220, Inv. 1, d.970, 1f., 1001, 1f., inv.2, d. 729, 1f., 791, 1f., 980, 1f., 1279, 1f., 1280, 1f., 1293,1f., 1294, 1f., 1309, 1f., 1312, 1f., 1319, 1f., 1322, 1f., 1332, 1f., 1346, 1f., 1349, 1f., 1350, 1f., 1355, 1f., 1357, 1f., 1363, 1f., 1367, 1f., 1388, 1f., 1393, 1f., 1403, 1f., 1412, 1f., 1424,1f., 1453, 1f., 1454, 1f., 1457, 1f., 1475, 1f., 1483,1f., 1490, 1f., 1491, 1f., 1497, 1f., 1501, 1f., 1512, 1f., 1549, 1f., 1551, 1f., 1552, 1f., 1553, 1f., 1554, 1f., 1555, 1f., 1558, 1f.,1561, 1f., 1565, 1f., 1566, 1f., 1567, 1f., 1568, 1f., 1569, 1f.

¹⁸⁷ *Ibidem*, inv. 2, d. 745, 1 f., 796, 1f., 1236, 1f.,1305,1f., 1342, 1f., 1363, 1 f., 1401,1f., 1413,1 f., 1557, 1f., 1570,1f., 1571, 1f., 1572, 1f..

genealogici includ, în afara ascendenților și descendenților, colateralii din 3-10 generații¹⁸⁸. După anexarea Basarabiei, arborii genealogici devin acte obligatorii de confirmare a statutului nobil.

Analiza proceselor sociopolitice este reflectată în baza documentelor fondului arhivistic „Adunarea Nobilimii din Basarabia”¹⁸⁹, inclusiv atitudinea boierilor locali față de cerințele impuse de sistemul socio-administrativ imperial rus pentru recunoașterea statutului privilegiat¹⁹⁰.

1.2.3. Surse documentare juridico-administrative

În procesul investigării au fost utilizate documente din fondul arhivistic „Secția regională din Basarabia a Departamentului Ministerului Justiției, or. Chișinău, 1812-1917”, în care sunt redate cazuri de aplicare sau de încălcare a regulilor de conferire sau de confirmare a statutului de dvorean/nobil ereditar rus și a dreptului de a ocupa funcții în stat de către boierii moldoveni¹⁹¹. Documentele conțin date despre cazurile de falsificare a semnăturilor¹⁹². Documentele fondului „Administrația regională a Basarabiei” au fost utilizate pentru a analiza procedura confirmării statutului privilegiat al reprezentanților categoriilor sociale superioare locale din Basarabia¹⁹³, a originii nobile¹⁹⁴, precum și pentru a semnaliza conflictele dintre ofițerii ruși și boierimea autohtonă¹⁹⁵, atitudinea mazililor față de politica administrației imperiale referitoare la categoriile sociale privilegiate¹⁹⁶, cazurile de furt de acte¹⁹⁷, liste ale ruptașilor din Basarabia, în calitate de grup privilegiat¹⁹⁸, indicațiile reprezentanților administrației imperiale ruse cu privire la categoriile sociale din Basarabia¹⁹⁹. Fondul arhivistic „Mareșalul nobilimii din județul Orhei 1824-1913”, la fel, a fost analizat în vederea concretizării procedurii de confirmare a statutului social privilegiat²⁰⁰. Situația mazililor și a ruptașilor în primele decenii de dominație imperială rusă în Basarabia și drepturile pentru care pledau sunt reflectate în documentele fondului „Consiliul regional al Basarabiei”²⁰¹.

¹⁸⁸ ANA, DGAN, F.220, inv.2, d. 11, 1f., 788, 1f., 1177, 1f., 1262, 1f., 1303, 1f., 1304, 1f., 1306, 1f., 1310, 1f., 1316, 1f., 1321, 1f., 1345, 1f., 1391, 1f., 1400, 1f., 1420, 1f., 1425, 1f., 1512, 1f., 1545, 1f., 1547, 1f., 1548, 1f., 1562, 1f.

¹⁸⁹ ANA, DGAN, F.88, inv. 2, d. 31, 37, 55, 56, 57, 59, 85, 101, 162, 165, 177, 181, 182, 183, 290-300, d. 615.

¹⁹⁰ ANA, DGAN, F.88, inv. 2, dd. 429, 429, 553, 624, 668, 816.

¹⁹¹ ANA, DGAN, F. 22, inv. 1, d. 48, 30 f, d. 134, 9 f; 152, 12 f; 301, 14f; 302, 4 f.; 318, 6 f.; 376, 3f.; 617, 17 f.; 728, 11f.; 729, 4f.

¹⁹² ANA, DGAN, F. 22, inv. 1d. 335, 11f; d. 357, d. 602, 5 f.; 652, 11 f.

¹⁹³ ANA DGAN, F.5, inv.3, d.689.

¹⁹⁴ *Ibidem*, d.646, 738.

¹⁹⁵ *Ibidem*, d.691.

¹⁹⁶ *Ibidem*, d.550.

¹⁹⁷ *Ibidem*, d.649.

¹⁹⁸ *Ibidem*, d.722, 723, 724, 729, 735.

¹⁹⁹ *Ibidem*, d. 750.

²⁰⁰ ANA DGAN, F.310, inv. 1, d. 1, 19 f., d. 12, 157 f.

²⁰¹ ANA DGAN, F.3, inv.1, d. 27, 60, 101, 153, 193, 260, 280, 384, 425, 463, 607, 736, 737, 763, 972, 1107, 1108, 1389 și inv.2, d. 311, 1341, 2815.

Problema istorică a încadrării categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ imperial rus în baza documentelor vechi păstrate în familii a fost reflectată în primele corpusuri de documente oficiale editate după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Documentele reprezintă acte administrative și date statistice create de administrația rusă, cuprinse în Colecția completă a legilor Imperiului Rus, publicată între anii 1830-1915²⁰², precum și în volumele editate de Comitetul statistic regional al Basarabiei²⁰³. Documentele respective reflectă cadrul normativ cu privire la drepturile și avantajele unor categorii sociale într-un stat bazat pe stări, locul și rolul acestora în sistemul politic.

O mare parte de materiale documentare editate în această perioadă au fost colectate din bibliotecile de familie ale unor neamuri boierești din Basarabia și România, proces început în secolul al XIX-lea de Gh. Asachi, M. Kogălniceanu, B.P. Hasdeu. Un corpus în mai multe volume sub denumirea „Uricarul” sau „Colecțiunea de diferite acte care pot servi la istoria românilor” (25 de volume) a fost publicat de Th. Codrescu. În anul 1892 își începe activitatea de editor Gh. Ghibănescu, care a publicat „Documente slavone” în componența colecției lui Th. Codrescu. Urmează apoi colecțiile „Surete și izvoade” (25 volume) și „Ispisoace și zapise” (6 volume), editate de Gh. Ghibănescu.

Documentele basarabene incluse actualmente în fondurile DGAN a ANA pentru prima dată au fost studiate și parțial publicate, datorită activității desfășurate în anii 1898-1903 de către membrii Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia, în frunte cu Ion Halipa. În prezent, unele acte acumulate de această entitate sunt păstrate în Colecția „Documente” din Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean de Arhivă Iași, grație donației făcute de Paul Gore. Marea Unire din 1918 a semnat o perioadă nouă, de avânt, în valorificarea patrimoniului documentar basarabean. În anul 1928, Leon T. Boga, directorul Arhivelor Statului din Chișinău, a publicat seria „Documente Basarabene”, în care a prezentat, pe volume, mai multe documente vechi de familie din fondurile arhivistice. În prefața la volumul II, autorul face un recurs la memorie și exprimă grija pentru păstrarea adevărului prin documentele vechi păstrate în familii, menționând că această colecție va cuprinde hrisoave și cărți domnești, cărțile, poruncile și mărturiile divanului, ale vistieriei, ale serdarilor, pârcălabilor și șoltuzilor, jalobe, zapisele, învoielile și mărturiile, hotărnicile și spițele de neam, foile de zestre, scrisorile, pe scurt – orice

²⁰² Полное собрание законов Российской Империи. Собрание первое (1825-1881). СПб. Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества, 1830-1885, том IX, часть I, СПб., 1834, № 6889, с. 208, том XI, часть I, СПб., 1836, №9165, с. 508-509, том XI, часть I, СПб., 1836, №9165, с. 508-509, том XVIII, часть I, СПб., 1843, № 16619, с.134, том XX, часть I, СПб., 1845, №18678, с.150-151 etc.

²⁰³ Записки Бессарабского областного Статистического Комитета, Том I, Изданный под редакцией А.И. Егунова. Кишинэу: Печать в тип. Областного Правления, 1864,с. 619.

mărturie scrisă românească din care să rezulte că Moldova de răsărit n-a încetat a fi românească nici când vitregia anului 1812 a silit-o să-și schimbe strămoșescul nume²⁰⁴. Colecția a fost completată cu ediții similare de documente referitoare la istoria ținuturilor și târgurilor Lăpușna și Orhei, editate de juristul și istoricul A.V. Sava²⁰⁵. Alături de documentele din arhive publice, volumele respective prezintă și documente de familie din colecțiile personale adunate de autor.

După Cel de Al Doilea Război Mondial, Academia Română a inițiat publicarea unei colecții exhaustive (la acel moment) de documente medievale interne²⁰⁶. Un aport substanțial la publicarea documentelor medievale moldovenești îl au istoricii I. Caproșu, L. Șimanschi, C. Cihodaru, Șt. Gorovei ș.a. La Chișinău, rezultatele cercetărilor complexe ale documentelor emise în secolul XV-lea – începutul secolului al XIX-lea au fost publicate începând cu 1961²⁰⁷. Documente medievale din Moldova, care au ajuns în fondurile ANA DGAN, în mare parte datorită procesului de confirmare și recunoaștere a drepturilor categoriilor sociale privilegiate autohtone din Basarabia, au fost incluse și în volumele de documente din perioada Războiului ruso-turc din 1806-1812²⁰⁸. O contribuție deosebită în prelucrarea arhivistică a izvoarelor manuscrise (traducerea, clasificarea, valorificarea), din care o mare parte sunt documente vechi, anterior păstrate în familii, îi aparține Valentinei Pelin, paleograf și cercetător științific superior la Arhiva Centrală de Stat (actualmente Agenția Națională a Arhivelor). În iunie 2021, Agenția Națională a Arhivelor a editat un album de documente slavo-române din secolele XV-XVI²⁰⁹.

Un set important de documente basarabene din anii 1812-1847, care se referă la statutul, situația economică și politică a nobililor a fost publicat de Cristina Gherasim și Valentin Tomuleț în anul 2021²¹⁰.

²⁰⁴ Boga, L. *Documente Basarabene. Scrisori și răvașe (1660-1860)*, Vol.II. Chișinău, 1928, p. 7.

²⁰⁵ Sava, A. *Boierii mari ai Moldovei, dregători în ținuturi* [citat 12.03.2019]. Disponibil: [Revistă de drept public.1942, nr. 3-4, p. 466-492](#); *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușna*, Chișinău, 1937; A. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orhei*, București, 1943.

²⁰⁶ *Documente privind istoria românilor* (DIR). Editor D. Bogdan, în trei serii: A. Moldova (11 volume, anii 1384-1625), B. Țara Românească (11 volume, anii 1247-1625) și C. Transilvania (6 volume, 1075-1350).

²⁰⁷ *Moldova în epoca feudalismului*, întocmită de P. Dmitriev, D. Dragnev, E. Russev, P. Sovetov (vol. I), D. Dragnev, A. Nichitici, L. Svetlicinaia, I. Bociurov (vol. VI, VIII-XII), P. Dmitriev (vol. VII) ș.a; volum XII, *Documente privitoare la Istoria Țării Moldovei la începutul secolului al XIX-lea (1801-1806) (Cărți domnești și zapise)*, coord. Demir Dragnev, Chișinău, 2012.

²⁰⁸ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului ruso-turc din 1806-1812*, vol. I (noiembrie 1806-iulie 1808), coord. de ediție, D. Dragnev, L. Svetlicinai, editori, T. Candu, T. Ciobanu, V. Constantinov. Bacău: Editura Vicovia, 2016, 437 p.; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului ruso-turc din 1806-1812, august 1808-iunie 1809*, coord. de ediție, D. Dragnev, L. Svetlicinai, T. Candu, T. Ciobanu, București: Editura Academiei Române; Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2017, 884 p. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului ruso-turc din 1806-1812, 1 iulie 1809-14 august 1810*. Volum întocmit de: D. Dragnev, L. Svetlicinai (coord. editori), T. Candu, T. Ciobanu, Editura Academiei Române; Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, București- Brăila, 2019, 911 p.

²⁰⁹ *Documente medievale slavo-române din patrimoniul arhivistic al Republicii Moldova*. Album. Alcătuitori: Dragnev, D., Frumosu, E., Svetlicinaia, L., Candu, T., Ciobanu, T. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 160 p.

²¹⁰ Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Op. cit.*, 584 p.

1.4. Concluzii

1. Istoriografia din secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea și baza sursologică a temei cercetate reflectă mai multe aspecte care au influențat politica socială de încadrare a categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus: geopolitic, juridico-administrativ, de mentalitate, socioeconomic și documentar-izvoristic. Fiind abordate în diferite lucrări, aceste aspecte se percep ca fiind disparate. Etapele cercetării istoriografice: istoriografia de la începutul secolului al XIX-lea până la începutul secolului al XX-lea; istoriografia românească din anii 1918-1944; istoriografia postbelică din perioada regimului comunist și de după 1991, cuprind, cu precădere, unul sau câteva dintre aspectele sus-menționate. Din această cauză o analiză ce ar cuprinde toate aspectele încadrării categoriilor sociale privilegiate autohtone din Basarabia în sistemul socio-administrativ imperial rus prin prisma documentelor vechi păstrate în familii a rămas în afara cercetărilor istoriografice.

2. Istoriografia temei reflectă atitudinea autorilor față de politica Imperiului Rus, promovată în teritoriile anexate. În acest context, istoriografia românească evidențiază dificultățile încorporării reprezentanților categoriilor sociale privilegiate autohtone din Basarabia din cauza diferențelor sistemelor sociale și juridico-administrativ și a statutului pe care îl avea regiunea în componența Imperiului Rus. Istoriografia rusă din aceeași perioadă, dimpotrivă, adoptă o optică pozitivă, cu mici excepții, referitor la impactul pe care l-a avut stăpânirea imperială rusă în Basarabia, inclusiv asupra situației categoriilor sociale privilegiate.

3. O etapă nouă în studierea problemei se conturează în anii 1918-1944, când în istoriografia românească au fost puse bazele cercetării concrete a categoriilor sociale privilegiate inferioare: boiernașilor, mazililor și rușășilor, și s-a acordat atenție bibliotecilor de familie, păstrate de urmașii reprezentanților acestor stări, care conțineau documente de proprietate ale neamurilor respective. În anii regimului comunist din Republica Moldova și România, deși problemele evoluției structurii sociale din perioada dominației Imperiului Rus în Basarabia erau cercetate, în mare parte, pe baza documentelor de arhivă, în centrul atenției se afla atitudinea de clasă față de aceste categorii ale societății. Doar în unele lucrări pot fi semnalate atitudini critice față de politica imperială rusă de eliminare a elementelor sociale autohtone din spațiul pruto-nistean.

4. Începând cu anul 1991, în istoriografia română se afirmă tratarea de pe poziții științifice obiective, bazată pe surse documentare, a structurii sociale din Basarabia sub regim imperial rus. În articole și studii monografice, problemele diverselor categorii sociale din spațiul pruto-nistean ocupă un loc central. Însă, deși se bazează pe noi surse documentare, istoriografia contemporană

acordă puțină atenție analizei multiaspectuale: sursologice, arhivistice, documentalistice, a actelor specifice cu caracter genealogic și juridic-administrativ, care se păstrau în familie ca dovezi de apartenență la o categorie privilegiată a societății. Prin urmare, considerăm că studierea în profunzime a documentelor medievale moldovenești de acest gen este cu atât mai necesară pentru realizarea obiectivelor propuse, cu cât actele respective sunt reprezentative pentru identificarea particularităților încadrării fiecărei categorii sociale privilegiate autohtone din Basarabia în parte în sistemul socio-administrativ imperial rus.

5. Aspectul documentar al cercetării este esențial, deoarece procesul istoric al încadrării este analizat prin prisma documentelor, care sunt definite în teză ca *documente vechi păstrate în familii*. Această categorie de acte a completat fondurile arhivelor publice și private din Basarabia în urma procesului de încadrare a reprezentanților categoriilor sociale privilegiate din regiune în sistemul socio-administrativ imperial rus. Mai cu seamă, sunt evidențiate acele documente de proprietate ale neamului care se transmiteau din generație în generație și care consfințeau depozitarului drepturile sale asupra pământului și asupra altor forme de avere mobilă și imobilă. Relevanța acestui aspect este argumentată prin existența unor seturi inedite de documente, a căror valorizare reprezintă una dintre sarcinile acestei cercetări.

6. În procesul elaborării tezei au fost analizate documente vechi păstrate în familii (până în prima jumătate a secolului al XIX-lea) inedite, care fac parte din fondurile arhivistice (surse cu caracter genealogic, surse cu caracter juridic-administrativ). În acest sens, este reprezentativ fondul 359, I., 2521 „Gore Paul (Pavel) Leoa (1875-1927)” din Arhiva Serviciului Județean Iași, România, care include o varietate de acte originale și copii, ce denotă importanța pe care au avut-o în procesul încadrării familiilor Gore și Miculin în categoria dvorenilor din Basarabia. O altă categorie de documente inedite sunt cele cu caracter genealogic: spițele de neam, de moșie și arborii genealogici din fondurile Direcției Generale Arhiva Națională a ANA, Republica Moldova, care, după anexarea Basarabiei, au devenit acte obligatorii de confirmare a statutului nobil. Documentele respective din fondul 220, *Colecția de acte medievale moldovenești* a DGAN ANA, 87 la număr, au fost descrise din punct de vedere arhivistic într-un studiu separat, în urma căruia a fost elaborată *Lista spițelor și a arborilor genealogici* ca instrument arhivistic de clasificare, descriere și identificare, fiind determinate unele particularități ale spițelor după tipologia lor.

7. Baza sursologică este consolidată cu edițiile de documente publicate în perioadele interbelică, postbelică și la etapa actuală, care reflectă drepturile categoriilor sociale privilegiate din spațiul pruto-nistean din perioada medievală și unele avantaje oferite de administrația imperială rusă. Reprezentând mai multe tipuri de documente dintr-o perioadă destul de extinsă, de la cele oficiale, cum au fost *hrisoavele/cărțile domnești*, și până la documente particulare, ca

listele de zestre, acte care s-au regăsit împreună în perioada cercetată (1812-1847) în calitate de o nouă categorie – *documente vechi păstrate în familii*, cercetarea lor cuprinde, prin urmare, mai multe ediții de documente.

2. PARTICULARITĂȚILE ȘI ETAPELE ÎNCADRĂRII CATEGORIILOR SOCIALE PRIVILEGIATE DIN BASARABIA ÎN SISTEMUL SOCIO-ADMINISTRATIV AL IMPERIULUI RUS ÎN PERIOADA 1812-1847

„Rânduielele și dispozițiunile domnitorilor Moldovei, cari lămuresc drepturile și obiceiurile locale au fost date în afaceri civile particulare, din care cauză hrisoavele ce conțin acele rânduieli și dispozițiuni se găsesc astăzi în mânele persoanelor private.”²¹¹

2.1. Evoluția privilegiului scris în Principatul Moldovei până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, forța reprezentativă a intereselor populației locale o constituiau grupurile sociale privilegiate autohtone în frunte cu boierimea²¹² – categorie superioară din Principatele Române²¹³. Drepturile ereditare ale acestor categorii sociale au fost elucidate și argumentate în anii 1812-1847 în Basarabia atât prin actele autorităților supreme, hrisoave/cărți domnești, cât și prin alte documente, care, în baza dreptului civil moldovenesc, erau păstrate în familii: adeverințe de vistierie, spițe genealogice, de neam și de moșie, testamente, foi de zestre, alte documentele emise în Țara Moldovei și recunoscute în calitate de dovezi cu valență juridică ale drepturilor patrimoniale și ale unor drepturi personale nepatrimoniale. Ca urmare a raporturilor cu domnia, prin lupte pentru obținerea unor drepturi și avantaje²¹⁴, privilegiile grupurilor sociale s-au consolidat pe parcursul secolelor XVI-XVIII. Iar la începutul secolului al XIX-lea boierimea privilegiată avea dreptul de a folosi privilegiile caracteristice nobilimii medievale europene: de a deține funcții în stat, de a avea proprietăți, de a aparține unei familii sau unui neam boieresc²¹⁵.

Odată cu dezmembrarea Principatului Moldovei în anul 1812, structura socială a țării a fost afectată, iar acele categorii sociale care s-au constituit ca grupuri sociale privilegiate în funcție de organizarea politică a țării²¹⁶ urmau să-și reconfirme drepturile prin dovezi documentare – acte

²¹¹ Erbiceanu, V. *Op. cit.*, p. 28.

²¹² Cușco, A. „Scenariile alternative” ale identității basarabene la începutul secolului al XX-lea: mobilizare etnică, românitate incertă și construcție națională într-o provincie de frontieră. În: *Plural: Istorie. Cultură. Societate*. 2018, nr. 1, p. 43-62.

²¹³ Panaitescu, P. *Op. cit.*, p. 37.

²¹⁴ Brătianu, Gh. *Sfatul domnesc și administrarea stărilor în Principatele Române*. București: Editura Enciclopedică, 1995, p. 32.

²¹⁵ *Ibidem*, p. 32.

²¹⁶ *Ibidem*, p. 32

vechi păstrate în familii. Vom analiza succint procesul consolidării privilegiilor scrise ale grupului social dominant din Principatul Moldovei și, implicit, din spațiul pruto-nistean, de la constituirea primei generații de boieri și până în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Necesitatea unei asemenea abordări este determinată de tema cercetărilor întreprinse în baza documentelor vechi păstrate în familii și de faptul că după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus reprezentanții categoriilor sociale privilegiate autohtone, stabiliți cu traiul în această regiune, au apelat la dovezile drepturilor lor, expuse în actele emise în secolul al XV-lea – începutul secolului al XIX-lea, pentru a-și asigura o poziție socială superioară în Imperiul Rus.

Începând cu epoca medievală are loc procesul consolidării privilegiilor boierimii din Țara Moldovei, care a continuat în perioada premodernă, de trecere de la medieval la modern. Acest grup social dominant a avut un parcurs deosebit, determinat de particularitățile politicii interne și externe concrete, de evoluția proceselor juridico-administrative, socioeconomice, care au stabilit relațiile dintre instituția Domnie și persoanele fidele din anturajul ei. În perioada constituirii sale, Domnia Moldovei a fost susținută de căpeteniile militare ale cetelor de obști și de unele formațiuni politice incipiente, situate la est de Carpați. Pentru faptul că au devenit supuși ai domnului țării, stăpânul suprem al pământului, și pentru credincioasa slujbă, numită „vâslujanie” (*pentru serviciu (n.a.)*)²¹⁷, aceste persoane au fost răsplătite cu dreptul de stăpânire ereditară a unor moșii, formând astfel un grup avantajat din punct de vedere socioeconomic – boierimea slujitoare. Boierii pe care domnii doreau să-i implice în conducerea țării erau înzestrați cu moșii asupra cărora aveau drept de stăpânire ereditară numit *Uric*²¹⁸, emițând, în legătură cu aceasta, acte de împroprietărire, dovezi sigure ale statutului privilegiat al titularului și al urmașilor săi²¹⁹.

În acest context, criteriul distinctiv al statutului privilegiat în această perioadă poate fi considerat *Uricul* – dreptul veșnic asupra proprietății funciare. Petre Panaitescu menționează că în hrisoavele domnilor munteni pentru confirmarea moșiilor boierești este vorba despre stăpâniri ereditare, stăpânite din străbuni²²⁰. Iar în Țara Moldovei moșia dăruită de domn se consemna în întăririle (prin acte) date de domnul următor²²¹. Boierii solicitau aceste hrisoave/cărți domnești de confirmare succesivă a proprietății lor de la diferiți domni²²², având pentru una și aceeași moșie mai multe cărți domnești. În unele hrisoave/cărți domnești se consemna genealogia proprietarului,

²¹⁷ Bacalov, S. *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea-începutul secolului al XVIII-lea (studiu istorico-genealogic)*. Chișinău, 2012, p.24.

²¹⁸ Ibidem, p. 38; Rosset, R. *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, tom 1: *De la origini până la 1834*, București, 1906, p. 194.

²¹⁹ Panaitescu, P. *Op. cit.*, p.58.

²²⁰ Ibidem, p.38.

²²¹ Ibidem, p.38.

²²² Ibidem, p.38.

ca să se poată stabili dreptul asupra pământului, filiațiunea care ajungea până la trei generații²²³. Astfel se consolidează în această perioadă privilegiile boierimii, ca „operă a domniei”²²⁴.

Modificările statutului boierimii în calitate de grup social privilegiat se consemnau deci prin acte ale autorității supreme, care se păstrau în majoritatea lor în familii. Acest statut a evoluat până la divizarea în două categorii majore: boierii mari, numiți „pani”, și „boierii mici”, adică nobilimea slujitoare²²⁵. În unele documente cu caracter extern, emise de cancelaria domnească, marea boierime era numită „nobiles”, iar cea slujitoare „miles”²²⁶. Nobilimii slujitoare (*măruntă (n.a)*), care alcătuia baza „oastei mici” domnești, în calitate de „slugi credincioase”, la fel și rudelor lor, li se acorda dreptul de a stăpâni o moșie în devălmășie²²⁷. Ca urmare a disputelor referitoare la condițiile care determină apartenența la o stare privilegiată în Principatele Române²²⁸, s-a consolidat opinia că marea boierime primară a constituit prima generație a nobilimii autohtone, care a dăinuit ca grup avantajat fără schimbări structurale cardinale, până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Grupul respectiv se completa constant cu noi persoane ridicate în rang boieresc de către domnie și se formau familii boierești, numite „neamuri”. Marea boierime, care includea marii dregători, se constituia în neamuri mari, iar boierii cu o influență redusă la nivelul țării formau neamuri mici. Câteva neamuri înrudite alcătuiau o „casă boierească”²²⁹. O altă cale de consolidare a privilegiilor era cea militară, față de care se deschidea perspectiva de a obține funcții militare, de executare a sarcinilor administrative și judiciare (colectarea amenzilor, stabilirea unor hotare sătești), fiscale (colectarea impozitelor).

La intersecția secolelor XVI-XVII se afirmă o nouă boierime privilegiată, de generația a doua, cu atribuții de dregători domnești. În acest sens, cărturarul Dimitrie Cantemir menționa că, în condițiile suzeranității otomane, domnii li s-a dat autoritate nelimitată ca să împuternicească persoanele cu drepturi, după voința lor²³⁰. Referindu-se la rolul dregătoriei asupra stabilirii (și, eventual, menținerii) nobilei, cercetătorul Sergiu Bacalov afirma că acestea au înșușit treptat multiple trăsături caracteristice lumii greco-orientale²³¹, iar consolidarea unor neamuri de boieri din neamurile originare din Imperiul Otoman se amplifică în perioada vizată²³². Dregătoriile sunt acordate persoanelor loiale, care în condițiile înăspririi dominației otomane, când din țară erau

²²³ Panaitescu, P. *Op. cit.*, p.38.

²²⁴ *Ibidem*, p.60.

²²⁵ *Ibidem*, p. 37.

²²⁶ Costăchescu, M. *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, vol. II, p.696 [10.05.2023]. Disponibil: <http://dspace.bcu-iasi.ro/handle/123456789/775>.

²²⁷ *Ibidem*, doc.86, p.271-273.

²²⁸ Giurescu, C. *Op. cit.*, p.4.

²²⁹ Bacalov, S. *Op. cit.*, p.16-33.

²³⁰ Cantemir, D. *Op. cit.*, p.25.

²³¹ Bacalov, S. *Op. cit.*, p. 25.

²³² *Ibidem*, p. 25.

sustrase cantități mari de provizii și sume de bani, aveau privilegiul de a fi împuterniciți de domnul țării pentru colectarea, în mod centralizat, a dărilor în folosul statului. Acumulând sume considerabile de bani din exercitarea împuternicirilor acordate, noua boierime cumpăra moșiile vechii boierimi, creând mari stăpâniri funciare, care constituiau, în unele cazuri, peste 150 de sate²³³. Stăpânirile respective erau extinse și prin implicarea proprietarilor lor în comerțul extern cu mărfuri agricole. Aceștia au profitat de revoluția prețurilor din țările europene, care s-a produs în urma descoperirilor geografice și care a condus la devalorizarea monedei de argint. Având în vedere acest fapt, care s-a extins asupra Moldovei cu întârziere, exportul de bovine pe piețele Europei Centrale aducea venituri considerabile²³⁴. Astfel, dregătoria constituia sursa principală de venit, iar în cazul în care boierii își pierdeau dregătoriile, ei își vindeau moșiile altor dregători, prosperi la acel moment²³⁵.

Împuternicirile și veniturile noii boierimi, precum și funcțiile exercitate la curtea domnească de către curteni²³⁶ (*boiernași (n.a.)*) au consolidat pe parcursul secolului al XVIII-lea sistemul de stări din Principatul Moldovei, descris amănunțit de către Dimitrie Cantemir, care s-a referit și la privilegiul boierimii de a deține dregătorii, și la drepturile celor șapte boieri de sfat privilegiați: consilierea domnului țării în procesul conducerii instituțiilor de stat; împuterniciri înalte judiciare și fiscale asupra unor domenii juridico-administrative, socioeconomice, militare etc.; dreptul la o parte din venituri, ca urmare a colectării dărilor în folosul statului de pe anumite proprietăți funciare sau din anumite ocupații²³⁷.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea boierimea de Divan se împărțea în trei stări privilegiate. Starea I era constituită din 16 dregători; starea a II-a era constituită din 14 boieri, dregători, locțiitori ai marilor spătar, paharnic, vistiernic, stolnic, comis, medelnicer, clucer, suljer, jitnicer, pitar, șătrar, armaș, ușier, care purtau aceeași denumire ca și marii dregători, fără particula *vel*; starea a III-a, boierimea privilegiată, întrunea 11 dregători: postelnicul, spătarul, paharnicul, vistiernicul, stolnicul, comisul, suljerul, jitnicerul, pitarul, șătrarul, armașul – toți purtau particula *treți (al treilea (n.a.))* – ei exercitau funcții de curte, care se încadrau în sarcinile boierilor cu aceeași denumire, dar de rang superior.

²³³ Советов, П. *Исследования по истории феодализма в Молдавии*, том I (Очерки землевладения в XV-XVIII вв.). Кишинэу: Штиинца, 1972, с. 426.

²³⁴ Подградская, Е.М. *Экономические связи Молдовы со странами Центральной и Восточной Европы в XVI-XVII вв.* Кишинэу: Штиинца, 1991, с. 123.

²³⁵ Советов, П. *Op. cit.*, p. 422; Stoicescu, N. *Sfatul domnesc și marii dregători în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*. București, 1968, p.139.

²³⁶ Bacalov, S. *Op. cit.*, p.33.

²³⁷ Cantemir, D. *Op. cit.* p.23.

O altă categorie privilegiată au constituit-o boiernașii²³⁸, pe care Dimitrie Cantemir îi descrie ca fiind alături de boierii cu funcții, la curtea domnească, în calitate de slugi de casă. Boiernașilor le reveneau funcții de mare cămăraș, mare vătav, vătav de aprozi, vătav de stolnici, vătav de păhărnicea, cupar (care dă domnului în fiecare zi paharul), ciohodar, medelnicer, cămăraș din lăuntru, vătav de copii, cămăraș de dulcețuri, cămăraș de rafturi, pivnicer, logofăt de visterie, cămăraș de catastife, cămăraș de lumini, vornic de târg, vătav de aprozi de târg, vătav de paici (curieri). Pentru slujba doamnei erau numiți doi vornici, un comis și doi cluceri. Ca să avanseze în ranguri, boiernașii se angajau în diferite instituții ale statului. La începutul secolului al XIX-lea, în divanul domnesc erau 50 de slugi, aprozi de divan de neam boieresc, la cămara cea cu arme erau 24 de slugi, în cabinetul cel mare – 12 slugi, la curte erau 7 postelnici mai mari, 24 de postelnici mai mici (sau în funcție de voința domnului țării), 24 de păhărnicea, 24 de stolnicea, 60 de armășei și ușieri²³⁹. În total, slugile de viță nobilă erau încadrate în circa 300 de funcții de la curtea domnească²⁴⁰.

2.1.1. Consolidarea privilegiului scris la mijlocul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea

Odată cu stabilirea regimului fanariot în Principatul Moldovei, domnii acordau înaltul privilegiu de a diriguia un anumit domeniu în stat clientelei politice loiale²⁴¹. Ca urmare a reformelor, după cum vom constata mai jos, privilegiul decurgea din serviciul exercitat în instituțiile statului, fără a depinde de dreptul de proprietate asupra pământului. Astfel, în anul 1734 Domnul Moldovei Constantin Mavrocordat le-a conferit dregătorilor aflați în funcții de la mare logofăt și până la al treilea logofăt privilegiul de a păstra pe viață și de a transmite prin ereditate dreptul de a purta titulatura rangului dregătoriei pe care au exercitat-o. Prin urmare, hrisoavele/cărțile domnești emise de domnii țării după 1734 în legătură cu boierimea principatului, precum și actele particulare care fac referință la rangurile boierești de la mare logofăt și până la al treilea logofăt, constituie documente ce confirmă un drept personal nepatrimonial, fie că se conține ca parte a celui patrimonial, fie că datele sunt consemnate independent de acesta, în mod separat.

După reformele domnului Constantin Mavrocordat, boierimea privilegiată se structurează mai clar conform dregătoriilor²⁴². Cuvântul „dregător” devine sinonim cu cel de „boier”. Funcția

²³⁸ Nistor, I. *Op. cit.*, p.182.

²³⁹ Cantemir, D. *Op. cit.*, p.109.

²⁴⁰ *Ibidem*, p.109.

²⁴¹ Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Op. cit.*, p.14.

²⁴² Giurescu, C. *Op. cit.*, p.9.

determina locul boierului în unul dintre cele trei ranguri, din care primul cuprindea marea boierime. Legăturile de rudenie continuă să aibă un rol important, deoarece la numirea în funcție apartenența sau afilierea la o mare familie de boieri era hotărâtoare, astfel descendenți din aceeași încrengătură genealogică erau prezenți în toate treptele²⁴³. În acest context, Constantin Giurescu menționa că la români niciodată privilegiile n-au rezultat din mărimea ori proveniența moșiei²⁴⁴. Astfel, are loc prima mare stratificare a boierimii, raportată la dregătoriile deținute: boierii mari, din care făceau parte boierii aflați în fruntea dregătoriilor importante ale statului, erau scutiți de toate dările către stat; boierii aflați în funcții mai puțin importante aveau scutiri la plata impozitelor; boierii maziliți, cei care au fost înlăturați din funcții, plăteau în stat o dare de mazilie. În Sama Vistieriei din anul 1763, în rândul boierilor mari, al jupâneselor sărace etc. au fost înregistrați 183 de boieri pământeni, 34 de boieri greci și 87 de jupânese²⁴⁵. Un rol important le revine boierilor de origine greacă sau afiliați lor, care constituiau anturajul domnilor fanarioți, cei mai importanți fiind cei din rândul familiilor Mavrocordat, Moruzi, Ypsilanti, Callimachi, Suțu.

În această perioadă se constituie o nouă categorie privilegiată din rândurile boierilor de gradul al treilea maziliți – mazilii²⁴⁶. Situația socioeconomică a mazililor în Moldova, în diferite perioade, a fost diferită – de la impuneri fiscale, la scutiri și privilegii²⁴⁷. Evoluția lor este strâns legată de statutul de boier și, prin urmare, derivă din acesta. Dreptul personal nepatrimonial de a păstra și de a transmite urmașilor proveniența nobilă și statutul social este privilegiul recunoscut în anul 1734 prin hrisovul/cartea domnească a Domnului Constantin Mavrocordat, în care se specifica dreptul doar al descendenților din boieri de a face parte din această categorie²⁴⁸. Cărțile de mazil emise de autoritatea supremă confirmau direct un drept personal nepatrimonial. Ulterior, în anul 1741, ca urmare a împărțirii din 1739 a boierimii în două clase mari: boieri mari de clasa I și boieri de clasa a II-a, statutul social al mazililor s-a redus la descendenții boierilor de gradul al treilea²⁴⁹. Însă, în plan documentar, dreptul lor nepatrimonial la un statut privilegiat a rămas neschimbat.

Unii autori consideră că mazilii reprezentau clasa adevăraților patrioți, care au păstrat tradițiile naționale, cultura și memoria istorică a pământului lor²⁵⁰. Treptat, funcțiile administrative

²⁴³ Ploscaru, Cr. *Originile „Partidei naționale din Principatele Române. Sub semnul politicii boierești” (1774-1828)*. Iași, 2013, p. 191-193.

²⁴⁴ Giurescu, C. *Op. cit.*, p.16.

²⁴⁵ *Sămile Vistieriei Țării Moldovei*, editate de Ioan Caproșu. Vol. I (1763 – 1784). Iași. 2010, p. 42-52.

²⁴⁶ Tomuleț, V. *Mazilii, rușii și rupele în Principatul Moldovei (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea)*, p. 97. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/97-128.pdf.

²⁴⁷ *Ibidem*, p. 97.

²⁴⁸ *Moldova în epoca feudalismului, vol. VIII*, p. 67.

²⁴⁹ Papacostea, Ș. *Marele Hrisov al lui Constantin Mavrocordat din 1741 și reformele din Țara Românească și Moldova*. În: *Studii de istorie românească*, Brăila: Editura „Istros”, 2009, p.311-322.

²⁵⁰ Moroșan, V. *Op.cit.*, p.28.

ale mazililor s-au redus la executarea serviciilor de nivel local, spre exemplu supravegherea ocoalelor, a hotarului pe Nistru etc.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, principala categorie privilegiată rămâne boierimea, care își consolidează poziția socială. La 12 august 1766, Domnul Grigore Ghica, prin hrisov/carte domnească, stabilește privilegiile de care se pot bucura doar boierii cei îndreptățiți. Domnul țării menționa că starea boierimii este cea mai trebuincioasă pentru stabilirea și îndeplinirea poruncilor domnești și spre corectarea poporului²⁵¹, fixând și lefi pentru exercitarea dregătoriilor. Totodată, domnul țării semnalează căile de însușire nelegitimă a statutului de boier: prin mijlociri și mituiri ajungeau unele persoane la cinstea și numele de boier, fapt care a condus la degradarea statutului boierimii și a țării în general²⁵². O altă implicație în statutul social al boierimii s-a produs după Tratatul de Pace de la Kuciuk-Kainargi din anul 1774, când dregătoriile mari de până atunci au fost divizate în două grade²⁵³. Boierii care ocupau funcții în dregătoriile de gradul I se numeau *cinstiți și credincioși boieri*, iar cei din dregătoriile de gradul II – *credincioși boieri*²⁵⁴. Ceilalți boieri, care nu au intrat în aceste două clase, au fost asimilați *boiernașilor*. Astfel, regimul fanariot a modificat statutul categoriei sociale a boierimii, rangurile lor raportându-se la rangul dregătoriei deținute la acel moment sau anterior. Totodată, în timpul Războiului ruso-turc din anii 1768-1774, comandantul rus a creat pe lângă Divan trei departamente: al Vistieriei, care se ocupa de impozite, Departamentul militar, care asigura armata cu provizii, și Departamentul judiciar²⁵⁵. În această perioadă, Domnul țării Grigore al II-lea Ghica (1764-1767, 1774-1777) reconfirmă statutul privilegiat al mazililor prin cărți domnești. Astfel, la 21 aprilie 1765 au fost emise 27 de acte de acest tip, prin care a confirmat apartenența la categoria privilegiată respectivă a 40 de mazili din 7 ținuturi²⁵⁶, iar în anul 1793 Mihail Suțu confirmă în această categorie socială 266 de mazili²⁵⁷. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, actele de confirmare erau semnate și de către marele hatman și marele vistiernic, întrucât vistieria ținea evidența mazililor repartizați pe ținuturi într-un tabel separat. În perioada examinată, mazilii au fost obligați să îndeplinească anumite porunci date de domnie sau de către administrația ținuturilor. Unii mazili erau trecuți în rândul slujitorilor militari, cum ar fi, de exemplu, la căpităniile de margine, în calitate de căpitani²⁵⁸.

²⁵¹ Brătianu, Gh.I. *Op. cit.*, p.19.

²⁵² *Ibidem*, p.191.

²⁵³ *Ibidem*, p.192.

²⁵⁴ *Ibidem*, p.192.

²⁵⁵ Ткач, В. Организация центральных органов русско-молдавской администрации в период русско-турецкой войны 1768-1774 г. В: *Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма*. Кишинэу, 1988, с. 127-135.

²⁵⁶ Documente privitoare la istoria Țării Moldovei. Vol. IX (1751 – 1774). Cărți domnești și zapise. Volum realizat de: L. Svetlicinai, D. Dragnev, E. Bociarova. Chișinău: Civitas, 2004, d. 111-137, p. 149-163.

²⁵⁷ FARM ACR Criuleni, Fond 44, a. 2022, „Dosarul cu opise...”.

²⁵⁸ ANA DGAN. F.220.I.1. d.471, f.1.

Majoritatea mazililor stăpâneau părți de moșii în devălmășie. În ținuturile în care erau mai numeroși, aveau în frunte un căpitan de mazili. La începutul secolului al XIX-lea, Pavel Svinin a caracterizat situația socială a mazililor ca fiind una similară cu cea a șleahțicilor polonezi²⁵⁹.

O categorie socială privilegiată distinctă a ierarhiei laice autohtone o formau descendenții preoților și diaconilor. În cazul în care nu urmau ierarhia bisericească, ei erau trecuți la categoria socială a *ruptașilor*. Ca și mazilii, ruptașii achitau un impozit anual fix, colectat în rate. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, fiecare ruptaș achita anual în medie 10 lei. În comparație cu mazilii, ruptașii erau mai puțin implicați în serviciul statului. Ei puteau să dispună de carte de confirmare a statutului lor. Astfel, în anul 1793 au fost eliberate 168 de cărți domnești de ruptaș²⁶⁰. Reprezentanții acestei categorii practicau activități negustorești, erau dieci la diverse instituții. Mulți dintre ei se regăseau în rândul stăpânilor funciari devălmași. Regimul fiscal al ruptașilor era asemănător cu cel al mazililor, de aceea documentele statistice prezentau numărul acestora cumulativ. În catagrafia din anul 1774 au fost înregistrați în Țara Moldovei 2184 de mazili și ruptași. Cei mai mulți erau în ținuturile Orhei-Lăpușna, Tutova, Bacău, Roman, Neamț²⁶¹. În tablele Vistieriei din anul 1786 au fost trecuți 1397 de mazili, cei mai mulți fiind din ținutul Orhei-Lăpușna – 300, și din ținutul Tutova – 216. Condica vistieriei din anul 1803, fără datele referitoare la ținutul Putna, a înregistrat 2482 de mazili și 1940 de ruptași²⁶².

La începutul secolului al XIX-lea, componența categoriilor sociale privilegiate ale Principatului Moldovei și drepturile lor au rămas, în linii generale, aceleași. Sultanul numea în scaunele domnești ale Moldovei și Țării Românești reprezentanții unui cerc restrâns de familii fanariote la Istanbul, care îndepliniseră funcția de *dragomani* – traducători oficiali ai Porții. Ei se schimbau periodic pe tronurile ambelor Principate Românești. Însă repartizarea dregătoriilor, la fel, depindea de domnul țării²⁶³, care le acorda celor mai „aleși” dintre greci sau pământenii, persoane de încredere și cu pricepere. Alineatul 51 al Firmanului Porții pentru Moldova din august 1802²⁶⁴ stabilea că dregătoriile de stat se acordau locuitorilor țării de către domnul țării, atât supușilor greci, cât și pământenii, boieri onorabili, cu știință și vrednici de funcțiile pe care le exercitau²⁶⁵. În anul 1803 a fost instituită o nouă dregătorie, vornicia obștii, condusă de un boier în rangul de vel vornic al obștii, având obligații similare celor patru vornici existenți la acel moment.

²⁵⁹ Moroșan, V. *Op. cit.*, p.137.

²⁶⁰ FARM, ACR Criuleni, F.44, a.2022, „Dosarul cu opise...”.

²⁶¹ *Moldova în epoca feudalismului*. Volumul VII. Partea a II-a. Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774. Chișinău, 1975.

²⁶² *Condica Vistieriei Moldovei la 1803*. Editor Corneliu Istrati, Iași. 2010.

²⁶³ *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale 1387-1858. Tratatate*, alcătuitor Ion Eremia, Chișinău: Ed. Universitas, 1992, p. 304.

²⁶⁴ *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale 1387-1858. Tratatate, op. cit.*, p.304.

²⁶⁵ *Ibidem*, p.317.

Acești dregători se ocupau de împărțirea moștenirii, a daniilor mănăstirești pentru orfani, stabileau epitropii, alte funcții în legătură cu aceste împuterniciri. În perioada vizată, președintele Divanurilor Moldovei și Țării Românești, Serghei Kușnikov, acorda un rol prioritar vistieriei, cauza fiind acumularea, cu orice preț, a sumelor necesare pentru cheltuielile militare, ceea ce a condus la creșterea numerică a funcțiilor din cadrul acestei dregătorii²⁶⁶. Implicarea comandanților supremi ai armatei imperiale aflate în Moldova în problemele de ordin socio-administrativ ale Țărilor Românești devenise o practică obișnuită²⁶⁷.

Structura boierimii moldovenești din perioadă studiată este reflectată în „Lista boierilor (482 de persoane (n.a.)) din Principatul Moldovei, expediată de Divanul Țării Moldovei la 17 iunie 1810 consilierului și senatorului Vasilii Krasno-Milașevici, la solicitarea demnitarului”²⁶⁸ (Anexa 4, Tabelul A 4.2). Conform listei, boierii erau împărțiți în patru clase, fiecare clasă – în ranguri, conform poziției ierarhice, denumită „treaptă” (grad), iar fiecare boier își avea titulatura, numele și prenumele său²⁶⁹. Totodată, sunt menționate funcțiile sau, dimpotrivă, lipsa acestora²⁷⁰, inclusiv ale persoanelor care după începutul războiului din 1806-1812 și intrarea armatelor ruse în Principatul Moldovei se aflau în ranguri boierești, acordate de Domnul Ypsilanti²⁷¹. În listă au fost menționate rangurile anterioare și cele obținute după intrarea armatelor²⁷² ruse în principate (anul 1807). Împreună cu lista a fost trimis și un izvod al scutelnicilor²⁷³.

Fiecare clasă (din cele patru) avea treptele sale, cărora le corespund anumite ranguri (ce reflectă dregătoria exercitată (n.a.)). În Departamentele Divanului Principatului Moldovei erau incluși 20 de boieri²⁷⁴: Departamentele I și II – 12 persoane, Departamentul criminal – 3, Departamentul pricinilor străine – 3, Logofeția Țării de Jos – 1, Logofeția Țării de Sus – 1. În structurile judecătorești de stat de reglementare a hotărârilor erau 6 boieri (Divanul Judecătoriei – 4 persoane, Vornicia de aprozi – 1 persoană, Vornicia de obște – 1 persoană). În dregătoriile ispravnicilor de ținut erau 35 de persoane (Serdăria de Orhei – 2, Pârcălăbia de Hotin – 2, Vornicia de Botoșani – 3, Pârcălăbia de Galați – 2, Isprăvniciile de Soroca și Iași – câte 3, Isprăvniciile de Suceava, Roman, Neamț, Bacău, Hârlău, Tutova, Fălciu, Cârligătura, Dorohoi, Tecuci – câte 2,

²⁶⁶ ANA DGAN, F.1, inv.1, d.1681, f.26-26 v.

²⁶⁷ Cornea, S. *Organizarea administrativă a Basarabiei sub ocupația țaristă (1812-1917)*, p.20.

²⁶⁸ ANA DGAN, F.1, inv.1, d.1681, f.26-26 v.

²⁶⁹ *Ibidem*, f.26-26-v.

²⁶⁹ *Ibidem*, f.26-26-v.

²⁷⁰ *Ibidem*, f.26-26-v.

²⁷¹ *Ibidem*, f.26-26-v.

²⁷² *Ibidem*, f.26-26-v.

²⁷³ ANA DGAN, F.1, inv.1, d.1681, f.26-26 v.

²⁷⁴ După Pacea de la Kuciuk-Kainardji, Departamentul judiciar a fost divizat în patru departamente: 1) de examinare a proceselor civile importante, 2) Departamentul Criminalistic – pentru procesele penale, 3) de examinare a proceselor civile ordinare și 4) Departamentul pentru procesele dintre supușii străini și locuitorii țării.

Isprăvnicii de Izmail, Hotărniceni, Vaslui, Codru, Herța, Greceni, Tomarov, Bender – câte 1). În structurile administrative orășenești și ale suburbiilor orașului – 2 persoane (Agia – 1, Hătmănia – 1). În Diecia de Divan – 3 persoane și în Armășie – 1 persoană. În total, în anul 1810 în funcții administrative erau încadrați 95 de boieri.

2.2. Temeiul juridic al privilegiilor categoriilor sociale autohtone din Basarabia în primul deceniu după anexare la Imperiul Rus

2.2.1. Legea nescrisă: „Obiceiul pământului”

În primul deceniu al secolului al XIX-lea, în Basarabia sistemul de drept a rămas cel românesc, prin limba în care era exercitat și prin prescripțiile juridice după care se conducea, la baza căruia se afla străvechiul drept românesc, cutuma locală, numit *Obiceiul pământului*. În secolul al XVII-lea, aceste cutume au început să fie codificate, constituind baza juridică după care se ghidau toate instituțiile principatului. Regulile tradiționale, formate în decursul secolelor în cadrul obștilor satești din Țările Române, au fost ulterior acceptate și consolidate, în parte, de către autoritățile politice statale, devenind norme juridice, cărora li s-au adăugat altele, create în noile condiții politice²⁷⁵. Obiceiul însemna memorie, iar originea dreptului nescris cuprindea stabilirea stăpânirii asupra pământului de către anumite grupuri sociale: la început membrii aceleiași familii, apoi ai unui neam sau ai unei comunități. *Obiceiul pământului* stabilea raporturile determinate de acest fel de stăpânire între membrii familiei sau ai comunității prin intermediul unor acte scrise, păstrate la titular sau moștenitorii acestuia. Obiceiul care avea ca fundament voința tacită a poporului și a cărei manifestare s-a făcut printr-un uz vechi și permanent crea obligații adevărate ca și legea scrisă. Prin urmare, documentele vechi moldovenești constituite în baza *Obiceiului pământului*, ca sursă de drept nescris în Moldova, confirmau atât modul succesoral de dobândire a proprietății, cât și drepturile ereditare specificate în hrisoavele domnești, inclusiv unele drepturi personale nepatrimoniale. Aceste scrieri stabileau stăpânirea asupra pământului de către membrii aceleiași familii, care păstrau spițele de neam, de moșie, dar și alte scrisori doveditoare, de regulă, la titular sau la rudele lui. Gradele de rudenie, precum și unele reguli de stăpânire a bunului între membrii familiei erau menționate în hrisoave/cărți domnești, spițe, testamente sau liste de zestre și alte scrisori. În ansamblu, dreptul cutumiar prevedea toate activitățile necesare pentru executarea oricărui act juridic ce regla diferite aspecte ale vieții²⁷⁶, inclusiv litigiile funciare dintre stat și

²⁷⁵ Teoteoi, T. Organizarea judecătorească. În: *Istoria românilor de la universalitatea creștină către Europa „Patriilor”*, ed.a II-a revăzută și alcătuită; București: Ed. Enciclopedică, 2012, p.219.

²⁷⁶ Galben, A. *Din „Obiceiul pământului” al Moldovei feudale*. Chișinău, 1980, p. 43.

persoana fizică. O condiție obligatorie în asemenea cazuri era, după cum am menționat *supra*, prezentarea documentelor doveditoare ale dreptului de moștenire sau de proprietate.

Ulterior, dreptul cutumiar a fost completat și modificat, atât prin confirmarea obiceiului, cât și ca urmare a unor reguli noi, fără ca vechile reguli să fie respinse definitiv. La baza consolidării acestor reguli a fost credința creștină²⁷⁷. Unul dintre principiile fundamentale ale aplicării *Obiceiului pământului* este că obiceiul nu trebuie să se întemeieze pe o eroare. După tradiția patristică, *Obiceiul* trebuie să fie în conformitate cu adevărul, întrucât Obiceiul și Legea sunt egale, iar fixarea dreptului cutumiar în anafore, hrisoave, culegeri de surse de drept canonic i-a conferit acestuia o formă finită²⁷⁸.

Conform acestor principii, dreptul consuetudinar a stat la baza formării structurii sociale autohtone, alături de alte forme de drept care s-au păstrat până la sfârșitul epocii medievale²⁷⁹.

2.2.2. Codicele Principatului Moldovei și manualul juridic al lui Andronachi Donici

În perioada de trecere la epoca modernă, principalul izvor de drept în Moldova devine actul normativ al autorității, cuprinzând norme juridice, reprezentat prin noțiunea de lege – ansamblul de reguli a căror aplicare este garantată de stat. Astfel, convingerea a fost modificată, iar voința suzeranului a înlocuit voința poporului.

O altă sursă de drept au constituit-o Nomocanoanele sau Pravilele mănăstirești (Pravila de la Putna din anul 1581, Pravila de la Mănăstirea Neamțului din anul 1567). Conform relatării cărturarului Dimitrie Cantemir, începând cu a doua jumătate a secolului al XV-lea, în sistemul judiciar din Moldova au început să fie aplicate norme scrise ale dreptului canonic, *pravilele bisericești*²⁸⁰. În mănăstiri se copiau *pravile mici*, prin care se sancționau delictele de moralitate. Dezvoltarea relațiilor socioeconomice modernizatoare și limitarea presiunii economice a Porții după încheierea Păcii de la Kuciuk-Kainargi au generat în rândurile legiuitorilor tendința de codificare a legilor în vigoare.

O tentativă reușită a fost întreprinsă de Andronachi Donici, jurist remarcabil al timpului, președinte al Departamentului Pricinilor Străine din Basarabia, care a elaborat un adevărat Cod civil, cunoscut sub denumirea de *Manualul juridic al lui Andronachi Donici*²⁸¹. Codicele de legi elaborat de el a fost publicat în limba română în anul 1814, dar în manuscris a fost folosit chiar de

²⁷⁷ Negru, I. *Istoria dreptului românesc*. Nagard Lugoj, 2014, p.67.

²⁷⁸ *Ibidem*, p. 68.

²⁷⁹ Cornea, S. *Op. cit.*, p. 52, [citat 05.07.2021]. Disponibil: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/65375/ssoar-2019-cornea-Organizarea_administrativa_a_Basarabiei_sub.pdf.

²⁸⁰ Cantemir, D. *Op. cit.*, p.246-247.

²⁸¹ *Ibidem*, p.29.

la începutul secolului. Donici s-a bazat pe codice de legi romano-bizantine: Instituțiile lui Justinian, Novella, Vasilichi, Hexabiblu lui Armenopolus, Manualul lui Mihail Ataliatis, Cartea lui Leunclavius, Cârja arhierască etc., Obiceiul pământului și Sobornicescul Hrisov al lui Alexandru Mavrocordat din 1785²⁸². În cele 42 de capitole ale acestui codice sunt analizate componente ale dreptului civil și doar în unul ale celui penal. Donici recunoștea valabilitatea tuturor sistemelor judiciare care erau practicate pe teritoriul Țărilor Române, dar acorda prioritate așezămintelor domnești, subordonând legile nescrise și obiceiurile așezământului – legilor scrise. La începutul secolului al XIX-lea a fost tradus în limba română Hexabiblu lui Armenopolus – codice de drept bizantin, care circula și în Țările Române. În perioada examinată s-au întreprins și unele măsuri referitoare la organizarea procesului judiciar. În Divan se fixau termene concrete de audiere a procesului. Termenul detenției preventive era limitat. Toate aceste inovații reprezentau elemente ale procesului modernizării, care a căpătat amploare în perioada ce a urmat. Scopul autorului a fost ca manualul să-i poată ajuta pe justițiabili și judecători în condițiile administrației imperiale ruse, care nu cunoștea legile românești. În partea ce ține de dreptul civil, autorul s-a referit la statutul juridic al persoanelor și la legăturile de familie, drepturile reale și accesoriile lor, obligații, contracte, testamente și succesiuni, iar câteva capitole au fost rezervate probelor, ceea ce conferă lucrării un grad sporit de utilitate în contextul necesității confirmării drepturilor patrimoniale și a unor drepturi personale nepatrimoniale de către reprezentanții categoriilor sociale privilegiate autohtone. În opera sa au fost promovate tendințe moderne, cum ar fi interpretarea legilor, recomandând ca judecătorii să tălmăcească în caz de îndoială, cu bunătate și iubire de oameni, și să nu se bazeze pe hotărârile altor judecători în cazuri similare, ci să chibzuiască corect fiecare caz în mod individual²⁸³. Alături de coduri, în Moldova au existat legi locale cu privire la diferite aspecte ale vieții sociale: Hrisovul lui Constantin Mavrocordat din 1734, Hrisovul lui Grigore Ghica din 1766, Sobornicescul Hrisov al lui Alexandru Mavrocordat din anul 1785, menționate *supra*; Pandectele lui Toma Carrara, apărute la Iași în 1806 etc.²⁸⁴

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea a fost modernizată și administrația locală. La 18 martie 1793, Domnul Mihail Șuțu a emis un hrisov care reglementa activitatea administrației ținuturilor. Domnul obliga ispravnicii să exercite personal atribuțiile lor administrative și funcțiile judiciare în centrele administrative ale ținuturilor și să nu le încredințeze (în realitate să nu le vândă (*n.a.*))

²⁸² Галбен, А. Некоторые черты молдавского феодального права в период турецко-фанариотского господства. В: *Молдавский феодализм. Общее и особенное*. Кишинэу, 1991.

²⁸³ Negru, I. *Op. cit.*, p.101.

²⁸⁴ *Ibidem*, p.101.

locuitorilor, căpitanilor și ocolașilor (șeful ocoalelor (n.a.)), care comiteau abuzuri²⁸⁵. O mare însemnătate în prelucrarea, codificarea și aplicarea obiceiurilor juridice a avut-o instituirea de către Domnul Alexandru Mavrocordat (1785-1786) a Logofătului pentru dreptul obișnuielnic. Obligația acestuia includea selectarea și aprobarea obiceiurilor necesare, precum și controlul proceselor judiciare în care se aplica dreptul obișnuielnic²⁸⁶. Drept urmare, aplicarea dreptului obișnuielnic în sistemul judiciar s-a redus substanțial.

Toate legiurile menționate, cu excepția Codicelui lui Andronachi Donici, prefăteză, din punctul de vedere al sistemului de drept, epoca dominării imperiale ruse, instaurată în Basarabia după 1812, fiind făcute tentative de adaptare a acestora la realitățile basarabene din primele decenii după anexare. Traduse în limba rusă, o parte din lucrările menționate au fost trimise, prin ordinul Senatului din anul 1831, instanțelor judecătorești cu obligația de a se călăuzi de ele în proces²⁸⁷. După cum menționează Alexandru Boldur, aceste cărți au început să fie considerate unicul izvor al dreptului civil basarabean, fapt decretat printr-un ucaz împăărătesc în 1847²⁸⁸ (vezi Colecția completă a legilor Imperiului Rus, 1847, nr. 21.794). Astfel, după anul 1812 eficiența legilor civile moldovenești a rămas, practic, intactă, având capacitatea să asigure o administrare autonomă reală a regiunii. Dreptul local basarabean a fost desemnat de autoritățile ruse prin Hexabiblu lui Armenopol, Sobornicescul Hrisov al lui Alexandru Mavrocordat din 1785, Codul lui Andronachi Donici și *Obiceiul pământului*, menționate *supra*, Regulamentul organizării regiunii Basarabiei din 1818, dar și prin numeroasele instituții ale dreptului civil rus introduse aici, îndeosebi după 1828²⁸⁹.

2.3. Stabilirea categoriilor sociale privilegiate din Basarabia și încadrarea individuală a boierimii autohtone. Specificul primei etape a încadrării (1812-1821)

Una dintre principalele preocupări ale autorităților imperiale ruse din Basarabia după anexarea ei la Imperiul Rus a devenit procesul reglementării statutului social al reprezentanților categoriilor sociale privilegiate autohtone și, respectiv, aprobarea și aplicarea normelor juridice cu privire la drepturile și avantajele locuitorilor din regiune²⁹⁰. Pentru a obține un statut social superior în Basarabia sub regim imperial, reprezentanții categoriilor sociale privilegiate autohtone urmau

²⁸⁵ Dragnev, D. *Țara Moldovei în Epoca Luminilor (Aspecte din istoria socio-economică, a politicii interne și culturii din secolul al XVIII-lea)*. Chișinău: Civitas, 1999, p. 131.

²⁸⁶ *Manual juridic al lui Andronachi Donici*, ediție critică. București: Ed. Academiei R.P.R., 1959, p. 28-29.

²⁸⁷ Boldur, Al. *Op. cit.*, p.486.

²⁸⁸ *Ibidem*, p.487.

²⁸⁹ Tașcă, M. Dreptul privat românesc în Basarabia după 1918. În: *Pergament. Anuarul arhivelor Republicii Moldova*, VII-VIII, 2004-2005, Chișinău, 2005, p.107-119.

²⁹⁰ Крупенский, Я.Н. *Краткий очерк о бессарабском дворянстве 1812-1912. К столетнему юбилею Бессарабии*, Санкт Петербург, 1912, c.7, 8.

să parcurgă anumite proceduri legale de atestare, confirmare și recunoaștere a apartenenței lor la una din categoriile respective din Principatul Moldovei sau cele de recunoaștere a dreptului la statutul de dvorean ereditar sau personal rus, întrucât în primii ani după anexare structura socială și statutul locuitorilor regiunii, conform drepturilor lor, dobândite anterior, nu erau statuate printr-un act normativ local, basarabean.

Această situație a condus la stabilirea unei perioade incerte referitoare la drepturile reprezentanților categoriilor sociale privilegiate autohtone până în aprilie 1818. Boierimea autohtonă nu s-a așteptat la o asemenea situație, or aceste aspecte ale politicii administrației imperiale ruse au fost discutate în repetate rânduri, atât în timpul implicațiilor militare ale Imperiului Rus în regiune la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cât și în timpul stabilirii administrației militare ruse în Principatul Moldovei²⁹¹. Proiectele încorporării Principatelor Române în Imperiul Rus vizau păstrarea, în primul rând, a structurii sociale autohtone în cadrul unei autonomii interne și instituirea unui regim de stări sub conducerea mării boierimi, promotoare a tradițiilor și rosturilor vieții de stat²⁹² în Principate Române. În proiectele și memoriile adresate Împărătesei Ecaterina a II-a, stimulate, mai cu seamă, de Războiul ruso-turc din anii 1768-1774 și de ocuparea Principatelor Române de către armatele ruse, boierimea Țării Moldovei susținea modelul unui stat oligarhic, guvernat de 12 boieri aleși din componența mării boierimi, care urmau să-și păstreze onoarea și rangurile existente în principat, începând cu cel de vel logofăt. Șase din acești boieri urmau să se ocupe de chestiunile judecătorești, iar șase de cele administrative propriu-zise. Pentru boierii de starea a doua și a treia se preconizau funcții inferioare, cum ar fi, de exemplu, isprăvniciile de ținut. Funcțiile de stat urmau să se repartizeze în baza meritelor personale, iar guvernarea să fie realizată prin delegarea unui general care s-ar fi preocupat, inclusiv, de organizarea armatei formate din ostași pământeni²⁹³. Declarațiile Împăratului Alexandru I în legătură cu anexarea Basarabiei, făcute la sfârșitul Războiului ruso-turc din 1806-1812 cu referire la drepturile categoriilor sociale autohtone²⁹⁴, aveau scopul de a se plia pe aspirațiile boierimii expuse cu jumătate de secol în urmă²⁹⁵. Însă în memoriul boierilor, adresat la 26 octombrie 1812 Domnului țării Scarlat Callimachi, Basarabia este numită corpul și inima țării²⁹⁶. Boierii considerau inadmisibilă dezmembrarea țării²⁹⁷. Regiunea urma să obțină un statut special în cadrul Imperiului Rus, la fel ca Finlanda, Georgia, Polonia. Însă, spre deosebire de aceste țări, Basarabia

²⁹¹ ANA DGAN, F.1, inv.1, d.1681, f.26-26 v.

²⁹² Brătianu, Gh.I. *Op. cit.*, p.174.

²⁹³ Ibidem, p.195.

²⁹⁴ Gore, P. *Op. cit.*, p.170.

²⁹⁵ Brătianu, Gh.I. *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*. București: Semne, 1995, p.24.

²⁹⁶ Ibidem, p.25.

²⁹⁷ Ibidem, p. 25.

nu poseda atributele unei vieți statale, reprezentând doar o parte dintr-un stat unitar, unde s-a păstrat administrația locală ținută. Prin urmare, guvernarea imperială a fost cea care a creat instituțiile de stat în Basarabia, fapt menționat explicit în Rescriptul din 1818²⁹⁸.

Regulamentul de administrare a Basarabiei din 29 aprilie 1818 statua păstrarea privilegiilor categoriilor superioare ale populației, legile și obiceiurile țării, ceea ce presupunea un mod deosebit de administrare²⁹⁹. Situația ambiguă, când pe de o parte, se anunța statut autonom regiunii, iar pe de altă parte, sunt formate instituții administrative după modelul imperial rus, a influențat profund procesele sociale din Basarabia în perioada 1812-1847. Însă acțiunile politice de instituire a noilor organe administrative și a structurii corporatiste nobiliare ruse au fost prudente, deoarece scopul statutului special acordat regiunii era de a câștiga simpatia populației basarabene și de a transforma acest teritoriu într-un centru de atracție pentru țările vecine³⁰⁰, iar pe reprezentanții categoriilor sociale superioare autohtone – în promotorii politicii imperiale în Balcani. Dar aceste prevederi³⁰¹ au fost respectate doar o scurtă perioadă, în pofida solicitărilor din partea reprezentanților boierimii³⁰², care semnalau dificultățile apărute din cauza lipsei unor reglementări normative ale vieții politice din Basarabia, întemeiate pe sistemul juridic-administrativ autohton. În acest context, juristul și omul politic Leon Casso relatează că ideile noii guvernări referitoare la legislația din Basarabia de curând anexată erau extrem de șubrede³⁰³. Pentru o serie de cazuri lipseau prevederile legale sau nu se știa care lege trebuie să fie aplicată³⁰⁴. Din această categorie de cazuri făceau parte cele de stabilire a originii nobile a reprezentanților categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în scopul recunoașterii apartenenței lor la tagma persoanelor privilegiate din Principatul Moldovei și de dobândire a unui statut privilegiat în cadrul Imperiului Rus, pentru care au fost aplicate normele legislației ruse, ca izvor subsidiar al dreptului³⁰⁵, în special cele expuse în Diploma imperială a privilegiilor din 1785³⁰⁶.

Totuși, dacă avem în vedere proclamarea autonomiei administrative³⁰⁷, atunci aplicarea acestui act normativ în toate cazurile de confirmare a apartenenței la categoriile sociale privilegiate

²⁹⁸ Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei, Chișinău, 29 aprilie 1818, p. 2. [cit. 19.02.2022]. Disponibil: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10692009?page=30,31>.

²⁹⁹ *Ibidem*, p.2.

³⁰⁰ Boldur, Al. *Istoria Basarabiei*. București: Victor Frunza, 1992, p. 484.

³⁰¹ *Ibidem*, p.484.

³⁰² Agachi, A. Poziția nobilimii basarabene față de tentativele funcționarilor țariști de a suprima autonomia Basarabiei în anii 1813-1815. În: *Akados*, 3/2015, p.115-122.

³⁰³ Кассо, Л. *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*. ст.207. Москва: Печатня Снегиревой, 1913, p.207 [cit. 12.12. 2018]. Disponibil: <https://www.runivers.ru/bookreader/book579404>.

³⁰⁴ *Ibidem*, p.207.

³⁰⁵ Boldur, Al. *Op. cit.*, p.450.

³⁰⁶ Bezviconi, Gh. *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru: Actele Comisiei pentru cercetarea documentelor nobilimii din Basarabia, la 1821*. București: Fundația Regele Carol, 1940, p.23.

³⁰⁷ Agachi, A. *Op. cit.*, p.115-122.

din Principatul Moldovei în regiune a fost o acțiune neîntemeiată, întrucât prevederile lui se refereau în mod expres doar la drepturile, libertățile și privilegiile dvorenimii ruse din guberniile Imperiului Rus și la dreptul acordat persoanelor străine de origine nobilă de a obține statutul de dvorean/nobil. Însă, motivând decizia prin lipsa prevederilor legale locale în acest sens, administrația Basarabiei a încurajat aplicarea legislației imperiale în activitatea comisiilor provizorii instituite în acest scop. Oferind, în primii ani de guvernare, un cadru normativ cunoscut deja funcționarilor ruși, angajați în structurile administrative basarabene, deciziile respective au lipsit reprezentanții categoriilor sociale privilegiate din Basarabia de suportul juridic al sistemului de drept autohton în scopul confirmării apartenenței lor la categoriile respective din Principatul Moldovei.

Regulamentul administrării Basarabiei din 2 august 1812 nu putea fi considerat un atare suport. Actul se referea la aspectele generale ale administrării provizorii³⁰⁸, și nu la condițiile concrete de preservare sau dobândire și, cu atât mai mult, de recunoaștere a unor drepturi sau privilegii. Mai mult în sens declarativ, actul asigura, în condițiile unei administrări provizorii, recunoașterea dreptului de preservare a privilegiilor acordate anterior anexării la Imperiul Rus persoanelor de origine nobilă și posibilitatea de a face parte din tagma nobilimii imperiale ruse. În unele cazuri, sintagma *origine nobilă* caracteristică boierimii locale este identificată cu sintagma *origine de dvorean*³⁰⁹. Din această cauză se scapă din vedere un detaliu important: că cerința de confirmare prin acte doveditoare a originii nobile a boierimii autohtone avea scopul de a acorda persoanei, în mod individual, dreptul la statutul de dvoreanin și de a se încadra într-o stare socială a nobilimii, diferită de cele existente în Principatul Moldovei. Iar condițiile și regulile de încadrare în categoria dvorenimii/nobilimii nu au fost expuse până în februarie 1821, după circa nouă ani de guvernare imperială rusă a Basarabiei.

Recunoașterea de către autoritățile imperiale ruse a categoriilor sociale privilegiate autohtone din Basarabia. Stabilirea oficială a categoriilor sociale privilegiate autohtone din Basarabia s-a produs după recensământul populației din anul 1817, efectuat pe categorii sociale și desfășurat concomitent cu depunerea jurământului împăratului. Rezultatele recensământului au evidențiat două probleme majore: în primul rând, deosebirea esențială dintre structura socială autohtonă și cea stabilită în Imperiul Rus, iar în al doilea rând, numeroasele erori admise de către recenzori³¹⁰. Prin urmare, deși efectele administrative și fiscale ale recensământului au fost

³⁰⁸ Agachi, A. *Op. cit.*, p.117.

³⁰⁹ În denumirile unor dosare/documente de arhivă din Republica Moldova referitoare la această problemă, traduse din limba rusă în limba română în perioada interbelică și din limba română în limba rusă în perioada regimului sovietic, și reflectate în aparatul științific informativ al arhivelor de stat, s-a procedat la fel.

diminuate și compromise din cauza erorilor menționate *supra*, totuși depunerea jurământului de credință împăratului le-a asigurat băștinașilor statutul de supuși ai Imperiului Rus³¹¹. În acest context, conform Codului de legi al Imperiului Rus, publicat în 1805 și republicat în 1817³¹², străinii care au depus jurământ de credință și care solicitau să fie înregistrați în calitate de dvoreni în temeiul hrisoavelor conferite lor de către alți domni ai țării dobândeau calitatea de dvoreni ruși, în baza meritelor față de împărat sau stat sau dacă au atins gradul (*din Tabelul de ranguri (n.a.)*) care permite această calitate băștinașilor. Astfel, reprezentanții boierimii din Basarabia au obținut statutul de supuși cu dreptul să pretindă statutul de dvorean/nobil.

Pentru a elucida situația statistică a boierimii cu acest statut, obținut anterior aprobării Regulamentului de administrare a Basarabiei din 29 aprilie 1818, vom apela la datele recensământului. În anul 1817 în Basarabia locuiau 209 familii de boieri, cu 836 de persoane (inclusiv: 436 de sex masculin și 400 de sex feminin), date la care se referă Krupenski în studiul său dedicat dvorenimii/nobilimii basarabene³¹³. Comparând listele dvorenilor aprobate de Adunarea Dvorenimii/Nobilimii Basarabiei în anul 1818, care includea 145 de familii, cu cea din 1822, care includea 102 familii, constatăm că numărul lor în anul 1817 este cu mult mai mare. Prin urmare, recensământul consemnează și stabilește numărul și situația categoriei boierimii în actele administrației imperiale ruse în preajma aprobării Regulamentului din 1818, amintit mai sus. Totodată, pornind de la realitatea că această categorie socială, în calitate de grup privilegiat al societății din Basarabia, ca și orice altă structură socio-administrativă dintr-un sistem bazat pe stări de tipul celui din Imperiul Rus, urma a fi recunoscută prin acte administrative³¹⁴ ale autorității, în termeni rezonabili, în temeiul Regulamentului de administrare provizorie a Basarabiei din 1812, menționăm că principala condiție în realizarea acestui deziderat a fost existența unui act al autorității supreme moldovenești prin care să fie stabilită structura socială a Basarabiei, regiune autonomă în cadrul Imperiului Rus.

Trecând peste detaliile întârzierii aprobării actului de reglementare politică locală, menționăm că o altă condiție era existența bazei legale de confirmare și recunoaștere reprezentanților categoriilor sociale privilegiate din Basarabia a apartenenței la o categorie privilegiată din Principatul Moldovei, în care să fie consemnat privilegiul grupului respectiv. În

³¹¹ Cornea, S. *Op. cit.*, p.35.

³¹² Полное собрание законов Российской Империи. [citat citat 14.03.2020]. Disponibil: https://nlr.ru/e-res/law_r/content.html.

³¹³ Крупенский, Я.Н. *Op. cit.*, p.6.

³¹⁴ Cornea, S. *Organizarea administrativă a Basarabiei sub administrația țaristă (1812-1917)*. Brăila: Editura Istros, 2019, p. 122.

acest sens, atât Hrisovul Domnului Constantin Mavrocordat din 1734, cât și cel al Domnului Grigore Ghica din 12 august 1766 statuau clar categoria socială superioară din Principatul Moldovei – boierimea privilegiată. Actele permiteau autorităților imperiale ruse să recunoască boierimea privilegiată autohtonă în calitate de grup social superior în Basarabia. Numai după această recunoaștere urma procedura confirmării personale, prin documente vechi de familie, a apartenenței la categoria socială privilegiată respectivă, în acest caz la cea a boierilor.

Totuși, între anii 1812 și 1821 administrația regională a mers pe o altă cale, cea a recunoașterii privilegiilor grupurilor sociale autohtone inferioare, fără a recunoaște categoria socială a boierilor în Basarabia. Astfel, privilegiile acordate boierimii autohtone prin hrisoavele/cărțile domnești în temeiul cărora s-a constituit categoria lor socială privilegiată nu puteau fi fructificate. În acest sens, nu putem vorbi nici despre decizii clare în privința statutului social care urma a fi recunoscut, și nici în privința tipurilor documentelor doveditoare.

După cum am menționat, recunoașterea existenței boierilor în calitate de categorie socială privilegiată în Basarabia s-a produs mai târziu, la 17 februarie 1821, odată cu aprobarea Regulamentului cu privire la recunoașterea calității de dvorean/nobil conform rangurilor și privilegiilor moldovenești, aspect la care ne vom referi mai detaliat în capitolul 3 al tezei. În continuare vom elucida doar prevederile Regulamentului din 29 aprilie 1818, care, deși cu o întârziere de șase ani, a stabilit totuși structura socială și drepturile categoriilor sociale privilegiate din Basarabia. Astfel, actul a recunoscut în calitate de categorie superioară a societății basarabene dvorenimea/nobilimea, o categorie socială nouă pentru spațiul pruto-nistean. Regulamentul a statuat recunoașterea categoriilor sociale autohtone ale boiernașilor, mazililor și rușiiților în calitate de categorii privilegiate cu drepturi acordate de domnii țării, cu excepția boierimii locale³¹⁵. Primul capitolul, intitulat „Pentru dreptățile și pronomiile (*avantajele (n.n.)*) locuitorilor”, în partea ce ține de dvorenime, statua că tagmei dvorenilor i se păstrează, în deplină măsură, drepturile și avantajele cu multă milostivire dăruite dvorenimii/nobilimii din Imperiul Rus, cu respectarea, pe lângă aceasta, a privilegiilor moldovenești. Drepturile personale ale dvorenimii/nobilimii regiunii Basarabia, la fel ca și proprietățile mobile și imobile, inclusiv ȋiganii, le sunt recunoscute lor conform hrisoavelor/cărților domnești și documentelor; toate problemele ce țin de proprietatea dvorenimii/nobilimii se vor soluționa prin hotărârea instanței judecătorești³¹⁶. Totodată, menționăm că, deși sursa la care ne referim este în limba română, cuvântul *dvorean* nu este tradus ca boier sau nobil, ci rămâne cu semnificația originală. Din cele relatate observăm că

³¹⁵ *Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei Chișinău*, 29 aprilie 1818, p.17 [cit. 19.02.2022]. Disponibil: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10692009?page=30,31>.

³¹⁶ *Ibidem*, p.17; Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Op. cit.*, p.191-192.

Regulamentul sus-menționat nu se referă la boierimea autohtonă ca și categorie socială care se bucură de privilegiile acordate de Imperiul Rus, ci se referă clar la dvorenimea/nobilimea basarabeană, o nouă categorie socială, care se bucura în Basarabia atât de privilegiile acordate de Imperiul Rus dvorenimii, cât și de cele moldovenești, fapt care denotă specificul local al dvorenimii/nobilimii din Basarabia și determină dualitatea situației³¹⁷, menționată de cercetătoarea Cristina Gherasim în una din lucrările sale³¹⁸. În acest context, considerăm că prevederile referitoare la drepturile dvorenimii/nobilimii basarabene au fost promisiuni ale unui avantaj dublu, făcute de administrația imperială rusă nu boierimii autohtone, care urma să se bucure de avantajele acordate de către Imperiul Rus boierilor din Basarabia, mai cu seamă în condițiile autonomiei proclamate, ci dvorenimii/nobilimii basarabene, acestei noi categorii sociale instituite de guvernarea imperială rusă, ai cărei pretendenți urmau să-și demonstreze originea prin acte vechi păstrate în familii.

Însă în această parte a documentului nu este specificat obiectul privilegiului. Aflăm despre esența lui din capitolul despre boiernași, cei care nu se trag din dvoreni (*nu au origine nobilă (n.a.)*) și care nu au ajuns la cele mai înalte ranguri boierești³¹⁹. Prin urmare, în tagma dvorenimii/nobilimii basarabene puteau fi acceptați doar boierii de rang superior, fapt confirmat ulterior de o serie de acte ale autorităților imperiale. Totodată, amintim prevederile Părții I a Codului de legi al Imperiului Rus referitoare la legile despre stări³²⁰, care statua că nobili se consideră toți cei care sunt născuți din strămoși nobili sau cei cărora li s-a conferit acest statut de către monarhi³²¹. Deci, Regulamentul menționează clar faptul că în Basarabia exista și o tagmă a nobilimii, care s-a aflat în rangurile superioare ale dregătoriilor moldovenești – marea boierime. În acest caz se impune concluzia că boierimea, în general, nu a fost recunoscută în calitate de categorie socială privilegiată în Basarabia, iar reprezentanții acestui grup social erau considerați persoane de origine nobilă cu drept de a pretinde statutul de dvorean/nobil ereditar în temeiul actelor de confirmare a apartenenței la categoria marilor boieri din Principatul Moldovei.

Un argument în favoarea acestei ipoteze este faptul aplicării Diplomei imperiale de privilegii din anul 1785, menționat *supra*, de către comisiile provizorii de examinare a documentelor: după anul 1812 reprezentanții boierimii autohtone aveau calitatea de persoane străine, de origine nobilă, care pretind statutul de dvorean al Imperiului Rus, fiind numiți cu titlul

³¹⁷ Gherasim, Cr. *Politica administrației imperiale ruse privind acordarea titlurilor nobiliare în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. [cit. 10.11.2021]. Disponibil: <https://doi.org/10.35219/history.2017.01>.

³¹⁸ Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Op. cit.*, p.24.

³¹⁹ *Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei*, op. cit., p.17.

³²⁰ *Свод законов Российской Империи, Императора Николая Павловича. Законы о сословиях. Часть I*, с.13, СПб., 1833.

³²¹ *Ibidem*, p.13.

generic de *reprezentant al nobilimii locale*, fără a specifica grupul social privilegiat pe care-l reprezentau în Basarabia.

Faptul că administrația imperială rusă s-a folosit de autoritatea boierimii, dar nu a recunoscut, *de jure*, acest grup elitar, este sesizat și de A.N. Krupenski în lucrarea lui „Краткий очерк о бессарабском дворянстве 1812-1912. К столетнему юбилею Бессарабии” [*Scurt eseu despre dvorenimea basarabeană 1812-1912. Cu prilejul aniversării centenarului Basarabiei (n.a.)*]. După părerea autorului, grupul social superior din Basarabia, în perioada 1812-1821, îl constituiau reprezentanții particulari ai categoriilor locale superioare în calitate de persoane alese ale populației sau funcționari numiți de guvern³²². În continuare se specifică faptul că guvernarea rusă a recunoscut dreptul la statutul de dvorean ereditar persoanelor care, în temeiul documentelor sau al altor dovezi incontestabile, au putut să demonstreze apartenența lor la tagma boierimii din principat³²³. Observăm că despre boierime ca grup social se menționează doar în contextul Principatului Moldovei, nu și în cel al Basarabiei. Astfel, putem conchide că în primii ani după anexare, guvernarea imperială rusă considera nobilimea autohtonă, stabilită în Basarabia, ca fiind persoane de origine nobilă, care urmau să obțină dreptul, după depunerea jurământului de credință împăratului și prezentarea dovezilor documentare, de a face parte dintr-o categorie socială privilegiată a Imperiului Rus. A.N. Krupenski a evitat să numească grupul social distinct, statutul social sau rangurile boierești ale persoanelor autohtone care, în primii ani după anexare, au activat în structurile administrative regionale. Autorul evită să denumească grupul social privilegiat și atunci când vorbește despre componența organului superior de conducere, Consiliul Suprem, menționând despre persoane cu funcții din rândurile moșierilor locali³²⁴ sau reprezentanți ai puterii din oameni locali³²⁵, persoane alese³²⁶, persoane care reprezentau categoria superioară a populației locale³²⁷, acea categorie care în Rusia a obținut dreptul de dvorean/nobil³²⁸. Din aceste relatări sesizăm că acea categorie la care se referă autorul nu poate fi alta decât boierimea locală în drept să reprezinte interesele locale la nivel central în calitate sa de categorie socială superioară în Principatul Moldovei³²⁹, calificată de autor ca reprezentanți ai populației³³⁰. Totodată, autorul

³²² Крупенский, Я.Н. *Краткий очерк о бессарабском дворянстве 1812-1912. К столетнему юбилею Бессарабии*. СПб., 1912, с.37.

³²³ Крупенский, Я.Н. *Op. cit.*, p. 37.

³²⁴ *Ibidem*, p.37.

³²⁵ *Ibidem*, p.37.

³²⁶ *Ibidem*, p.37.

³²⁷ *Ibidem*, p.37.

³²⁸ *Ibidem*, p.37.

³²⁹ Panaitescu, P. *Op. cit.*, p.37; Cușco, A., „Scenariile alternative” ale identității basarabene la începutul secolului al XX-lea: mobilizare etnică, românitate incertă și construcție națională într-o provincie de frontieră. În: *Plural = Istorie. Cultură. Societate*, 2018, nr. 1, p. 43-62.

³³⁰ Крупенский, Я.Н. *Op. cit.*, p.38.

menționează că în Principatul Moldovei, ca și în alte țări, era constituită o categorie socială privilegiată care, în calitate de grup superior, deținea proprietăți funciare și funcțiile administrative centrale ale statului. Situația aceasta le dezvoltă obișnuința pentru putere și pentru procedeele de conducere³³¹. Însă această categorie nu s-a constituit ca o castă socială privilegiată închisă de felul celor din Europa Occidentală, ci erau uniți, mai cu seamă, prin interese economice comune³³².

Din cele expuse mai sus, constatăm că boierimea din Basarabia, în calitate de categorie socială privilegiată a structurii sociale românești, a fost exclusă din componenta social-administrativă a guvernării autonome a Basarabiei, iar reprezentanții acesteia au fost obligați să treacă prin procedurile încadrării în noua categorie socială – dvorenimea/nobilimea basarabeană, care presupunea, după 1821, confirmarea prin acte personale a apartenenței la categoria mării boierimi din Principatul Moldovei, a drepturilor și a avantajelor ereditare³³³ în vederea recunoașterii statutului de dvorean ereditar. În această ordine de idei este îndreptățită întrebarea: oare sistemul socio-administrativ imperial rus putea accepta în regiunea nou-anexată un parteneriat real cu o structură socială superioară autohtonă sau doar o tolera până în momentul în care a reușit să o înlocuiască în structurile sale cu una loială, provenită, în mare parte, din rândul populațiilor slave din imperiu? În anul 1821, printr-un act al autorității imperiale, a fost recunoscut statutul de dvorean doar reprezentanților mării boierimi din Principatul Moldovei, care și-au confirmat originea nobilă, până în această perioadă, prin documente și astfel au obținut dreptul să pretindă statutul respectiv. De fapt, această procedură a și fost stabilită prin regulamentul de administrare a Basarabiei din 29 aprilie 1818, în punctul referitor la confirmarea drepturilor și avantajelor prin actele pe care le păstrau în familii.

Astfel, timp de nouă ani în Basarabia s-a constituit o nouă categorie privilegiată, cea a dvorenilor basarabeni, din elemente combinate în materie de origine socială, oportunități patrimoniale, putere decizională, toate având la bază nu numai loialitatea față de împărat, dar și unele interesele de grup, și mai puțin moștenirea avantajelor ereditare. În perioada respectivă reprezentanții categoriilor sociale privilegiate autohtone au demonstrat o capacitate uluitoare de apărare în instanțe a drepturilor lor patrimoniale și nepatrimoniale. Mii de file de documente prezentate sau rezultate pe parcursul întregii guvernări imperiale ruse confirmă acest fapt, deși avem certitudinea că mărturiile care au ajuns până la noi reprezintă doar o parte din acte, cea care a trecut de cenzura autorităților imperiale și ulterior de cea din arhivele sovietice. Deși mecanismul de aplicare a Regulamentului provizoriu cu privire la drepturile personale ale populației autohtone

³³¹ Крупенский, Я.Н. *Op. cit.*, p.38.

³³² *Ibidem*, p.38.

³³³ Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Op. cit.*, p.33.

nu a fost elaborat, iar categoriile sociale privilegiate, ca grupuri superioare existente și funcționale în Principatul Moldovei, nu au fost recunoscute în primii ani de guvernare imperială în Basarabia (până în anul 1818 – boiernașii, mazilii și ruțașii, și până în anul 1821 – drepturile marii boierimi la statutul de dvorean basarabean), totuși includerea reprezentanților nobilimii autohtone în sistemul socio-administrativ s-a produs ca urmare a deciziilor luate la propunerea comisiilor provizorii de examinare a actelor de confirmare a drepturilor personale. Acest fapt, însă, nicidecum nu a înlocuit procedura recunoașterii, care, așa cum am arătat mai sus, urma să se realizeze printr-un act al autorității supreme. Astfel, Regulamentul de administrare a Basarabiei din 29 aprilie 1818 exclude marea boierime din structura socială a Basarabiei, recunoscând următoarele categorii sociale: 1) clerul; 2) dvorenimea/nobilimea; 3) boiernașii; 4) mazilii; 5) ruțașii; 6) negustorii și târgoveții; 7) țăranii sau locuitorii agricultori; 8) țișanii de coroană sau ai moșierilor; 9) evreii. Prin urmare, regulamentul a statuat dvorenimea/nobilimea basarabeană, loială guvernării centrale, care urma să dezvolte organele puterii în Basarabia. Astfel s-au creat condiții prielnice pentru încadrarea în sistem doar a persoanelor de origine nobilă loiale, care, în mare parte, au format generațiile ulterioare ale dvorenimii basarabene, condiții care definesc un caracter selectiv al procesului de încadrare în sistemul socio-administrativ.

Încadrarea individuală a boierimii autohtone. În anii 1812-1821 boierimea din Basarabia nu a fost recunoscută în calitate de categorie socială privilegiată. Astfel, drepturile acestui grup social autohton privilegiat au fost lezate. Una dintre cauzele acestei situații a fost aplicarea legislației ruse în sistemul socio-administrativ instaurat în Basarabia³³⁴, reprezentanții boierimii fiind încadrați în sistem prin procedurile de atestare a drepturilor nobilimii autohtone, stabilite de autorități ad-hoc și examinate în comisiile provizorii în baza legislației imperiale. Baza normativă a activității comisiilor respective a fost articolul 91 al Diplomei Împărătesei Ecaterina a II-a despre drepturile, libertățile și privilegiile dvorenimii. În Imperiul Rus acest act a introdus prevederi noi despre modul de organizare a dvorenimii, și anume: instituirea Adunării Dvorenimii, condusă de un mareșal; noi reguli de dobândire a statutului de dvorean³³⁵ și a noilor privilegii³³⁶. Suplimentar, Diploma a consolidat dreptul de stăpânire a moșiilor, absolvirea de serviciul militar și de obligațiile ce se stabileau prin hotărârile adunărilor de zemstvă, dreptul de a accede în serviciul public, dreptul la educație în instituții publice privilegiate etc. Aplicarea articolului 91 în activitatea comisiilor de

³³⁴ Dragnev, D. *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române*. Studii și materiale, Chișinău: Cartdidact-Civitas, 2012, p. 426.

³³⁵ *Жалованная Грамота. Выверено по изданию: Российское законодательство X-XX вв., в 9 томах. Т. 5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. Отв. ред. Е.И. Индова. М.: Юридическая литература, 1987, с. 33.*

³³⁶ *Ibidem*, p.33.

examinare a drepturilor la un statut privilegiat denotă organizarea nobilimii locale după modelul imperial rus chiar din primii ani de la anexare, statutul boierilor moldoveni în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus devenind similar supușilor unui stat străin, care pretind, în mod individual, statutul de dvorean. Totodată, articolul se referea nemijlocit la petentul cu statut privilegiat, confirmat prin dovezi documentare, care vizau direct numele acestuia³³⁷. În această ordine de idei trebuie să menționăm că în Moldova drepturile personale nepatrimoniale ereditare, stipulate în hrisoavele/cărțile domnești, dădeau dreptul copiilor nativi și adoptivi să fructifice toate privilegiile rezultate din posedarea bunurilor materiale patrimoniale și a celor nepatrimoniale, iar în unele cazuri și ale altor rude de gradul I și II³³⁸. Aceasta este o trăsătură caracteristică elitelor autohtone, care din cele mai vechi timpuri aveau înrădăcinată ideea înnobilării ereditare a urmașilor lor³³⁹. Drepturile personale nepatrimoniale dobândite în felul acesta nu impuneau urmașilor obligativitatea confirmării acestora de către autoritatea supremă, la fel ca și în cazul moștenirii testamentare, când moștenitorul dobânda aceleași drepturi ca și testatorul din voința testatorului.

Spre deosebire de urmașii boierilor din Principatul Moldovei, drepturile dobândite de urmașii dvorenilor din Imperiul Rus nu produceau efecte dacă dvoreanul, la atingerea majoratului, nu era încadrat în unul din serviciile militare sau civile conform Tabelului de ranguri³⁴⁰. Acest fapt semnifica recunoașterea drepturilor sale în mod individual și eliberarea pe numele său a unui document confirmativ – atestatul. În acest context, și actele de confirmare prin care era recunoscut statutul privilegiat în Principatul Moldovei erau diferite de cele utilizate în Imperiul Rus. Specificul dreptului românesc, necunoscut funcționarilor străini angajați în instituțiile de stat basarabene, a fost înțeles de ei, mai cu seamă în primul deceniu după anexare, ca lipsă a legislației locale în acest domeniu. Iar urmașilor boierimii privilegiate li se solicitau acte de recunoaștere a drepturilor lor, eliberate pe numele lor de către autoritatea supremă – adeverințe, certificate. Decizia de a aplica selectiv prevederile³⁴¹ Diplomei sus-menționate în chestiunea confirmării statutului nobil al boierilor moldoveni din Basarabia, și nu a celui de apartenență la categoria socială a întregii boierimi din Principatul Moldovei, a conferit procesului un caracter individual. Din această cauză, unii urmași ai mării boierimi moldovenești au fost încadrați în categoria *dvorenimii personale* sau retrogradați la statutul de mazil ori țaran.

³³⁷ Жалованная Грамота. ...с.33.

³³⁸ Bonciu, Gh. Despre structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul sec. al XIX-lea. În: *Revista de istorie*. 1963, nr. 2, p.105.

³³⁹ Крупенский, Я.Н. *Op. cit.*, p. 6.

³⁴⁰ Анисимов, Е. *Op. cit.*, p. 314.

³⁴¹ Жалованная Грамота... p. 33.

Contestarea retrogradării sociale și recunoașterea drepturilor nepatrimoniale în mod personal prevedeau, conform Regulamentul de administrare a Basarabiei din 1818³⁴², o procedură judecătorească, care de multe ori dura un timp îndelungat. Cazul familiei Corcescu³⁴³ este relevant în acest sens. Frații Nichifor și Andrei, incluși după recensământul din 1817 în lista birnicilor la moșierul Vengherschii, s-au adresat în judecată pentru a li se recunoaște originea privilegiată și, în consecință, pentru a fi excluși din lista locuitorilor care achită dări regulate. Procesul de judecată a durat 7 ani, timp în care reclamantii au reușit să excludă din lista birnicilor nu numai membrii familiilor lor, dar și rudele de gradul II³⁴⁴. Documentele vechi de familie pe care le-au prezentat la judecată: hrisoave domnești, spițe de neam, adeverințele vistieriei etc., au servit drept dovadă a originii lor privilegiate în calitate de mazili și a legăturilor de rudenie, determinând, într-un final, câștigul de cauză pentru întreaga familie Corcescu. În aceste condiții, documentele (certificate, adeverințe, înscrisuri protocolare, hotărârile judecătorești) au devenit dovezi și obiectul corespondenței dintre reprezentanții categoriilor sociale privilegiate și instituțiile de stat: Consiliul Suprem al Basarabiei, Departamentul Justiției din Chișinău, Adunarea Deputaților Dvorenimii din Basarabia, procurorul regiunii etc. Ca rezultat al manipulărilor cu documentele de familie, unele acte originale au fost pierdute³⁴⁵, altele deteriorate sau falsificate, înlocuite cu copii³⁴⁶.

2.3.1. Instituirea politică a dvorenimii basarabene

Recunoașterea drepturilor ereditare locuitorilor autohtoni din Basarabia devenise un proces complicat, în mare parte, din cauza problemelor legate de acumularea dovezilor documentare solicitate de autoritățile basarabene. În aceste condiții, procesul încorporării boierilor autohtoni în sistemul socio-administrativ rus a avut loc împreună cu toate stările din interiorul acestei caste: boierii [dvorenii], boiernașii, mazilii, ruptașii, proces asociat de Maria Danilov, pe bună dreptate, cu *Patul lui Procust*³⁴⁷. Reprezentanții boierimii stabiliți cu traiul în Basarabia nu cunoșteau adevăratul statut politic al teritoriului anexat. Administrația imperială rusă evita să declare public populația Basarabiei cucerită, ci, dimpotrivă, susținea că aceasta a fost eliberată de jugul otoman. În Tratatul de Pace din 6 (28) mai 1812, în mod intenționat³⁴⁸, nu s-a indicat faptul că Poarta

³⁴² *Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei...*, p.17.

³⁴³ ANA DGAN, F. 5, inv. 1, f.4-11.

³⁴⁴ *Ibidem*, F. 5, inv. 1, f.4-11.

³⁴⁵ ANA DGAN, F. 3, inv. 3, d. 2624.

³⁴⁶ *Ibidem*, F. 3, inv. 1, d.27.

³⁴⁷ Danilov, M. *Op. cit.*, p.175.

³⁴⁸ Grama, D. Caracterizarea juridică a dezmembrării statului Moldova în 1812. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2012, nr. 2, p. 25-40.

Otomană, în realitate, cedase Imperiului Rus jumătatea de răsărit a Principatului Moldova, stat autonom tributar³⁴⁹.

Având în vedere că sistemul socio-administrativ imperial rus se baza pe stările sociale, încadrarea boierimii privilegiate în categoria dvorenimii imperiale urmarea transformarea acestui grup social superior în agent guvernamental, mai cu seamă că reprezentanții boierimii au prezentat toate dovezile necesare care confirmau dreptul lor legitim de a administra regiunea cu statut special – Basarabia³⁵⁰. Leon Casso menționa că boierii moldoveni luptau ca dvoreni ruși să nu obțină funcții în regiune și ca toate funcțiile să fie ocupate doar de moldoveni³⁵¹. Expresia *funcții în regiune* se referă, în primul rând, la statutul special al Basarabiei, deosebit de alte gubernii ruse, unde funcțiile puteau fi suplinite de funcționari ruși. Prin urmare, un statut autonom îndreptăța boierii moldoveni să procedeze în acest fel. Totodată, în rivalitatea dintre boierimea locală cu drepturi de a pretinde o poziție privilegiată și funcționarii ruși pentru influența în regiune, rolul atribuit Basarabiei din perioada guvernării provizorii pentru misiunea imperială, cea de eliberare a popoarelor creștine din Balcani, precumpănea. În instrucțiunile date de amiralul P.V. Chiciagov primului guvernator civil al Basarabiei, Scarlat Sturdza, se sublinia necesitatea creării unei administrații paterne și generoase în Basarabia, pentru a atrage, în mod ingenios, atenția popoarelor vecine asupra acestei provincii. În continuare, demnitarul menționa că Războiul ruso-turc din 1806-1812 a trezit speranțele moldovenilor, valahilor, grecilor, bulgarilor, sârbilor și ale altor popoare atașate Rusiei, iar în consecință, este necesar ca Imperiul Rus să mențină acest atașament și să le protejeze de influența străină³⁵². Această apreciere a situației a stat la baza tuturor acțiunilor primului guvernator al Basarabiei, boierul Scarlat Sturza, care s-a menținut în acest post doar șase luni³⁵³.

Concomitent cu declarațiile, la prima vedere, favorabile, administrația imperială rusă din Basarabia a pornit o campanie dură de denigrare a structurii sociale, a sistemului de drept și socio-administrativ autohton în timpul guvernatorului Hartigh, urmărind interesele de grup și introducerea, în legătură cu acestea, a instituțiilor și a practicilor administrative rusești. Generalul Hartigh a ajuns în aprecierile sale denaturate până la a pleda la Sankt Petersburg pentru pedepsirea corporală a boierimii moldovenești din Basarabia. Contestând drepturile ereditare, dobândite în calitate de reprezentanți ai acestui grup privilegiat autohton, Hartigh încuraja, în același timp,

³⁴⁹ Grama, D. *Op. Cit.*, p.25-40.

³⁵⁰ Gore, P. *Op. cit.*, p.170.

³⁵¹ Kacco, JI. *Op. cit.*, p. 219.

³⁵² *Ibidem*, p. 219.

³⁵³ *Ibidem*, p. 219.

rusificarea regiunii, procurându-și totodată moșii în Basarabia³⁵⁴, condiție necesară pentru a fi recunoscut în calitate de dvorean basarabean. Menționăm, în acest context, mai multe mărturii documentare: de exemplu, la 30 iulie 1813 Gheorghe Hâncu și preotul Ion Capșa din satul Șărcanii, ținutul Orhei, vând câte o vie de pe moșia Pohribeni inginerului general-maior Hartigh, proprietarul Pohribenilor (Chitanță semnată de Darie Bobeică și Toader Strenschii)³⁵⁵; în același an, Ion Sechiraș vinde partea lui de moșie din Pohribeni inginerului Hartigh³⁵⁶; la 23 decembrie 1814 Ioan Neculce îi vinde lui Ivan Marcovici Hartigh niște ȣigani din Basarabia³⁵⁷, în 1815 Iacub Mitruclu îi vinde moșii³⁵⁸, apoi în iulie 1816 Spiridon Ghica se judecă cu Hartigh pentru niște socoteli³⁵⁹ și alte dovezi care confirmă preocupările demnitarului.

Politica administrației imperiale față de locuitorii Basarabiei își dezvăluie, în această perioadă, fațetele reale. Mai întâi de toate, reiterăm faptul denigrării dreptului românesc, a structurii sociale autohtone în ansamblu³⁶⁰. Conform caracteristicilor transmise la Sankt Petersburg de către unii reprezentanți ai funcționarilor ruși, Basarabia reprezenta o comunitate dezorganizată, coruptă și degradată, cu o boierime locală mai apropiată în aspirațiile sale de tiranii otomani decât de nobilimea occidentală, un grup social inferior, corupt, lacom, lipsit de raționalitate, ghidat de un interes propriu neîngrădit³⁶¹, imagine premeditată a unei societăți puțin cunoscute de către autori. Hartigh caracteriza reprezentanții boierimii autohtone care aveau funcții de stat ca persoane care nu sunt deprinse cu ordinea serviciului, nu numai rusesc, ci și a celui moldovenesc: neglijând orice bună rânduială și folosindu-se de majoritatea voturilor, ei contribuiau mai mult la încălcarea decât la conservarea justiției³⁶². Așa era văzută de către reprezentanții regimului absolutist european o societate constituită în condițiile unui regim etatizat, în care principala sursă de venit a funcționarilor de stat era cea obținută prin exercitarea dregătoriei. Despre exagerările acestui demnitar, ducele francez Richelieu, aflat în serviciul Rusiei, scria că boierii moldoveni i-au părut foarte departe de acea stare de ignoranță și stupiditate, promovată de ruși pentru a justifica, fără îndoială, îngâmfarea și relele purtări cu care îi tratează și pe care boierii nu par a le merita³⁶³. Blamând în felul acesta societatea autohtonă și, în special, boierimea locală, administrația imperială rusă din regiune căuta argumente pentru a îndreptăți, mai ales, politica de

³⁵⁴ Крупенский, Я.Н. *Op. cit.*, p.6.

³⁵⁵ ASR SJI, Fondul Documente, Cota III/1, Pachet 188, dosar 26.

³⁵⁶ *Ibidem*, Pachet 185, d. 32.

³⁵⁷ *Ibidem*, Pachet 187, d. 65.

³⁵⁸ *Ibidem*, Pachet 185, d. 33.

³⁵⁹ *Ibidem*, Pachet 188, d. 28.

³⁶⁰ Gore, P. *Op. cit.*, p. 174.

³⁶¹ Cornea, S. *Op. cit.*, p.53.

³⁶² Rusnac, M. *Basarabia sub stăpânirea rusească (1812-1914)*, p.25. [citată 01.05. 2020]. Disponibil: <https://istoriabasarabiei.wordpress.com/2009/09/20/mircea-rusnac-basarabia-sub-stapanirea-ruseasca-1812-1914/>.

³⁶³ Rusnac, M. *Op. cit.*, p.24.

deznaționalizare pe care o promova. Nu putem vorbi, în acest context, despre păstrarea unor privilegii boierimii autohtone în calitate de grup social superior al societății, deoarece categoria socială a boierimii a fost lichidată, *de facto*, odată cu dezmembrarea Principatului Moldovei, iar populația din Basarabia – lipsită de propriile organe ale puterii de stat: Domnia, Divanul cu toate departamentele sale și o parte din structurile administrative locale. Fără un aparat administrativ local, statutul special al Basarabiei, caracterizat în istoriografie ca fiind o autonomie limitată³⁶⁴, nu-și avea rostul. Politica Imperiului Rus din această perioadă și-a găsit expresie în circa 20 de acte normative referitoare la reprezentanții dvorenimii/nobilimii basarabene cu publicarea lor în Colecția completă a legilor Imperiului Rus³⁶⁵.

După modelul imperial rus au fost instituite și comisiile provizorii de examinare a dovezilor documentare pentru confirmarea originii nobile reprezentanților categoriilor sociale privilegiate ale populației autohtone, care au activat în cadrul Departamentului II al Consiliului provizoriu din Basarabia. Atitudinea ostilă a generalului Hartigh față de boierimea locală a influențat activitatea și deciziile comisiilor respective, factorul subiectiv complicând și mai mult procedura confirmării drepturilor boierilor moldoveni. În această perioadă, în activitatea comisiilor se atestă un stil formalist, întârzieri în executarea solicitărilor, pierderi de acte sau substituirea lor³⁶⁶. Boierimea locală a semnalat în repetate rânduri abuzurile comise de administrația imperială din Basarabia și s-a adresat autorităților centrale pentru a pune capăt unei guvernări arbitrare a regiunii³⁶⁷. Or, numirea unor funcționari militari și civili incompetenți³⁶⁸, dar loiali sistemului punea în pericol autonomia promisă de Împăratul Alexandru al II-lea.

Guvernul de la Sankt Petersburg, fiind fidel politicii sale imperiale și intereselor în regiune, încerca să înlăture contradicțiile apărute și să aplaneze situația prin atragerea în procesul administrativ a boierimii locale. Vom examina cazul boierului Constantin, fiul lui Ioan Palladi, care a trecut din Principatul Moldovei în Basarabia în anul 1815³⁶⁹. În atestatul eliberat pe numele lui Constantin, fiul lui Ioan Palladi, se menționează că boierul a atras atenția autorităților prin dorința de a fi supus credincios tronului³⁷⁰ și a fost inclus în Comisia specială a dvorenimii, instituită din voința împăratului, pentru a pune în valoare actele care demonstrează originea fiecărui nobil³⁷¹. Observăm că boierul este numit moșier local fără a se specifica rangul său

³⁶⁴ Boldur, Al. *Op. cit.*, p.408.

³⁶⁵ Дегтярёв, С. *Бессарабия в составе Российской Империи в первой половине XIX в.: по материалам полного собрания законов Российской Империи*. В: *Rusin*, № 1(39), 2015, с. 166-177.

³⁶⁶ ANA DGAN, fond 3, inv. 1, d.27.

³⁶⁷ Gore, P. *Op. cit.*, p. 170.

³⁶⁸ Dragnev, D. *Op. cit.*, p.428.

³⁶⁹ ANR SJA Iași. F., 359, I., 2521 „Gore Paul (Pavel) Leoa (1875-1927)”, I/7, f.1, 2-v.

³⁷⁰ *Ibidem*, f.1, 2-v.

³⁷¹ *Ibidem*, f.1, 2-v.

boieresc, deși cunoaștem că a fost vel logofăt în Logofeția Țării de Jos³⁷². În anul 1810 numele lui este inclus în lista boierilor prezentată generalului Krasno-Miloșevici. Ulterior, Constantin (Ioan) Palladi a fost recunoscut dvorean basarabean și a primit atestatul care confirma acest statut la 6 iulie 1823³⁷³, fiind încadrat în sistemul socio-administrativ imperial rus până în anul 1821.

Din același set de acțiuni face parte ordinul de numire a boierilor locali în calitate de ispravnici, încredințându-le poliția de zemstvă³⁷⁴, semnat de guvernatorul Basarabiei, generalul Bahmetev, la 14 iulie 1816. Pentru fiecare ținut boierii au înaintat candidaturi pentru isprăvnicie după cum urmează: în Soroca, pe serdarul Panait Leonard; în Iași, pe serdarul Vasilache; în Bender, pe paharnicul Nicolae Donciu; în Hotărniceni, pe Ioniță Cantacuzino; în Greceni, pe suljerul Tudor Iordachi; în Codru, pe nobilul Costache Rusu; în Tomarov, pe jicnicerul Simion Glavce; în calitate de pârcălab de Hotin, pe consilierul titular Iamandi; în calitate de serdar de Orhei, pe căminarul Zamfirache Ralle. În calitate de samșii au fost desemnați: în Soroca, Vasile Boțan; în Iași, registratorul colegial Ianache Crușevan; în Bender, registratorul colegial Bibirov; în Hotărniceni, Ion Boțan; în Greceni, registratorul colegial Gavril Focșa; în Codru, Chirică Șișcanu; în Tomarov, Alexandru Donan-Oglu; în Hotin, jicnicerul Coste Vasiliu; în Orhei – Isaia Lupu. Consiliul Suprem provizoriu al Basarabiei a luat hotărârea cu privire la depunerea jurământului de credință împăratului de către funcționarii nominalizați.

Observăm că pentru ispravnici sunt menținute în mare majoritate rangurile boierești, *serdar, paharnic, suljer, jicnicer, căminar*. Candidații la funcțiile de samșii, fiind în rangul de *registrator al colegiului*, au fost încadrați în treptele inferioare ale Tabelului de ranguri, până la clasa a 8-a, treaptă care presupune că angajatul este reprezentant al stărilor sociale inferioare și poate obține dreptul la statutul de dvorean personal doar avansând într-un grad superior. Funcția de samșiu, în conformitate cu treptele inferioare ale tabelului menționat, echivala cu statutul de boiernaș (de la rangul de vel-șetrar în jos³⁷⁵). Însă prezența în rândul samșiilor a boierilor în rang de *jicnicer* (Coste Vasiliu), care este un rang al boierilor de Divan superior *șetrăriei*³⁷⁶, fapt confirmat prin Lista boierilor moldoveni, menționată *supra*³⁷⁷, denotă o retrogradare a statutului socio-administrativ, treaptă care nu corespunde statutului de boier cu drepturi de dvorean ereditar. Deși rangul boieresc este specificat, fructificarea lui nu este posibilă, deoarece rangurile boierești în această perioadă nu erau recunoscute. Conform Tabelului de ranguri, samșiul (clasa a 13-a) este

³⁷² ANA DGAN, F: 1, inv. 1, d. 1681, f. 27-34. Original. (Tot acolo, f. 35-42, o traducere rusă de cancelarie. Traducător secretar gubernial Ivan Ianov).

³⁷³ ANR SJA Iași. F., 359, I., 2521 „Gore Paul (Pavel) Leoa (1875-1927)”, I/7, f.1, 2-v.

³⁷⁴ DGAN, ANA, F., 4, I.1, d.62, f. 11.

³⁷⁵ *Așezământul obrazovaniei Basarabiei...*, p.17.

³⁷⁶ Cantemir, D. *Op. cit.*, p.97.

³⁷⁷ ANA DGAN, F.1, inv.1, d.1681, f.26-26 v.

o funcție inferioară clasei a 8-a, de la care încep rangurile dvorenilor ereditari. Astfel, constatăm că boierii care au fost încadrați în sistemul socio-administrativ imperial într-un rang inferior, după ce în anul 1821 au fost recunoscute privilegiile boierimii moldovenești conform rangurilor sale, au întâmpinat mari dificultăți de ordin birocratic, pentru a fi înregistrați în Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia ca dvoreni ereditari, fiind nevoiți să completeze rândurile boierimii autohtone retrogradate până în anul 1821.

2.3.2. Tabelul de ranguri și sistemul etichetei nobiliare în Basarabia. A doua etapă a încadrării (1821-1831)

În primul deceniu după anexarea Basarabiei, boierimea, care continua să reprezinte regiunea ca fragment din corpul statului moldovenesc³⁷⁸, își mai păstra rolul în administrația regională. Însă, deși nemulțumirea ei față de regimul imperial rus instaurat în Basarabia creștea³⁷⁹, introducerea sistemului rus de stări a continuat³⁸⁰. În special din anul 1821, administrația imperială s-a preocupat de consolidarea dvorenimii/nobilimii basarabene în scopul recrutării, prin intermediul unei selectări riguroase, a aparatului birocratic administrativ din familii proeminente loiale³⁸¹.

Modificările administrative care au urmat după anul 1818 au redus considerabil aceste posibilități. În anii '20 ai secolului al XIX-lea începe o ofensivă directă asupra principiilor autonome promovate de boierime în Basarabia, funcționarii ruși creând un curent de opinie împotriva oricărei autonomii locale³⁸². La numai doi ani de la punerea în aplicare a noilor reguli de administrare a Basarabiei, a fost promulgat *Decretul despre Consiliul Suprem al Basarabiei* din 16 martie 1820, care a modificat prevederile Regulamentului din 1818 referitoare la atribuțiile Consiliului Suprem³⁸³. Conform acestui act administrativ, în componența Consiliului Suprem au mai fost incluși doi membri permanenți, numiți de guvernator, astfel asigurându-se majoritatea funcționarilor ruși. Toate chestiunile examinate de Consiliul Suprem se divizau în două grupe: administrativ-economice și judiciare. De aceea și ședințele Consiliului trebuiau să se împartă în ședințe administrativ-consultative și ședințe judiciare, determinându-se anumite zile pentru respectivele ședințe³⁸⁴. În aceste condiții, președintele Consiliului, care era din oficiu guvernatorul Basarabiei, a obținut dreptul de veto asupra deciziilor Consiliului Suprem, cu excepția celor cu

³⁷⁸ Boldur, Al. *Op. cit.*, p.450.

³⁷⁹ Gore, P. *Op. cit.*, p.174.

³⁸⁰ Дергачёв, С. *Op. cit.*, p. 166.

³⁸¹ Danilov, M. *Op. cit.*

³⁸² Dragnev, D. *Op. cit.*, p.426.

³⁸³ Cornea, S. *Op. cit.*, p. 122.

³⁸⁴ *Ibidem*, p.122.

caracter judiciar³⁸⁵. La fel, a fost admisă procedura de apel a deciziilor Consiliului Suprem, prin subdiviziunea Ministerului de Interne, care informa împăratul asupra problemelor referitoare la Basarabia³⁸⁶.

Numărul persoanelor care au obținut statutul de dvorean în Basarabia până în anul 1818 este cunoscut cu aproximație: 145 de familii de dvoreni incluși în Lista dvorenimii/nobilimii basarabene, întocmită de Comisia provizorie și votată de 45 de boieri ai Adunării Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în noiembrie 1818 pentru a fi înregistrați în Cartea Genealogică a Nobilimii Basarabene. Această cifră nu reflectă numărul real al nobilimii basarabene autohtone la acel moment, având în vedere datele recensământului (menționate *supra*), care ne prezintă cifra de 209 familii. Prin urmare, realitatea a fost denaturată, iar consistența socială națională diluată. Însă putem susține cu fermitate că până în anul 1821 unii boieri moldoveni din Basarabia au dobândit statutul de dvorean în baza art. 91 al Diplomei de privilegii, emisă de Ecaterina a II-a, și a voinței discreționare a administrației regionale, întrucât un act normativ, care a stabilit cadrul legal pentru recunoașterea drepturilor corporative ale boierimii locale la statutul de dvorean a fost aprobat mai târziu, în februarie 1821.

O altă categorie de nobili care au obținut statutul de dvorean basarabean au fost cei de origine rusească, rutenească și polonă angajați ca funcționari ai statului în Basarabia, înrudiți cu boierii pământeni.

Reformele din prima jumătate a secolului al XVIII-lea au modificat sistemul de ranguri din Rusia, iar Tabelul de ranguri – clasificatorul rangurilor și al funcțiilor, aprobat în anul 1722, a pus bazele gradelor dvorenimii ruse, monitorizând minuțios modul de dobândire a dreptului și a statutului de dvorean³⁸⁷. Petru cel Mare a limitat drepturile și libertățile personale ale dvorenilor³⁸⁸ în scopul dinamizării relațiilor dintre puterea împăratului și dvorenime. Aceleași prevederi au fost aplicate de administrația imperială și în raport cu nobilimea din teritoriile anexate. Conform relatărilor lui Dumitru Moruzi, tinerii basarabeni, de regulă, intrau în serviciul cavaleresc și avansau, în cel mai bun caz, până la căpitan de gradul II, iar absolvenții universităților erau angajați în serviciul ministerelor. Dacă avansa până la clasa a 9-a, în gradul de consilier al colegiului, tânărul devenea atașat pentru misiuni speciale pe lângă guvernatorul Basarabiei, care avea tot atâtea cinovnici pentru misiuni speciale, câți tineri dvoreni avea în responsabilitatea sa³⁸⁹.

³⁸⁵ Cornea, S. *Op. cit.*, p. 122.

³⁸⁶ *Ibidem*, p.122.

³⁸⁷ Лакиер, А.Б. *Русская херальдика*, Москва, 1990, с.217.

³⁸⁸ Анисимов, Е. *Op. cit.*, p.307.

³⁸⁹ Moruzi, D. *Rușii și Români*. Chișinău: Muzeum, 2001, p.64.

Tabelul de ranguri devine modalitatea administrativă legală de dobândire și de menținere a statutului social privilegiat³⁹⁰ și de încadrare a boierimii autohtone în categoria dvorenimii/nobilimii basarabene. După datele prezentate de Zamfir C. Arbure, în Basarabia s-au stabilit cu traiul 31 de familii de boieri autohtoni, care aveau dreptul de a pretinde statutul de dvorean basarabean: Bantașești, Arăpești, Bohușești, Gănești, Dariești, Doniceștii, Drăgoșești, Jorești, Isăcești, Cantacuzinești, Carpești, Catargiești, Costin, Crupenschi, Movilești, Neculcești, Razii, Racovițești, Rosettești, Talpești, Cerchezești, Moruzești, Stroești, Cazimirești, Bogdănești, Stârcea, Sturdza, Stamati-Ciurea, Dicești, Rălești³⁹¹. Alături de aceste familii, dreptul de a obține statutul de dvorean în Basarabia îl aveau și familiile Purcel, Lascari, Semigradov, Lemni, Mereacre, Bunacale, Horgos, Dimo, Capațana, Botezat, Tomuleț etc.³⁹² În același context, Gheoghe Bezviconi menționa că, dacă îi comparăm pe boierii din tot largul Moldovei cu moșierii dintre Prut și Nistru, observăm că sunt tot aceiași boieri mari ai Curții domnești din Iași³⁹³. Aceștia sunt străbunii nobilimii din Basarabia din secolul următor³⁹⁴.

Tabelul de ranguri separa gradele militare de cele civile și statua o nouă ierarhie a rangurilor, obținute doar prin serviciul personal, avansând consecutiv de la un grad la altul. Toate gradele se divizau în trei categorii: militare (terestre, de artilerie, de gardă), maritime și civile (și curteni). Totodată, Tabelul de ranguri stabilea corespondența dintre rangurile diferitor categorii³⁹⁵, conform exemplului de mai jos.

Clasa	Militare			Maritime	Civile	Curtean
4	Terestre	De gardă	De artilerie			
	General-major	Colonel	General-major; General-major pentru fortificații	Şaunbenaht; Oberţeigmaister ³⁹⁶	Preşedinţi ai Colegiului şi ai Consiliilor; Consilier secret; Ober procuror	Ober-gofmeister; Ober camergher ³⁹⁷

Tactica respectivă caracterizează politica de încadrare a categoriilor privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus și esența politicii imperiale de cadre, care a căpătat trăsături definitorii în urma reformelor lui Petru cel Mare³⁹⁸, pentru care edificarea

³⁹⁰ ANA DGAN, F.3, I.3, d. 305, f. 4-4-v.

³⁹¹ Arbure, Z. *Op. cit.*, p.648.

³⁹² *Ibidem*, p.648.

³⁹³, Bezviconi, Gh. *Op. cit.*, p.40.

³⁹⁴ *Ibidem*, p.40.

³⁹⁵ Анисимов, Е. *Op. cit.*, p.307.

³⁹⁶ *Ibidem*, p.307.

³⁹⁷ *Ibidem*, p.307.

³⁹⁸ Анисимов, Е. *Op. cit.*, p. 300.

noului aparat de stat a fost doar una din sarcinile de amploare. În vizorul țarului, alături de aparatul administrativ, de chestiunile politice și militare, se afla întreaga societate. Structura socială a imperiului, inclusiv stările sociale superioare, a fost modificată. Ierarhia socială, întemeiată pe drepturile ereditare, a fost substituită de cea în bază de merite față de împărat, de loialitate, ceea ce a consolidat și mai mult puterea suzeranului.

Ulterior, totuși, unele familii din cele nominalizate au trecut Prutul, fapt care a determinat scăderea numerică a reprezentanților boierimii moldovenești din regiune. Imaginea denigratoare a boierimii locale și scăderea prețului fondului funciar al Basarabiei au fost în interesul înalților demnitari imperiali, care se vedeau stăpâni deplin, neîngrădiți de limitele autonomiei regiunii, procurând la un preț redus moșiile proprietarilor stabiliți în Moldova sau primind moșii considerabile în calitate de cadou din partea împăratului. În acest sens, în raportul contelui Kisselev către Împăratul Alexandru I se atrage atenția asupra preocupărilor adevărate ale noii guvernări din Basarabia în primele decenii după anexare. În special, se menționează că trebuie cercetate și achizițiile făcute de funcționari, și îmbogățirea lor neproportională, din aceste cercetări nefiind exclus nici guvernatorul Basarabiei³⁹⁹. Astfel, subliniem că procesul încadrării boierimii autohtone în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus s-a soldat cu lichidarea, din primii ani de guvernare imperială, a categoriei boierilor din regiune și încadrarea individuală a reprezentanților boierimii autohtone. Acest proces politic a constituit premisa lichidării structurii sociale moldovenești și a asimilării categoriilor sociale locale celor din imperiu, însă sub nicio formă el nu poate fi calificat drept o renunțare de bunăvoie a boierimii încadrate la tradițiile strămoșești sau la statutul de boier, pe care locuitorii Basarabiei îl prețuiau cu mult mai mult decât pe cel recunoscut de administrația imperială rusă, unii participând la viața nobilimii fără a fi recunoscuți dvoreni⁴⁰⁰. Aceștia continuau să-și trăiască viața lor izolați de problemele politice ale noii aristocrații imperiale ruse, contribuind în felul acesta la conservarea obiceiurilor vechi românești⁴⁰¹.

Având în vedere că procesul încadrării boierimii autohtone în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus a purtat un caracter individual, acesta a depins, în mare măsură, și de dorința, scopurile fiecărui boier în parte, interesele personale precumpănind mereu în disputa referitoare la privilegii și drepturi. Astfel, în timp ce unii boieri cu reflecții defensive au fost impuși de circumstanțe să se stabilească cu traiul în Basarabia și să accepte condițiile dobândirii statutului

³⁹⁹ Zablotski-Deseatovski, V. Conte P. D. Kisselev și epoca lui, vol.I, p.33. În: *Basarabia*, Monografie (Ștefan, Ciobanu). Chișinău: Universitas, 1993, 450 p.

⁴⁰⁰ Văcăraș, V. Nobilimea Basarabiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Destin Românesc*, Chișinău-București, 2000, nr. 4 (28), p. 3-45.

⁴⁰¹ Boga, L. *Documente basarabene (Scrisori)*, vol.2. Chișinău, 1928, p. 4.

de dvorean prin încadrarea în sistemul birocratic imperial rus, alții au sprijinit de la bun început noua guvernare și s-au integrat perfect în sistem, demonstrând loialitate, devenind deputați în Adunarea Deputaților Dvorenimii, înalți demnitari de stat în Basarabia⁴⁰². Spre exemplu, Ivan Dimitriev Strejesco, fiul șetrarului Pascal Străjescu (Străzăscu⁴⁰³), care a servit armata rusă în timpul Războiului ruso-turc din 1806-1812, a obținut în anul 1816 statutul de dvorean, devenind ulterior Consilier al Tribunalului Penal și membru al Comisiei de construcții din Chișinău⁴⁰⁴. În anul 1827, acest boier a fost înregistrat printre primii în Cartea Genealogică a Dvorenimii din Basarabia, partea a 2-a⁴⁰⁵, deși documentele doveditoare solicitate de comisie au ars, după cum afirma petentul, în timpul incursiunilor turcești din anul 1821 în Principatul Moldovei⁴⁰⁶. Tendința generală a boierilor autohtoni, acționând în calitate de grup elitar sau ca persoane particulare, a fost determinată de interesul de a-și menține privilegiile prin ocuparea funcțiilor-cheie în administrația Basarabiei.

Dvorenimea/nobilimea militar-birocratică a înlocuit categoria tradițională a slujitorilor de curte ereditari, iar vechea boierime, mândră de originea sa prin care a dobândit un statut social elitar, a fost înlocuită cu ofițerii sau funcționarii de stat cu obligații față de autoritatea supremă, care le-a acordat ranguri în baza serviciului exercitat. Începând cu anul 1703, în Rusia nu se mai confereau ranguri boierești, ci grade (cinuri) de serviciu pentru cei care aveau dreptul să obțină statutul de dvorean sau care erau dvoreni – noua categorie socială privilegiată⁴⁰⁷. Dvorenii-funcționari, dvorenii-ofițeri dependenți de suveran aveau mai puțină libertate decât boierimea ereditară rusă de la curtea țarului din secolul al XVII-lea⁴⁰⁸. Prin urmare, în Rusia, a fi în serviciul împăratului a devenit o obligație primordială, pe viață, a dvorenimii. Principiul loialității a fost consolidat printr-un articol special, care statua că descendenții înaltei dvorenimi nu sunt scutiți de serviciu, ci îl vor începe de la treapta cea mai de jos a Tabelului de ranguri (*pentru dvorenime, cea mai de jos însemnând treapta a 8-a (n.a.)*). Prin urmare, copiilor nu li se transmitea prin ereditate gradul (cinul) obținut de părinți, ei fiind obligați să-l obțină prin efort propriu. Însă dacă un descendent din categoriile sociale inferioare avansa în cariera sa de serviciu până la clasa a 8-a în serviciul civil, iar în cel militar până la gradul de *ober ofițer* din Tabelul de ranguri, atunci acesta avea dreptul să pretindă la statutul de *dvorean individual*. După publicarea Decretului din 29 iulie

⁴⁰² Iorga, F.-L. *Op. cit.*, p.322.

⁴⁰³ ANA DGAN, F.1, inv.1, d.1681, f.26-26 v.

⁴⁰⁴ Iorga, F.-L. *Op. cit.*, p. 320

⁴⁰⁵ *Алфавитный список Дворянским родам Бессарабской губернии, внесённых в дворянскую Родословную Книгу по 1-е января 1901 года*. Кишинэу: Паровая Типо-Литография Ф. П. Кашевского, 1901.

⁴⁰⁶ *Ibidem*.

⁴⁰⁷ Анисимов, Е. *Op. cit.*, p. 300.

⁴⁰⁸ *Ibidem*, p.300.

1832, funcționarii care se aflau în rezervă în gradul de *asesor colegial* (clasa a 8-a) erau recunoscuți în calitate de dvoreni personali⁴⁰⁹.

Funcționarii de diferite ranguri din ierarhia civilă, numiți cinovnici (*de la cuvântul rus „cin”, adică grad (n.a.)*), puteau accede la funcții mai înalte, având următorul parcurs: clasa a 14-a: iuncher de colegiu sau un rang egal cu acesta; a 13-a: samșiu sau traducător; a 12-a: secretar al judecătoriei civile, secretar gubernial; a 11-a: exclusă pentru civili; a 10-a: secretar colegial, a 9-a: consilier colegial; a 8-a: asesor colegial; a 7-a: ober-secretar; a 6-a: procuror; a 5-a: vicepreședinte; a 4-a: președinte al colegiului; a 3-a: procuror-general; a 2-a: consilier secret de stat; 1: cancelar. Astfel, Tabelul de ranguri a consolidat principiul loialității, reprezentând mecanismul administrativ obligatoriu de angajare într-o funcție de stat, mecanism care a fost aplicat în Basarabia din primii ani de dominație imperială rusă, în temeiul Codului de legi al Imperiului Rus⁴¹⁰. De pe poziția fiecărei trepte din Tabelul de ranguri, funcționarul avea posibilitatea să avanseze în serviciu, inclusiv până la statutul de *dvorean individual*. Dacă dvoreanul nu se angaja personal într-o funcție conform rangului (clasei) social, risca să-și piardă titulatura (rangul) și privilegiile⁴¹¹.

Ion Brătianu definește dvorenimea/nobilimea basarabeană cu funcții drept o nouă categorie socială superioară din Basarabia, o creație a guvernării Imperiului Rus, recrutată din foștii ofițeri și funcționari de origine rusă sau alta decât cea românească⁴¹². Regulamentul administrării Basarabiei din 29 aprilie 1818 statua printr-un alineat separat drepturile dvorenimii basarabene: să aleagă șase membri în Consiliul Suprem, organ administrativ colegial al regiunii⁴¹³, să ocupe un loc central și în guvernul regional, în judecătoriile penale și civile. La nivel local, în ținuturi, dvorenimea/nobilimea basarabeană avea dreptul să aleagă ispravnicul, deputații de ținut și să suplinească funcțiile judecătorilor de ținut. Prin urmare, boierimea autohtonă avea șanse de a participa la procesul de guvernare a Basarabiei doar dacă dobândea statutul de dvorean basarabean, or angajarea, așa cum am menționat mai sus, într-o funcție administrativă care corespundea treptei inferioare clasei a 8-a nu oferea aceste posibilități. Situația respectivă a permis angajarea boierilor, a boiernașilor și a mazililor în instituțiile de stat, în perioada 1812-1821, fără o bază normativă locală referitoare la drepturile populației autohtone, ci doar în temeiul propunerilor comisiilor provizorii de examinare a actelor reprezentanților categoriilor privilegiate din Basarabia, entități

⁴⁰⁹ *Свод законов Российской Империи, Императора Николая Павловича. Законы о сословиях. Часть I*, с.13, СПб., 1833.

⁴¹⁰ *Свод законов Российской Империи...* p. 22, с.13.

⁴¹¹ Анисимов, Е. *Op. cit.*, p. 300.

⁴¹² Brătianu, Gh. *Op. cit.*, p.26.

⁴¹³ Каско, Л.А. *Op. cit.*, p.206.

pentru care temei legal de constituire și activitate au fost prevederile Regulamentului în cauză și, în special, partea ce ține de confirmarea drepturilor prin hrisoave și alte documente. Astfel, persoanelor respective li s-au stabilit la angajare ranguri în corespundere cu drepturile personale atestate datorită actelor deținute la acel moment, fără o specificație concretă a categoriei privilegiate din care făceau parte aceste persoane până la anexarea Basarabiei. Conform Regulamentului, reprezentanții tuturor categoriilor sociale, cu excepția ȝiganilor și a evreilor, aveau dreptul să fie angajați în serviciul statului și să dobândească cinuri și alte avantaje⁴¹⁴. Statutul de *dvorean personal* nu putea fi transmis urmașilor⁴¹⁵. Avansarea la un rang superior era o procedură dificilă. Cazul lui Toma Herțescu-Șeptelici, care în momentul angajării avea statut de mazil, angajat în Judecătoria civilă din Basarabia la 16 decembrie 1818, iar la 10 aprilie 1819 decorat cu gradul (cinul) de secretar al Judecătoriei civile (clasa a 12-a din Tabelul de ranguri), este relevant în acest sens⁴¹⁶. Toma Herțescu-Șeptelici a activat în funcția respectivă până la 1 septembrie 1821, când a depus o cerere de demisie pe motiv de boală, prin care mai solicita și eliberarea atestatului pentru timpul aflării sale în serviciu, act ce se elibera doar dvorenilor care au avansat până la clasa a 8-a în serviciul civil. Iar întrucât petentul n-a întrunit această condiție, atestatul nu i-a fost eliberat. După 15 ani, în 1836, văduva lui Herțescu-Șeptelici s-a adresat Judecătoriei civile cu solicitarea de a i se elibera atestatul soțului decedat, ca dovadă a statutului privilegiat al titularului și al copiilor lui. În conformitate cu legislația imperială despre serviciul civil (vol. 3, art. 31)⁴¹⁷, copiii funcționarilor din cancelarii care nu au fost recunoscuți dvoreni și nici nu dețin titluri conform Tabelului de ranguri, după expirarea unui an de la majorat, la împlinirea vârstei de 22 de ani, erau obligați să se angajeze într-un serviciu civil sau militar inferior clasei a 8-a din Tabelul de ranguri. În caz contrar, aceste persoane își pierdeau statutul social existent⁴¹⁸. Întrucât Herțescu-Șeptelici s-a eliberat din serviciu până la înmânarea atestatului de funcționar de clasa a 8-a, urmând prevederile despre serviciul civil⁴¹⁹, rămânea la statutul său inițial, adică la cel de mazil, la fel și copiii acestuia. În acest context, Dumitru Moruzi reiterea că boierimea autohtonă nu avea alternativă recunoașterii statutului privilegiat decât prin Tabelul de ranguri: ori devenea cinovnic și-și pregătea singur copiii să intre și ei, la rândul lor, în slujba împăratului, ori își pierdea statutul nobil cu riscul de a fi tratat corespunzător. Ar fi putut să se

⁴¹⁴ *Așezământul obrazovaniei Basarabiei...*, p.22.

⁴¹⁵ *Ibidem*, p.22.

⁴¹⁶ ANA DGAN, F.3, I.3, d. 2491, fila 1-36.

⁴¹⁷ *Ibidem*, f. 1-36.

⁴¹⁸ ANA DGAN, F.3, I.3, d. 2491, fila 1-36.

⁴¹⁹ *Свод законов Российской Империи...* 1833, том, 3, с. 655.

reîntoarce la obârșie, dar au fost siliți să-și vândă moșiile pe un preț sub valoarea adevărată, în acest caz fiind sortiți sărăciei⁴²⁰.

În această perioadă, din cauza dezintegrării moșiilor⁴²¹, scade dramatic și potențialul economic al boierimii autohtone, iar dreptul de stăpânire a proprietăților funciare, care se aflau de ambele maluri ale Prutului, este pus sub semnul întrebării. Guvernarea imperială a înaintat condiția stabilirii cu traiul în Basarabia pentru boierii care doreau să-și păstreze moșiile sau să-și desfășoare toate drepturile de stăpânire într-un termen scurt⁴²². Astfel, boierii care au acceptat să locuiască în Basarabia și pe care Domnul Constantin Mavrocordat îi numea în Hrisovul său din anul 1734 nobili⁴²³ au devenit după anexare o categorie socială dezbinată și lipsită de sprijinul politic al puterii suverane. Din cauza riscului pierderii bunurilor patrimoniale și a drepturilor personale nepatrimoniale, o parte din boierii care au declarat inițial că rămân în Basarabia au hotărât, într-un final, să treacă în Principatul Moldovei. La învinuirile aduse de către Guvernul de la Sankt Petersburg Domnului Principatului Moldovei, Poarta Otomană a poruncit vânzarea moșiilor din Basarabia care aparțineau boierilor rămași în Principat. La 5 noiembrie 1815 boierimea declară că prin aceasta vor fi nevoiți să se despartă fiii de părinți, frați și alte rudeni, o ramură a familiilor așezându-se în Imperiul Rus⁴²⁴, să accepte viața în condițiile administrației imperiale ruse⁴²⁵. Menționăm, în această ordine de idei, că majoritatea familiilor boierești: Ghica, Rossăt, Canta, Sturza, Cazimir, Rusu, Bașotă, Stamo, Dicescu, Milo, Rășcanu, Pruncu, Rusu, Rale, Iamandi, Vartolomeiu, Leondari, Teodosiu, Panaite, Bantâș, Vîrnav, Stamati, Bușilă, Bodescu, Burada, Cerchez, Kogălniceanu, Ciuhoreanu, Gafencu, Balasachi, Tuduri, Cațichi, Buzne, Soroceanu, Lazu, Hermeziu, Savu, Isăcescu, Manole, Murguleț și alții⁴²⁶, au fost nevoite să accepte la această etapă modelul individual de încadrare în sistemul socio-administrativ imperial rus, fără a le fi recunoscută categoria privilegiată din care făceau parte⁴²⁷.

În perioada 1821-1831, solicitările pentru recunoașterea statutului privilegiat reprezentanților categoriilor sociale autohtone inferioare din Basarabia și dobândirea unor privilegii în baza drepturilor ereditare au fost, în mare măsură, respinse. Însă cele mai multe refuzuri au fost semnalate după anul 1831⁴²⁸, din cauza lipsei dovezilor pertinente referitoare la originea privilegiată și a neîncrederii manifestate de Departamentul Heraldic al Senatului față de

⁴²⁰ Moruzi, D. *Op. cit.*, p. 64.

⁴²¹ Rosetti, R. *Op. cit.*, p. 165.

⁴²² Iorga, N. *Istoria românilor pentru poporul românesc*. Chișinău: Uniunea scriitorilor, 1992, p.183.

⁴²³ *Moldova în epoca feudalizmului...* vol. VI, p. 126.

⁴²⁴ Cazacu, P. *Moldova dintre Prut și Nistru 1812-1918*, Iași, p. 93.

⁴²⁵ *Ibidem*, p.93; ANA DGAN, F.88, inv.1, d.437.

⁴²⁶ Cazacu, P. *Op. cit.*, p. 160.

⁴²⁷ Arbure, Z. *Op. cit.*, p. 480.

⁴²⁸ *Ibidem*, p.40.

actele moldovenești prezentate⁴²⁹. În acest context, Dumitru Moruzi atrage atenția asupra noilor boieri basarabeni din această perioadă, care cumpărau de la boierii autohtoni moșii întinse, apoi își făceau rost și de hrisoave de boierie, care se cumpărau mai cu seamă în timpul caimacamilor (*deținătorii temporari ai tronului domnesc (n.a.)*). Astfel deveneau boieri în Basarabia cu dreptul de a fi înregistrați în Cartea Genealogică a Nobilimii⁴³⁰.

Spre deosebire de sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus, în Țările Române nu a existat titulatura ereditară de noblețe, iar rangurile (logofătul, vornicul, postelnicul etc.) erau intitulate conform dregătoriei, demnității pe care o exercita boierul. În Imperiul Rus sistemul etichetei nobiliare (titulatura și rangurile) s-a consolidat separat de cel al dregătoriilor spre sfârșitul secolului al XVII-lea⁴³¹, iar în Moldova distincțiile etichetei nobiliare se păstrau doar pe perioada exercitării funcției într-o anumită dregătorie. Deși Hrisovul lui Constantin Mavrocordat (din anul 1734) a statuat păstrarea rangurilor pentru marea boierime, totuși rangurile dregătoriilor – ca izvor al privilegiului acordat, nu s-au consolidat într-un sistem de etichetă nobiliară⁴³². După anexarea Basarabiei, o trăsătură caracteristică a dvorenimii/nobilimii basarabene a fost preluarea acestui sistem: titulaturi (ranguri), decorații, semne distinctive, uniformă de serviciu – sistem puțin cunoscut boierimii moldovenești până atunci. Alături de poziția socială și ierarhică, titulatura reflecta meritele individuale față de împărat. Sistemul imperial de etichetă nobiliară a fost creat și s-a dezvoltat odată cu evoluția structurii socio-administrative a Imperiului Rus. Inițial gradele etichetei nobiliare indicau o funcție anumită, exercitată în serviciul de stat. Spre exemplu, gradul (cinul) de *secretar al colegiului* inițial a fost o funcție instituită pentru crearea dosarelor de documente în una din cele 12 camere ale Colegiului, instituit de Petru cel Mare. Rangurile și titulatura s-au constituit în Rusia într-un sistem unic, începând cu prima jumătate a secolului al XVII-lea⁴³³, unde cel mai înalt grad era reprezentat de boierii Dumei, apoi urmau dvorenii Dumei. Gradele inferioare aparțineau curtenilor: *căpitani*, *registratori* (*alcătuitorii registrelor de curte (n.a.)*), *dvoreni de curte*, *dvoreni moscoviți*, *jileți* (*paza palatului țarului (n.a.)*). În secolul al XVII-lea, dvorenimea deținea doar titulatura de *cneaz*⁴³⁴. În această perioadă au fost instituite regimentele de *reitari*, *draguni* și *soldați*. Comandanții lor purtau deja grade militare de tip european: *praporscic* (*purtătorul steagului numit „prapor” (n.a.)*), *porucic* (*ajutorul căpitanului*,

⁴²⁹ Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Op. cit.*, p. 202.

⁴³⁰ Moruzi, D. *Op. cit.*, p.59.

⁴³¹ *Ibidem*, p. 196.

⁴³² Кобрин, В.Б., Леонтьева, Г.А., Шорин, П.А., *Вспомогательные исторические дисциплины*, Москва: Просвещение, 1984, с. 195.

⁴³³ *Ibidem*, p. 194.

⁴³⁴ *Ibidem*, p.195.

care primea diferite însărcinări, numite în limba rusă „porucenie” (n.a.)), căpitan, major, podpolcovnic, polcovnic⁴³⁵.

De la vestimentația deosebită, de cele mai multe ori uniforma cu însemne distinctive, și până la decorații, toate semnalau, de la prima vedere, titulatura nobilului. Pentru funcționarii instituțiilor de stat din Basarabia uniforma de serviciu a devenit obligatorie și se monitoriza cu strictețe de către superiori. Încălcarea regulilor de purtare a uniformei se sancționa⁴³⁶. În acest context, la 17 iunie 1838 guvernul a adresat o circulară mareșalului nobilimii, judecătoriilor județene, poliției orășenești și de zemstvă, dumelor, magistratelor, ratușelor, ca urmare a *Ordinului despre uniforma de serviciu*, în care se atenționează asupra cazurilor de nerespectare de către funcționarii dvoreni civili a acesteia. În special se menționa faptul că funcționarii de gradul 3 își cos uniformă care nu corespunde poziției lor social-administrative, iar unii se încumetă să poarte la frac chipiu, veste, pantaloni colorați și baston, ceea ce în viziunea autorităților reprezenta o lipsă totală de respect față de uniforma de serviciu și cerințele în legătură cu purtarea acesteia⁴³⁷. În acest context, se ordona ca fiecare conducător al instituțiilor de stat să monitorizeze cu strictețe purtarea uniformei de serviciu în conformitate cu prevederile legale, având ca reper desenele corespunzătoare. Astfel, pentru Basarabia se indică respectarea cu strictețe a tuturor actelor normative referitoare la purtarea uniformei de către funcționarii civili. Totodată, se subliniază că mulți funcționari din cancelariile instituțiilor regionale și județene nu poartă deloc uniforma, din care cauză aceștia se obligă, prin circulară, să se prezinte la serviciu doar în uniformă, în caz contrar vor fi sancționați⁴³⁸.

2.3.3. Încadrarea boiernașilor, a mazililor și a ruptașilor în sistemul socio-administrativ imperial rus. A treia etapă a încadrării (1831-1847)

Categoriile privilegiate inferioare din Basarabia, care au trecut prin procesul încadrării în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus au fost boierinașii, mazilii și ruptașii, pe care noua guvernare i-a găsit angajați în funcțiile instituțiilor de stat⁴³⁹, în cazul boiernașilor, și bine organizați, în cazul mazililor. Reprezentanții boiernașilor au fost recunoscuți, în majoritatea lor, în calitate de *dvoreni personali*⁴⁴⁰, iar copiii acestora au trecut în categoria *odnodvorților*, alături de mazili și ruptași⁴⁴¹. Boiernașilor li s-a păstrat privilegiul de a fi scutiți de pedeapsa corporală, la

⁴³⁵ Кобрин, В.Б., Леонтьева, Г.А., Шорин, П.А., *Op. Cit.*, p.195.

⁴³⁶ ANA DGAN, F.88, I.1, d.921, f. 3-4.

⁴³⁷ ANA DGAN, F.88, I.1, d.921, f. 4.

⁴³⁸ *Ibidem*, f.4.

⁴³⁹ Nistor, I. *Op. cit.*, p.164.

⁴⁴⁰ *Ibidem*, p.164.

⁴⁴¹ ANA DGAN F.3, I. 3, d.86, fila 1.

fel, ei nu plăteau niciun impozit către stat. În calitate de categorie privilegiată autohtonă, boiernașii s-au dezintegrat mai repede decât toate celelalte categorii prin trecerea copiilor în categoria mazililor⁴⁴². În 1850, conform relatărilor lui Ion Nistor, rămaseră numai 22 de familii de boiernași moldoveni, pentru ca după șase ani și acestea să se piardă în rândurile demnitarilor și funcționarilor din sistemul administrativ rus⁴⁴³.

Încadrarea mazililor și a ruptașilor în categoria odnodvorților. Categoria mazililor constituia cea mai numeroasă stare socială privilegiată din Basarabia, care s-a consolidat în secolul al XVIII-lea concomitent cu practica de confirmare a statutului social privilegiat. În acest context, Hrisovul lui Constantin Mavrocordat din anul 1734 se adresează viitorilor domni ai țării ca să păstreze starea mazilească provenită doar din rândurile boierimii autohtone⁴⁴⁴. Conform așezământului din anul 1776 al lui Grigore (al III-lea) Ghica, urmașii boierilor de rangurile I și II alcătuiau categoria *neamurilor*, iar ai celor de rangul III – a mazililor. Drepturile personale de a face parte din acest grup social privilegiat se transmiteau prin ereditate. La fel, așezământul statua că urmașii slujitorilor cultului care nu aveau niciun rang în ierarhia bisericească alcătuiau categoria ruptașilor. La cererea administrației locale, mazilii și ruptașii executau funcții administrative și polițienești, care nu trebuiau să vină în contradicție cu avantajele lor. Ei plăteau în vistierie *dajdia mazilească* și *dajdia ruptașilor*⁴⁴⁵, menționată într-un registru special numit *Tabla mazililor*, păstrat în fiecare ținut.

Primele acțiuni concrete de a clarifica situația socială a categoriilor populației autohtone privilegiate ale boiernașilor, mazililor și ruptașilor au fost întreprinse în anul 1817 în legătură cu recensământul populației pe categorii sociale și jurământul depus țarului. În instrucțiunea Guvernatorului Bahmetev cu privire la organizarea recensământului, înaintată Consiliului provizoriu al Basarabiei în iulie 1816, se menționa că fiecare preot al parohiei, în prezența ispravnicului și a revizorului din ținut, trebuie să asiste la jurământul reprezentanților fiecărei categorii sociale în parte; să întocmească un registru pentru fiecare oraș, localitate, cătun, în care să fie înregistrate toate familiile și să fie menționată vârsta în ani a fiecărei persoane de gen masculin și de gen feminin. Un exemplar al listelor, care se întocmeau de preoți, urma să rămână în parohie, iar un alt exemplar trebuia să fie prezentat la Departamentul al II-lea al Senatului

⁴⁴² ANA DGAN F.3, I. 3, d.86, fila 2-v.

⁴⁴³ Nistor, I. *Op. cit.*, p.164.

⁴⁴⁴ *Moldova în epoca feudalismului*, Vol.VIII. Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750). Cărți domnești și zapise, Coord.: D. Dragnev. Volum întocmit de L. Svetlicinai, D. Dragnev, E. Bocearov. Chișinău, 1998, p. 125-127.

⁴⁴⁵ Dragnev, D. *Țara Moldovei în Epoca Luminilor (Aspecte din istoria socio-economică, politicii interne și culturii în secolul al XVIII-lea)*. Chișinău, 1999, p.82-83.

Guvernator, de unde ulterior erau luate listele de recensământ ale populației regiunii⁴⁴⁶. Recensământul a evidențiat o problemă majoră de ordin social: o parte din mazili și ruțași au fost înregistrați în categoria țăranilor birnici. Prin urmare, în anul 1817 unii mazili refuzau să fie înregistrați până când avea să fie determinat statutul lor social privilegiat. Extrasele recensământului pentru ținutul Hotin semnalau 76 de mazili, dintre care doar patru au fost înregistrați conform certificatelor deținute de ei. Ceilalți 72 se numeau șleahțici și urmași ai mazililor în baza unor documente pe care le păstrau la ei și cu care urmau să se prezinte în fața conducerii⁴⁴⁷.

Astfel, pentru recunoașterea drepturilor mazililor și ale urmașilor acestora a fost necesară examinarea suplimentară a documentelor pe care le dețineau. Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mazilii au fost obligați să-și confirme apartenența la această categorie privilegiată. Întrucât, la fel ca și boierii privilegiați, ei au primit prin Hrisovul lui Constantin Mavrocordat dreptul de a transmite prin ereditate acest statut urmașilor, Cancelaria domnească elibera *cărți de mazil*, iar Vistieria, *adeverințe de mazil* persoanelor care dovedeau acest fapt. Actele respective confirmau, în primul rând, descendența mazilului din boieri, iar în al doilea rând, scutirea de dări pentru el și feciorii lui și atribuirea, în unele cazuri, a scutelnicilor. Astfel, procedura confirmării statutului de mazil sau de ruțaș este indispensabilă caracterului perpetuu al privilegiului. După cum am menționat mai sus, la 29 aprilie 1818 drepturile corporatiste ale mazililor și cele ale boiernașilor și ruțașilor au fost recunoscute de către guvernul de la Sankt Petersburg, una dintre condițiile procesului fiind capacitatea de a confirma documentar drepturile personale acordate de către domnii Moldovei⁴⁴⁸ prin actele oficiale ale statului, păstrate în familii, precum și prin alte documente de familie cu valență juridică. Pornind de la aceste prevederi și de la numărul impunător de petenți care solicitau modificarea datelor eronate ale recensământului din 1817, Senatul a emis la 31 octombrie 1818 Ordinul cu privire la persoanele înregistrate conform recensământului în categoria țăranilor și a celor care solicită starea liberă (reprezentanții boiernașilor, mazililor și ai ruțașilor)⁴⁴⁹. S-a hotărât că aceste persoane pot solicita restabilirea statutului lor privilegiat doar după ce vor demonstra, printr-o hotărâre a judecății, că nu sunt țărani birnici și vor achita, din propriile resurse, toate cheltuielile de judecată.

⁴⁴⁶ Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 г. [citat 15.09.2019]. Disponibil: <http://oldcimisia.com/rospis-zemlevladieniya-i-soslovnogo-stroya-naseleniya-bessarabii-po-dannym-perepisi-1817-goda/>.

⁴⁴⁷ Tomuleț, V. *Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Chișinău: Lexon-Prim, 2018, 1056 p.

⁴⁴⁸ ANA DGAN, F.3, I. 3, d.81, f. 8.

⁴⁴⁹ ANA DGAN, F.1. I.1. d.1852, f.23-v.

La recensământul din anul 1824, practica retrogradării familiilor mazililor și ruptașilor a continuat⁴⁵⁰. Cazul familiei Leșan este relevant în acest context. Prin hotărârea Judecătoriei Iași din anul 1831, care face trimitere la Regulamentul de administrare a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, în care se stipulează că mazilii și urmașii reprezentanților acestei categorii își păstrează toate privilegiile acordate de domnii Moldovei, și întemeindu-se pe indicațiile Departamentului Fiscal și ale ministrului Filatov din 5 august și 16 septembrie 1829, mazilii Grigoraș și Nicolae Leșan au fost excluși din listele moșierului Todor Stoian și reînregistrați, începând cu anul 1831, de la rupta-de-visterie în categoria mazililor. Executarea s-a realizat în conformitate cu registrele de vistierie ale județului Iași⁴⁵¹. Multiplele erori admise în procesul recensământului și solicitările petiționarilor au determinat Guvernatorul civil al Basarabiei, Catacazi, să facă o adresare Consiliului regional la 11 august 1825, conform căreia mazilii, boiernașii și ruptașii se aflau în subordinea directă a mareșalului nobilimii regionale și problemele referitoare la drepturile respectivelor categorii sociale trebuiau soluționate cu implicarea acestuia⁴⁵². Începând cu anul 1826, prin intermediul mareșalului nobilimii, mazilii și ruptașii au solicitat, în repetate rânduri, Consiliului regional respectarea drepturilor încălcate frecvent de către unii funcționari de rang superior⁴⁵³. Adresările lor au fost înregistrate la 13 februarie 1826, 10 septembrie 1827, 4 august 1829 (nr. 1830), 27 februarie 1830, 7 mai 1830 (nr. 1160)⁴⁵⁴. În acest sens, la 24 mai 1833 mareșalul nobilimii se adresează Guvernatorului civil al Basarabiei printr-un raport, în care menționează că Judecătoriile județene folosesc boiernașii, mazilii și ruptașii la executarea diferitor tipuri de lucrări și servicii care contravin statutului lor social și fără a se ține seamă de vârstă și stare, ei sunt trimiși pe o perioadă nedeterminată în locuri îndepărtate. Fiind în misiunile mazilești, ei sunt pe cont propriu, achitând, totodată, toate dările și impozitele la fel ca birnicii⁴⁵⁵. Mareșalul nobilimii, care a prezentat trei copii autentificate ale hrisoavelor moldovenești traduse în limba rusă, ce confirmau drepturile personale ereditare ale boiernașilor, mazililor și ruptașilor de a face parte dintr-o categorie socială privilegiată, a solicitat emiterea unei indicații către poliția de zemstvă ca să nu mai pună în sarcina reprezentanților acestor categorii sociale obligații ce contravin vechilor privilegii acordate stărilor respective. În continuare se menționează că mazilii, care se egalează prin averile pe care le posedă cu moșierii, se pauperizează din cauza cerințelor umilitoare impuse lor. Ca urmare a raportului, Consiliul regional al Basarabiei,

⁴⁵⁰ ANA DGAN, F.3, I.3, d.81, f. 8-9.

⁴⁵¹ *Ibidem*, f. 8-9.

⁴⁵² ANA DGAN, F.1. I.1. d.1852, f. 23-v.

⁴⁵³ *Ibidem*, F.3, I.3, d.84.

⁴⁵⁴ ANA DGAN, F.1. I.1. d.1852, f. 23.

⁴⁵⁵ *Ibidem*, f.8.

la propunerea Guvernatorului civil, a decis formarea unei comisii pentru examinarea actelor pe care le dețin reprezentanții acestor categorii sociale și reflectarea drepturilor conferite mazililor conform documentelor numite. În această ordine de idei, mareșalul nobilimii a înaintat propunerea următoare: în componența comisiei respective să fie ales un reprezentant din partea mazililor; reprezentanții mazililor să plătească doar „dajdia”; văduvele de origine mazilească, rămase după decesul soților fără copii de gen masculin, să fie scutite de „dajdie” și de alte obligații fiscale; să se confirme subordonarea nemijlocită a mazililor mareșalului nobilimii din Basarabia; poliția de zemstvă să apeleze la serviciile reprezentanților acestor categorii doar în situații excepționale, în interesul statului și nu pentru chestiuni personale care nu merită atenție⁴⁵⁶, conform drepturilor stipulate în Decretul Senatului din 30 noiembrie 1832, nr. 7420, publicat în Basarabia de către Guvernul Regional; urmașii reprezentanților acestor categorii privilegiate să poată intra în funcții militare și civile, cu limitarea până la gradul de oberofîter, fără niciun impediment, deoarece provin din neam de nobili care își dovedesc originea prin acte; să-și aleagă conducător din rândurile lor⁴⁵⁷. Întrucât mazilii constituie o categorie privilegiată și nu se egalează cu locuitorii de stare simplă, se solicita acordarea dreptului de a se strămuta cu traiul, fără amestecul vistieriei, acolo unde le este mai comod de a se întreține⁴⁵⁸.

În baza raportului, Guvernatorul civil a ordonat ca reprezentanților acestor categorii sociale să le fie acordate toate drepturile și privilegiile conferite anterior și a interzis poliției de zemstvă să-i folosească din proprie inițiativă pentru îndeplinirea unor sarcini care contravin statutului lor social. Însă la adresarea Guvernatorului Basarabiei, Contele Feodor Petrovici Palen, către Ministrul finanțelor cu solicitarea de a contribui financiar la activitatea comisiei respective, acesta a fost împotriva, referindu-se la Decretul din 31 octombrie 1818, conform căruia problema respectivă se putea soluționa doar în mod individual, în proces de judecată⁴⁵⁹, cu achitarea obligatorie a taxei în vistieria statului⁴⁶⁰. Hotărârea Senatului în această privință a fost expediată Guvernatorului civil al Basarabiei, iar o copie, mareșalului nobilimii. S-a ordonat să fie informată poliția de zemstvă. La 9 august 1833, poliția orășenească din Chișinău a raportat viceguvernatorului, cavalerului Ivan Semenovici Clișin, că mazilii, boiernașii și ruțașii Regiunii Basarabia, secretarul gubernial Mihailov și registratorul Meriacri au fost informați despre executarea instrucțiunii referitoare la crearea comisiei speciale pentru examinarea actelor titularilor și a cazurilor de îngrădire a drepturilor conform respectivelor documente referitoare la

⁴⁵⁶ ANA DGAN, F.1. I.1. d.1852, f. 24.

⁴⁵⁷ *Ibidem*, f.24.

⁴⁵⁸ *Ibidem*, f.24.

⁴⁵⁹ ANA DGAN, F.1. I.1. d.1852, f.24-v.

⁴⁶⁰ *Ibidem*, f.25.

originea de mazil, cu plata de către aceștia a unui ban de aramă, care a fost expediat în vistieria județului Orhei la data de 31 iulie 1833⁴⁶¹. În urma activității comisiei, reprezentanții boiernașilor, mazililor și ruptașilor, în conformitate cu Decretul din 31 octombrie 1818, au fost impuși să obțină confirmarea statutului lor privilegiat ereditar, în mod individual, prin intermediul judecătorilor de ținut, proces care a durat până în anul 1847, când aceste categorii au fost încadrate în categoria *odnodvorților* ruși⁴⁶². Prin urmare, caracterul individual al încadrării s-a menținut și pentru aceste categorii sociale privilegiate autohtone.

Erorile admise la recensământul din 1824 au fost elucidate de catagrafia din anul 1835. La fel ca și în cazul celor două recensăminte anterioare, unii reprezentanți ai mazililor și ruptașilor au fost înregistrași în categoria birnicilor din cauza înscririi eronate a numelui, a schimbării locului de trai sau în cazul văduvelor și al copiilor orfani, care nu aveau păstrate în familii documentele doveditoare și nici posibilitatea să-și confirme drepturile prin hotărâre judecătorească.

În judecătoriile ținutale⁴⁶³ procesul se desfășura în baza *cărților de mazil* și a *adeverințelor de vistierie*. Marea majoritate a documentelor reprezentanților acestor categorii sociale se află în prezent în Fondul Arhivistic al Republicii Moldova, fiind grupate în dosare personale ale petenților, dateate începând cu anul 1835. În continuare vom prezenta cazul Căpitanului de mazili Nicolae, fiul lui Ioniță Darii, din satul Cojușna, județul Orhei⁴⁶⁴, plasa Fața Bâcului, care la 8 iulie 1838 a înaintat autorităților o cerere prin care aducea la cunoștință că documentele ce adeveresc statutul de mazil se află la frații săi din localitatea Sireț: mazilii Isai, Zamfir, Matei și Ștefan ai lui Ion Darii. La momentul recensământului Nicolae locuia în satul Cojușna, fiind înscris în categoria birnicilor din această localitate. Anterior, la 29 octombrie 1837, petentul a prezentat adeverințe de la comunitatea mazililor satului Sireț, care a confirmat originea sa de mazil. Subsemnații care făceau parte din comunitatea mazililor din satul Sireț, județul Chișinău, au adeverit prin semnături că mazilul Nicolae Darii este într-adevăr frate drept cu mazilii din această comunitate Isai, Zamfir, Matei și Ștefan Darii, toți fiii unui tată și ai unei mame, ai mazilului Ion al lui Ioniță Darii. Dar întrucât Nicolae locuia în satul Cojușna, el urma să primească de la locul convenit adeverință identică celei primite de frații lui. Au semnat Emanuil Năstase, Ioan Năstase, Toader Vrânceanu, V. Popa, Manolachi Iordachi, Enachi Vrânceanu, Vasile Vrânceanu, Constantin Hrecu.⁴⁶⁵ Solicitantul a prezentat la 4 februarie 1838 o altă adeverință, de data aceasta semnată de mareșalul nobilimii, Dumitru Râșcanu, cu următorul conținut: „Această Adeverință este dată de mazilii

⁴⁶¹ ANA DGAN, F.1. I.1. d.1852, f. 25.

⁴⁶² ANA DGAN, F.3. I.3, d. 113-143.

⁴⁶³ ANA DGAN, F.3. I.3, d. 2501, f. 5-7-v.

⁴⁶⁴ ANA DGAN, F.3. I.3. d. 2426.

⁴⁶⁵ *Ibidem*, d. 2426.

satului Sireț lui Nicolae Darii care este Căpitan de mazili din plasa Fața Bâcului, județul Orhei, și este semnată cu mâna lor, pentru ce și semnez și cu ștampila adevăresc”⁴⁶⁶. Astfel, faptul că actele de confirmare a statutului social la momentul înregistrării se aflau la alți membri ai familiei și că numele respectiv lipsea în registrul referitor la mazilii din satul Cojușna a generat decizia eronată de a înregistra mazilul în categoria birnicilor. Un alt caz este cel al familiei Calestru din satul Șafranca, județul Iași, care denotă problemele apărute în urma înregistrării eronate a numelui de familie⁴⁶⁷. Astfel, la recensământul din anul 1835 Dănilă și Chiriac Calestru au fost înregistrați cu numele de familie Margine; la recensământul din anul 1850 acest nume a fost păstrat, iar membrii familiei înscrși în categoria țăranilor birnici. Explicația relatată în documentele de arhivă este următoarea: pământurile lui Dănilă și Chiriac de pe moșia familiei din Șafranca se aflau la margine și, întrucât la momentul efectuării recensământului proprietarii lipseau, țăranii din sat au denumit această moșie *moșia de margine*, iar Dănilă și Chiriac au fost înregistrați de către registrator cu numele Margine⁴⁶⁸, nume care în mod firesc nu a fost regăsit în registrele de vistierie. După judecată, reprezentanților familiei Calestru li s-a eliberat un certificat denumit *Erlik*, prin care se adevărea că Dănilă și Chiriac au numele de familie Calestru și sunt mazili⁴⁶⁹.

Deși procedura confirmării statutului privilegiat devenise una dintre cerințele obișnuite pentru mazili, erorile admise și cheltuielile în legătură cu acestea, apoi și cu cele referitoare la recunoaștere și înmatriculare (*obținerea adevărințelor (n.n.)*) în categoria privilegiată din care făceau parte în temeiul drepturilor personale ereditare i-au ruinat pe unii mazili⁴⁷⁰. În scopul confirmării apartenenței la categoria mazililor, Divanul Moldovei a eliberat acte de acest tip până în anul 1835⁴⁷¹. Conform documentelor păstrate în Arhivele Statului din Chișinău, datele statistice referitoare la eliberarea adevărințelor de mazil de către Divanul Moldovei pentru locuitorii din Basarabia se prezintă în felul următor: în anul 1814 – 3 acte, în 1815 – un act, în 1816 – 11 acte, în 1817 – 7 acte, în 1818 – 9 acte, în 1819 – un act, în 1825 – un act⁴⁷². După catagrafia din anul 1835, în scopul examinării actelor de confirmare a apartenenței la categoria mazililor, a ruptașilor și a boiernașilor și al eliberării, la cerere, a certificatelor în acest sens, în același an, pe lângă Consiliul regional al Basarabiei a fost creată Cancelaria/Comisia provizorie, în care activau 10 persoane. Ulterior, în anul 1836, s-a stabilit extinderea termenului de activitate a Cancelariei/Comisiei până la 1 ianuarie 1839. În anul 1837 Comisia/Cancelaria a examinat și a

⁴⁶⁶ ANA DGAN, F.3. I.3. d. 2426.

⁴⁶⁷ ANA DGAN F.3, I.3, d. 114, f.1.

⁴⁶⁸ *Ibidem*, f.5.

⁴⁶⁹ *Ibidem*, f.5.

⁴⁷⁰ Diaconescu, Z. *Op. cit.*, p. 247.

⁴⁷¹ *Ibidem*, p.247.

⁴⁷² FARM, F. 44, 2022, *Dosarul cu opise...*

eliberat 2415 certificate de confirmare a statutului privilegiat. Din cauza volumului foarte mare de acte înaintate, la 3 ianuarie 1839 s-a luat hotărârea să se prelungească termenul de activitate al Cancelariei/Comisie, deoarece până la acel moment fuseseră examinate documentele a doar 5 460 de familii, iar documentele a 1 227 de familii încă urmau să fie examinate pentru a primi certificatele cuvenite. Pentru dobândirea statutului de *odnodvorți*, mazilii au înaintat Cancelariei/Comisiei adeverințele eliberate de către Consiliul provizoriu al Basarabiei în baza recensământului populației din 1817, acte domnești, mărturii, certificate. Spre exemplu, pentru confirmarea statutului său privilegiat, mazilul Mihalachi al lui Feodor Ignat a prezentat cartea domnească a lui Alexandru Callimachi Vodă din 4 septembrie 1796; cartea domnească a lui Alexandru Callimachi Vodă din 30 ianuarie 1817, eliberată colonelului moldovean Grigore Tiron, tatăl fiului adoptiv al lui Mihalachi Ignat⁴⁷³; adeverința Consiliului provizoriu al Basarabiei din 27 mai 1817.

Pe aceeași treaptă socială cu mazilii se aflau rușii, descendenții clericilor care nu au îmbrățișat cariera duhovnicească. Majoritatea lor erau fii de preoți care se bucurau, ca și mazilii, de dreptul de a fi scutiți de bir. Ei nu plăteau decât o dajdie, iar restul, ca și mazilii, o doime din zeciuiala de pe 10 stupi și de pe 50 de porci. Zamfir C. Arbure menționa că guvernul de la Sankt Petersburg, pe temeiul faptului că în Moldova niciodată n-a existat o clasă duhovnicească aparte, iar clerul moldovean se compunea numai din preoți, nu și din gradele inferioare de diacon etc., a asimilat rușii cu mazilii⁴⁷⁴. Pentru a primi certificat de *odnodvoret*, mazilii și rușii au urmat procedura confirmării statutului lor privilegiat și a dobândirii dreptului de a fi încadrați în categoria *odnodvorților*.

Încadrarea boiernașilor în categoria dvorenilor personali. Înregistrarea în categoria boiernașilor, la fel ca și în cazul altor categorii privilegiate din Basarabia, avea la bază Regulamentul de administrare a Basarabiei din 29 aprilie 1818, apoi Regulamentul din 29 februarie 1828, sau prin art. 2397, vol.2 a Codului de legi, prin prevederile art. 2397, vol. 2 al Codului imperial de legi, având în vedere regulile recensămintelor din Basarabia și unele decizii anterioare similare. Un act de reglementare a acestei proceduri nu exista și de aceea procurorul recomanda elaborarea instrucțiunii pentru cazurile referitoare la drepturile boiernașilor din Moldova, care au sosit în Basarabia după anexarea ei la Imperiul Rus⁴⁷⁵. Totodată, având în vedere regulile recensămintelor în Basarabia, toți cetățenii străini care locuiau aici au fost obligați să se înregistreze în cărțile de recensământ și, concomitent, să prezinte actele care atestau originea lor

⁴⁷³ ANA DGAN, F.3, inv.3, d. 2489.

⁴⁷⁴ Arbure, Z. *Op. cit.*, p. 480.

⁴⁷⁵ ANA, DGAN, F.2, inv.1, d.3260.

socială. Apoi urma procedura examinării actelor și luarea deciziei: de aprobare și, în acest caz, de eliberare a certificatului de recunoaștere a drepturilor și avantajelor boiernașilor și ale urmașilor lor sau de respingere⁴⁷⁶. Drepturile boiernașilor au fost recunoscute prin acordarea statutului de *dvorean personal*. Însă copiii lor intrau în rândurile mazililor și pentru acest rang plăteau în vistierie impozitele stabilite mazililor.

La 21 iunie 1847 Împăratul a aprobat Ordinul nr. 8976 despre drepturile și situația locuitorilor din Basarabia⁴⁷⁷. Actul prevedea ca boiernașii să fie trecuți în categoria *dvorenilor personali*, iar mazilii, la fel ca și ruțașii, în categoria *odnodvorilor*; reprezentanții ruțelor-de-cămară și ruțelor-de-visterie care dețineau documente eliberate de domnii Moldovei pe numele lor să fie supuși plății dărilor și impozitelor la fel ca și mazilii, inclusiv a dărilor personale de zemstvă; copiii ruțelor-de-cămară și ruțelor-de-visterie să fie trecuți în categoria țăranilor sau a târgoveților la locul de trai; copiii boiernașilor să fie trecuți în categoria mazililor; copiii ruțașilor proveniți din cler să fie trecuți în statutul părinților lor. S-a ordonat vistieriilor regiunii ca mazilii și ruțașii să fie înregistrați ca *odnodvoreți*, executând ordinul prin ștergere cu tăiere a cuvintelor *mazil* și *ruțaș*⁴⁷⁸ din registru. La 26 iunie 1847 Camera de Stat a Basarabiei emite Instrucțiunea nr. 1112 cu privire la numirea mazililor și ruțașilor *odnodvorți* și trecerea copiilor ruțelor-de-visterie și ruțelor-de-cămară în categoria țăranilor⁴⁷⁹.

Pentru confirmarea noului statut social, în baza Dispoziției circulare din 25 octombrie 1847 a Guvernului Regional, documentele mazililor și ruțașilor urmau a fi examinate în ședința Consiliului regional al Basarabiei. Boiernașii, mazilii și ruțașii care, din diverse cauze, la momentul aplicării legii din 10 martie 1847, nu au fost incluși în listele *odnodvorților* din Basarabia au fost nevoiți să prezinte documente doveditoare suplimentare pentru a demonstra statutul lor privilegiat⁴⁸⁰. Conform acestor prevederi, în afară de actele oficiale, semnate de domnii Moldovei, și deciziile Consiliului provizoriu din Basarabia, boiernașii, mazilii și ruțașii urmau să prezinte mărturiile a cel puțin 24 de persoane/martori din categoria stărilor sociale privilegiate, care trebuiau să confirme, prin depunerea jurământului, proveniența de mazil, ruțaș sau de boiernaș a persoanelor petente⁴⁸¹. Conform datelor Consiliului Suprem al Basarabiei, în perioada 1848-1869, în județul Iași, în categoria *odnodvoreților* au fost încadrați mai mulți mazili și ruțași din satele Florești, Cucueți, Mândrești, Măgurele, Rădeni, Ciulucani, Năpădeni, Coșcodeni,

⁴⁷⁶ ANA, DGAN, F.2, inv.1, d.3260.

⁴⁷⁷ ANA DGAN, F.3, I.3, d. 86.

⁴⁷⁸ *Ibidem*, f.2-v.

⁴⁷⁹ ANA DGAN, F.3, I.3, d. 86. f.2-v.

⁴⁸⁰ ANA DGAN, F.3, I.3, dd. 113-143.

⁴⁸¹ Tomuleț, V. Mazili și ruțași știutori de carte din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Tyrageția: Istorie. Muzeologie: Serie Nouă*, Chișinău, 2015, vol. 9 (24), nr. 2, p. 105-122.

Tomești, Măgura, Butești, Unțești, Sângureni, Golești, Flămânzeni, Sarata, Șofrâncani, Dumbrăvița, Bicericani, Brânzeni, Gălășeni, Călinești, Fălești, Șoltoii, Condratești, Horești, Dumeni, Cobani, Cornești, Duruitoare, Unțești etc.

2.4. Concluzii

1. Particularitățile încadrării categoriilor sociale privilegiate autohtone din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus în perioada 1812-1847 în baza documentelor vechi păstrate în familii au fost analizate, în primul rând, ținând cont de specificul dobândirii privilegiului scris și baza normativă care a determinat constituirea grupului social privilegiat și modificările statutului acestor categorii, precum și de situația lor la momentul anexării Basarabiei la Imperiul Rus.

2. În calitate de categorie socială privilegiată din Țara Moldovei, boierimea s-a constituit pe parcursul secolelor XV-XVIII. Pentru implicarea în conducerea țării, boierii erau răsplătiți cu moșii, având dreptul de moștenire ereditară, numit *Uric*, consfințit în actele de împrumut, dovezi sigure ale statutului privilegiat al titularului și al urmașilor săi. În unele hrisoave/cărți domnești se consemna genealogia proprietarului, ca să se poată stabili mai sigur moștenitorul cu drept de a stăpâni pământul, filiațiunea care ajungea până la trei generații. Pe parcursul secolelor XVI-XVIII, statutul și structura boierimii și a privilegiului scris au suferit un șir de modificări. La intersecția secolelor XVI-XVII se afirmă o nouă boierime privilegiată, dregători domnești. Dregătoriile se acordau persoanelor loiale, care aveau privilegiul de a fi împuternicite de domnul țării pentru colectarea, în mod centralizat, a dărilor în folosul statului, acumulând sume considerabile de bani din exercitarea împuternicirilor acordate. Astfel s-a format grupul avantajat din punct de vedere socioeconomic – boierimea slujitoare, pentru care dregătoria constituia sursa principală de venit. Modificările statutului boierimii în calitate de grup social privilegiat se consemnau în actele autorității supreme. Boierii solicitau aceste hrisoave/cărți domnești de confirmare succesivă a proprietății lor de la domnii Moldovei, având pentru una și aceeași moșie mai multe cărți domnești. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în urma reformelor domnilor Constantin Mavrocordat și Grigore Ghica, a fost stabilită o nouă categorie privilegiată a boierimii din Principatul Moldovei – cei aflați în rangurile superioare ale dregătoriilor de stat, scutiți de toate dările către stat.

3. Temei juridic al privilegiilor categoriilor sociale autohtone din Basarabia în primul deceniu după anexare a fost, în primul rând, străvechiul drept românesc, cutuma locală *Obiceitul pământului*, care avea ca fundament voința tacită a poporului, manifestându-se printr-un uz vechi și permanent, care crea obligații adevărate ca și legea scrisă. Conform tradiției patristice, obiceiul

trebuia să fie în conformitate cu adevărul, întrucât obiceiul și legea sunt egale. Deși dreptul de stăpânire a pământului de către anumite grupuri sociale intra în arealul dreptului nescris, raporturile dintre membrii familiei sau ai comunității, determinate de acest drept, se realizau prin intermediul actelor scrise, păstrate la titular sau la moștenitorii acestuia – hrisoave/cărți domnești, spițe de neam sau de moșie, testamente, liste de zestre. Prin urmare, dreptul cutumiar prevedea toate activitățile necesare pentru executarea oricărui act juridic ce regla diferite aspecte ale vieții, fiind la baza formării structurii sociale autohtone, alături de alte forme de drept care s-au păstrat până la sfârșitul epocii medievale, iar fixarea dreptului cutumiar în hrisoave, anafore, culegeri de surse de drept canonic i-a conferit acestuia o formă finită. În secolul al XVII-lea, cutuma începe să fie codificată fără ca vechile reguli să fie respinse definitiv, constituind baza juridică a activității instituțiilor Principatului Moldovei, iar principalul izvor de drept în Moldova devine actul normativ al autorității, cuprinzând norme juridice, reprezentat prin noțiunea de lege – ansamblul de reguli a căror aplicare se garanta de stat. Prin urmare, după anul 1812 legile moldovenești veau capacitatea să asigure prezervarea drepturilor și a avantajelor categoriilor sociale privilegiate din Basarabia.

4. În perioada 1812-1847 în Basarabia a avut loc o serie de modificări de ordin socio-administrativ, inclusiv atestarea statutului privilegiat al unor categorii sociale autohtone în scopul omogenizării structurii sociale imperiale și al lichidării categoriilor privilegiate autohtone: boierimea, boiernașii, mazilii și ruțașii, cu încadrarea reprezentanților acestora în sistemul socio-administrativ imperial rus. Stabilirea drepturilor reprezentanților categoriilor sociale superioare din Basarabia s-a realizat în temeiul Regulamentului de organizare a Basarabiei din 29 aprilie 1818 (pentru boiernași, mazili și ruțași) și prin Regulamentul despre drepturile de dobândire a statutului de dvorean/nobil în Basarabia din 17 februarie 1821 (pentru persoanele care reprezentau boierimea din Principatul Moldovei), la baza căruia s-a aflat Diploma de privilegii, emisă la 21 aprilie 1785 de Împărăteasa Ecaterina a II-a, și Hrisovul Domnului Moldovei Constantin Mavrocordat din 1734. Ca urmare a acestor reforme, categoria socială superioară în Basarabia a devenit dvorenimea/nobilimea, formată din unii reprezentanți ai boierimii locale și din elementul social alogen. Dvorenimea/nobilimea basarabeană s-a bucurat atât de drepturile oferite în baza legislației imperiale, cât și de privilegiile acordate prin hrisoave/cărți domnești. Astfel, boierimea locală, în calitate de grup unic superior al structurii sociale autohtone, a fost exclusă din ecuația guvernării Basarabiei.

5. Procesul încadrării categoriilor sociale privilegiate autohtone în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus reprezintă premisa lichidării structurii sociale moldovenești în Basarabia, care a avut trei perioade. Prima perioadă, care cuprinde anii 1812-1821, se

caracterizează prin aplicarea, în linii generale, a legislației imperiale în procesul atestării, confirmării și recunoașterii statutului privilegiat în Basarabia. În această perioadă au fost încadrați boiernașii, care activau în calitate de funcționari în instituțiile statutului, în categoria dvorenimii personale și o parte din boierimea de ranguri înalte; are loc recunoașterea categoriilor privilegiate autohtone ale boiernașilor, mazililor și ruțașilor prin act al autorității supreme. Totodată, sunt puse bazele sistemului etichetei nobiliare imperiale ruse, necunoscut în Țările Române. A doua perioadă (1821-1831) se caracterizează prin demararea procesului de încadrare personală a boierilor cărora li s-a recunoscut dreptul de a obține statutul de dvorean ereditar – urmașii marii boierimi din Principatul Moldovei; instituirea, redactarea și revizuirea Cărții Genealogice a Nobilimii din Basarabia. Cea de a treia perioadă, care cuprinde anii 1832-1847, reflectă modificările de ordin juridico-administrativ care au survenit în statutul categoriilor privilegiate ale boiernașilor, mazililor și ruțașilor ca urmare a emiterii Ordinului despre drepturile și situația locuitorilor din Basarabia din 21 iunie 1847⁴⁸² și efortul reprezentanților categoriilor privilegiate din Basarabia de a-și prezerva drepturile obținute anterior anexării.

6. Astfel, prin procesul de încadrare a reprezentanților categoriilor privilegiate autohtone în sistemul socio-administrativ imperial rus a fost fragmentată structura socială românească și au fost lichidate, între anii 1812-1847, categoriile sociale privilegiate locale. Reformele din perioada respectivă din Basarabia au echipat noua nobilime – dvorenimea basarabeană, cu un arsenal complet de atribute administrative de accelerare a rusificării în termeni proximi a spațiului pruto-nistean, rupt din corpul Principatului Moldovei.

⁴⁸² ANA DGAN F.3, I.3, d. 86.

3. ROLUL DOCUMENTELOR VECHI PĂSTRATE ÎN FAMILII ÎN PROCESUL ÎNCADRĂRII CATEGORIILOR PRIVILEGIATE DIN BASARABIA ÎN SISTEMUL SOCIO-ADMINISTRATIV AL IMPERIULUI RUS

„Ar trebui ca și cronicile scrise de către mulți din boierii din Basarabia, precum și documentele lor de familie să fie scuturate de praful în care zac și date la lumină.

Dar aceasta nu este tocmai în obiceiul acestor boieri, care cu mare râvnă ascund astfel de documente și nu le arată decât cu mare greutate.”⁴⁸³

Zamfir C. Arbure

3.1. Documentele vechi păstrate în familii – dovezi ale statutului social privilegiat în Basarabia în perioada 1812-1847

Specificul și perioadele încadrării categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus, examinate în capitolul anterior, au avut drept temei juridic atât legislația imperială și cea existentă în Principatul Moldovei, cât și reglementările locale basarabene. În funcție de procedurile stabilite, orice pretendent la statutul de dvorean sau la o stare socială privilegiată în Basarabia era obligat să prezinte dovezi documentare în conformitate cu actele normative în vigoare. Drept urmare, reprezentanții categoriilor superioare privilegiate autohtone prezentau dovezi documentare originale, emise în Principatul Moldovei și, după caz, imperiale ruse, emise în perioada de până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus.

Selectarea și clasificarea documentelor vechi păstrate în familii, prezentate autorităților conform procedurilor de atestare, confirmare și recunoaștere a statutului social privilegiat în Basarabia, a constituit un proces îndelungat, în urma căruia s-au concretizat treptat anumite genuri și tipuri de acte care constituiau temeiul pretențiilor înaintate guvernării imperiale ruse.

3.1.1. Caracteristica generală și sistematizarea documentelor vechi păstrate în familii

Noțiunea de „document” a suportat o serie de modificări esențiale în evoluția sa. Inițial cuvântul latin „doceo” semnifica „a învăța”, „a aduce la cunoștință”. Ulterior, cuvântul „documentum”, semnificând dovada prin care pot fi adeverate acțiunile sau afirmațiile⁴⁸⁴, începe a fi întrebuințat pe larg în diverse domenii ale științei și în activitatea practică. În acest sens, cuvântul „document” a intrat în practica uzuală a Țărilor Române, vechile documente medievale ale Țării

⁴⁸³ Arbure, Z. *Basarabia în secolul XIX*. Chișinău: Editura Novitas, 2001, p.646.

⁴⁸⁴ Рудельсон, К.И. *Современные документные классификации*. Москва: Издательство „Наука”, 1973, c.16.

Moldovei, acte care au consemnat situația de drept sau de fapt, reprezentând și dovada drepturilor conferite de domnii țării anumitor grupuri sociale. Însușind toate categoriile de surse ce pot transmite date istorice, ele cuprind înscrisurile create în decursul vremii de persoane fizice sau juridice, constituind astfel o sursă sigură de cunoaștere a istoriei și un bun de interes public sau privat.

Noțiunea *documente vechi păstrate în familii* înglobează, cu referire la spațiul pruto-nistrean, un set variat de acte sub aspect tipologic și de gen și se încadrează, din punctul de vedere cronologic al cercetării întreprinse, între sfârșitul secolului al XVI-lea și mijlocul secolului al XIX-lea. În acest context, documentele respective reprezintă acte medievale și moderne emise în Principatul Moldovei și, după caz, cele emise de autoritățile imperiale ruse, păstrate în familii, care au confirmat drepturile reprezentanților grupurilor sociale superioare locale, ce au pretins un statut social privilegiat în Basarabia, în perioada 1812-1847. Documentele de acest gen se mai păstrau în familii, la particulari, până la sfârșitul secolului al XX-lea, care, fie că au fost tănuite, vândute sau distruse, fapt care face imposibilă recuperarea datelor pierdute⁴⁸⁵. După Al Doilea Război Mondial, ca urmare a ocupațiilor străine, a vandalismului distrugerilor, a arestărilor și a confiscărilor de averi⁴⁸⁶, multe documente de interes științific sporit pentru studierea trecutului au fost arse chiar de deținătorii lor, de teama de a fi învinuiți de autoritățile regimului comunist. Astfel, aceste acte au fost pierdute pentru totdeauna, cercetarea lor fiind imposibilă. Având în vedere aceste experiențe nefaste și faptul că arhivele publice din ce în ce mai rar sunt completate cu acte singulare de valoare istorico-documentară, care vizează drepturile personale nepatrimoniale ereditare din perioada medievală sau modernă, semnalăm, și pe această cale, actualitatea studierii actelor vechi păstrate în familii în Basarabia în anii 1812-1847, a circumstanțelor în care acestea au ajuns în colecțiile și fondurile arhivistice publice, a rolului pe care l-au avut în procesul încadrării reprezentanților categoriilor sociale privilegiate autohtone în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus.

Cele mai timpurii documente păstrate în Basarabia anilor 1812-1847, proprietate a familiilor boierești, au fost emise de Cancelaria domnească a Moldovei, fiind scrise cu caractere chirilice unciale, semiunciale și cursive în limba slavă veche. Utilizarea limbii slave vechi a fost determinată de contextul politic, cultural și, mai ales, de cel religios în spațiul sud-est european. În spațiul carpato-danubian limba slavă veche a devenit o limbă liturgică, iar după constituirea statelor medievale românești, și limbă a Cancelariei domnești. Limba latină era utilizată de domnii Țărilor Române doar în actele de corespondență cu țările de confesiune catolică, iar în mediile

⁴⁸⁵ Pleșia, Șt. Emanuil-Hagi Mosco (1882-1976). În: *Arhiva genealogică* IV-(IX), 3-4, 1997, p.43-47.

⁴⁸⁶ *Ibidem*, p.4.

ecleziastice ortodoxe se scriau acte și în limba greacă. Din secolul al XVI-lea, în Țările Române se răspândește practica emiterii actelor în limba română cu caractere chirilice, care, către mijlocul secolului al XVII-lea, devine absolut dominantă⁴⁸⁷. Până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea documentele Principatului Moldovei erau datate de la facerea lumii⁴⁸⁸. Conform vechiului sistem calendaristic, anul nou începea la 1 septembrie și doar în timpul domniei lui Petru Șchiopul (1574-1591, cu întreruperi) începutul noului an a fost fixat la 1 ianuarie. Din secolul al XVIII-lea, documentele, treptat, încep a fi datate de la nașterea lui Hristos⁴⁸⁹. Scrierea pe pergament a documentelor medievale moldovenești s-a păstrat până la sfârșitul secolului al XVI-lea. Acestea erau autentificate prin pecetea domnească cu stema țării, imprimată pe ceară roșie și atârnată în partea de jos a pergamentului. La unele documente de importanță generală, la pergament erau atârnată și pecetea boierilor Sfatului Domnesc. Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea, majoritatea actelor se scriau pe hârtie, cea mai răspândită fiind hârtia cu filigran⁴⁹⁰. În perioada medievală meșterii foloseau filigranele pentru a marca hârtia produsă de ei sau de anumite manufacturi. Astfel, filigranul a devenit un indiciu al locului, al timpului și al calității hârtiei, dar și al datării documentelor. Spre exemplu, prezența stemei Țării Românești cu licorn (inorog) din filigranele unor documente păstrate în familii și prezentate ca dovezi de confirmare a statutului privilegiat în Basarabia indică perioada domniei lui Ioan Gheorghe Caragea (1812-1818), prin urmare acestea nu pot fi datate mai devreme sau mai târziu de această perioadă.

Pe hrisoavele/cărțile domnești scrise pe hârtie se aplica pecetea domnească, iar de la sfârșitul secolului al XVI-lea acestea erau semnate de domn sau și de boieri. Deciziile Divanului și zapisele erau autentificate cu pecetea marilor boieri (inelare, rotunde, octogonale)⁴⁹¹, iar zapisele particulare cu semnăturile martorilor, uneori purtând și pecetea boierești. În secolul al XVIII-lea, odată cu creșterea numărului litigiilor civile în legătură cu drepturile patrimoniale ale persoanelor individuale sau ale grupurilor devălmașe, în Principatul Moldovei tot mai frecvent s-a apelat la actele aflate în posesia particularilor, documente vechi păstrate în familii, care adesea formau arhive și biblioteci de familie⁴⁹². Hrisoavele scrise în limba română și numite *cărți*

⁴⁸⁷ *Documente medievale slavo-române din patrimoniul arhivistic al Republicii Moldova*. Album. Alcătuitori: D. Dragnev, E. Frumosu, T. Ciobanu. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, p. 5.

⁴⁸⁸ *Ibidem*, p. 5.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, p. 6.

⁴⁹⁰ *Ibidem*, p. 7.

⁴⁹¹ *Ibidem*, p. 7.

⁴⁹² Mihail, P. *Op. cit.*, p. 62-64; *Idem*, Personalități religioase din Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român*; I, Chișinău, 1937, p. 156-170; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului ruso-turc (August 1808-iunie 1809)*, Editura Academiei Române, Muzeul Brăilei „Carol I”, Editura Istros, București-Brăila, doc. 153, p. 259.

domnești (de danie, de confirmare a stăpânirii funciare, de poruncă sau judecată domnească), hotărârile judiciare emise de Divan, actele emise de persoanele particulare, așa-numitele *zapise* (de danie, vânzare, cumpărare, mărturiile hotarnice, făcute de dregători ai statului: vornici de poartă/de gloată, ispravnici, mazili și persoane cu autoritate etc.), cărți și adevărinițe domnești care confirmau statutul de mazil și ruțaș, spițele genealogice, testamentele, foile de zestre reprezentau dovezi de confirmare a dreptului asupra proprietății funciare moștenite sau cumpărate, iar indirect și ale unor drepturi personale nepatrimoniale ereditare.

Forma, structura și modul de redactare a acestor acte a evoluat concomitent cu evoluția instituției domniei în Țara Moldovei și a practicii Cancelariei domnești. Documentele referitoare la privilegii și stăpâniri funciare, cărțile de judecată ale Divanului referitoare la unele litigii funciare, la fel și condicile, inventarele de bunuri, sama vistieriei sau a gospodăriilor moșierești și alte documente formează un set de acte ce îmbină date de ordin economic-funciar de stăpânire cu date care se referă la anumiți moștenitori descendenți și ascendenți. Doar titularul care păstra la sine hrisovul/cartea domnească avea posibilitatea să fructifice drepturile confirmate prin acest act. De aici se trage zicala „Ai carte, ai parte”⁴⁹³. În legătură cu voința domnului țării exprimată în hrisoave, Gheorghe Ghibănescu menționa că aceasta era lege doar pentru boierul titular⁴⁹⁴, moștenitorul care avea nevoie de atestarea sau recunoașterea unui drept patrimonial reflectat în cartea domnească al ascendentului său solicita o copie autenticată a actului.

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, atitudinea față de utilitatea actului scris se schimbă. Afirmările se referă nu doar la actele juridico-administrative, emise de autoritățile supreme ale statului, ci și la documentele păstrate în familii. Acestea au devenit o sursă sigură de cunoaștere de către noua administrație a noului teritoriu anexat, cel dintre Prut și Nistru, și a populației băștinașe, a legilor și a obiceiurilor acesteia. Începe editarea unor lucrări care au la bază documentul, sursa scrisă. În această perioadă arhivele instituțiilor de stat din Basarabia încep completarea cu mii de acte originale, cu caracter juridico-administrativ, genealogic, economico-financiar etc., care au fost sistematizate, în primul rând, conform tematicii și scopului urmărit de autorități. Ulterior, în procesul examinării în legătură cu determinarea drepturilor personale nepatrimoniale ereditare, cum au fost cele de apartenență la o categorie socială privilegiată, importanța și valoarea acestor acte erau apreciate, mai întâi de toate, după criteriul conținutului, al gradului de utilitate și al relevanței. Un criteriu important și prețios în perioada cercetată a fost cel al veracității, al originalității actului. În practica expertizării documentelor care parveneau de la

⁴⁹³ *Documente medievale slavo-române... Op. cit.*, p.3.

⁴⁹⁴ Brătianu, Gh. *Sfatul domnesc și Adunarea stărilor în Principatele Române*. București: Editura Enciclopedică, 1995, p.201.

particulari se admiteau mărturiile scrise. Astfel, în instituțiile basarabene se acumulau seturi masive de acte, fapt care solicita sistematizare, determinarea veracității și identificarea unor principii de clasificare a actelor vechi moldovenești, parvenite de la particulari.

În literatura științifică de specialitate, termenii „clasificare” și „sistematizare” deseori sunt considerați ca sinonime. Însă sistematizarea actelor vechi păstrate în familii a avut loc nemijlocit în procesul examinării lor în comisiile de specialitate, atunci când au fost stabilite drepturile titularilor, proces început în instituțiile basarabene în anii 1812-1847. Inițial documentele persoanelor particulare erau recepționate în calitate de acte primare, care în procesul examinării, colaționării și sistematizării au servit ca bază pentru întocmirea altor acte de sorginte imperială rusă, a certificatelor, a adeverințelor, a atestatelor etc. Sistematizarea documentelor primare consta în gruparea lor în diferite unități de păstrare: cutii, lăzi, mape, sau în dosare în conformitate cu cerințele regulamentare ale instituției respective și în funcție de volumul materialului acumulat. Procesul urmărea, în primul rând, scopul de a crea posibilități optime pentru a reveni la conținutul actelor (*regăsirea lor (n.a.)*), deoarece, în cele mai multe cazuri, acestea se expediau altor instituții și instanțe de stat după competență: judecătorii de ținut, departamentele Consiliului regional, vistierii etc. De menționat că sistematizarea documentelor vechi păstrate în familii și înaintate spre examinare comisiilor de specialitate se baza pe o procedură uniformizată, deoarece se urmărea un scop comun – selectarea persoanelor în vederea acordării lor a statutului privilegiat. Însă la baza clasificării arhivistice ulterioare a documentelor, care au servit ca dovezi pentru confirmarea acestui statut în Basarabia, a fost instituția – sursă de completare a arhivei respective: Consiliul regional al Basarabiei, Adunarea Deputaților Nobilimii etc., fiecare instituție formând un fond de documente separat. Astfel, ca urmare a gestionării arhivistice pe baze științifice, documentele vechi păstrate în familii în perioada 1812-1847 au fost repartizate în colecții și fonduri diferite.

Prin urmare, procesul cercetării tematice este însoțit în mod obligatoriu de sistematizarea documentelor conform tipologiei. Stabilirea circumstanțelor în care au fost acumulate și stocate actele respective, a principiilor de selectare, descrierea arhivistică și unele particularități ale conținutului sunt determinate în baza unor indici precum: perioada emiterii actelor, limitele cronologice concrete; conținutul documentului; locul emiterii (țara, regiunea); emitentul sau creatorul actului; modul și tehnica de consolidare a informației. Totodată, această categorie de documente a fost clasificată conform unor caracteristici comune: structură, formă, scop și menire etc.

În baza indicilor respectivi, capitolul 2 al tezei prezintă evoluția dreptului nepatrimonial ca parte a dreptului patrimonial, acordat prin hrisov/carte domnească în strânsă corelație cu evoluția categoriilor sociale privilegiate din Principatul Moldovei și, implicit, din Basarabia în primul

deceniu după anexare. Hrisoavele/cărțile domnești, acte care indicau caracterul ereditar, *veșnic* al stăpânirii cu tot venitul reprezintă cele mai relevante documente vechi de familie, care și-au păstrat valoarea și în condițiile administrației imperiale ruse. În acest context, menționăm că puterea doveditoare stabilită în practica judecătorească a timpului de Obiceiul pământului depindea de vechimea hrisoavelor⁴⁹⁵.

O primă clasificare a documentelor vechi păstrate în familii poate fi semnalată ca urmare a activității Comisiei de examinare a documentelor, instituită în anul 1821 la indicația rezidentului imperial generalul Inzov⁴⁹⁶ în procesul elaborării Listei nobililor (*dvorenilor (n.a)*) pentru a fi înregistrați în Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia. Registrul a fost întocmit conform următorului algoritm: 1) gradul (rangul), numele și titulatura dvoreanului; anii și funcția în care s-a aflat (pentru funcțiile militare se indicau rezerviștii); 2) starea civilă; copii de gen masculin: numele, vârsta și funcțiile (dacă era cazul) în care se află; 3) proprietățile funciare deținute și numărul țăranilor de pe moșie conform ultimului recensământ; 4) fiii noi născuți. Documentele care confirmau statutul privilegiat al reprezentanților boierimii locale erau hrisoavele/cărțile domnești sau actele autorității supreme care confirmau drepturile patrimoniale și personale nepatrimoniale ereditare – rangurile boierești de la *vel* logofăt și până la *treti* logofăt, ale petentului sau ale moștenitorului său; arbori și spițe genealogice; blazoane⁴⁹⁷.

Ulterior, documentele transmise în arhivele Cancelariei guberniale au fost clasificate în fonduri și colecții de către Comisia Gubernială Științifică a Arhivelor din Basarabia. Clasificarea documentelor din spațiul pruto-nistean a fost realizată după tipul actelor (hrisoave, testamente, acte de vânzare-cumpărare etc.), după proveniență (public sau privat), după raportul actului juridic (dispozitiv și probatoriu), după forma de păstrare (original, copie, ciornă). O altă clasificare a fost efectuată mai târziu, în perioada interbelică, în Arhivele Statului din Chișinău, avându-l ca director pe Leon Boga, în baza dosarelor acumulate. Aceeași clasificare este reflectată în ediția „Documente basarabene”, în care actele sunt grupate în volume în funcție de tip: hrisoave domnești; scrisori și răvașe; foi de zestre; testamente și dani etc., aflate într-un fond al arhivei de stat din Chișinău din perioada interbelică.

Clasificarea tipologică a documentelor moldovenești și basarabene, evacuate în anul 1944 în România, este reflectată în *Dosarul cu opisele documentelor și inventarul pe lăzi ce se predau Comisiunii aliate, conform art. 12 din Convenția de armistițiu*⁴⁹⁸, un registru de arhivă cu 21 de

⁴⁹⁵ Erbiceanu, V. *Op. cit.*, f.14.

⁴⁹⁶ ANA DGAN F.88. I.2, d.290, f. 1.

⁴⁹⁷ *Ibidem*, f.1.

⁴⁹⁸ FARM, ACR Criuleni, Fond 44, anul 2022, „*Dosarul cu opise...*” ; Frumosu, E. *Op. cit.*, p.50-55.

inventare ale unităților arhivistice de evidență (*lăzi și mape (n.a.)*), grupate, preponderent, pe lăzi. Conform acestei clasificări, din categoria documentelor vechi păstrate în familii făceau parte: hrisoavele pe pergament; cărțile domnești scrise pe hârtie de danie, vânzare, partajare și de judecată a moșiilor; actele de reședință, avizate de domnul țării; cărțile domnești de ruțași, de mazili, de stabilire a ruței (impozitului fix), a birului; spițele genealogice (de neam, de moșie), arborii genealogici; cărțile de judecată ale Divanului; zapisele de vânzare-cumpărare, de confirmare etc.; testamentele; certificatele emise de autoritățile militare imperiale ruse din secolul al XVIII-lea; adeverințele și chitanțele de visterie; mărturiile; hotarnicele moșiilor; cărțile de blestem; plângerile (petițiile); referatele, sămile marilor boieri despre îndeplinirea unor sarcini; foile de zestre; ordinele; hotărârile și rapoartele autorităților din Basarabia; diplomele de absolvire a studiilor; certificatele de noblețe; atestatele emise de administrația imperială rusă.

Spre deosebire de practica stabilită în Imperiul Rus, în cancelaria Țării Moldovei nu se întocmeau registre de acte⁴⁹⁹, ci liste de nume – catastife, pe categorii sociale: boieri, boiernași, mazili, ruțași etc. În acest caz, tipul actului eliberat la solicitare depindea de subiectul reflectat, de obiectul de referință, de statutul social al persoanei. Spre exemplu, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea mazililor li se eliberau *cărți de mazil*⁵⁰⁰, care atestau statutul lor privilegiat⁵⁰¹. Ulterior, pentru a fi înregistrați în categoria mazililor, urmașii prezentau autorităților regionale și ținutale *cartea de mazil* a tatălui sau a fratelui lor ca dovadă a dreptului personal moștenit. Documentul se restituia proprietarului, care, fiind înregistrat în lista mazililor localității respective, primea pe numele său *adeverință de mazil*. În cazul lipsei *cărții de mazil*, până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, erau acceptate alte scrisori și mărturiile reprezentanților acestei categorii privilegiate din localitatea respectivă.

O altă situație s-a creat în Imperiul Rus. Începând cu secolul al XV-lea, ca urmare a litigiilor funciare, inclusiv de răscumpărare a ocinelor, în Rusia moscovită se întocmeau registre genealogice⁵⁰². Din secolul al XVI-lea, registrul genealogic principal al cancelariei țarului se numea *Gosudarev rodosloveț* [Registrul genealogic al împăratului (*limba rusă (n.a.)*)] și reprezenta un act oficial compus din 43 de capitole⁵⁰³. Fiecare capitol era consacrat unui neam/unei familii de nobili. Ulterior, registrele genealogice, care conțineau numele nobilului și actele care confirmau originea sa, au fost redactate cu noi nume ale boierilor. În secolul al XVII-lea a fost

⁴⁹⁹ Arbure, Z. *Op. cit.*, p. 647.

⁵⁰⁰ FARM, ACR Criuleni, Fond 44, anul 2022, „Dosarul cu opise...”, f.55-57.

⁵⁰¹ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei la începutul secolului al XIX-lea (1801-1806)*, vol. XII, Chișinău, 2012, p.372.

⁵⁰² Кобрин, В.Б., Леонтьева, Г.А., Шорин, П.А. *Op. cit.*, p. 194.

⁵⁰³ Бычкова, М.Е., *Состав класса феодалов России в XVI в.* Москва: Наука, 1986, с.18.

instituită așa-numita *carte de catifea*⁵⁰⁴ a dvorenimii, care la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea⁵⁰⁵ reprezenta un act oficial de recunoaștere a drepturilor personale corporatiste ale dvorenilor din Imperiul Rus. Stabilirea drepturilor reprezentanților categoriilor sociale privilegiate s-a produs prin intermediul comisiilor speciale de examinare a documentelor, inclusiv a unor acte personale. Din anul 1722 funcționa Comisia Heraldică ca structură de stat. Această comisie se preocupa doar de problemele dvorenimii: examina dovezi documentare, întocmea liste ale dvorenilor, monitoriza dvorenii în serviciul statului, coopta persoanele care au atins, în serviciul lor, treapta (clasa) a 8-a a Tabelului de ranguri în categoria dvorenilor, elabora blazoane.

În Basarabia documentele vechi păstrate în familii reprezentau acte moldovenești de drept civil, constituite, cu precădere, în temeiul unor drepturi acordate prin hrisoavele/cărțile domnești în calitatea lor de acte solemne. Conform datelor de evidență din anul 1944, în arhivele statului din Chișinău se păstrau 20 de hrisoave pe pergament, care confirmau anumite drepturi patrimoniale, acte emise în anii: 1479, 1495, 1521, 1522, 1537, 1546, 1548, 1554, 1570, 1576, 1578, 1594, 1603, 1617, 1624, 1636, 1710⁵⁰⁶. Începând cu primul act, din 11 august 1479, prin care Ștefan Voievod întărește Anușcăi și Mariei, fetelor lui Camariu, satele Grozești și Măneștii⁵⁰⁷, și finalizând cu ultimul, din 1 ianuarie 1710, prin care Mihail Racoviță Voievod dăruiește Sfântului Mormânt câte cinci sute ocă de ceară în fiecare an⁵⁰⁸, toate reprezintă dovezi de confirmare a drepturilor patrimoniale. Prin urmare, tipurile documentelor care confirmau un statut privilegiat și reflectau particularitățile evoluției categoriilor sociale privilegiate din Principatul Moldovei, inclusiv avantajele obținute în urma reformelor domnilor fanarioți, se deosebeau la începutul secolului al XIX-lea de documentele ce confirmau un statut privilegiat în Imperiul Rus. Administrația imperială rusă din Basarabia urma să decidă asupra principiilor de selectare și asupra tipologiei documentelor de atestare a drepturilor patrimoniale și a celor personale nepatrimoniale care se păstrau în familii. Având în vedere diferențele dintre actele emise de autoritățile din Principatul Moldovei și cele imperiale ruse, precum și documentele întocmite de persoanele fizice, am clasificat documentele vechi păstrate în familii din punctul de vedere al dovezii dreptului personal nepatrimonial la care se referă. Astfel, am divizat documentele vechi păstrate în familii în două categorii: 1) documente-dovezi directe de confirmare a unor drepturi personale

⁵⁰⁴ Бычкова, М.Е., *Op.,cit.*, p.18.

⁵⁰⁵ Кобрин, В.Б., Леонтьева, Г.А., Шорин, П.А. *Op. cit.*, p. 192.

⁵⁰⁶ FARM SAC, F.44, I. 1, „Dosarul cu opise...”, f. 1, 2.

⁵⁰⁷ *Ibidem*, f. 1.

⁵⁰⁸ *Ibidem*, f. 2.

nepatrimoniale; 2) documente-dovezi indirecte de confirmare a unor drepturi personale nepatrimoniale.

3.1.2. Practica utilizării de către autoritățile imperiale ruse a documentelor vechi păstrate în familii pentru recunoașterea drepturilor patrimoniale în spațiul pruto-nistean

Practica examinării documentelor care confirmau drepturile patrimoniale ale reprezentanților categoriilor privilegiate a fost aplicată în Principatul Moldovei după cucerirea Hotinului de către armata rusă, când teritoriile fostei raiale turcești au revenit în proprietatea Moldovei. Pentru a demonstra popoarelor creștine, aflate sub dominație otomană, că Rusia urmărește eliberarea acestora, Alexandru I a decis, în mai 1807, ca toate teritoriile Moldovei ocupate de turci pe parcursul secolelor XVI-XVIII să fie subordonate, din punct de vedere administrativ, Divanului Principatului. În același an, Divanul Moldovei a instituit Comitetul pentru examinarea documentelor moșiilor din fosta raia Hotin. Astfel, urmașilor foștilor stăpâni de moșii: boierii, boiernașii și mazilii moldoveni, care au găsit în actele lor păstrate în familii dovada unei stăpâniri a înaintașilor în ținutul Hotin, devenit raia administrată de turci din anul 1715, li s-a acordat dreptul să solicite Divanului Moldovei acte de confirmare a proprietăților, numite *cărți de stăpânire*, care ulterior, în primul deceniu după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, au devenit dovezi directe de atestare a drepturilor patrimoniale și dovezi indirecte pentru confirmarea unor drepturi personale nepatrimoniale. Adresându-se președintelui Divanurilor Țării Moldovei și Țării Românești, Serghei Kușnikov, petenții primeau respectivele acte în temeiul dovezilor documentare pe care le dețineau. La propunerea lui Kușnikov, membrii Comitetului examinau documentele prezentate de urmașii foștilor stăpâni de moșii, iar hotărârile Comitetului, la care se anexau documentele respective, erau transmise Divanului pentru luarea deciziei finale⁵⁰⁹. Spre exemplu, în legătură cu procedurile recunoașterii proprietăților funciare în temeiul documentelor vechi păstrate în familii, paharnicul Iordachi Darii a primit la 17 aprilie 1809 de la Comitetul sus-menționat confirmarea recunoașterii moșiilor Halice și Lucăceni din fosta raia a Hotinului⁵¹⁰ în proprietatea sa. După expedierea propunerii de confirmare a stăpânirii moșiilor⁵¹¹ din partea Comitetului, la 9 iunie 1809 Divanul Moldovei a eliberat petentului actul de proprietate: *carte de*

⁵⁰⁹ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc / August 1808 – Iunie 1809, Documenta Basarabiae (2). Coord.: V. Spinei. București-Brăila: Editura Academiei Române – Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2017, 884 p.*

⁵¹⁰ *Ibidem*, p. 736

⁵¹¹ *Ibidem*, p. 737.

stăpânire a moșiilor respective⁵¹². Pentru a obține documentul, petentul a prezentat hrisoave/cărți domnești și scrisori de confirmare⁵¹³.

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, această practică a continuat. În iunie 1814, cu ocazia întrunirii boierimii locale pentru a desemna delegații la evenimentele de la Sankt Petersburg, a fost instituită comisia provizorie, care a examinat documentele persoanelor ce urmau să decidă componența delegației. Temeiul juridic al acestor entități îl constituia legislația imperială rusă, în acest caz, în calitate de dovezi directe fiind solicitate acte ce atestau stăpânirea moșiilor⁵¹⁴, deoarece în Imperiul Rus proprietatea funciară reprezenta un indiciu al statutului nobil⁵¹⁵. În Principatul Moldovei însă, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, această condiție nu mai era valabilă, deoarece moșia nu era sursa principală de venit a boierimii autohtone⁵¹⁶, ci funcția exercitată în stat⁵¹⁷. O altă Comisie de examinare a dovezilor documentare a fost instituită anul 1816 în legătură cu necesitatea depunerii jurământului de credință împăratului rus și instituirea organelor corporative ale dvorenimii în regiune. În acest context, la 24 septembrie 1816 generalul Bahmetev, rezidentul plenipotențiar al Basarabiei, recomanda Consiliului provizoriu să întreprindă măsuri mai energice pentru organizarea alegerilor în Adunarea Deputaților Nobilimii⁵¹⁸ și aprobarea Listei nobililor din Basarabia, în temeiul căreia urmau să se desfășoare alegerile. Consiliul provizoriu și Departamentul II au primit ordin să instituie comisia specială pentru examinarea drepturilor la statutul de dvorean în baza actelor care atestă originea nobilă a unor moșieri și a persoanelor fără proprietăți funciare sau imobiliare, dar care aveau un anumit rang, conferit de împărat în conformitate cu Tabelul de ranguri⁵¹⁹. Membri ai comisiei au fost desemnați: generalul major Ilie Catargi; consilierul de stat Ghica; consilierul colegial Balș; Spătarii – Sturdza, Cazimir, Rosseti; căminarul Pruncu; banii: Rîșcanu și Bașotă; moșierii: Ruso și Donici⁵²⁰. Observăm că deja în anul 1816 membrii comisiei poartă grade imperiale, conform Tabelului de ranguri. Comisia a examinat documentele după principiul teritorial, după ținuturi și a întocmit procese-verbale pentru toate dovezile prezentate. Apoi, în

⁵¹² *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc / August 1808 – Iunie 1809, op. cit.*, p. 741.

⁵¹³ *Ibidem*, p. 741.

⁵¹⁴ Крупенский Я.Н. *Op. cit.*, p. 5.

⁵¹⁵ *Жалованная Грамота Выверено по изданию: Российское законодательство X-XX вв.: в 9 т. Т.5. Законодательство периода расцвета абсолютизма.* Отв.ред. Е.И. Индова. М., Юридическая литература, 1987, с. 45., пункт 63.

⁵¹⁶ *Ibidem*, p.47-48.

⁵¹⁸ ANA, DGAN F.4.I.1, d.26, f. 5-7

⁵¹⁹ *Ibidem*, f. 2.

⁵²⁰ *Ibidem*, f. 5-7.

temeiul datelor acumulate și examinate, a redactat Lista alfabetică a nobilimii regiunii⁵²¹. Aceeași procedură urma să fie aplicată și în cazul petenților fără moșii sau imobil în Basarabia. Ordinul a fost expediat Dicasteriei din Chișinău, vamelor Sculeni și Izmail, administrației porturilor din Nouasuliță, Sculeni și Izmail, ispravnicilor, serdarului de Orhei și pârcălabului de Hotin, cu indicațiile ca aceștia să informeze toți locuitorii de origine nobilă despre necesitatea prezentării dovezilor pe care le dețin spre examinare comisiei speciale.

Comisia urma să prezinte raportul și inventarul documentelor examinate⁵²² Consiliului provizoriu. Registrele, care serveau și ca inventare de acte, au fost întocmite separat, întrucât solicitanții de mai multe categorii, în cazul satisfacerii cererii, urmau să fie înregistrați într-o anumită parte a Cărții Genealogice. Spre exemplu, pentru înregistrarea actelor petenților care anterior au fost încadrați în armata imperială rusă sau ale urmașilor acestora, a fost întocmit un inventar separat⁵²³. Documentele depuse atestau originea și gradul titularului sau ale ascendenților săi, țara și data emiterii, autoritatea emitentă, legătura de rudenie dintre petent și titularul actelor, condițiile în care a fost emis actul autorității, starea civilă a petentului, proprietățile deținute. Inventarul redactat de două comisii speciale, cele din anii 1816 și 1817, a fost încheiat în februarie 1818. Concomitent cu examinarea actelor s-a întocmit Lista nobililor în ordine alfabetică⁵²⁴, în baza căreia urma să fie aprobată Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia. La 15 mai 1818 generalul Bahmetev a convocat 45 de boieri, care au votat includerea a 145 de familii desemnate de către Comisia din anul 1817 în Lista dvorenimii din Basarabia. Deja la 25 iunie 1818 boierii incluși în listă se considerau dvoreni, întrucât aveau dreptul de a alege mareșalul nobilimii din Basarabia. În luna noiembrie a aceluiași an a fost convocată prima Adunare a Deputaților Nobilimii din Basarabia, în temeiul listei indicate mai sus, provizorii și incomplete. La solicitarea a 30 de boieri⁵²⁵ cu statut de dvorean, Lista nobilimii din Basarabia urma a fi revizuită și completată. Activitatea comisiilor speciale din anii 1816-1818 este dovada că până în anul 1821 majoritatea boierilor din Basarabia au fost încadrați în sistemul administrativ imperial rus în calitate de persoane cu dreptul la statutul de dvorean basarabean. Comisiile care au activat în perioada 1814-1818 au avut drept scop examinarea documentelor ce confirmau statutul privilegiat, iar cele instituite începând cu anul 1821 – a documentelor prin care se recunoștea dreptul de a obține statutul de dvorean⁵²⁶. În anii 1814-1818 actele-dovezi se examinau în baza prevederilor dreptului

⁵²¹ ANA, DGAN F.4.I.1, d.26, f. 2.

⁵²² *Ibidem*, f. 2.

⁵²³ *Ibidem*, f. 3.

⁵²⁴ ANA DGAN, F.88, I. 1, d.14, file 10,11, 20, 23,35.

⁵²⁵ Крупенский Я.Н. *Op. cit.*, p. 5.

⁵²⁶ Bezviconi, Gh. *Op. cit.*, p.160.

public imperial și ale Regulamentului de administrare a Basarabiei din 29 aprilie 1818. Începând cu anul 1821 este reglementată procedura recunoașterii dreptului la statutul de dvorean în Basarabia prin Regulamentul din 17 februarie 1821⁵²⁷ și prin deciziile Comisiei aprobată la 30 iunie 1821⁵²⁸. În baza acestui act, după cum vom constata mai jos, s-au solicitat dovezi documentare care atestau recunoașterea privilegiilor, procedură care presupune prezentarea unor acte în care să fie stipulat privilegiul, în acest caz rangul boieresc, pentru a fi recunoscut dreptul titularului sau al descendentului său la statutul de dvorean⁵²⁹. Prin urmare, folosirea cuvântului *dvoreanin* până în anul 1821 pentru boierii cu ranguri superioare acordate de domnii țării, din Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia, *de jure*, a fost o formalitate⁵³⁰. Procesul recunoașterii statutului de dvorean pentru boierimea din Basarabia a durat, în opinia unor istorici, până în anul 1847⁵³¹, iar din ediția 1901 a *Listei alfabetice a familiilor de dvoreni din Basarabia, incluși în Cartea Genealogică a Dvorenimii, până la 1 ianuarie 1901*⁵³², observăm că perioada a fost și mai extinsă.

Un aspect important în legătură cu rolul pe care l-au avut actele vechi păstrate în familii pentru confirmarea și recunoașterea unor drepturi personale nepatrimoniale este relevanța lor juridică în prima jumătate a secolului al XIX-lea, or actele referitoare la drepturile categoriilor sociale privilegiate din Basarabia emise de domnul Țării Moldovei și de Divan până la anexarea părții de răsărit a Moldovei la Imperiul Rus își mențineau puterea lor juridică. În acest context, menționăm că actele vechi serveau ca dovadă a originii nobile nu numai în Basarabia, ci și în alte gubernii ale Imperiului⁵³³. Spre exemplu, unii reprezentanți ai familiei basarabene Bulat au obținut recunoașterea statutului de dvorean⁵³⁴ în Podolia, fiind incluși în anul 1807 în partea a IV-a a Cărții Genealogice a Dvorenimii podoliene. După anul 1812, mulți dintre Bulăteștii din stânga Nistrului au revenit în Basarabia, pe moșiile strămoșești, pentru a se putea bucura de privilegiile specifice statutului lor social⁵³⁵. În acest sens, pct. 90 al Diplomei de privilegii, menționată mai devreme, prevedea condițiile de înregistrare în Cartea Genealogică a Dvorenilor din alte gubernii⁵³⁶.

⁵²⁷ Bezviconi, Gh. *Op. cit.*, p.160.

⁵²⁸ Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Op. cit.*, p.203.

⁵²⁹ *Ibidem*, p.203.

⁵³⁰ Морозан, В. *Op. cit.*, p. 25.

⁵³¹ Boldur, Al. *Op. cit.*, p.483.

⁵³² *Алфавитный список дворянским родам Бессарабской Губернии.... 24 с.*

⁵³³ Bacalov, S. Dispersarea teritorială a răzășimii în secolul al XIX-lea. Cazul neamului Bulat. În: *Orizonturi medievale și moderne în istoria românilor (economie, societate, politică, cultură, istoria științei): în onoarea profesorului Demir Dragnev*, Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” (Institutul), 2016 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), Chișinău, p.753.

⁵³⁴ *Ibidem*, p.753.

⁵³⁵ Bacalov, S. *Op. cit.*, p.47-48.

⁵³⁶ *Жалованная Грамота...*, p.43.

Proprietatea asupra unei moșii sau a unui sat din Basarabia le oferea acest drept, dacă prezentau dovezi documentare care atestau proprietatea asupra moșiilor din Basarabia și statutul de dvorean, obținut anterior în altă gubernie⁵³⁷. Deși aceste documente au fost prezentate, reprezentanții neamului Bulat nu au fost recunoscuți în drept să pretindă la statutul de dvoreni basarabeni.

Totodată, reprezentanților categoriilor privilegiate din Principatul Moldovei li se recunoștea statutul doar urmând prevederile legislației imperiale cu privire la cetățenii străini sau ca urmare a unor decizii speciale⁵³⁸. În acest context este relevantă corespondența guvernatorului Novorosiei și al Basarabiei despre drepturile boiernașilor din Moldova⁵³⁹, temă dezbătută cu procurorul regional al Basarabiei, în baza cazului polcovnicelului Brul, care a venit din Principatul Moldovei și a jurat credință împăratului rus în anul 1834. Examinând decizia Consiliului regional din 30 decembrie 1839, prin care a fost recunoscut statutul de boiernaș polcovnicelului Vasile Brul, procurorul a menționat faptul că în Regulamentul din 29 aprilie 1818 sunt conferite drepturile vechi moldovenești doar locuitorilor care se aflau în regiune până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Persoanele sosite din alte state după anul 1818 nu cad sub incidența acestui act, ci dobândesc dreptul respectiv în calitate de persoane străine, conform art. 22, vol. 1 al Codului imperial de legi, cu condiția că au un titlu nobiliar străin. În calitate de dvoreni ai Imperiului Rus puteau fi înregistrați doar persoanele având merite față de împărat, față de stat sau ranguri obținute prin Tabelul de ranguri⁵⁴⁰. Opinia procurorului privind boiernașii stabiliți în Basarabia din Principatul Moldovei după anul 1818, deși reflectă interesele administrației imperiale ruse, totuși este pentru a recunoaște drepturile personale nepatrimoniale ale rudelor de a dobândi un statut social privilegiat în Basarabia, procurorul considerând că este posibilă oferirea cetățeniei ruse boiernașilor din Moldova, având în vedere că ei sunt rude cu locuitorii din Basarabia și au tot temeiul să se folosească de drepturile și avantajele oferite boiernașilor, iar copiii lor, trecând în categoria mazililor, pot aduce folos vistieriei prin plata dărilor stabilite pentru mazili⁵⁴¹.

Începând cu anul 1832, recunoașterea statutului de dvorean în Basarabia include și procedura auditului extern din partea Colegiului Heraldic al Senatului⁵⁴², deoarece din acest an colegiul, compus din câteva expediții, se preocupă și de verificarea corectitudinii înregistrării familiilor în Cărțile Genealogice ale Dvorenimii de către Adunările Deputaților Dvorenimii din guberniile Imperiului⁵⁴³.

⁵³⁷ *Жалованная Грамота...*, p. 43.

⁵³⁸ ANA DGAN, F. F. 2, inv. I, d.3260.

⁵³⁹ *Ibidem*, d.3260.

⁵⁴⁰ *Ibidem*, d.3260.

⁵⁴¹ *Ibidem*, d.3260.

⁵⁴² Дегтярёв, С. *Op. cit.*, pp. 166-177.

⁵⁴³ *Ibidem*, p.166-177.

În anii 1835-1847 (cu întreruperi) au activat comisii pentru confirmarea statutului privilegiat⁵⁴⁴ al mazililor și ruțașilor. În vederea clarificării drepturilor lor nepatrimoniale, urmașii reprezentanților acestor categorii sociale, în temeiul legilor speciale ale Basarabiei⁵⁴⁵, au prezentat documentele pe care le dețineau⁵⁴⁶ în repetate rânduri. În caz că persoanele nu dispuneau de toate actele necesare, acestea aveau dreptul să se adreseze în judecată. Cu ajutorul actelor de stare civilă, al spițelor genealogice, al testamentelor, al listelor de zestre, al altor scrisori și zapise, aveau posibilitatea de a obține hotărâri judecătorești favorabile, care completeau dovezile depuse anterior. Persoanele care nu au avut posibilitatea să facă față cheltuielilor necesare pentru recunoașterea statutului privilegiat au fost trecute la categoria țăranilor birnici⁵⁴⁷.

3.2. Acte ale autorității supreme de recunoaștere a statutului privilegiat în Basarabia (1812-1847)

3.2.1. Hrisovul lui Constantin Mavrocordat din 1734

În procesul recunoașterii drepturilor reprezentanților marii boierimi la statutul de dvorean, Hrisovul Domnului Constantin Mavrocordat din anul 1734 a jucat un rol esențial, întrucât a stat la baza Regulamentului cu privire la recunoașterea calității de dvorean conform rangurilor și privilegiilor moldovenesti⁵⁴⁸. În Decretul Consiliului de stat din 29 ianuarie 1845 referitor la aprobarea Cărții Genealogice din Basarabia⁵⁴⁹ se stabilea categoria dovezilor de atestare a dreptului de a pretinde statutul de dvorean: deținerea rangurilor boierești în conformitate cu Hrisovul din 1734⁵⁵⁰. Alte acte, cu precădere cele de stăpânire a moșiilor sau a scutelnicilor, puteau fi acceptate doar dacă în textul actului proprietarii erau menționați cu ranguri moldovenesti⁵⁵¹. Hrisovul a influențat legătura care a existat, în mod obligatoriu, în Moldova între funcția unei persoane și originea ei socială. În acest context, Constantin Mavrocordat a evidențiat boierii cu privilegiu, cei aflați în rangurile de la mare (vel) logofăt și până la al treilea (treti) logofăt, scutindu-i de plata dajdiei de mazil după ieșirea din dregătorie⁵⁵², acordând acest drept și moștenitorilor boierilor privilegiați. Astfel, rangul, care anterior se oferea doar în cazul deținerii unei dregătorii, îi rămânea boierului pe viață. Identificând rangul funcției cu statutul social, hrisovul instituie o

⁵⁴⁴ ANA DGAN, F.3, inv.3, d. 2507.

⁵⁴⁵ Arbure, Z. *Op. cit.*, p. 508-543.

⁵⁴⁶ FARM, ACR Criuleni, F.44, a.2022, „*Dosar cu opisele...*” f. 1-92.

⁵⁴⁷ ANA DGAN, F.3, I.3, d.816.

⁵⁴⁸ Bezviconi, Gh. *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru. Actele Comisiei pentru cercetarea documentelor nobilimii din Basarabia, la 1821*, Vol. I, București: Fundația „Regele Carol I”, 1940, p.21.

⁵⁴⁹ Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Op. cit.*, p.204.

⁵⁵⁰ *Ibidem*, p.204.

⁵⁵¹ *Ibidem*, p.204.

⁵⁵² *Moldova în epoca feudalismului*. Coord.: D. Dragnev, vol. VIII, Chișinău, 1998, p. 127.

categorie superioară privilegiată, cea a mării boierimi – desemnată de către Domnul Constantin Mavrocordat ca fiind nobilă, deoarece a numit-o în hrisov „blagorodnica ceata boiarilor”⁵⁵³, blagorodnic însemnând nobil. Deci, o parte a boierimii este ridicată pe o treaptă superioară, privilegiată cu dreptul de a transmite privilegiul de scutire de orice plăți urmașilor. În hrisov se menționează că de acum înainte boierii, care sunt și vor fi sub această stăpânire, începând cu vel logofătul și până la al treilea logofăt, atât ei, cât și fiii domniilor lor, nu vor plăti dajdia mazilească, ci sunt în veci scutiți de această prestație⁵⁵⁴. Domnul motiva darul său prin faptul că venitul dregătoriilor sale este modest și era umilitor pentru boierii care au fost cinstiți cu dregătoria să fie impuși ulterior la dijme, apoi că boierii dregători se aflau mereu alături de domn, slujindu-i cu credință și îndeplinindu-i toate poruncile⁵⁵⁵, și, deci, este corect să fie tratați cu dreptate, milă și îndurare, după cum și ei fac parte din structura de stat⁵⁵⁶. Primind acest privilegiu, boierii urmau să-și exercite atribuțiile cu și mai mare râvnă și sârguință⁵⁵⁷. Astfel, boierul nu devenea mazil dacă nu era confirmat în dregătorie, ci își păstra titulatura dregătoriei pe care a exercitat-o, desemnată suplimentar prin prepoziția *biv*, de la primele trei litere ale cuvântului rus „бывший”, în traducere română semnificând persoana care a fost în trecut dregător. De exemplu: biv vel postelnic sau biv paharnic etc.⁵⁵⁸ Moștenind acest drept, urmașii, la rândul lor, solicitau, la necesitate, confirmarea privilegiului conferit din partea domnului țării sau a Divanului. În felul acesta, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea apare un nou tip de acte – adeverințele, care reprezintă un act de confirmare a drepturilor personale nepatrimoniale⁵⁵⁹.

Prin hrisovul respectiv, noțiunea de *mazil* capătă o nouă semnificație. Dintr-o situație administrativă provizorie, mazilul devenea reprezentantul unei stări inferioare a boierimii. Boierii maziliți nu mai ocupau funcții în calitate de dregători într-un anumit rang după anul 1734, detașându-se de boierii cu ranguri. Anterior, având în vedere schimbarea anuală a boierilor dregători, un boier devenea mazil de fiecare dată când era lipsit de dregătorie și invers, din starea de mazil devenea dregător, atunci când era rechemat de domnul țării. În anul în care era mazilit, boierul plătea un impozit unic, *dajdia*, la visterie, iar când devenea dregător dăruia domnului țării un cal alb sau un alt cadou de mare preț⁵⁶⁰.

⁵⁵³ *Moldova în epoca feudalismului...* p.127.

⁵⁵⁴ *Ibidem*, p.127.

⁵⁵⁵ *Ibidem*, p.127.

⁵⁵⁶ *Ibidem*, p.127.

⁵⁵⁷ *Ibidem*, p.127.

⁵⁵⁸ ANA DGAN , F.1, I.1, d. 1681, fila 25.

⁵⁵⁹ FARM ACR Criuleni, a.2022, F.44 „Dosar cu opisele...” fila. 91.

⁵⁶⁰ Panaitescu, P. *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, București: Editura Enciclopedică, 1994, p. 263.

Prin urmare, începând cu anul 1734, starea de mazil indică o categorie boierească inferioară. În hrisov se menționează că cealaltă ceată a boierilor mazili, care nu sunt cuprinși în acest privilegiu, adică cei ce n-au avut dregătorie până la al treilea logofăt și nici părinții lor, au rămas cu plata dajdiei la vistierie, după obicei⁵⁶¹. Din punct de vedere social, hrisovul statua mazilii în calitate de stare inferioară a boierimii autohtone⁵⁶². Deși acest nou statut social le-a îngăduit posibilitatea de a deține înalte funcții în stat, hrisovul permitea acordarea statutului de mazil doar persoanelor care își dovedeau documentar descendența boierească. Hrisovul examinat a constituit astfel cadrul juridic potrivit pentru recunoașterea dreptului la statutul de dvorean boierilor locali conform rangurilor moldovenești, obținute de către boierime la mijlocul secolului al XVIII-lea. În baza listei dregătoriilor incluse în privilegiu și a succesiunii ereditare pe parcursul ultimelor trei generații după intrarea în vigoare, urmașilor care dețineau acte confirmative precum că strămoșii lor au fost incluși în privilegiu li s-a acordat, în condițiile administrației imperiale ruse, dreptul de a pretinde la statutul de dvorean⁵⁶³.

3.2.2. Regulamentul din 17 februarie 1821 cu privire la recunoașterea calității de dvorean conform rangurilor și privilegiilor moldovenești

La începutul anului 1821 generalul Inzov a ordonat convocarea unei noi comisii speciale a dvorenimii⁵⁶⁴, obligată să redacteze Lista nobililor din Basarabia. Comisia a fost instituită la 7 februarie 1821⁵⁶⁵. Dvorenimea/nobilimea basarabeană convocată de către Dumitru Râșcanu, mareșalul nobilimii, și-a expus, în legătură cu acest fapt, opinia separată. În special, reprezentanții nobilimii au menționat că dovezile referitoare la statutul lor (*de dvorean basarabean (n.a.)*) au fost deja examinate în anul 1818 de către o comisie specială, formată din membrii Consiliului Suprem și deputați din ținut⁵⁶⁶, iar numele fiecărui dvorean este introdus deja în „Cartea legată și sigilată”⁵⁶⁷, aprobată prin semnătura rezidentului Inzov și a tuturor membrilor Consiliului. În acest temei, Adunarea Deputaților Nobilimii a ales persoane în funcții administrative. În opinia unor deputați, faptul servește deja ca argument pentru a recunoaște statutul onorabil al participanților la alegeri și nu mai necesită convocarea unei noi comisii⁵⁶⁸. Membrii Adunării Deputaților Nobilimii au solicitat prezentarea unei instrucțiuni pentru activitatea comisiei respective, deoarece

⁵⁶¹ *Moldova în epoca feudalismului...*, p.127.

⁵⁶² Dragnev, D. *Op. cit.*, p.67.

⁵⁶³ ANA DGAN F.88, inv.2, d.290.

⁵⁶⁴ ANR SJA Iași. F., 359, I., 2521 „Gore Paul (Pavel) Leoa (1875-1927)”, I/7, f.1, 2-v.

⁵⁶⁵ *Ibidem*, I/4, f.1.

⁵⁶⁶ Крупенский, Я.Н. *Op. cit.*, p. 23.

⁵⁶⁷ *Ibidem*, p. 23.

⁵⁶⁸ *Ibidem*, p. 23.

procedurile de examinare a actelor și de confirmare a unor drepturi nepatrimoniale nu erau prevăzute în mod expres în Regulamentul de administrare a Basarabiei din 29 aprilie 1818. Astfel, la 17 februarie 1821 Adunarea Deputaților Nobilimii a aprobat Regulamentul cu privire la recunoașterea calității de dvorean conform rangurilor și privilegiilor moldovenești. Actul prevedea procedura dobândirii dreptului la statutul de dvorean, inclusiv pentru persoanele care în timpul protesmiei, adică în termenul de 18 luni fixat de Imperiul Otoman pentru persoanele care vor să se strămute, s-au învrednicit pentru merite de un statut privilegiat, deși nu proveneau din familii de nobili. Documentul a fost structurat în 12 capitole, iar fiecare capitol în puncte⁵⁶⁹.

Partea I prevedea drepturile și privilegiile dvorenilor din Basarabia și indica temeiurile legale de drept public, în special Regulamentul de constituire a regiunii Basarabiei din 5 august 1812, prin care boierimii locale i se conferă drepturile personale și avantajele acordate dvorenimii din Imperiul Rus, cu păstrarea vechilor privilegii autohtone. Partea a II-a statua tipurile dovezilor privitoare la rangurile boierilor, stipulate în pct. 92 al Diplomei privilegiilor, conferite de Împărăteasa Ecaterina a II-a în anul 1795 dvorenimii, Tabelul de ranguri și Ordinul nominal din 29 ianuarie 1805 cu privire la păstrarea vechilor privilegii⁵⁷⁰. Se menționau drepturile de care beneficiau reprezentanții categoriilor privilegiate – supușii Imperiului Rus: dreptul de atestare a originii nobile în baza documentelor vechi păstrate în familii și păstrarea vechilor privilegii; dreptul de recunoaștere a originii nobile, precum și dreptul altor clase, care nu aparțin societății de dvoreni, de a se învrednici de recunoașterea drepturilor și a privilegiilor lor.

Comisia a examinat documentele conform principiului teritorial, în următoarea succesiune: Orhei (și Chișinău), Iași (Bălți și Soroca), Hotin, Bender (Tighina), Akkerman (Cetatea Albă) împreună cu Izmail. Întrucât alegerile în Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia deveniseră o acțiune prioritară, lucrările comisiei au demarat cu examinarea Listei nobililor din Basarabia întocmită în anul 1818 și redactarea acesteia concomitent cu examinarea fiecărui dosar în parte. Procedura a început cu reprezentanții nobilimii din ținutul Orhei (Chișinău)⁵⁷¹, care până la 28 februarie 1821 trebuiau să prezinte actele solicitate. Menționăm că pentru prezentarea documentelor a fost stabilit un termen de 11 zile calendaristice pentru fiecare județ⁵⁷². Statistica referitoare la numărul persoanelor de origine nobilă în ținuturile din Basarabia demonstrează că stabilirea unui termen egal pentru toate ținuturile n-a fost o decizie corectă. În ținutul Orhei, spre exemplu, locuiau cei mai mulți reprezentanți ai categoriilor sociale privilegiate moldovenești, iar

⁵⁶⁹ Bezviconi, Gh. *Op. cit.*, p. 386.

⁵⁷⁰ *Ibidem*, p. 386.

⁵⁷¹ *Ibidem*, p.17.

⁵⁷² ANR SJA Iași. F., 359, I., 2521 „Gore Paul (Pavel) Leoa (1875-1927)”, I/7, f.1, 2-v.

în comparație cu ținutul Akkerman discrepanța este semnificativă. Cu toate acestea, timp de un an comisia a finalizat examinarea actelor prezentate⁵⁷³.

Regulamentul stabilea clar categoria petenților – deținătorii rangurilor boierești și urmașii lor, după cum urmează: 1) vel logofăt; 2) vel vornic; 3) vistiernic; 4) hatman; 5) postelnic; 6) cămăraș; 7) agă; 8) spătar; 9) ban; 10) comis; 11) căminar; 12) paharnic; 13) serdar; 14) stolnic; 15) armaș; 16) medelnicer; 17) clucer; 18) slujer; 19) pitar, 20) jitnicer, 21) șătrar; 22) al II-lea logofăt; 23) al II-lea postelnic; 24) al III-lea logofăt. Recunoașterea statutului era condiționată de prezentarea dovezilor corespunzătoare. Spre exemplu, erau luate în considerare doar hrisoavele, poruncile și actele domnești de atestare a rangurilor, moșiilor și a misiunilor speciale⁵⁷⁴.

În temeiul Ordinului Senatului din 28 decembrie 1816 cu privire la persoanele care solicită statutul de dvorean, mărturiile a 12 sau mai mulți nobili se acceptau doar pentru a confirma autenticitatea actelor. Fără alte dovezi scrise, mărturiile nu erau luate în considerare. Odată cu aplicarea acestui regulament, marea boierime, desemnată prin hrisovul din anul 1734 ca grup social privilegiat local, a fost lichidată, iar procesul încadrării reprezentanților acestei categorii privilegiate în sistemul socio-administrativ imperial rus a căpătat bază juridică locală.

3.3. Tipologia dovezilor documentare de atestare a statutului privilegiat în Basarabia

După cum am arătat mai sus, la baza atestării drepturilor ereditare ale reprezentanților categoriilor privilegiate din Basarabia a fost pusă legislația imperială rusă. Tipurile dovezilor documentare au fost selectate în baza pct. 91 al Diplomei privilegiilor⁵⁷⁵. Articolul prevedea 15 dovezi incontestabile ale statutului nobil, din care 10 puteau fi probate prin acte ale autorității: diplome ale împăratului sau ale altor persoane încoronate, conferite nobililor; blazoane nobiliare conferite de împărați; patente (atestare) pentru funcțiile atribuite dvorenilor; ordinul de Cavaler al Imperiului Rus; alte acte împărătești de acordare a privilegiilor; acte de donație a terenurilor sau cătunelor; împrăștiare cu moșii pentru funcții dvorenești; ordine sau diplome de donație a ocinelor și moșiilor; ordine sau diplome de donație a cătunelor și ocinelor, chiar dacă nu mai erau deținute la acel moment de familia respectivă; ordin sau un alt act de confirmare a misiunilor diplomatice sau a altor misiuni ale dvoreanului⁵⁷⁶. Alte trei dovezi erau probate prin mărturie, scrisori, contracte: dovezi că tatăl și bunicul au avut un mod de viață nobil sau avere sau funcții similare cu cele ale dvorenilor, adevărate prin mărturia a 12 persoane a căror origine nobilă nu

⁵⁷³ ANR SJA Iași. F., 359, I., 2521 „Gore Paul (Pavel) Leoa (1875-1927)”, I/7, f.1, 2-v.

⁵⁷⁴ Bezviconi, Gh. *Op. cit.*, p.24.

⁵⁷⁵ Жалованная Грамота..., p.45.

⁵⁷⁶ *Ibidem*, p.45.

poate fi pusă la îndoială; acte de vânzare, arendare, zălogire a moșiilor; dovezi despre funcția deținută de strămoși în calitate de dvoreni⁵⁷⁷. Și două dovezi ale statutului de dvorean puteau fi probate prin acte care demonstau dreptul ereditar la statutul nobil: dovezi că tatăl și bunicul erau proprietari de moșii; dovezi genealogice și de moștenire din generație în generație pentru a fi incluși în cartea genealogică, la partea corespunzătoare rangului deținut⁵⁷⁸.

Menționăm că unele prevederi ale Regulamentului din 17 februarie 1821 se deosebeau principial de cele statuate în Diploma privilegiilor. Astfel, dovezile incontestabile sunt prezentate în Diploma privilegiilor independent una de cealaltă, iar în Regulament dovezile respective sunt puse în relații dependente una față de alta. Totodată, actele de cumpărare-vânzare, de ipotecă, de rânduială și testamentele privitoare la avere, precum și hotărârile cu privire la pricini, expuse în poruncile Divanului Moldovei, date înainte de anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, trebuiau să fie legalizate prin semnătura mai multor membri ai Divanului Moldovei⁵⁷⁹. Pentru dovezile de stăpânire a satelor și moșiilor, moștenitorilor li se solicitau spițe de neam, de moșie sau arbori genealogici, care, la rândul lor, nu-și aveau rostul fără actele de stăpânire a moșiei, întrucât nu erau acte oficiale în Principatul Moldovei.

Aprecierea dovezilor incontestabile în Diploma privilegiilor din 1785 se baza pe vechimea documentului, expertiza membrilor comisiilor de examinare, însă prioritate avea dreapta judecată, și nu cuvântul legii. Sintagma *dreapta judecată* în actul examinat indica voința suveranului, care nu permitea excluderea niciunei dovezi de alt gen, diferită de cele menționate în Diplomă. În această ordine de idei, erau considerați dvoreni toți cei care fie au fost născuți de la strămoși nobili, fie li s-a conferit această onoare de către monarhi. Multiplele dovezi ale originii nobile depindeau, în cea mai mare măsură, de testarea vechimii lor, de investigarea și examinarea riguroasă și mai puțin de noile prevederi normative. Diversitatea categoriilor privilegiate din Imperiul Rus crea dificultăți de reglementare a drepturilor personale nepatrimoniale, de aceea se apela frecvent la *dreapta judecată*. În această misiune fragilă se dădea prioritate anume *dreptei judecăți* pentru a ajuta supușii credincioși ai împăratului, dvorenimea rusă, fără a exclude posibilitatea de a fi identificate și alte dovezi certe ale originii nobile a familiei, dovezi care nu au fost incluse în Diplomă⁵⁸⁰. Aceasta presupunea interpretarea prevederilor statuate în Diplomă de către instanțele judecătorești. Prin urmare, și după aprobarea Regulamentului din 1821 procedura atestării privilegiilor și a dobândirii statutului de dvorean rămânea destul de complicată.

⁵⁷⁷ Жалованная Грамота..., p.45.

⁵⁷⁷ Ibidem, p.45.

⁵⁷⁸ Ibidem, p.45.

⁵⁷⁹ Ibidem, p.45.

⁵⁸⁰ Ibidem, p.45.

Comisia specială din anul 1821 a activat o scurtă perioadă, de aceea o analiză pertinentă pentru operarea modificărilor în Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia, redactată în anul 1818, practic nu a fost posibilă la acel moment. Procesul examinării superficiale a fost influențat de mai mulți factori. Menționăm nivelul scăzut al cunoașterii dreptului local, a tipologiei actelor emise de cancelaria domnească sau de cancelariile altor instituții regionale, a limbii și a scrisului slavo-român. Situația a generat dificultăți în procesul transliterării și al traducerii actelor, procedură obligatorie pentru examinarea în comisii. Deși membrii comisiei analizau calitatea și gradul prelucrării pergamentului, utilizau expertiza grafologică, examinau acuratețea textului, printre actele acceptate au fost și falsificări. La finele activității comisia a întocmit o nouă listă, în care au fost incluse 102 familii de nobili din Basarabia. Persoanelor li se recunoștea statutul privilegiat de dvorean, calitatea de membru al comunității dvorenilor basarabeni și dreptul de a fi ales/numit în Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia, fără conferirea (*acțiune ce se impunea în contextul creării categoriei dvorenimii/nobilimii basarabene (n.a.)*) rangului boieresc pe care l-au deținut anterior. Numele era înregistrat în ordine alfabetică, pentru fiecare an.

3.3.1. Dovezi documentare directe (*hrisoave/cărți domnești, genealogii, spițe de neam, de moșie și arbori genealogici*)

Hrisoave/cărți domnești. În procesul recunoașterii poziției sociale privilegiate și a dobândirii statutului de dvorean ereditar, dvorean personal sau odnodvoreț, reprezentanții categoriilor sociale privilegiate locale – boierii, boiernașii, mazilii și ruțașii – au prezentat în mod individual diverse documente în calitate de dovezi. Principalele dovezi erau actele care atestau în mod direct drepturile patrimoniale sau personale nepatrimoniale ale petenților: acte în care datele de ordin economic și funciar se regăseau alături de cele genealogice, din care cauză spițele genealogice nu și-au găsit exprimare în acte oficiale separate. Premisa acestei particularități rezidă în dreptul vechi românesc, „Obiceiul pământului”, și practica timpurie a elaborării hrisoavelor⁵⁸¹, în care dreptul personal nepatrimonial se conținea ca parte integrantă a dreptului patrimonial, în mod firesc⁵⁸².

Problematică devenea situația când, solicitând acte în calitate de dovadă, administrația imperială rusă acorda mai multă atenție subiectului (beneficiarului) decât obiectului propriu-zis, întrucât în Imperiul Rus rangul și, deci, dreptul personal nepatrimonial se confirma prin acte specifice: atestate eliberate pe numele titularului. În Principatul Moldovei acest drept și-a găsit

⁵⁸¹, Rosetti, R. *Op. cit.*, p.137.

⁵⁸² *Ibidem*, p.165.

reflectare în hrisoavele cu drept de *Uric*, adică *drept de stăpânire veșnică*, care, așa cum am menționat mai devreme, se conținea ca parte integrantă în actul care atesta drepturile patrimoniale și se transmitea prin ereditate prin hrisov/carte domnească, iar din secolul al XVIII-lea – în cărțile de mazil și ruptaș și adevărințe. Așadar, dacă pentru administrația imperială rusă raportul *document-persoană titulară* era esențial în procesul atestării drepturilor personale nepatrimoniale, apoi pentru sistemul autohton acest raport nu putea fi aplicat fără o cunoaștere detaliată a particularităților dreptului autohton, exprimat prin acte ale autorității.

În acest sens, cele mai sigure acte și dovezi erau hrisoavele/cărțile domnești, care atestau dreptul de stăpânire *veșnică* a moșiilor sau a altor bunuri acordate direct de domnul țării reprezentanților categoriei boierești din Țara Moldovei⁵⁸³, constituite în calitate de categorie privilegiată distinctă în procesul evoluției raporturilor dintre domnie și persoanele din anturajul domnului țării (boierii, boiernașii, mazilii), în temeiul dreptului nescris.

Solicitarea acestui tip de înscris ca dovadă pentru atestarea unor drepturi personale nepatrimoniale ale boierimii locale de către administrația imperială rusă a fost îndreptățită mai mult din cauza normelor legale imperiale, care prevedeau prezentarea actelor autorității supreme, decât de cunoașterea în profunzime a particularităților dreptului autohton. Premisa economică a acestui scris domnesc⁵⁸⁴ a fost expusă de istoricul Radu Rosseti⁵⁸⁵, care o consideră ca fiind dreptul de stăpânire de către domnul țării a tuturor locurilor fără stăpân particular. Autorul le-a împărțit în patru categorii: hotarele târgurilor, satele din hotarele târgurilor și administrate de juzi, braniștele domnești și locuri pustii⁵⁸⁶. Aceste pământuri constituiau domeniul domnului țării, care servea și pentru acordarea recompensei pentru serviciile cu credință. Astfel, prin *uric*, domnul țării emitea hrisov/carte domnească, confirmând în felul acesta persoanelor particulare sau mănăstirilor dreptul (*uricul (n.a.)*) de a stăpâni teritorii. Hrisoavele/cărțile domnești nu aveau ca obiect doar daniile sau aprobarea domnească a stăpânirii satelor⁵⁸⁷, ci erau emise și pentru aprobarea unor vânzări, partajări, donații, schimb de bunuri, pentru a pune capăt unor procese judiciare și pentru vânzarea de către domni a unor sate. Obiectul daniei, al confirmării, al partajării sau al judecății, de regulă, erau satele sau locurile de seliște, de prisacă sau pustii, terenuri cărora, prin același act, li se stabileau hotarele, descrise în mod amănunțit⁵⁸⁸. Spre exemplu, în hrisovul de donație al Domnului Mihai Racoviță Vodă din 1 noiembrie 1716 pentru biserica Sfântul Lazăr din Iași, hotarele au fost

⁵⁸³ Panaitescu, P. *Op. cit.*, p.58.

⁵⁸⁴ *Ibidem*, p.58.

⁵⁸⁵ Rosetti, R. *Op. cit.*, p.137.

⁵⁸⁶ *Ibidem*, p.137.

⁵⁸⁷ *Ibidem*, p.140.

⁵⁸⁸ *Ibidem*, p.141.

stabilite prin măsurarea cu funia din valea bisericii, din zăplazul lui Dumitrașco Racoviță, hatmanul, spre vamă⁵⁸⁹. Din porunca domnului țării, s-au dat 29 de stânjeni și jumătate (1 stânjen era egalat cu 8 palme) pentru Sfânta Biserică. Piatră de hotar – un stâlp instalat în fața „despre zăplazăli vămii”⁵⁹⁰. Hrisovul/cartea domnească recunoștea prin uric stăpânirea veșnică a daniei și, deci, dreptul de stăpânire a urmașilor boierilor vizați în hrisov. Formula pentru persoanele particulare este aproape invariabilă, prin care se conferă și se confirmă titularului, copiilor lui și nepoților, și strănepoților, și răstrănepoților, și întregului neam pe vecie⁵⁹¹, iar pentru biserici și mănăstiri ca să fie Sfintei biserici locul conferit, precum s-au stâlpit moșia în veci, și dania, și miluirea, și uric de la domnul țării cu tot venitul în veci⁵⁹². Prin urmare, uricul reprezenta dreptul stăpânirii veșnice, conținut în hrisov, care se transmitea copiilor, nepoților și strănepoților.

Astfel, pentru Principatul Moldovei și, implicit, pentru Basarabia, după anexarea la Imperiul Rus, atestarea unor drepturi personale nepatrimoniale presupunea stabilirea procedurilor conform următorului raport: *hrisov-persoană titulată-moștenitor*. Reiterăm faptul că în hrisoave/cărți domnești datele de ordin economic și funciar se regăseau alături de cele genealogice. Astfel, hrisoavele/cărțile domnești eliberate în diferite perioade, prezentate de către reprezentanții boierilor, boiernașilor, mazililor și ruțașilor pentru a obține dreptul la un statut social privilegiat în Basarabia, atestau dreptul de moștenire legală a urmașilor.

Hrisovul/cartea domnească se referea atât la o parte din moșie, moșia întreagă sau la mai multe stăpâniri ale titularului, cât și la drepturile personale nepatrimoniale moștenite. În acest caz erau menționate fragmentele moșiei revenite fiecărui stăpân legitim. Spre sfârșitul secolului al XVI-lea, în cazul în care reprezentanții vechii boierimi nu căpătau dregătorii, aceștia se ruinau. În aceste circumstanțe, cu cât numărul generațiilor se mărea, cu atât creștea și numărul fragmentelor unei moșii care trebuiau recunoscute (prin act al autorității) pe numele noilor proprietari, moștenitori, prin alte hrisoave/cărți domnești, deoarece dreptul de moștenire nu se modifica: dacă părintele stăpânea mai multe sate, urmașii moșteneau moșiile satelor întregi; cel care în trecut a stăpânit satul întreg se numea *moș*. Ca dovadă erau prezentate spițele de moșie, la baza cărora se aflau numele unuia sau mai multor *moși* sau *bătrâni*⁵⁹³. Dacă *moșul*, care a stăpânit moșia întreagă în acel sat, avuse mai mulți copii, partea lor de moșie se numea *bătrân*, iar dacă *moșul* avuse un singur moștenitor și numai acel moștenitor a avut mai mulți copii, deja nepoții moșului și părțile

⁵⁸⁹ Rosetti, R. *Op. cit.*, p.137.

⁵⁹⁰ *Moldova în epoca feudalismului...*, p. 34.

⁵⁹¹ Rosetti, R. *Op. cit.*, p.141.

⁵⁹² *Moldova în epoca feudalismului...*, p. 35.

⁵⁹³ Frumosu, E. *Op. cit.*, p. 71-84.

lor de moșie se numeau *bătrâni*⁵⁹⁴. Dacă pământul avea doi sau trei *moși*, atunci partea fiecărui *moș* se împărțea în atâția *bătrâni* câți copii avea *moșul*, iar părțile fiecărui *moș* se desemnau prin numele satului, însoțit de determinativele *de sus*, *de jos*, *din mijloc*, *mare*, *mic* etc.⁵⁹⁵ Hrisovul/carta domnească desemna părțile fiecăruia, recunoscând prin act al autorității supreme dreptul veșnic al urmașilor.

La moartea fiecărui *bătrân*, partea lui sau o parte de *bătrân* se reîmpărțea fiecărui copil în părți egale, *bătrânul* continuând să fie stăpânit în devălmășie. Dacă părțile *bătrânilor* erau totdeauna egale, atunci părțile copiilor lor, egale deopotrivă în același *bătrân*, puteau să se deosebească foarte mult, în funcție de numărul de copii rămași după fiecare *bătrân*⁵⁹⁶.

Un drept dobândit prin hrisov/carte domnească era cel de protimisie, care decurgea din formula de danie sau de recunoaștere a uricului⁵⁹⁷. Moșia conferită sau dăruită rămânea pentru totdeauna descendenților donatarului, atât pentru bărbați, cât și pentru femei. În contextul particularităților drepturilor recunoscute prin uric în hrisoave/cărți domnești, în Țara Moldovei interzicerea de a vinde moșia familiei fără acordul membrilor ei era subînțeleasă. Ocina conferită (prin uric) trebuia transmisă celor mai apropiați urmași, care aveau dreptul să o transmită, în ordinea gradului de rudenie cu posesorul terenului. Acesta nu putea să lipsească rudele de acest drept la eventuala stăpânire a moșiei și, prin urmare, nu o putea vinde fără consimțământul lor unanim, iar dacă o vindea, rudele erau în drept să restituie banii depuși de cumpărător, să ia ocina în stăpânire⁵⁹⁸. Ruda cea mai apropiată cu vânzătorul avea dreptul să cumpere întregul teren pentru sine, restituind banii.

Întrucât moșia ca proprietate părintească era un domeniu ereditar, un bun al familiei dovedit prin actele corespunzătoare, aceasta reprezenta, până la reformele fanariote, un criteriu al originii nobile⁵⁹⁹. În cazul în care proprietarul o vindea, o trecea în altă familie sau în cazul în care se stingea familia pe linie masculină, atunci intervenea, în baza dreptului superior asupra pământului, domnul țării⁶⁰⁰ și doar în acel caz, prin act al autorității, confirma vânzarea, dania sau trecerea moșiei la rudele pe linie femeiască, spre exemplu: „Ștefan Voievod dăruiește Dobrușei, fata lui Gherasim, satul Brobota”⁶⁰¹. În aceste cazuri calea succesorală ereditară pe linie masculină se întrerupe, iar actul domnesc confirmă succesiunea pe linie feminină.

⁵⁹⁴ Rosseti, R. *Op. cit.*, p.142.

⁵⁹⁵ *Ibidem*, p.166.

⁵⁹⁶ *Ibidem*, p.166.

⁵⁹⁷ *Ibidem*, p.166.

⁵⁹⁸ *Ibidem*, p.166.

⁵⁹⁹ Bacalov, S. *Op. cit.*, p.47-48.

⁶⁰⁰ Panaitescu, P. *Op. cit.*, p.58.

⁶⁰¹ ANA DGAN, F.220, I.1, d. 5, f. 4.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea actele de danie au fost interzise ca urmare a plângerilor parvenite din partea răzeșilor devălmași, care demonstau prin procese de judecată că majoritatea daniilor sunt trucate și că unii apelau la ele pentru a masca o vânzare. Acest fapt nu știrbea din importanța actului de danie, ca dovadă a dreptului de a pretinde un statut privilegiat în Basarabia până în anul 1821, luându-se în considerare toate drepturile pe care le aveau stăpânii de moșii conform hrisoavelor/cărților domnești conferite de domnie. Totodată, în temeiul hrisoavelor/cărților domnești continuau să se soluționeze, la fața locului, toate conflictele apărute în legătură cu stăpânirea moșiilor⁶⁰², la Divan ajungând cele mai dificile cazuri.

În lipsa hrisoavelor/cărților domnești, prezentarea spițelor de neam, de moșie sau a altor acte și mărturia cu bună-credință sub jurământ erau obligatorii pentru a fi înaintate Comisiilor de examinare a dovezilor pentru dreptul de a dobândi statutul de dvorean în Basarabia și, ulterior, pentru judecătoriile de zemstvă⁶⁰³.

Cărțile și adevărurile acordate mazililor și ruțașilor. *Cărțile de mazil*, în calitate de acte ce atestă un drept personal nepatrimonial, încep a fi emise după anul 1734, când prin hrisovul Domnului Constantin Mavrocordat a fost desemnată starea mazilească doar pentru descendenții boierilor de gradul III, adică boierilor care nu sunt incluși în privilegiu⁶⁰⁴. Astfel, hrisovul consolida o nouă categorie privilegiată inferioară și statua misiunea mazililor: de a păzi cinstea neamului boieresc⁶⁰⁵, deoarece nimeni din categoriile sociale inferioare nu mai cutezau, în niciun mod, să pătrundă în categoria mazililor⁶⁰⁶. *Cărțile de mazil* atestau originea boierească a titularului. Urmașii mazililor își atestau statutul prin *adeverințe de mazil*, eliberate de domnul țării sau de Divan. Spre deosebire de *cartea de mazil*, care atesta un drept personal nepatrimonial, adevărurile confirmau acest drept urmașilor mazililor, care erau înregistrați ca membri ai familiei titularului cărții de mazil în listele (registrele) vistieriei. Pentru confirmarea apartenenței la categoria mazililor, în primul deceniu al secolului al XIX-lea se eliberau adevăruri în temeiul datelor păstrate în tabelele mazilești ale vistieriei, act de evidență a impozitului unic, *dajdia*.

După anul 1812, Divanul Principatului Moldovei a continuat să elibereze adevăruri pentru mazilii care pretindeau un statut privilegiat în Basarabia⁶⁰⁷, iar comunitatea mazililor continua să depună mărturii, avizate de mareșalul nobilimii. În scopul eliberării adevărurilor, cancelaria Consiliului regional redacta o condică specială: „Registrul de evidență a adevărurilor eliberate de

⁶⁰² *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei...*, p.58.

⁶⁰³ *Ibidem*, p.58.

⁶⁰⁴ *Moldova în epoca feudalismului ...*, p.127.

⁶⁰⁵ *Ibidem*, p.127.

⁶⁰⁶ *Ibidem*, p.127.

⁶⁰⁷ ANR SJI, Colecția „Documente”, Cota 214, d.86.

Consiliul regional al Basarabiei mazililor, care locuiesc în regiunea Basarabia, referitoare la certitudinea statutului lor”⁶⁰⁸ (*traducerea ne aparține (n.a.)*). Am analizat registrul elaborat la 1 martie 1837, care conținea următoarele date: anul, luna, data eliberării; localitatea din care provine persoana care primește adeverința; numele și prenumele titularului, ale tuturor membrilor familiei și vârsta fiecăruia. Spre exemplu, înregistrarea din 4 martie 1837 se referă la satul Mereni, mazilul Gheorghe al lui Gavril Grosu, de 52 de ani, și soția sa Maria, de 42 de ani; copiii: feciorii Constantin de 15 ani, Ianco de 12 ani, Zamfir de 10 ani, Alexandru de 4 ani, fiica Elizaveta de 5 ani și tatăl petentului, Gavril, de 79 de ani⁶⁰⁹. În urma examinării actelor prezentate referitoare la statutul său social, cu certitudine s-a dovedit că este mazil, iar pentru confirmarea acestui fapt și a celui că el și moștenitorii lui au dreptul să se folosească de toate acele drepturi și avantaje care sunt atribuite mazililor, s-a eliberat adeverința cu semnătură și ștampilă⁶¹⁰.

Cărțile și adeverințele de mazil, precum și cele de ruțași atestau în mod direct un drept personal nepatrimonial prin act al autorității, ceea ce le dădea persoanelor care au păstrat actele vechi dreptul, până în anul 1821, să pretindă la statutul de dvorean personal. Cărțile domnești prin care se reconfirmau drepturile și privilegiile au fost eliberate, în parte, din cauza stării de arbitrar, care a domnit în Moldova mai cu seamă în decursul secolului al XVIII-lea, și a nesiguranței cauzate de faptul că la fiecare schimbare de domni, judecățile de stabilire a unor drepturi finalizate pe timpul domnului precedent al țării puteau fi reluate⁶¹¹. Însă cauzele principale sunt realitățile istorice concrete. Din epoca medievală această practică este des aplicată, mai cu seamă în legătură cu pierderea actelor, dar și pentru reconfirmarea drepturilor anterioare la înscăunarea unui nou domn al țării. În acest context, numărul dovezilor documentare necesare pentru a face dovada unuia și aceluiași drept dobândit anterior varia ⁶¹² în funcție de numărul domnilor țării care l-au recunoscut.

Confirmarea statutului privilegiat în Basarabia în anii 1812-1847 prevedea proceduri judiciare în cazurile în care dovezile directe lipseau. Petenții prezentau dovezi indirecte, înscrisuri, documente cu caracter genealogic sau de confirmare a unor stăpâniri, a modului nobil de viață, dar care indicau, în mod indirect, un drept personal nepatrimonial – rangul boieresc, statutul privilegiat sau gradul de rudenie cu o persoană de rang înalt. Spre exemplu, prezentăm o copie de pe un răvaș în care se indică numele și rangul boieresc: „Postelniceli Grigoraș Romanescule, sănătate.

⁶⁰⁸ ANA DGAN F.3, inv.,.3. d.2815.

⁶⁰⁹ *Ibidem*, d.2815.

⁶¹⁰ *Ibidem*, d.2815.

⁶¹¹ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei*, p.143

⁶¹² ANA DGAN , F.3, I.3, d. 2489.

Dumnealui sardarul Constantin Ursoianu...”⁶¹³ Acte de acest tip sunt spițele genealogice, testamentele, foile de zestre, în care, în unele cazuri, erau expuse nu numai datele menționate mai sus, ci și cele cu caracter genealogic, spre exemplu: „Adică eu, Leunte, feciorul lui Miron, nepot lui Harton, strănepotul Reghinei, sân Maria Știrbuleasa, adeviresc cu acest zăpis al meu la cinstita mână a dumisale cuconului Ioan Maftu căminar...”⁶¹⁴.

Genealogii, spițe de neam, de moșie și arbori genealogici. După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, rolul spițelor de neam și de moșie în calitate de dovezi pentru atestarea, confirmarea și recunoașterea unor drepturi personale nepatrimoniale a sporit considerabil, fie că acestea făceau parte din anumite acte de danie⁶¹⁵ sau de hotărnicie⁶¹⁶, fie că erau prezentate ca înscrisuri separate. Odată cu această necesitate, s-a modificat forma și conținutul documentelor respective. Pentru recunoașterea unei poziții sociale superioare, echivalentă cu dvorenimea din Imperiul Rus, cei care pretindeau un statut privilegiat trebuiau să demonstreze că în trecutul neamului au fost boieri de rang înalt. Având în vedere că spițele genealogice nu și-au găsit exprimare separată în actele autohtone oficiale, fiind parte componentă a hrisoavelor/cărților domnești, această necesitate apare după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Practica aprobării spițelor de neam a fost stabilită de Domnul Principatului Moldovei Scarlat Callimachi. În felul acesta, boierii care aveau moșii în Basarabia și Bucovina, prezentând actele respective în calitate de dovezi documentare, își puteau confirma poziția socială privilegiată⁶¹⁷.

Odată cu aprobarea Regulamentului din 17 februarie 1821, documentele vechi păstrate în familii capătă calitatea de înscrisuri în procesele de judecată, care vizau confirmarea statutului social privilegiat și în cele de recunoaștere a dreptului de a pretinde statutul de dvorean. În procesele judecătorești erau acceptate doar trei categorii de înscrisuri: acte de conferire, acte de proprietate și acte genealogice.

Întrucât la baza întocmirii spițelor genealogice se aflau documentele moldovenești emise înainte de anul 1812, acestea se refereau la reprezentanții tuturor categoriilor privilegiate din Basarabia: boieri, boiernași, mazili și ruțași. Însă în chestiunile dobândirii drepturilor pe cale succesorală, condiție valabilă în cazul Regulamentului din 17 februarie 1821, întrucât dovezile vizau, în cea mai mare parte, tatăl sau bunicul petentului, spițele se deosebeau, deoarece indicau diferite categorii de moștenitori. Spițele de neam, spre exemplu, sunt o variantă a tablelor

⁶¹³ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei...*, p.57.

⁶¹⁴ *Ibidem*, p.133.

⁶¹⁵ *Ibidem*, p. 143-144.

⁶¹⁶ *Ibidem*, p.175.

⁶¹⁷ Pânzar, Al. O spiță de neam din 1819 a boierilor Șeptelici. Câteva considerații despre cum se alcătuiau spițele de neam în Divanul Domnesc. În: *Revista de istorie a Moldovei*, nr. 3-4/2010, p.60.

descendenților, care indicau succesiunea tuturor moștenitorilor direcți ai unei moșii sau ai unei părți din moșie, indiferent de faptul dacă aceștia aveau sau nu urmași. De regulă, ele se întocmeau pentru a demonstra dreptul patrimonial asupra unei proprietăți funciare⁶¹⁸. Spițele genealogice erau table ascendente (sau liste), care înregistrau șirul persoanelor ascendente dintr-un strămoș comun. Astfel, acest tip de spițe indicau în instanțe, în cazul lipsei descendenților, moștenitorii ascendenți⁶¹⁹.

Dezvoltând formele simple ale spițelor de neam, la cererea Comisiei pentru examinarea documentelor persoanelor care solicitau înregistrarea în Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia, boierimea moldovenească își întocmea arbori genealogici după modelul imperial rus, cu cel puțin trei generații și ramificații impunătoare. Având semnele autorității pe ele, acest tip de documente devin acte oficiale. Alexandru Pânzar descrie un pergament de dimensiuni mari, policrom, decorat în partea superioară cu două desene florale, două treimi din document fiind ocupat de realizarea grafică a spiței propriu-zise, iar restul de validările acesteia⁶²⁰. Autorul menționa că spița boierilor Șeptelici, la care se referă, a fost alcătuită la porunca Divanului, a fost validată cu pecetea acestuia și cu semnăturile membrilor lui, apoi asupra autenticității s-a pronunțat Departamentul relațiilor externe, condiție necesară pentru ca să se obțină și atestările din partea Consulatului rusesc și a celui austriac⁶²¹. Spre deosebire de alte spițe, arborii genealogici indicau nu numai ascendenții și descendenții, moștenitori direcți, dar, prin ramificații, și colateralii, potențiali moștenitori⁶²².

Spițele care indicau familiile întemeietoare ale formelor stăpânirii devălmășe a proprietății funciare constituie un gen separat. Leon Boga le numea *spițe răzășești sau de moșie*⁶²³. Acestea sunt table descendente, preponderent, cu nume de „bătrâni” și „moși”, de la trei la șase familii de stăpâni ai „bătrânilor” și ale familiilor copiilor „bătrânilor”, care constituiau familii răzeșești⁶²⁴. Prin urmare, la baza lor se află o singură moșie (*un singur stăpânitor „moș” (n.n.)*), fapt care explică denumirea lor: spițe de moșie sau răzeșești. Ținând cont de legătura *moș-bătrân-răzeși*, acest tip de spițe indica, la fel ca și arborii genealogici, colateralii moștenitori ai unor proprietăți funciare deținute în devălmășie sau persoanele care aveau dreptul să le cumpere, în cazul aplicării dreptului de protimis.

⁶¹⁸ ANA DGAN, F. 220, I.2 d.1293, f.1; d.1322, f.1; d. 1346, f.1; d. 1349, f.1; d.1367, f.1; d. 1424, f.1; d. 1483, f.1; d.1490, f.1; d.1491, f.1; d. 1501, f.1; d.1561, f.1; d.1566, f.1; d.1568, f.1; d.1569, f.1.

⁶¹⁹ ANA DGAN, F. 3, I. 3, d. 2120, d. 2128.

⁶²⁰, Pânzar, Al. *Op. cit.*, p. 60.

⁶²¹ *Ibidem*, p.60.

⁶²² ANA DGAN, F.220, I.2, d.11, f.1, d.1226, f.1, d.1420, f. 1.

⁶²³ FARM ACR Criuleni, F.44, a.2022, „*Dosar cu opisele...*”, p.76.

⁶²⁴ ANA DGAN, F. 220, I.2, d.745, f.1.

Spițele operează cu o serie de semne genealogice, care nu se regăsesc în alte acte oficiale, sau documente vechi de familie cu caracter genealogic:⁶²⁵ *n* sau *x*, născuți; *=*, căsătoriți; *≠*, căsătorie nelegitimă; *#*, legătură nelegitimă; *↓?*, posteritate necunoscută; *+*, înmormântat; *m*, decedat etc. Spița prezintă câteva generații ale unui neam, constituit timp de secole, în cazul spițelor de moșie, într-un spațiu strict determinat, printr-un tabel, schemă, desen. O particularitate pe care o remarcăm este substratul informativ al limitelor cronologice reale, diferite de cele indicate în documentul propriu-zis. Datorită acestui fapt se realizează calculul genealogic prin care poate fi stabilită, cu aproximație, vârsta unor persoane. De regulă, alături de numele strămoșului comun, al descendenților și al moștenitorilor sunt menționați și date suplimentare. În acest context, fiecare spiță conține date valoroase: oiconime, liste ale martorilor cu semnături sau amprente digitale, nume și autografe ale funcționarilor, porecle, citate din acte de împrumut, testamente, condiții de folosire a moșiei, semne genealogice, cărți de hotărnicie, blazoane, ornamente etc.

Majoritatea spițelor sunt compuse din trei părți: a) denumire, b) schema propriu-zisă a spiței/arborelui, c) note de confirmare a datelor din spiță (de la baza spiței/arborelui), inclusiv validările/oficializările acesteia. Notele de confirmare argumentau veracitatea informației pentru trei-șapte sau opt generații⁶²⁶.

În scopul dobândirii statutului de dvorean, erau solicitate dovezi, înscrisuri care argumentau succesiunea descendenților moștenitori în decursul a cel puțin trei generații⁶²⁷ sau deținerea unui rang boieresc de către titularul petent. Prin urmare, erau solicitate dovezile moștenirii legale a unui drept personal nepatrimonial, în acest caz – a rangului boieresc. Din aceste considerente, pentru înregistrarea în Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia erau acceptate hrisoavele/cărțile domnești, spițele genealogice în temeiul cărora se întocmeau arborii genealogici și blazoanele nobiliare. În cazul în care lipsea originalul hrisovului/cărții domnești sau suretul (copia autenticată), în procesele de judecată erau acceptate alte acte: testamente, sau alte mărturii, care demonstrau legăturile de rudenie cu boierul deținător al privilegiului⁶²⁸.

Informațiile se verificau prin intermediul actelor de stare civilă și calculul genealogic: trei generații pe linie masculină, valabile pentru un secol și patru, pe linie feminină⁶²⁹. Diferența medie de vârstă dintre tată și fiu este de 30-35 de ani, iar dintre mamă și fiică, de 25-30 de ani⁶³⁰. Și în

⁶²⁵ ANA DGAN, F. 220, inv.2, d. 1312. f.1.

⁶²⁶ Бычкова, М.Е. *Op. cit.*, p.126.

⁶²⁷ Кобрин, В.Б., Леонтьева, Г.А., Шорин, П.А. *Op. cit.*, p.179.

⁶²⁸ ANA DGAN F. 88, I. 2, d.290, fila 6-v.

⁶²⁹ Кобрин, В.Б., Леонтьева, Г.А., Шорин, П.А. *Op. cit.*, p.178.

⁶³⁰ *Ibidem*, p.181.

cazul moștenirii testamentare, *spițele de neam* și *spițele genealogice* erau folosite ca dovezi în procedura de atestare a drepturilor patrimoniale pe cale succesorală de către moștenitorii descendenți sau ascendenți, întrucât la baza moștenirii testamentare se afla actul de ultimă voință a defunctului, prin care se desemna persoana beneficiară și bunurile lăsate moștenire. Dacă nu exista un testament scris, ci lăsat „cu limbă de moarte” în prezența martorilor, al căror număr varia, dovadă deveneau mărturiile depuse de aceștia⁶³¹. Iar dacă moștenitorii nu erau descendenți și ascendenți, testatorul nu avea dreptul să încalce rezerva succesorală, stabilită de lege în favoarea acestora.

În calitate de acte specifice, spițele completează și datele referitoare la modificările socioeconomice produse în Basarabia într-o perioadă de dublă tranziție: spre un regim străin de administrare și spre o nouă etapă, modernă, de dezvoltare socioeconomică și politică⁶³². Aceste documente ne permit, pe de o parte, să analizăm în profunzime transmiterea din generație în generație a proprietății funciare a unui neam prin „moșie” și a proprietății devălmașe, în cote-părți prin „răzășie”⁶³³, iar pe de altă parte, să urmărim evoluția acestor tipuri de relații socioeconomice sub regim imperial rus. Astfel, odată cu încorporarea părții de răsărit a Moldovei în Imperiul Rus, familii noi, care nu aveau nimic în comun cu boierimea locală și drepturile dobândite de această categorie privilegiată, au fost acceptate în categoria dvorenilor și dimpotrivă, familii vechi boierești, descendente din foștii dregători ai Principatului Moldovei, au fost retrogradate⁶³⁴. Situația stabilită în acest context în anii 1812-1847 a determinat interesul sporit al persoanelor de origine nobilă față de istoria propriilor familii, ceea ce a condus la extinderea practicii de întocmire a genealogiilor, care consolidau din punct de vedere oficial și validau în instanțe legăturile de rudenie. Astfel, reiterăm faptul că atunci când, din varii motive, la prezentarea dovezilor ce vizau un drept în temeiul hrisovului domnesc titularul nu dispunea de ele, în sistemul probatoriu se acceptau dovezi indirecte, care dovedeau drepturile ascendenților: părinților, bunei, până la a treia generație⁶³⁵. Spre exemplu, dacă bunicul titularului a fost dregător după anul 1734, dar nepotul nu dispunea de actul respectiv, emis în temeiul acestui hrisov, atunci erau acceptate actele tatălui petentului, de cele mai multe ori acestea erau adeverințe eliberate de Divanul Moldovei, în calitate de descendent al bunicului petentului, dar ascendent al fiului petent. Suplimentar erau prezentate acte care demonstrau raportul de rudenie dintre aceștia. În această situație devin

⁶³¹ Negru, I. *Op. cit.*, p.94.

⁶³² Tomuleț, V. Rolul privilegiilor în evoluția numerică a burgheziei comerciale din Basarabia (anul 1830-1869). În: *Pergament*, III-IV, 2000-2001, p.102.

⁶³³ Zahariuc, P. *Op. cit.*, p. 23.

⁶³⁴ Gherasim, Cr. *Op. cit.*, p.113 ([393, f. 150]).

⁶³⁵ Negru, I. *Op. cit.*, p. 89.

importante mențiunile de la baza spiței, spre exemplu: „Această spiță de neam a lui Simion Bădicu din Bădiceni este alcătuită din spusele lui Condurachi Sanii și Ștefan Dorohoi”⁶³⁶. Prin urmare, momentul întocmirii spiței pentru șapte-opt generații⁶³⁷ este esențial. Cercetătoarea de origine rusă M.E. Bîcikova menționează că din secolul al XVII-lea, în Rusia, lista genealogică se întocmea odată cu decesul proprietarului moșiei, ca soluție anticipată în caz că vor apărea probleme de moștenire⁶³⁸. Astfel, cauzele întocmirii genealogiilor sunt interesele economice, de păstrare a proprietății, iar ca motive au servit o serie de evenimente de ordin politic și personal.

Conform relatărilor lui Mircea Ciubotaru, în Principatele Române aceste înscrisuri au apărut ca acte de sine stătătoare, având o finalitate juridică civilă, în secolul al XVIII-lea, iar menirea lor era să clarifice, în primul rând, alte acte doveditoare ale proprietăților funciare: acte de vânzare-cumpărare, de moștenire, testamente, ispisoace sau zapise de cumpărătură etc.⁶³⁹ Astfel, acest gen de acte reprezintă rezumate ale unei serii de documente, fiind alcătuite în Principatele Române de către vornicii de poartă, iar în Basarabia, de către funcționarii cancelariilor instanțelor basarabene: „Această spiță de neam este copiată de pe originalul alcătuit de vornicul de poartă ... Dumitru Jărdan conform listei calitative despre moșiile Cojușna, ... (*ilizibil*) Durlești și altele, după Tiron ..., de către registratorul Mândru. A tradus Iancevițchii, document datat cu anul 1819”⁶⁴⁰ (*traducerea ne aparține (n.a.)*).

Alături de drepturile de moștenire a proprietăților funciare, actele rezumative indică evoluția familiilor titulare în decurs de două sau trei veacuri și relevă legătura dintre fondul funciar al Basarabiei și stăpânii acestuia până la anexarea din 1812 la Imperiul Rus, fapt ce ne permite să le caracterizăm ca dovezi de proprietate cu caracter genealogic. În acest context, este relevantă comparația acestor acte cu dovezile documentare indirecte: testamente și liste de zestre. Firește, acestea au avut o importanță majoră pentru confirmarea transmiterii și moștenirii prin neam a drepturilor patrimoniale și nepatrimoniale, însă trebuie să menționăm și faptul că spițele, ca acte separate, prezentate ca dovezi, au stat la baza întocmirii tipurilor de acte cu caracter genealogic caracteristice administrației imperiale ruse: liste, registre, arbori genealogici, tabele etc. Întrucât spițele moldovenești reprezintă rezumate ale unei serii de alte documente, ele pot fi considerate acte de o veracitate sporită, datorită cărora puteau fi evitate unele erori genealogice.

⁶³⁶ ANA DGAN, F. 220, I.2, d.1319, f.1

⁶³⁷ ANA DGAN, F.220, I. 2, d. 980, f.1, d. 1345, f.1., d.745, f.1; d.1293, f.1; d.1316, f.1-6.; d.1322, f.1; d.1342, f.1; d.1346, f.1; d.1349, f.1; d.1367, f.1; d.1412, f.1; d.1424, f.1; d.1425, f.1; d. 1474, f.1; d.1475, f.1; d.1483, f.1; d.1490, f.1; d.1491, f.1; d.1501, f.1; d.1502, f.1; d.1548, f.1; d.1561, f.1; d.1566, f.1; d.1568, f.1; d.1569, f.1.

⁶³⁸ Бычкова, М.Е. *Op. cit.*, p.149.

⁶³⁹ Ciubotaru, M. *Op. cit.*, p. 59.

⁶⁴⁰ ANA DGAN, F.220, I.2, d. 1424, f.1.

Analiza documentelor pe care le rezumă spițele și concluziile care urmează permit a înainta ipoteze valabile pentru cercetări ulterioare⁶⁴¹ sau, cu atât mai mult, pentru atestarea unui drept doar în temeiul examinării minuțioase a acestor documente. Prin urmare, veridicitatea datelor prezentate în documentele vechi păstrate în familii constituia aspectul esențial al procesului de examinare a dovezilor documentare. Menționăm că spițele în calitate de probe cu caracter genealogic, prezentate în comisiile de examinare a dovezilor și în judecătoriile civile, erau necesare pentru a asigura legătura dintre alte tipuri de acte vechi de familie: dintre hrisoave/cărți domnești și testamente sau dintre cărți de mazil și registre metriceale. Dacă, însă, în spiță nu se indica rangul boieresc, actul era calificat drept dovadă cumulativă pentru confirmarea apartenenței la o categorie privilegiată din Principatul Moldovei. De regulă, în denumirea spițelor se indica persoana pentru care a fost întocmit documentul, fiind menționate rangurile deținute la acel moment și cele din trecut cu prepoziția *biv*. Spre deosebire de spițele de neam și de moșie, arborele genealogic a avut de la bun început menirea să confirme drepturile personale nepatrimoniale moștenite, prin expunerea legăturilor dintre persoanele mai multor generații și prin legitimarea lor de către domnul țării.

3.3.2. Dovezi documentare indirecte (testamente, foi de zestre)

Testamente. În Basarabia anilor 1812-1847, testamentul reprezenta actul juridic unilateral al persoanelor fizice, care își exprimau o dorință ce urma a fi îndeplinită după moarte, mai ales în legătură cu transmiterea unor bunuri⁶⁴². Având în vedere că testamentul lăsat de părinte trebuia să includă, în mod obligatoriu, toți copiii în moștenire⁶⁴³, și drepturile patrimoniale dobândite pe cale succesorală puteau fi confirmate și prin acest act. Astfel, ca sursă de date utile și valoroase, testamentul reprezenta o dovadă incontestabilă nu numai pentru confirmarea drepturilor patrimoniale, dar și a celor personale nepatrimoniale⁶⁴⁴. În Legiunea Caragea (1818), în cap. IV, art. 24 și 36, se stabilea că, pentru a fi valabilă diata, aceasta trebuia să se facă în scris, fiind semnată de persoana care o făcea și de arhieru, preotul din localitate, judecători sau trei martori care au văzut ori au auzit de la cel ce a făcut diata că este diata sa⁶⁴⁵. În caz că testamentul nu era scris, ci *lăsat cu limbă de moarte* în prezența martorilor, dovezi deveneau mărturiile depuse de aceștia, iar dacă moștenitorii nu erau descendenți și ascendenți, testatorul nu avea dreptul să încalce rezerva succesorală stabilită de lege în favoarea acestora. Testamentele furnizau date cu caracter

⁶⁴¹ Pânzar, Al. *Op. cit.*, p.61.

⁶⁴² *Dicționar al științelor speciale ale istoriei... Op. cit.*, p.230.

⁶⁴³ Arbure, Z. *Op. cit.*, p.524.

⁶⁴⁴ Ciuca, L.-B. Unele considerații privind instituția testamentului. În: *Revista Universul juridic*, nr.10, octombrie 2015, p. 23-30.

⁶⁴⁵ *Ibidem*, p.23-30.

economic și genealogic, constituind, în primul rând, repertorii riguroase de bunuri mobile și imobile. Ca document juridic, acest act era privit cu mare seriozitate și i se conferea o importanță deosebită atât de către beneficiarii dispozițiilor testamentare sau de către consilierii juridici, cât și de către examinatorii actelor din comisiile special instituite pentru atestarea statutului social privilegiat. Dispozițiile *post-mortem*, care constituiau esența testamentului, în secolul al XIX-lea furnizau cea mai convingătoare expresie a proprietății și destinului ei⁶⁴⁶. Testatorul invoca Atotputernicul în împărțea averii pe care și-o dorea cu dreptate. Deși formulările care completează structural actul par a fi aceleași, fiecare testament avea particularitățile sale, fiind vizați copiii, soții, rudele apropiate sau mai îndepărtate. Acest aspect a reprezentat partea cea mai importantă în cazurile confirmării unor drepturi personale nepatrimoniale, indicând în mod cert gradele de rudenie. În acest context, atestăm o preocupare aproape generală a testatorilor pentru suflet și pentru datorii, aspect ce conferea actului o credibilitate sporită în cazurile de judecată legate de anumite datorii și obligații. În unele cazuri testatorul solicita înființarea așezămintelor, fundațiilor, parcurilor, școlilor, bisericilor, bibliotecilor și acordări de burse, încercând astfel nu numai să transmită posterității un mijloc material de îndeplinire a unui deziderat personal, ci, mai ales, să promoveze statutul de filantrop, de persoană generoasă, preocupată de nevoile celor din jur și apropiată de cei sărmani⁶⁴⁷. Din aceste detalii se desprinde modul de viață al testatorului, reprezentant al categoriilor sociale superioare, condiție care făcea dovada de confirmare, mai cu seamă până în 1821, a statutului social privilegiat în Basarabia.

Conținutul testamentului se referea la patrimoniul succesoral sau la bunurile care fac parte din acesta, precum și la desemnarea directă sau indirectă a legatarului, furnizând date despre gradele de rudenie, rangurile și titulatura deținută: „... aproape de sfârșitul vieții mele ce se dau din dreapta avuție a mea, care mie au venit de la răposatul paharnic Iordachi Lazu, soțul meu”⁶⁴⁸. Totodată, alături de aceste dispoziții sau chiar și în lipsa unor asemenea dispoziții, testamentele conțineau dispoziții referitoare la partajarea, revocarea dispozițiilor testamentare anterioare, dezmoștenire, numirea executorilor testamentari, sarcini impuse legatarilor sau moștenitorilor legali și alte dispoziții care produc efecte după decesul testatorului⁶⁴⁹. Pentru cazul în care dorința nu avea să fie îndeplinită, se lăsa carte de blestem, aspect care, la fel, conferea testamentului o mai mare credibilitate: „Dacă după moartea mea cineva va împiedica îndeplinirea voinței mele acela

⁶⁴⁶ Filitti, G. *O imagine a societății*, Biblioteca Bucureștilor. Anul X, nr.7, iulie 2007, „Dimitrie Macrea. 100 ani de la naștere, 1907-1988” [citată 15.08.2022]. Disponibil: https://arhiva.bibmet.ro/Uploads/Biblioteca_Bucurestilor_2007_nr7.pdf

⁶⁴⁷ *Ibidem*.

⁶⁴⁸ ANR SJA Iași. Documente. Pachet 184/4.

⁶⁴⁹ Filitti, G. *Op. cit.*, p.27.

să fie supus blestemului neiertat de tată pentru ce și semnez față de martorii prezenți, care au semnat acest testament religios”⁶⁵⁰. Testamentele din această perioadă nu au o formă identică, unele ieșind din cadrul tradițional. Dincolo de conținutul material atât de divers și surprinzător, temeiul juridic după care au fost redactate este asemănător. Odată cu aprobarea regulamentului din 17 februarie 1821, testamentele erau luate în considerare în scopul dobândirii drepturilor personale nepatrimoniale, concomitent cu examinarea spițelor de neam și de moșie, precum și la întocmirea arborilor genealogici, ca dovezi ale relațiilor de rudenie, inclusiv de afiliere.

Condiția de acceptare a documentelor care atestau stăpânirile moșiilor de către proprietarii din Basarabia care pretindeau un statut privilegiat în Imperiul Rus sau a altor acte ori scrisori era ca în numitele acte să fie indicat rangul boieresc⁶⁵¹. În acest context se acceptau foile de zestre, care se dădeau atât pentru fete, cât și pentru băieți, și chiar scrisorile particulare în care erau comunicate rangurile boierești superioare.

Foi de zestre. Din punct de vedere juridic, aceste acte, care se întocmeau în Principatul Moldovei începând cu prima jumătate a secolului al XVIII-lea⁶⁵², reprezentau un înscris pe care părinții sau tutorele treceau o listă cu bunurile pe care le dădeau la căsătorie fiicei sau fiului. Practica înzestrării copiilor la români este atestată din cele mai timpurii perioade ale istoriei, odată cu stabilirea principiilor dreptului vechi moldovenesc, „Obiceiul pământului”⁶⁵³. Astfel, se consideră că această instituție, exprimată prin foaia de zestre, dată de tată sau frate, oferea fiicei drept de moștenire asupra părții din averea inclusă în acest act⁶⁵⁴.

Începând cu secolul al XVII-lea, foile de zestre se scriau în familie, fără avizul cancelariei domnești⁶⁵⁵. Întocmirea acestor documente era caracteristică pentru familiile cu un statut social înalt atât în Moldova medievală, cât și în perioada modernă. Structura și formulările acestui înscris cu valență juridică are ca element principal lista bunurilor incluse și caracteristica lor, spre exemplu în una din aceste liste se expun următoarele bunuri: un galbăn mare cu toartă cu 179 de galbeni mai mici, o tabacheră din chihlimbar cu trei inele în ea, o piatră de safir și două de diamant, un pachet din hârtie cu un galbăn mare, imperial moscovit, un galben venețian, cinci galbeni mici și

⁶⁵⁰ ANR AJI, Documente, Pachet 189/3.

⁶⁵¹ Gherasim, Cr., Tomuleț, V. *Op. cit.*, p.203.

⁶⁵² Boga, L. *Documente basarabene. Foi de zestre*. Vol. I. (1734-1844). Chișinău: Tipografia Centralei Cooperativelor de Producție și Consum, 1928. 64 p.

⁶⁵³ Gonța, Al. Femeia și egalitatea în drepturi cu bărbatul la moștenirea ab intestat. În: *Gonța Al. I. Satul în Moldova Medievală. Instituțiile*. Ed. a II-a. Iași: Panfilius, 2011, p. 160.

⁶⁵⁴ Munteanu, B. Zestrea în Moldova perioadei regulamentare (1833-1865). În: *In Memoriam Gheorghe Palade (1950-2016)*. Ediție de V. Arapu, A. Petrencu, C. Ciocanu (eds.). Chișinău: Bons Offices, 2018, p. 196-204.

⁶⁵⁵ Lazăr, P.-A. Foaia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII: constituire și validare. Normele de întocmire ale unei foi de zestre, cuprinse în Prăvălioara de la Iași din 1784. În: *Studium – revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie*, 2017, nr. X, p. 5-31.

un contor de diamant⁶⁵⁶. În afară de înzestrarea și asigurarea unui trai decent urmașilor și evitarea însărăcirii lor, prin foile de zestre se urmărea și etalarea statutului social, prin care se pretindea prestigiu. Zestrea întotdeauna a fost un indiciu în acest sens și mijlocul sau chiar condiția stabilirii relațiilor de rudenie favorabile⁶⁵⁷. În acest sens, e suficient să examinăm lista de odoare ca să înțelegem că o foaie de zestre, din punct de vedere teoretic, reprezenta dovada sigură a modului boieresc de viață: cercei, inele, pandantive și alte bijuterii cu diamante, safir, smarald, mărgăritare, salbe de aur și argint și alte odoare scumpe. Prin zestre se ofereau bani, proprietăți mobile (trăsuri cu cai, haine scumpe, obiecte de uz casnic, de cult etc.), imobile (proprietăți funciare, case, acareturi, mori etc.), sate cu ȣigani⁶⁵⁸, vite, cereale, produse alimentare etc. Deseori zestrea devenea obiectul litigiilor dintre soți sau rude⁶⁵⁹, dacă nu erau respectate condițiile zestrei, care rămânea toată viața în posesia celui înzestrat și a familiei din care provenea, soțul neavând drept să administreze această proprietate, s-o vândă, s-o înstrăineze ori să o pună amanet. Totodată, documentul propriu-zis, foaia de zestre, care avea o importanță majoră în protejarea zestrei, fără o confirmare că aceasta a fost cu adevărat remisă soțului, nu avea valoare juridică⁶⁶⁰. Depuneau confirmări persoanele îndreptățite, în unele cazuri, și arhiereul⁶⁶¹.

Legile speciale ale Basarabiei din anii 1812-1847 statuau prioritățile zestrei față de creditorii soțului și chiar față de datoria către stat⁶⁶². De aceleași drepturi se bucurau și moștenitorii pe linia mamei. Astfel, foile de zestre basarabene confirmau mai ales drepturile patrimoniale și cele personale nepatrimoniale ale femeilor și ale urmașilor ei. Având în vedere dovada unor drepturi personale nepatrimoniale, vom menționa faptul că, la fel ca și în testamente sau în spițele genealogice, în foile de zestre sunt menționate nume ale înalților demnitari de stat, deținători ai rangurilor boierești. Spre exemplu: „Foaia de zestre dată de paharnicul Petrachi Cazimir, nepoatei sale Catinka, fiica răposatului Toader Corne”⁶⁶³. La 15 decembrie 1847, Consiliul de stat a obligat legalizarea foilor de zestre la tribunal, instanțe care dispuneau oprirea averii soților drept garanție a zestrei.

După anexarea Basarabiei, administrația imperială a pus la îndoială temeiurile legale ale drepturilor boierimii autohtone la un statut social superior⁶⁶⁴ în Imperiul Rus, iar controversele terminologice cauzate de cunoașterea superficială a limbii române și a legislației autohtone au

⁶⁵⁶ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei...* vol.I, p.56.

⁶⁵⁷ *Ibidem*, p.56.

⁶⁵⁸ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei... august 1808-iunie 1809*, p.386.

⁶⁵⁹ *Ibidem*, p.31.

⁶⁶⁰ Arbure, Z. *Anexe, Op. cit.*, p.520.

⁶⁶¹ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei... august 1808-iunie 1809*, p.386.

⁶⁶² *Ibidem*, p. 519.

⁶⁶³ *Ibidem*, p. 298.

⁶⁶⁴ Boldur, Al. *Op. cit.*, p.44.

agrat această situație. Cele mai multe dificultăți în legătură cu prezentarea dovezilor documentare de atestare a unui drept personal nepatrimonial apăreau din cauza diferențelor din sistemul de drept, care a stat la baza consolidării drepturilor și, în legătură cu aceasta, a redactării actelor autorității supreme. Analiza comparativă a indicilor cu privire la izvorul dreptului, modul obținerii rangului la începutul secolului al XIX-lea, tipul și genul actelor de confirmare a statutului privilegiat, locul păstrării actelor respective, competențele pentru examinarea lor relevă deosebirile elementelor sistemului. Reiterăm că în Moldova medievală boierimea nu poseda acte separate de atestare a statutului social prin care s-ar fi putut aduce dovada directă a unor drepturi personale nepatrimoniale. Acest fapt a fost semnalat de călătorul german Friedrich Schwantz von Springfels, care la începutul secolului al XVIII-lea sublinia că dacă boierii din Principatul Moldovei ar fi întrebați de hrisoave, dovedind vechimea boieriei lor, ei nu ar putea prezenta nimic, fapt care nu-i afecta prea mult, deoarece oricine este privit și considerat boier, dacă are atâta avere ca să se poată îmbrăca după obicei ca un boier⁶⁶⁵.

Mari dificultăți au întâmpinat urmașii boierilor care dețineau hrisoave/cărți domnești, întrucât administrația imperială rusă solicita acte originale, emise de autorități pe numele lor. Spre deosebire de dvorenimea rusă, descendenții boierilor moldoveni își legitimau statutul social prezentând hrisoave/cărți domnești pe numele ascendenților lor, care se păstrau la un singur reprezentant al familiei, de regulă la un membru cu autoritate: tată, frate mai mare, altă persoană care deținea la acel moment o funcție în stat etc. După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, unele acte se păstrau la membrii de familie aflați în Principatul Moldovei, Țara Românească, Polonia sau în alte țări. Dovezile documentare directe: hrisoave/cărți domnești, atestate, acte care demonstrau descendența (ascendența) neîntreruptă a petentului și care argumentau moștenirea dreptului de a fructifica un privilegiu, se acumula prin cheltuieli considerabile și mari dificultăți despre care administrația centrală era informată⁶⁶⁶. O situație similară este redată în scrisoarea lui Tadeuș Hășdău, adresată unui boier moldovean pentru a-i trimite actele moșiiilor pe care le avea neamul Hășdeu în Moldova, în care autorul menționează că neamul trebuie să se ajute reciproc, deși „sîntem den părți unul aici, altul acolo”⁶⁶⁷. În continuare, autorul solicită să i se expedieze originalul documentelor moșiiilor din Moldova pe care le-a deținut tatăl său, Ignat Stepanov, polonez de origine, menționând că aceste documente îi sunt foarte necesare pentru redobândirea unor moșii din județul Hotin⁶⁶⁸.

⁶⁶⁵ *Călători străini despre Țările Române*, vol .IX, București, 1997, p.66.

⁶⁶⁶ Gherasim, Gh., Tomuleț, V. *Op. cit.*, p.203.

⁶⁶⁷ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc(August 1808 – Iunie)...* p.586; (ANRM F.1, inv.1, d.1100, fila 24-24-v. Copie. Traducere din limba greacă).

⁶⁶⁸ *Ibidem*, p. 586.

Un alt exemplu se desprinde din corespondența paharnicului Ioan Jora cu vornicul Vasile Rosăt și vornicul Dumitrache Bogdan, în care se relatează neclaritățile cu privire la dovezile documentare de atestare a drepturilor patrimoniale. Autorul scrie că documentele pe care le-a trimis sunt sureturi și că mai credibile decât acestea pot fi doar originalele, pe care le numește documente vechi⁶⁶⁹. La finalul scrisorii menționează că pentru confirmare va expedia și „pe acei vechi”⁶⁷⁰. Astfel, constatăm că nici membrii comisiilor de examinare, nici titularii sau persoanele care păstrau actele la acel moment nu erau informați despre tipul concret al actelor – dovezi de confirmare a unor drepturi.

În circumstanțele menționate, în Basarabia se stabilește o perioadă fără precedent, cea de căutare, restabilire, colectare, cumpărare, falsificare sau sustragere a actelor vechi păstrate în familii. Pentru a obține recunoașterea privilegiilor dobândite de ascendenți, unele persoane cumpărau acte false sau imitații ale actelor de donație. Acte false se consideră înscrisurile ale căror texte au suportat o alterare sau care trădează faptul că nu au fost întocmite în conformitate cu procedura specifică cancelariilor domnești din Principatul Moldovei și nu conțineau semnele autentice de validare. Falsurile de acte puteau fi totale, însă de cele mai multe ori ele erau parțiale, prin alterarea materială a textului: răzuirea unor litere sau cuvinte și scrierea unui alt text în locul rămas liber; adăugiri în spațiile libere⁶⁷¹.

În *Colecția actelor medievale moldovenești* din arhiva Agenției Naționale a Arhivelor a Republicii Moldova se află câteva acte false de donație și confirmare a moșiilor⁶⁷². Cronologic, acestea sunt datate cu anii 1459, 1466, 1468, 1470, 1605. Cu excepția unui singur act, toate documentele menționate sunt atribuite domniei lui Ștefan cel Mare și Sfânt. Majoritatea reprezintă tentativa de imitare a scrisului diacului Stețco, unul dintre pisarii cunoscuți ai domnului țării⁶⁷³. Actele au fost întocmite cu greșeli gramaticale, fiind folosiți termeni care nu se întrebuițau în secolul al XV-lea. Presupunem că actele false au ajuns în arhivele publice după anul 1812, atunci când a apărut necesitatea de a justifica pretențiile asupra unor proprietăți prin acte ale autorității. În acest sens, Zamfir C. Arbure relatează un caz de falsificare a actelor moșiei Larga, pe care o revendica familia Balș⁶⁷⁴. În rechizitoriul cazului se menționa faptul că pe timpul lui Grigore Ghica, la Iași, s-a descoperit o grupare de falsificatori sub conducerea unui fugar rus, Holodnicov,

⁶⁶⁹ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (August 1808 – Iunie)...*, p.586.

⁶⁷⁰ *Ibidem*, p.585.

⁶⁷¹ *Dicționar al științelor speciale ale istoriei...*, p.14.

⁶⁷² ANA DGAN, F. 220, Inv. 1, d. 9.

⁶⁷³ Dragnev, D. *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române. Studii și materiale*. Chișinău: Civitas, 2012, p.32, (vezi Arhiva Politicii Externe a Imperiului Rus, fond „Consulatul general al Rusiei din Iași” (CGI), op.61/1, dos. 1,4; Secția manuscrise, fond 68, dos. nr. 265, 656, Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), fond 1, d.318).

⁶⁷⁴ Arbure, Z. *Op. cit.*, p.647.

care fabrica numeroase hrisoave false pentru boierie⁶⁷⁵. Autorul menționează că astfel de acte false se fabricau și la Chișinău, Orhei, Bălți. Falsificarea devenise comodă, datorită urmașilor domnilor Moldovei care au păstrat la ei pecetea de domnie, cu atât mai mult cu cât registre sau alte liste de evidență a actelor de boierie în cancelaria domnească nu se întocmeau. Totodată, se menționează că incendiul din anul 1827 din Iași a mistuit arhiva Divanului Moldovei. Acest fapt a complicat și mai mult procedura verificării și autentificării copiilor, pentru a le deosebi pe cele false de cele adevărate⁶⁷⁶. Ca urmare a pierderii sau a deteriorării actelor originale, boierimea recurgea la astfel de servicii, folosindu-se de alte acte vechi scrise pe pergament cu ștampila și semnătura domnului țării sau ale membrilor Divanului, acte pe care le dețineau, dar care conțineau alte date. Modificarea datelor din hrisoavele pe care le dețineau devenise posibilă prin ștergerea unor cuvinte, a părților din text sau chiar a textului integral al documentului. Aflarea acestor acte în colecțiile Agenției Naționale a Arhivelor a Republicii Moldova semnifică acceptarea falsurilor, care, însă, răspundeau cerințelor regulamentare⁶⁷⁷.

Pentru a exclude actele false sau suspecte, documentele erau verificate la Consatul rus de la Iași. De regulă, refuzul de a recunoaște statutul privilegiat nu era însoțit de explicații⁶⁷⁸. Unele familii boierești incluse inițial în Cartea Nobilimii din Basarabia au fost excluse și încadrate în categorii sociale inferioare, iar altele, după ce au prezentat dovezi suplimentare, au fost recunoscute mult mai târziu. Cazul familiei Gore⁶⁷⁹ este relevant în acest sens. Feodor, fiul lui Iordachi Gore, la 7 august 1827, a înaintat în Adunarea Deputaților Dvorenimii din Basarabia cererea pentru dobândirea statutului de dvorean, cu includerea în Cartea Genealogică a Dvorenimii din Basarabia. Apoi, la 5 mai 1828, a urmat o altă cerere, prin care petentul se adresa Prealuminatului Suveran, Marelui Domn și Împărat Nicolai Pavlovici, Suveranul a toată Rusia, menționând că suplimentar la cererea înaintată anterior, la 7 august 1827, în Adunarea Deputaților Dvorenimii din Basarabia și la dovezile anexate în scopul examinării și recunoașterii în onoarea de dvorean, pentru a adevăra statutul său, mai anexa un document eliberat tatălui său Gheorghe Gore și fraților lui la 24 februarie 1790 de Adunarea Nobilimii Austriece, unde au fost examinate și unde ei au fost recunoscuți în această onoare. Din această cauză, a solicitat ca prin decret imperial să se dispună ca, primind cererea și documentul anexat, să fie înscris în Cartea Genealogică a Dvorenimii⁶⁸⁰. Cererile lui Feodor Gore depuse în anii 1827 și 1828 au rămas fără

⁶⁷⁵ Arbure, Z. *Op. cit.*, p.647.

⁶⁷⁶ *Ibidem*, p.647.

⁶⁷⁷ Dragnev, D. *Op. cit.*, p.450.

⁶⁷⁸ Văcăraș, V. *Op. cit.*, p.8.

⁶⁷⁹ ASR SJI, Cota III/1, d.8.

⁶⁸⁰ *Ibidem*, d.8.

răspuns. Peste 20 de ani, fiul lui Feodor Gore, Spiridon, în calitate de secretar gubernial, care corespunde clasei a 12-a din Tabelul de ranguri, roagă să fie inclus în categoria dvorenimii basarabene și înaintează suplimentar trei documente: un act de judecată al Divanului Moldovei din 15 octombrie 1801 cu certificarea copiei de către Divan și de către Consulatul rus în Moldova; adeverința boierilor moldoveni din 24 februarie 1846, aprobată de Divan și de către Consulatul rus în Moldova; adeverința dvorenilor moșieri din Basarabia din 25 noiembrie 1846, care confirmă în mod satisfăcător originea din strămoși cu dreptul de a avea statut de dvorean. Suplimentar prezintă patentă Departamentului Heraldic la gradul și serviciul deținut, eliberată la 16 noiembrie 1837, cu nr. 2148, și *nota de examinare a juraților* cu privire la nașterea petentului în Basarabia din tatăl Feodor Gore, și trei adeverințe metrice ale celor trei fii ai săi. „Și îndrăznesc să cer ca să fie dispusă luarea unei hotărâri referitoare la includerea mea, împreună cu copiii mei, în Cartea Genealogică a Dvorenimii din Basarabia și eliberarea pe numele meu a copiilor de pe hotărârile existente și de pe Gramotele înaintate, și trimiterea documentelor originale unde se cuvine, pentru a fi aprobat eu, împreună cu copiii mei în Adunarea Deputaților Dvorenimii din Basarabia”⁶⁸¹. După înaintarea acestui demers, Departamentul Heraldic al Senatului Rusiei a acceptat cererea lui Spiridon Gore și a efectuat înregistrarea în partea I a Cărții Genealogice a Dvorenimii din Basarabia în anul 1847⁶⁸². În același an, Senatul a aprobat alte 17 familii, printre care Rosett, Hermeziu și Iane, incluse în Lista dvorenilor, înaintată spre aprobare Adunării Deputaților Dvorenimii în anul 1822⁶⁸³. Parcursul de la statutul de boier la cel de dvorean basarabean pentru aceste familii a durat 25 de ani.

Unele practici de manipulare cu actele vechi păstrate în familii le aflăm chiar din fondul menționat mai sus. Ne referim la fotografia unui hrisov al domnului Radu Mihnea Vodă, din 15 aprilie 1617, prin care se confirmă Antimiei, soția logofătului Lupu, un loc pe Răut⁶⁸⁴. Printre marii boieri moldoveni care confirmau prin semnături actul este menționat Dumitru Gore, mare vornic al Țării de Jos. Pe versoul fotografiei este o mențiune scrisă de Paul Gore în limba rusă, cu cerneală roșie: „Gramota Marelui cneaz al Moldovei Radu Mihnea Vodă, a. 1617”. În rândul marilor boieri ai Moldovei este menționat marele vornic al Țării de Jos Dumitru Gore⁶⁸⁵. Tot aici, pe verso, este aplicată ștampila atelierului fotografic din Basarabia cu următoarea inscripție: „Fotografie. T.E. Hodârev. Gubernia Basarabia”⁶⁸⁶. Pe partea din față, marginea de jos a

⁶⁸¹ ASR SJI, Cota III/1, d.8.

⁶⁸² *Lista familiilor...*, p.7.

⁶⁸³ *Ibidem*, p.7.

⁶⁸⁴ ANR SJI Colecția Documente, Cota III/2, fila1,1-v.

⁶⁸⁵ *Ibidem*, f.1,1-v.

⁶⁸⁶ *Ibidem*, f.1,1-v.

fotografiei, cu cerneală neagră este scrisă de mână următoarea mențiune: „Domnului Radu Rosetti de la Paul Gore. Telenești, ținutul Orhei, 28.IX.1908, Basarabia”⁶⁸⁷. O altă mențiune scrisă de mână pe această fotografie ne relatează următoarele: „Falsificat. Îmi pare este (corect) a se citi Goia și nu Gore. Cumpărat de la Șaraga.”⁶⁸⁸ Mențiunea confirmă faptul falsificării frecvente a hrisoavelor moldovenești, or Șaraga era un anticar renumit din Iași, în ale cărui colecții puteau fi găsite nu numai documente originale⁶⁸⁹.

La 12 august 1822, Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii urma să aprobe o nouă listă a dvorenimii/nobilimii basarabene, în care au fost incluse cu 43 de familii mai puține decât în cea aprobată în anul 1818. În decurs de patru ani, numărul boierilor cu statut de dvorean basarabean s-a redus cu aproximativ 30%. Comparând Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia, publicată la 1 ianuarie 1901, cu lista votată în anul 1822, observăm că 47 de familii dintre cele votate în anul 1822, ceea ce constituie 46%, nu se regăsesc în acest registru, cauza fiind necunoscută. Alte 55 de familii din aceeași listă, ceea ce constituie aproximativ 54%, au fost confirmate peste mai mulți ani. În 32 de cazuri, care constituie 58% din cele 55 de familii, au fost înregistrați copiii și nepoții – descendenții familiilor aprobate de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în anul 1822⁶⁹⁰. Până în anul 1850 în Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia au fost incluse 179 de familii, din care doar 44, ceea ce constituie 43%, confirmate în anul 1822. Redactările ulterioare ale acestui registru al dvorenilor se efectuau doar în temeiul hotărârilor comisiilor de revizie, care verificau activitatea Adunării Deputaților Dvorenimii în ceea ce privește înregistrările în Cartea Genealogică a Nobilimii⁶⁹¹. Numărul solicitărilor anuale poate fi dedus cu aproximație din numărul atribuit fiecărui dosar⁶⁹². Pentru anul 1826 au fost incluse 11 familii, cel mai mare număr de înregistrare a dosarului pentru acest an fiind nr. 38. Prin urmare, acesta este ultimul număr de înregistrare în anul respectiv. Urmând această logică, determinăm că pentru anul 1826 au fost înregistrate 38 de dosare; pentru anul 1827 – 53 de dosare; pentru anul 1832 – 32 de dosare ș.a.m.d. Observăm că în anul 1826 în Cartea Genealogică a Nobilimii au fost înregistrate 11 familii din 38 de solicitări, în anul 1827 – 13 familii din 53 de solicitări, numărul petenților fiind de 2-3 ori mai mare decât numărul familiilor înregistrate. Ulterior, de aceste dosare s-au preocupat judecătorii ținutale. Însă hotărârea definitivă, atât în chestiunile de dobândire a statutului de dvorean, cât și în cele de revizie, îi aparținea Senatului

⁶⁸⁷ ANR SJI Colecția Documente, Cota III/2, fila 1, 1-v.

⁶⁸⁸ *Ibidem*, f. 1, 1-v.

⁶⁸⁹ Revista istorică, anul al XIX-lea, n-le 4-6, April-Iunie 1933, p.133.

⁶⁹⁰ ANA DGAN, F.88, d. 290.

⁶⁹¹ Дегтярёв, С. *Op. cit.*, p. 166-177.

⁶⁹² ANA DGAN F.88, d.290.

Guvernator. În conformitate cu Hotărârea nr. 4987 din 30 mai 1834, Comisia de revizie din Basarabia a fost formată din doi membri din partea Adunării Dvorenimii/Nobilimii și unul numit de Guvern, sub președinția judecătorului C.I. Botezat. Ca urmare a activității acestei comisii, multe familii care au fost inițial înregistrate în Cartea Genealogică a Dvorenimii/Nobilimii din Basarabia până în anul 1834 au fost excluse. În perioada 1812-1847, Departamentul Heraldic a confirmat cele mai multe familii de dvoreni: în anul 1826 – 11 familii, în anul 1827 – 13 familii și în anul 1847 – 17 familii⁶⁹³.

Hrisoavele/cărțile domnești, testamentele, confirmările de proprietate, spițele genealogice, de neam și de moșie, arborii genealogici, documente variate ca formă, structură, conținut și destinație, fiind, în primul rând, parte componentă a epocii în care au fost elaborate, demonstrează dreptul prin naștere al reprezentanților categoriilor privilegiate autohtone la un statut privilegiat în Basarabia. Însă forța capabilă să se opună destructurării ierarhiei sociale românești din Basarabia, acei *boieri mari în număr mare*⁶⁹⁴, a fost dispersată. O bună parte au trecut în Principatul Moldovei, aflat sub suzeranitatea otomană, fapt care, în viziunea lui Nicolae Iorga, a diminuat rezistența față de politica de rusificare a regiunii⁶⁹⁵. Drept urmare, Pan Halippa scria în „Calendarul oficial basarabean”, editat la Chișinău, că în anul 1911, din cei 1500 de funcționari din orașul Chișinău, doar 226 erau persoane cu nume moldovenești. Iar situația din ministere era și mai îngrijorătoare⁶⁹⁶. Ponderea nesemnificativă a persoanelor autohtone angajate în structurile de stat, fapt constatat peste 100 de ani⁶⁹⁷ de la anexarea Basarabiei, timp în care s-au perindat circa trei generații, nu ne surprinde. Dimpotrivă, dacă readucem în vizor situația descrisă de contele Kisselev referitoare la modalitatea obținerii unor funcții în Basarabia, întrebarea care ne motivează cercetările este: cum a fost posibilă păstrarea elementelor naționale românești într-o regiune ruptă din *sistemul său politic și teritorial* firesc⁶⁹⁸ și supusă, timp de circa un secol, rusificării?

3.4. Concluzii

1. La începutul secolului al XIX-lea, documentele vechi din Țara Moldovei păstrate în familii au căpătat o importanță fără precedent, având rolul dovezilor cu valență juridică în procesul

⁶⁹³ Алфавитный список Дворянским родам Бессарабской губернии, внесённых в Дворянскую Родословную Книгу по 1-е января 1901 года. Кишинэу: Паровая Типо-Литография Ф.П. Кашевского, 1901 г.

⁶⁹⁴ Prohin, A. Boierimea Moldovei în viziunea lui N. Iorga. În: *Pontes*, nr. 5, 2009. [citat 09.10.2018].

Disponibil: <http://www.academia.edu/423007>.

⁶⁹⁵ *Ibidem*.

⁶⁹⁶ Prisăcaru, D. Pantelimon Halipa – apostol al Basarabiei și ctitor al Unirii cu România. În: *Revista Română*, Anul XXIV, nr.1-2 (91-92), primăvara-vara 2018, p.40.

⁶⁹⁷ Boldur, Al. *Op. cit.*, p.62.

⁶⁹⁸ Pepteanu, D. *Sisteme teritoriale*, p.28. [citat 20.10. 2018]. Disponibil: <http://old.unibuc.ro>.

atestării și recunoașterii drepturilor personale nepatrimoniale ale reprezentanților categoriilor sociale autohtone din Basarabia, după anexarea ei la Imperiul Rus, și a dreptului de dobândire a statutului de dvorean și odnodvoreț. Faptul că procesul încadrării s-a produs în baza documentelor vechi de familie anterior procesului de recunoaștere a categoriilor privilegiate autohtone printr-un act al autorității și fără a stabili norme concrete de recunoaștere a statutului privilegiat pentru reprezentanții acestor categorii constituie o particularitate esențială și o problemă a acestui proces. Situația respectivă a pus în dificultate stabilirea clară a tipologiei documentelor de atestare și confirmare a statutului privilegiat în Basarabia în primul deceniu după anexarea la Imperiul Rus.

2. Cele mai importante dovezi de atestare și confirmare a statutului social au fost hrisoavele/cărțile domnești, care indicau privilegiul acordat de domn sau stăpânirea unor bunuri. Cărțile de mazil și de ruțași reprezintă un alt gen de acte, emise începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Astfel, tipurile actelor vechi păstrate în familii, stabilite ca dovezi de către Comisia de examinare a documentelor constituită în anul 1821, au fost: hrisoave sau cărți domnești, adeverințe eliberate de Divanul Moldovei; actele cu caracter genealogic: spițe și arbori genealogici, care indicau moștenitorii legali și testamentari ai proprietăților funciare și rangurile lor. În cazurile în care actele sus-menționate lipseau, se acceptau testamentele, listele de zestre, care indicau dobândirea dreptului patrimonial de către persoane aflate în diferite grade de rudenie ale unui neam, inclusiv prin afiliere, și rangul lor.

3. Un rol important în procesul stabilirii tipologiei documentelor vechi păstrate în familii cu ajutorul cărora a fost posibilă confirmarea unui statut privilegiat în Basarabia l-au avut actele de drept public din Basarabia: regulamente, instrucțiuni, ordine speciale, emise în legătură cu administrarea regiunii. În acest sens, în teză sunt analizate: Regulamentul de administrare a Basarabiei din 29 aprilie 1818, care a specificat necesitatea confirmării statutului social prin dovezi documentare, Regulamentul de recunoaștere a calității de dvorean în baza rangurilor boierești din 17 februarie 1821, întemeiat pe Hrisovul Domnului Constantin Mavrocordat din anul 1734 – actul care a stabilit categoria boierilor privilegiați, și pe Diploma de privilegii, emisă de Împărăteasa Ecaterina a II-a în anul 1785.

4. Fiind dovezi prin care se confirma sau se dobândește un drept, documentele vechi păstrate în familii au devenit obiectul tranzacțiilor de vânzare-cumpărare, falsificare, distrugere, furt sau substituie. Din această cauză, titularii și proprietarii manifestau maximă prudență atunci când li se solicita prezentarea documentelor originale pentru a fi examinate în lipsa titularului, a proprietarului sau a deținătorului împuternicit al acestora.

5. La prezentarea dovezilor documentare de atestare a drepturilor personale nepatrimoniale, au fost întâmpinate mari dificultăți, principala cauză fiind diferențele sistemului

de drept și, în legătură cu aceasta, redactarea actelor autorității supreme. Boierimea din Moldova nu poseda acte separate de atestare a statutului social privilegiat, dovadă directă a unor drepturi personale nepatrimoniale. Mari dificultăți au întâmpinat urmașii boierilor, care dețineau hrisoave/cărți domnești pe numele părinților sau bunicilor. Administrația imperială rusă din Basarabia solicita, însă, acte originale, emise pe numele depunătorului de acte. În aceste circumstanțe, pentru a obține recunoașterea privilegiilor dobândite de ascendenți, unele persoane cumpărau acte false sau imitații ale actelor de donație. În scopul excluderii acestor falsuri, documentele se verificau de către Consulatul rus de la Iași. Aceste practici vicioase au determinat apariția suspiciunilor din partea autorităților și tergiversarea înregistrării petenților în Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia. Astfel, doar în decurs de patru ani, din 1818 până în 1822, numărul boierilor cu drept de a solicita statutul de dvorean basarabean s-a redus cu aproximativ 30%.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

1. Analizând procesele socio-administrative în cadrul prezentei cercetări, pe de o parte, ne-am fundamentat argumentele pe o serie de studii referitoare la istoria Basarabiei și documente inedite de arhivă, care au oferit o bază sigură pentru cercetare, iar pe de altă parte, ne-am propus să completăm o lacună istoriografică și să contribuim la realizările anterioare privind determinarea unui model concret, a specificului și a particularităților încadrării categoriilor privilegiate autohtone din Basarabia în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus, pornind de la constatarea că toate procesele care au urmat după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus necesită o tratare din perspectiva acestui fapt politic. Astfel, încorporarea forțată a Basarabiei în Imperiului Rus s-a soldat în plan social cu lichidarea categoriilor privilegiate autohtone și cu instituirea unei noi categorii sociale loiale guvernării de la Sankt Petersburg – dvorenimea /nobilimea basarabeană.

2. Procesul de dobândire a statutului de dvorean și de odnodvoreț este calificat în capitolul doi al tezei ca un proces de încadrare, care a început în primii ani după anexare și a durat *de jure* până în anul 1847. În viziunea noastră, noțiunea de „încadrare” comportă o conotație negativă și reflectă modelul individual: obligatoriu și forțat, de încadrare a unor fragmente ale structurii sociale a Principatului Moldovei în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus: reprezentanți ai categoriilor sociale privilegiate autohtone.

3. Pornind de la analiza condițiilor administrativ-juridice noi în care s-a desfășurat procesul prezervării privilegiilor obținute anterior anexării Basarabiei la Imperiul Rus de către categoriile sociale superioare și a procedurilor de dobândire a unor drepturi personale nepatrimoniale bazate pe legislația imperială rusă, și de la temeiurile juridice ale privilegiului scris, care s-a consolidat în Principatul Moldovei în secolul al XVIII-lea, am constatat în capitolul 2 al tezei că anume aceste condiții au influențat tipologia actelor prezentate pentru confirmarea statutului privilegiat: documente vechi păstrate în familii.

4. Păstrarea în familii a dovezilor documentare de atestare, confirmare și recunoaștere a statutului social privilegiat, a fost determinat în legătură strânsă cu dreptul cutumiar – Obiceiul pământului, de faptul că drepturile și obiceiurile locale au fost date în afaceri civile particulare, ceea ce am analizat în paragraful ce dezvăluie temeiurile juridice și evoluția privilegiului scris în Principatul Moldovei până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus din capitolul 2 al tezei.

5. Procedurile de atestare a statutului social privilegiat, de confirmare și recunoaștere a unor drepturi personale nepatrimoniale ereditare în baza legislației imperiale, prevedea prezentarea de către reprezentanții categoriilor privilegiate din Principatul Moldovei și, implicit, din Basarabia a documentelor vechi păstrate în familii, care ar atesta direct aceste drepturi. Acest fapt, precum

am demonstrat în capitolul 3 al tezei, contravine practicii de redactare a hrisoavelor/cărților domnești acordate boierilor, deoarece dreptul personal nepatrimonial se conținea, de cele mai multe ori, în datele referitoare la dreptul patrimonial (donații de moșii, confirmarea proprietăților funciare etc.) ca parte integrantă. Acest fapt a produs mari dificultăți în procesul de încadrare a boierimii, în perioada 1812-1821, în sistemul socio-administrativ imperial, întrucât în această perioadă nu s-a ținut cont de toate avantajele și privilegiile obținute anterior de boierime în calitate de categorie socială superioară din Principatul Moldovei, ceea ce a dus la retrogradarea socială a multor reprezentanți ai acestei categorii privilegiate.

6. Prin procesul încadrării în sistemul socio-administrativ al Imperiului Rus au trecut și categoriile privilegiate inferioare din Basarabia: boierinașii, mazilii și ruțașii, proces analizat într-un sub-paragraf separat din capitolul 2. Reprezentanții boierinașilor au fost recunoscuți, în majoritatea lor, în calitate de *dvoreni personal*, iar copiii acestora, alături de categoria privilegiată a mazililor și a ruțașilor-urmașii clerului care nu au urmat această îndeletnicire, au trecut în anul 1847 în categoria *odnodvorților*.

7. Ca urmare a analizei arhivistice și documentare a actelor vechi păstrate în familii în perioada 1812-1847, în capitolul 3 sunt sistematizate aceste dovezi documentare în calitatea lor de acte cu valență juridică pentru recunoașterea statutului social privilegiat: acte cu caracter administrativ-juridic și acte cu caracter genealogic. Conform tipului documentele respective au fost grupate în: hrisoave/cărți domnești și adeverințe ale autorității supreme; spițe genealogice, de neam și de moșie; testamente; foi de zestre, acestea reprezentând documente primare, care au stat la baza actelor de recunoaștere a drepturilor personale ereditare și a unor materiale documentare cerute de administrația imperială rusă din Basarabia: arbori genealogici, blazoane, adeverințe, pașapoarte, certificate etc. În această ordine de idei, au fost analizate și studiate mai aprofundat fiecare tip de acte care au făcut parte din categoria documentelor vechi păstrate în familii. În rezulta a fost elaborată Lista arborilor genealogici, a spițelor de neam și de moșie din Colecția de acte medievale moldovenești a DGAN a ANA (Fondul 220) și a indicelui de nume, repertoriu arhivistic, instrument și suport pentru cercetarea documentelor genealogice complexe, variate din punctul de vedere al formei și conținutului (Anexa 3). Pentru 79 de documente de acest fel au fost identificate 6511 nume și prenume, 226 de patronime, 88 de oiconime.

8. Studiind modelul încadrării individuale a categoriilor sociale privilegiate din Basarabia în anii 1812-1847 se constată că în această perioadă societatea basarabeană a trecut printr-un proces politic și social complex, generat de confruntarea dintre sistemul socio-administrativ tradițional românesc în esența sa și cel imperial rus. Substituirea instituțiilor sociale autohtone cu cele ale noii administrații, reconstituirea categoriei sociale superioare în Basarabia și a funcțiilor

nobilimii de la dregători la funcționari cu privilegii specifice sistemului autocratic s-au produs prin retrogradarea unor familii moldovenești de viță nobilă, suprimarea limbii române, falsificarea istoriei, scrierea greșită a numelor și a toponimelor în actele oficiale, colonizarea teritorială. O mare parte din boierimea Principatului Moldovei nu se regăsește în Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia. Acestea sunt familii care nu s-au încadrat în structurile socio-administrative privilegiate ale noii ierarhii basarabene, o parte din ele trecând Prutul, o parte stabilindu-se cu traiul în alte gubernii ale Imperiului Rus, unde au reușit să-și păstreze sau să dobândească un statut social privilegiat, iar o parte fiind retrogradată la starea de țărani birnici. În pofida acestei politici ostile, actele reprezentanților categoriilor privilegiate autohtone, care au fost înaintate cu scopul atestării, confirmării și recunoașterii statutului social privilegiat, fiind păstrate în arhivele publice sau private, continuă să fie dovezi și mărturii ale statutului lor social privilegiat de până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus și ale legăturilor dintre românii de pe ambele maluri ale Prutului.

9. Analiza aspectului documentar al problemei încadrării elucidată în teză oferă o bază de date pentru extinderea cercetărilor asupra altor procese care au avut loc în Basarabia în perioada următoare, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, întregind în felul acesta, tabloul guvernării imperiale ruse în Basarabia.

10. Rezultatele cercetărilor pot fi utilizate la elaborarea unor lucrări de sinteză și a unui curs special referitor la istoria Basarabiei sub regim imperial rus, la realizarea de către studenți a unor lucrări de curs, de licență și de master, precum și la publicarea unor articole de popularizare referitoare la tactica politicii de rusificare promovată de țarism în spațiul pruto-nistean după anexarea lui la Imperiul Rus. Documentele inedite, incluse prin intermediul lucrării în circuitul științific, pot fi utilizate la studierea aspectului arhivistic și documental al surselor istorice din această perioadă.

BIBLIOGRAFIE

I. Documente din arhive

1. ANR SJA Iași, Fond 359, inv, 2521 „Gore Paul (Pavel) Leoa (1875-1927)”, I/1, I/ 4, I/7, I/ 8, I/36.
2. ASR SJI, Fondul „Documente”, 183/16; 184/4,10,12,19, 21,22, 27, 29, 31, 33, 34, 35, 43, 44, 47; 185/23; 186/23; 187/ 28, 65; 188/1, 14, 26, 27, 28, 30, 32; 189/1-4; 190/1-34; 189/1-4; 215/2, 3.
3. ANA DGAN, Fond 1 „Senatorii președinți în Divanurile Principatelor Moldovei și Valahiei, 1808-1812”, inv. 1, dd. 190, 318, 1681, 3995.
4. ANA DGAN, Fond 2 „Guvernatorul civil al Basarabiei (1812-1918)”, inv.1, dd. 368, 486, 1852.
5. ANA DGAN, Fond 3 „Consiliul regional al Basarabiei (1810-1917)”, inv.1, dd. 27, 60, 101, 153, 193, 260, 280, 384, 425, 463, 607, 736, 737, 763, 972, 1107, 1108, 1389; inv.2, dd. 311, 1341, 2815; inv. 3, dd. 6, 81, 84-91, 93, 94, 95, 113, 114-143, 305, 816, 2120, 2128, 2426, 2491, 2489, 2501, 2542, 2520.
6. ANA DGAN, Fond 4 „Comitetul provizoriu al regiunii Basarabia (1812-1832)”, inv.1, dd. 26,62.
7. ANA DGAN, Fond 5 „Guvernul regiunii Basarabia (1813-1854)”, inv.3, d.d.12, 13, 44, 89, 139, 689, 646, 649, 691. 738, 722, 723, 724, 729, 735, 750.
8. ANA DGAN, Fond 22 „Secția regională din Basarabia a Departamentului Ministerului Justiției or. Chișinău (1812-1917)”, inv.1, dd. 48, 134, 152, 301, 302, 318, 376, 617, 728, 729. 335, 357, 602, 652.
9. ANA DGAN, Fond 88 „Adunarea Deputaților Nobilimii din gubernia Basarabia, 1822-1917”, inv.1, dd. 14, 437; inv. 2, dd. 31, 37, 53, 55, 56, 57, 59, 85, 101, 162, 165, 177, 181, 182, 183, 290-300, 615, 429, 553, 624, 668, 816.
10. ANA DGAN, Fond 211 „Registre metrice ale parohiilor Guberniei Basarabia (1810-1942)”.
11. ANA DGAN, Fond 220 „Colecția de acte medievale moldovenești (1420-1904)”, inv. 1, dd. 5, 970, 1001, 729, 791, 980, 1279, 1280, 1293, 1294, 1309, 1312, 1319, 1322, 1332, 1346, 1349, 1350, 1355, 1357, 1363, 1367, 1388, 1393, 1403, 1412, 1424, 1453, 1454, 1457, 1475, 1483, 1490, 1491, 1497, 1501, 1512, 1549, 1551, 1552, 1553, 1554, 1555, 1558, 1561, 1565, 1566, 1567, 1568, 1569.

12. ANA DGAN, Fond 220 „Colecția de acte medievale moldovenești (1420-1904)”, inv. 2, dd.11, 745, 796, 1236, 1305, 1342, 1363, 1401, 1413, 1557, 1570, 1571, 1572.

13. ANA DGAN, Fond 310 „Mareșalul nobilimii din județul Orhei (1824-1913)”, inv. 1 d. 1, 12, 157.

14. ANA DGAN, Fondul R-2116, „Gheorghe Bezviconi”.

15. FARM ACR Criuleni, Fondul 44, a. 2022 „Dosar cu opisele documentelor și inventarul pe lăzi ce se predau COMISIUNII ALIATE, conform Art.12 din Convenția de Armistițiu. Direcțiunea Regională a Ahivelor statului Chișinău, 13.11.1945”.

Lucrări generale și de specialitate

16. *Acte basarabene tipărite în limba română, 1811-1861*: Catalog: (Din colecția MNIM, BNRM, BSC BAȘ). Realizat: Tatiana Plăcintă, coord. Maria Danilov, red. Vlad Pohilă, trad. Mariana Balan, Iulia Postică. Chișinău, 2014, 128 p. ISBN: 978-9975-80-829-3.

17. *Acte în limba română tipărite în Basarabia*. Vol. 1. (1812-1830) precedate de Bibliografia tipăriturilor românești din Basarabia (BTRB) 1812-1830. Paul Mihail, Zamfira Mihail. București: 1993, 412 p. ISBN: 973-27-0332-6.

18. *Adevărul istoric în chestiunea Basarabiei*. Prefață de Marin Radu Mocanu. București: Evenimentul, 1998, 132 p. ISBN: 973-553-008-2.

19. AGACHI, Alexei, Hătmănia Moldovei sub ocupația militară rusă: 1806-1812. În: *Cugetul*, 2000, nr. 2, p. 22-24, ISBN: 9975-69-105-6.

20. AGACHI, Alexei. Misiunea lui P.P. Svinin în Basarabia (septembrie 1815-aprilie 1816). În: *AKADEMOS*, 2016, nr. 4, pp. 100-106. ISSN 1857-0461.

21. AGACHI, Alexei. Moldova și Țara Românească sub ocupația Rusiei (1806-1812). În: *Destin Românesc*, 1995, nr. 3, pp. 37-50. ISSN 1221-6984.

22. AGACHI, Alexei. Organizarea administrativă a Moldovei și Munteniei sub ocupația militară rusă din 1806-1812. În: *Destin românesc*, Chișinău-București, 1997, nr. 3, pp. 39-51; nr. 4, pp. 149-159, ISSN 1221-6984.

23. ALMAȘ, D., GOȘU, A. *Istoria Basarabiei: De la începuturi până în 1998*. Ed. a 2-a rev. și adăugată. București: Semne, 1998, 367 p. ISBN: 973-9318-54-1.

24. *Anul 1812 în destinul Basarabiei: Basarabia-victimă a expansionismului rusesc*. Coord. A. Moraru, A. Petrencu. Chișinău: s.n., 2002, 52 p., ISBN: 9975-9701-0-9.

25. ARBURE, C. Zamfir. *Basarabia în secolul XIX*. Chișinău: Novitas, 2001, 740 p. ISBN: 9975-9659-0-3.

26. ARBURE, C. Zamfir. *Libertatea Basarabiei*. Chișinău: Universitas, 1993, 222 p. ISBN: 5-362-01020-4.

27. ARBURE, C. Zamfir. Populația Basarabiei (înainte de 1918). În: *Patrimoniu*, 1990, nr. 1, pp. 146-147. ISBN: 5-368-03082-7.
28. ARGINT, Lucia. Rolul primului guvernator civil S.D. Sturdza în organizarea administrativă a provinciei anexate Basarabia (1812-1813): Reflecții istoriografice. În: *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova*, 2004, pp. 145-150. ISBN: 9975-927-49-1.
29. ARGINT, Lucia. *Sistemul administrativ al Basarabiei în perioada autonomiei 1812-1828, în istoriografie*: tz. de doct. în istorie, Chișinău, 2009, 217 p.
30. Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei, Chișinău, 29 aprilie 1818.
31. BACALOV, Sergiu. Boierimea Țării Moldovei la începutul epocii moderne: (secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea) (I). În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2010, nr. 1, pp. 45-63. ISSN 0236-3100.
32. BACALOV, Sergiu. Boierimea Țării Moldovei la începutul Epocii Moderne (secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea) (II). În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2010, nr. 2, pp. 18-35. ISSN 0236-3100.
33. BACALOV, Sergiu. *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea (studiu istorico-genealogic)*. Academia de Științe a Moldovei. Chișinău: CEP USM, 2012, 466 p. ISBN: 978-9975-71-282-8.
34. BACALOV, Sergiu. Dispersarea teritorială a răzășimii în secolul al XIX-lea. Cazul neamului de dvoreni basarabeni Bulat. În: *Orizonturi medievale și moderne în istoria românilor: Economie, societate, politică, cultură, istoria științei: În onoarea profesorului Demir Dragnev*. Ed. și red. șt.: Constantin Manolache, coord. S. Bacalov, I.V. Xenofontov; Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” (Institut). Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală, Secția editorial-poligrafică: 2016, p. 746-808. ISBN: 978-9975-4116-9-1
35. BACALOV, Sergiu. Neamul de boieri Lăpușneni Cărbăț/Darie: Istorie și genealogie. În: *Lăpușna: Studii de istorie și arheologie*. Coord. G. Postică. Chișinău: Asociația Obștească „Pro-Historica”, 2015, p. 106. ISBN: 978-9975-4477-3-7.
36. BACALOV, Sergiu. Nobili basarabeni originari de pe teritoriul Bulgariei. Cazul neamului Glavce. În: *Politica marilor puteri în Balcani și Europa Centrală, In honorem Gheorghe Gonța*. Materialele Simpozionului internațional, 10-13 octombrie 2013, Chișinău: Garamond-Studio, 2013, pp. 206-224. ISBN: 978-9975-115-14-8.
37. *Basarabia în Colecția completă a legilor Imperiului Rus. Vol. 1: Documente extrase din colecția I (1649-1825)*. Lucrare îngrijită de M. Tașcă, I. Ojog, I. Șarov, Chișinău: Cartdidact, 2017, 784 pp. ISBN: 978-9975-4206-6-2.
38. *Basarabia română: Antologie*. Ediție îngrijită de F. Rotaru. București: Semne, 1996, 553 p.
39. *Basarabia și basarabenii: Culegere*. Alcătuitori: M. Adauge, A. Furtuna. Chișinău: Uniunea scriitorilor din Moldova, 1991, 352 p. ISBN: 5-88568-022-1.

40. BĂDESCU, Ion. *Tratat de geopolitică*. București: Mica Valahie, 2011, 521 p. ISBN: 973-7858-83-2.
41. BERCEANU, Barbu. *Istoria dreptului românesc*. În 3 vol., Vol. 2. București: Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1987, 501 p.
42. BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina. *Arhivistică și documentaristică. Partea I. Științe auxiliare ale istoriei*. București: CREDIS, 2002, 360 p. ISBN: 973-99576-4-1
43. BERINDEI, Dan. *Genealogie și sociologie*. București: Editura Enciclopedică, 2013, 202 p., ISBN: 978-973-45-0666-8.
44. BEZVICONI, Gheorghe. Un capitol din viața instituțiilor Basarabiei de altădată. În: *Viața Basarabiei*, 1941, nr. 11-12, pp. 45-53. ISBN lipsă.
45. BEZVICONI, Gh. Semimileniul Chișinăului. Chișinău: Muzeum, 1996, 96 p. ISBN 9975-906-11-7.
46. BEZVICONI, Gheorghe. *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*. București: Tritonic, 2004, 286 p. ISBN: 973-8497-71-X.
47. BEZVICONI, Gheorghe. *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*. București: Tritonic, 2004, 392 p. ISBN: 973-733-002-2.
48. BEZVICONI, Gh. MIHAIL, P., PELIVAN, I. *Profiluri de ieri și de azi*. Chișinău: Universitas, 1992, 362 p. ISBN: 5-362-00850-1.
49. BOGA, Leon. *Documente basarabene. Vol. I: Foi de zestre (1734-1844)*. Chișinău: Tipografia Centralei cooperativelor de producție și consum, 1928, 64 p.
50. BOGA, Leon. *Documente basarabene. Vol. II*. Chișinău: Tipografia Centralei cooperativelor de producție și consum, 1928, 165 p.
51. BOGA, Leon. *Documente basarabene. Vol. III: Testamente și danii: 1672-1858*. Chișinău: Cartea Românească, 1929, 94 p.
52. BOGA, Leon. *Documente basarabene: Extras din buletinul Comisiei monumentelor istorice: Secția Chișinău, an. 1938: Vol. 20: Mărturii hotarnice: 1602-1814*. Chișinău: Dreptatea, 1938, 335 p.
53. BOGA, Leon. *Populația*. Chișinău: 1922, 26 p.
54. BOLDUR, Alexandru. *Basarabia românească*. Bacău: Vicovia, 2014, 292 p. ISBN: 978-606-8541-46-4.
55. BOLDUR, Alexandru. *Istoria Basarabiei*. București: Victor Frunza, 1992, 544 p. ISBN: 5-85886-027-3.
56. BONCIU, Gheorghe. *Istoria dreptului românesc: note de curs*. București, Editura Cartea Universitară, 2004, 291 p. ISBN: 973-795-6648.

57. BRĂȚIANU, Gheorge. *Basarabia: Drepturi naționale și istorice*. București: Semne, 1995, 144 p.
58. BRĂȚIANU, Gheorghe. *Sfatul domnesc și Adunarea stărilor în Principatele Române*. București: Editura Enciclopedică, 1995, 328 p. ISBN: 973-45-0096-1.
59. BRIE, M., CUȘCO, A., EREMIA, I., *Istoriografie și politică în Estul și Vestul spațiului românesc* = *Historiography and politics to eastern and western areas of the romanian space*. Chișinău: Cartdidact, 2009, 235 p. ISBN: 978-973-759-793-9.
60. BRUHIS, Mihail. *Rusia, România și Basarabia: 1812, 1918, 1924, 1940*. Chișinău: Universitas, 1992, 362 p. ISBN: 5-362-00964-8.
61. BULAT, Toma. Scrisori de boieri din vremea ocupațiunii rusești. În: *Arhivele Basarabiei*. 1929, nr. 4, pp. 68-72.
62. BURAC, Constantin. Un document inedit despre starea Principatului Moldovei la începutul anului 1812. În: *Limba română (Ch.)*, 2010, nr. 9-10, pp. 198-206. ISSN 0235-9111.
63. CALLIMACHI, Scarlat. *Pagini inedite despre Moldova. Însemnările unui călător străin din întâia parte a veacului al XIX-lea*. București: Institutul de Istorie Națională, 1947, 40 p.
64. Cancelaria Guvernatorului Basarabiei (1812-1917): *Revista Fondului nr. 2*. Red. șt.: S. Corlăteanu-Granciuc; red. coord.: M. Manea. Chișinău: 2003, 212 p. ISBN: 9975-9733-0-3.
65. CANDU, Teodor. Considerații privind administrația în Țara Moldovei în Epoca medievală: Serdăria de Orhei-Lăpușna. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2009, nr. 4, pp. 14-22. ISSN 0236-3100.
66. CANTEMIR, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. București: Litera, 2001, 256 p. ISBN: 973-8358-20-0. ISBN: 9975-74-367-6.
67. CASSO, Leonid. *Rusia și bazinul dunărean*. Iași: Tipografia Alexandru A. Terec, 1940, 352 p.
68. CAZACU, Matei. Familles de la noblesse roumaine au service de la Russie, XVe-XIXe siècles. În: *Cahiers du monde russe et soviétique*. Paris, 1976, Vol. XVII (4).
69. CAZACU, Petre. *Moldova dintre Prut și Nistru: 1812-1918*. Chișinău: Știința, 1992, 445 p. ISBN: 5-376-01517-3.
70. CERES, I., TOMULEȚ, V., Considerații privind consecințele anexării teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus în istoriografie. În: *Anul 1812 în destinul istoric al românilor basarabeni: Conferința interuniversitară de comunicări științifice (3 mai 2012)*, Chișinău: CEP USM, 2013, pp. 60-64. ISBN 978-9975-71-468-6.
71. CHIRTOAGĂ, Ion. *Din istoria Moldovei de Sud-Est: până în anii 30 ai sec. al XIX-lea*. Chișinău: Museum, 1999, 224 p. ISBN 9975-905-26-9.

72. CHIRTOAGĂ, Ion. O nouă sursă pentru elucidarea evoluției populației din Basarabia în secolul al XIX-lea. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2004, nr. 3, p. 111-122. ISSN 0236-3100.
73. CIACHIR, Nicolae. *Basarabia sub stăpânire țaristă (1812-1917)*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992, 136 p., ISBN: 973-30-2299-3.
74. CIOBANU, Ștefan. *Basarabia: Populația, istoria, cultura*. București: Clio, 1992, 56 p. ISBN: 5-376-01526-2.
75. CIOBANU, Ștefan. *Basarabia*. Chișinău: Universitas, 1993, 450 p. ISBN 5-362-00864-1.
76. CIOBANU, T. Basarabia în contextul politicii imperiale de colonizare (primele decenii ale secolului al XIX-lea). În: *Caiete de istorie*, 2002, nr. 3, pp. 26-30.
77. CIUBOTARU, Mircea. Forme și expresii ale conștiinței genealogice la români. În: *Revista arhivelor*, 1997, IV (IX), nr. 3-4, pp. 53-60. ISSN 1453-1755.
78. CIUBOTRU, Mircea. Genealogia și problema istorică a genezei categoriei sociale a răzeșilor. În: *Revista de istorie socială*, 2008-2010, XIII-XV, pp. 295-303. ISSN 1453-5378.
79. *Civilizația medievală și modernă în Moldova: Studii: Supliment la Revista de Istorie a Moldovei*. Col. de red.: Demir Dragnev, Chișinău: Civitas, 2006, 464 p. ISBN: 978-9975-912-54-9.
80. CIUCA, Liviu-Bogdan. Unele considerații privind instituția testamentului. În: *Universul juridic*, 2015, nr. 10, pp. 23-30. ISSN 2393-3445.
81. COPTILEȚ, V. CHIRTOACĂ, L. Unele aspecte comparative ale evoluției sistemului judecătoresc din Basarabia în secolul al XIX-lea. În: *Funcționarea instituțiilor democratice în statul de drept*. Materiale ale conferinței teoretico-științifice internaționale, 25-26 ianuarie 2003 (mun. Bălți). Chișinău: Tipografia Centrală, 2003, pp. 602-610. ISBN 9975-78-224-8.
82. CORNEA, Sergiu. *Evoluția sistemului de administrare a Basarabiei 1812-1917*: teză de doct., Chișinău, 2000, 207 p.
83. CORNEA, Sergiu. Organizarea administrativă a Basarabiei sub stăpânirea țaristă (1812-1917). În: *Cugetul*, 2000, nr. 2, pp. 25-31. ISSN 0868-7730.
84. CORNEA, Sergiu. Redimensionarea structurii administrative a Basarabiei în anii 1816-1818. În: *Administrarea publică*, 2001, nr. 3, pp. 115-128. ISSN 1813-8489.
85. CORNEA, Sergiu. *Organizarea administrativă a Basarabiei (1812-1917)*. Cahul: Universitatea de Stat din Cahul, 2003, 143 p. ISBN: 9975-9751-0-0.
86. CORNEA, Sergiu. *Organizarea administrativă a Basarabiei sub ocupația țaristă (1812-1917)*. Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2019, 185 p. ISBN 978-606-654-328-6.

87. COSNICEANU, Maria. *Nume de familie (din perspectivă istorică)*. Chișinău: Pontos, 2004, 216 p. ISBN: 9975-927-91-2.
88. COSTĂCHESCU, Mihai. *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*. Iași, vol. II [cit. 10.05.2023]. Disponibil: <http://dspace.bcu-iasi.ro/handle/123456789/774>
89. COZMA, V., DOLGHI, A., Primul manual universitar – prima sinteză de Istorie a Moldovei. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2007, nr. 3, pp. 42-52. ISSN 0236-3100.
90. CUȘCO, Andrei. „Scenariile alternative” ale identității basarabene la începutul secolului al XX-lea: mobilizare etnică, românitate incertă și construcție națională într-o provincie de frontieră. În: *Plural. Istorie. Cultură. Societate*, 2018, nr. 1, pp. 43-62. ISSN 2345-1262.
91. DANILOV, M., GRIȚCO, A., Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830). În: *Tyrageția: Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei*, 1998, vol. 6-7, pp. 17-26. ISBN: 9975-9667-5-6.
92. DANILOV, Maria. Acte oficiale privind Basarabia tipărite în limba română (1820-1830). În: *Destin românesc*, 1998, nr. 2, pp. 100-105. ISSN 1221-6984.
93. DANILOV, Maria. O lucrare de acum un secol despre Basarabia ca ținut moldovenesc publicată de N. Iorga. Ediție îngrijită, studiu, note și comentarii, București: Tritonic, 2016, 227 p. ISBN: 978-606-749-132-6.
94. DIACONESCU, Zoe. Boierii și mazilii români în teritoriile înstrăinate: Bucovina și Basarabia. În: *Arhiva genealogică*, 1996, tom III, nr. 3-4, p. 237-247. ISSN 1222-5630.
95. DIACONESCU, Zoe. Un zapis de schimb: explicații istorice și implicații genealogice. În: *Revista arhivelor*, 1997, tom IV (IX), nr. 3-4, pp. 117-126. ISSN 1453-1755.
96. *Dicționar al științelor speciale ale istoriei: arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*. Coord. Gal I. Cimișlia: TipCim, 1993, 268 p.
97. *Dicționar de sociologie: urmat de indicatori demografici, economici, sociali și sociologici*. Coord.: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu. București: Babel, 1993, 770 p. ISBN: 973-48-1011-1.
98. DJUVARA, Neagu. *Între Orient și Occident: Țările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*. București: Humanitas, 1995, 399 p. ISBN: 973-28-0523-4.
99. *Documente medievale slavo-române din patrimoniul arhivistic al Republicii Moldova*. Album. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 160 p. ISBN 978-9975-3502-2-8.
100. *Documente privitoare la Istoria Țării Moldovei în perioada Războiului ruso-turc din 1806-1812*, vol. 1. Coord.: Dragnev, D., Svetlicinai, L., Editori: Candu, T., Ciobanu, T., Constantinov, V., Bacău: VICOVIA, 2016, 436 p. ISBN 978-606-8541-93-8, ISBN 978-606-8541-91-4.

101. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada războiului ruso-turc 1806-1812 (1 iulie 1809 - 14 aprilie 1810) (Documenta Basarabiae)*. Coord.: Dragnev, D., Svetlicinai L., Editori: Candu, T., Ciobanu, T. București: Editura Academiei Române, 2019, 911 p. ISBN: 978-973-27-3159-8, ISBN: 978-606-654-378-1.
102. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc / August 1808 – Iunie 1809. Documenta Basarabiae (2)*. Coord.: Spinei, Victor, Gîndea Ionel, Mihail Zamfira, Academia Română, Institutul de Arheologie, Iași, Editura „Istros” a Muzeului Brăilei „Carol I”, București-Brăila, 2017, 884 p. ISBN 978-973-27-2875-8, ISBN 978-606-654-251-7.
103. DRAGNEV, Demir. Anul 1812 și șmecheria rușilor: interviu cu D. Dragnev, dr. hab. în ist., prof. univ., membru corespondent al AȘM. În: *Jurnal de Chișinău*, 2012, 16 mart., p. 16. ISSN 1857-3223.
104. DRAGNEV, Demir. Considerații istoriografice privind evoluția populației autohtone în spațiul carpato-danubiano-pontic în Evul Mediu timpuriu. În: *Enciclopedia*, 2012, nr. 1, pp. 36-44. ISSN 1857-365X.
105. DRAGNEV, D., AGACHI, A., *Dicționar de istoria românilor*. Chișinău: Civitas, 2005, 338 p. ISBN: 9975-912-43-5.
106. DRAGNEV, Demir. *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române: studii și materiale*. Chișinău: Cartdidact, 2012, 596 p. ISBN: 978-9975-9847-1-3.
107. DRĂGHICI, Manolachi. *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre*. Iași: Institutul Albinei, 1857, 258 p. [cit. 03.01.2018]. Disponibil: <https://tiparituriromanesti.wordpress.com/>.
108. *Economie, societate și politică în Moldova: Aspecte din istoria medie, modernă, contemporană*. Culegere de articole. Coord.: Cernenchi, E., Ciobanu, T., Chișinău: Editura Institutului de Istorie, 2001, 104 p. ISBN: 9975-9649-0-7.
109. ERBICEANU, Vespasian. *Legile locale basarabene: studiu istorico-juridic*. Chișinău: Imprimeria statului, 1921, 132 p.
110. FELEA, Alina. Câteva date despre familia Imbault: despre istoria familiei boierești Imbault, și anume a unui reprezentant al acestei familii, Leon Imbault, care a ocupat dregătorii înalte în Țara Moldovei: a fost mare paharnic la Curtea Domnească, ispravnic al Ținutului Soroca și agent diplomatic la Constantinopol. În: *Tyragetia: Istorie. Muzeologie*, 2008, nr. 2, pp. 137-140. ISBN: 9975-9667-5-6.
111. FELEA, Alina. Câteva documente privind ispravnicii în Basarabia. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2009, nr. 4, p. 205-214. ISSN 1857-2022.

112. FELEA, Alina. *Instituțiile administrative locale în Basarabia (1812-1838)*. Documente și materiale. Academia de Științe a Moldovei. Chișinău: Pontos, 2011, 288 p. ISBN: 978-9975-51-284-8.
113. FILITTI, G. O imagine a societății, Biblioteca Bucureștilor. Anul X, nr.7, iulie 2007, „Dimitrie Macrea. 100 ani de la naștere, 1907-1988” [citat 15.08.2022]. Disponibil: https://arhiva.bibmet.ro/Uploads/Biblioteca_Bucurestilor_2007_nr7.pdf
114. **FRUMOSU, Elena**. Arbori genealogici, spițe de neam și de moșie (sf. sec. al XVIII-lea – mijlocul sec. al XIX-lea): o categorie de documente nevalorificate din „Colecția de acte medievale moldovenești” a ANRM (Studiu arhivistic). În: *Studia Universitatis Moldaviae*, Seria: Științe umanistice, 2018, nr. 4 (114), pp. 71-84. ISSN 1811-2668, ISSN online 2345-1009.
115. **FRUMOSU, Elena**. Documentele vechi de familie, surse valoroase în studierea proceselor de încadrare a populației Basarabiei în sistemul socio-economic și administrativ al Imperiului Rus. În: *Tendențe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*. Vol. 2. Chișinău: Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, 2018, pp. 40-45. ISBN: 978-9975-108-46-1.
116. **FRUMOSU, E., DRAGNEV, D., PURICI, Șt.** Izvoare genealogice moldovenești, surse pentru cercetarea procesului de recunoaștere și încadrare a nobilimii basarabene în sistemul de stări al Rusiei țariste. În: *Orientări actuale în cercetarea doctorală: Materialele Colocviului științific al doctoranzilor*, Ed. a 8-a, 15 decembrie 2018, Bălți, US „Alec Russo”, 2019, pp. 162-172. ISBN 978-9975-50-236-8.
117. **FRUMOSU, Elena**. Un dosar cu opisele Colecției de acte medievale moldovenești predate Comisiunii aliate conform Convenției de Armistițiu (1944). În: *Historia est Magistra Vitae: Valori, paradigme, personalități*. In onorem profesor Ion Eremia. Coord. Rotaru, Liliana. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” (Institut), 2019, pp. 187-192. ISBN: 978-9975-3331-2-2
118. **FRUMOSU, Elena**. Unele considerații privitoare la dobândirea statutului de dvorean în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Dialogica*, 2021, nr. 1, pp. 99-105. E-ISSN 1857-2537.
119. HOBBSAWN, E. *Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent. Program, mit, realitate*. Chișinău: Arc, 1997, 206 p. ISBN 9975-61-027-7.
120. GALBEN, Andrei. De l’histoire du droit féodal de la Moldova du XVIII-e – debut XIX-e siècles (la période turco-phanariote). Chișinău: ULIM, 2003, 400 p. ISBN: 9975-934-08-0.

121. GALBEN, Andrei. *Din obiceiul pământului al Moldovei feudale (sec. XVIII-prima jum. a sec. XIX)*. Chișinău: Știința, 1986, 132 p.
122. GALBEN, Andrei. Organele juridice locale din Moldova feudală: sec. XVIII – începutul sec. XIX. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 1990, nr. 3, pp. 3-12. ISSN 1857-2022.
123. GHERASIM, Cristina. Confirmarea titlurilor nobiliare de către boierimea din Basarabia în prima jumătate a sec. al XIX-lea: familia de nobili Frunzetti (Frunză). În: *Tyragetia: Istorie. Muzeologie: Serie Nouă*, 2013, vol. 7 (22), nr. 2, pp. 185-189. ISBN: 9975-9667-5-6.
124. GHERASIM, Cristina. Dinamica și structura etnică a nobilimii din Basarabia în secolul al XIX-lea. În: *Studia Universitatis Moldaviae, Seria: Științe umanistice*, 2017, nr. 10 (110), pp. 140-158. ISSN 1811-2668.
125. GHERASIM, Cristina. Evoluția nobilimii din Basarabia sub dominație țaristă: Statutul social-economic și mentalități colective (1812-1873): teză de doctor în istorie, Chișinău, 2018, 198 p. [citat 14.11.2018]. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2018/53372/gherasim_cristina_thesis.pdf
126. GHERASIM, Cristina. Familia de nobili Leonard. În: *Studii de arhondologie și genealogie*. Chișinău, 2014, pp. 231-249. ISBN: 978-9975-3102-2-2.
127. GHERASIM, Cristina. Identitatea națională a nobilimii basarabene sub regim de dominație țaristă. În: *Studia Universitatis Moldaviae, Seria: Științe umanistice*, 2017, nr. 4 (104), pp. 60-70. ISSN 1811-2668.
128. GHERASIM, Cristina. Imaginarul identității și alterității în mediul nobilimii din Basarabia în secolul al XIX-lea. În: *Centenar Sfatul Țării: 1917-2017, conferință științifică internațională (Chișinău, 2017)*; coord. Cliveti Gh. 2017, pp. 178-194. ISBN: 978-9975-139-54-0.
129. GHERASIM, Cristina. Aspecte privind influența legislației țariste asupra statutului nobilimii din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Tyragetia*, 2016, vol. X [XXV], nr. 2, pp. 173-185. ISBN: 9975-9667-5-6.
130. GHERASIM, Cristina. Încadrarea șleahței poloneze în rândurile nobilimii din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2015, nr. 4 (84), pp. 110-116. ISSN 1811-2668.
131. GHERASIM, Cristina. Neamul de nobili basarabeni Măcărescu. În: *Studii de arhondologie și genealogie*, 2014, pp. 119-134. ISBN 978-9975-3102-2-2.
132. GHERASIM, Cristina. Unele aspecte privind încadrarea alogenilor în rândul nobilimii din Basarabia în secolul al XIX-lea. În: *Valorificarea patrimoniului etnocultural al*

Republicii Moldova în educația tinerei generații. Compendiu. Coord.: Fabian, D., Duminica, I. Chișinău: Notograf Prim, 2017, pp. 234-244. ISBN: 978-9975-84-047-7.

133. GHERASIM, Cristina. Unele considerații privind schimbările în mentalitatea elitei nobiliare din Basarabia în anii '30-'40 ai secolului al XIX-lea. În: *Tyragetia: Istorie. Muzeologie: Serie Nouă*, 2011, vol. 5 [20], nr. 2, pp. 215-222. ISBN: 9975-9667-5-6.

134. GHERASIM, Cristina. Varietatea litigiilor în care era implicată nobilimea din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Studii de Arhondologie și genealogie*, III, Chișinău, 2015, pp. 57-81. ISBN 978-9975-80-825-5.

135. GHERASIM, C., TOMULEȚ, V. Stăpâni și robi sau nobili și Țigani în Basarabia (1812-1861), Chișinău: Cartdidact, 2021, 584 p. ISBN: 978-9975-3497-7-2.

136. GHIBĂNESCU, Gheorghe. *Impresii și note din Basarabia*. Chișinău: Civitas, 2001, 392 p.

137. GOROVEI, Ștefan. Artur Gorovei (1864-1951). În: *Revista arhivelor*, 1997, vol. IV (IX), nr. 3-4, pp. 63-71. ISSN 1453-1755.

138. GOROVEI, Ștefan. Octav George Lecca (1881-1969). În: *Revista arhivelor*, 1997, IV (IX), nr. 3-4, pp. 38-42. ISSN 1453-1755.

139. GRAMA, Dumitru. Caracterizarea juridică a dezmembrării statului Moldova în 1812. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2012, nr. 2, pp. 25-40. ISSN 1857-2022.

140. GRAMA, Dumitru. Impactul raptului Basarabiei din 1812 asupra realizării drepturilor românilor moldoveni la Est de Prut. În: *Basarabia – 1812*. Coord.: Cliveti, Gh., Cojocaru, Gh., București: Ed. Academiei Române, 2014, pp. 319-340. ISBN: 978-973-27-2397-5.

141. GRIGORAȘ, Nicolae. *Instituții feudale în Moldova I. Organizarea de stări până la mijlocul secolului al XVIII-lea*. București, Academiei R. S. R. , 1971. 476 p.

142. GROSUL, Iachim. *Formarea nației burgheze moldovenești*. Chișinău: Știința, 1985, 236 p.

143. GUMENĂI, Ion. Nobilimea basarabeană, evenimentele poloneze din 1863 și loialitatea față de Țarul rus. În: *Tratatul de Pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele Conferinței Internaționale Chișinău, 26-28 aprilie 2012*. Chișinău: Pontos, 2012, pp. 251-255. ISBN: 978-9975-51-350-0.

144. IORGA, Filip-Lucian. *Strămoși pe alese: Călătorie în imaginarul genealogic al boierimii române*. București: Humanitas, 2013, 322 p. ISBN: 978-973-50-3844-1.

145. IORGA, Nicolae. Basarabia noastră. Scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către ruși (1912). În: *Neamul românesc în Basarabia*, București, 1995, p. 141.

146. IORGA, N., ARBURE, Z., BOGA, L. *Basarabia noastră*. Chișinău: Universitas, 1993, 222 p. ISBN: 5-362-01020-4.
147. IORGA, Nicolae. *Neamul românesc în Basarabia*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1995, 317 p. ISBN: 973-9155-83-9.
148. *Istoria Moldovei din cele mai vechi timpuri până în epoca modernă: Aspecte din viața politică, socială și a culturii*. Dergaciov, V., Niculița, I., Dragnev D. ș.a. Chișinău: Știința, 1992, 230 p. ISBN: 5-376-01455-X.
149. Îndrumător al Arhivei Naționale a Republicii Moldova (Partea 1, până la anul 1917, ed. a 2-a). Col. de red.: Vasile Isac (red.-șef), Nicolae Stefanov, Tudor Bodrug, ed. a 2-a revăzută și completată. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, 272 p., ISBN: 9975-78-150-0.
150. JARCUȚCHI, Ion. Populația și spiritualitatea românească în Basarabia în epoca modernă. În: *Moldova: deschideri științifice și culturale spre Vest*: Congresul XVIII al Academiei Româno-Americane de Științe și Arte (13-16 iulie 1993), vol. 1. Chișinău: Știința, 1993, pp. 251-252.
151. JARCUȚCHI, I., MISCEVCA, V., Pacea de la București (din istoria diplomatică a încheierii tratatului de pace ruso-turc de la 16(28)mai 1812). Chișinău: Știința, 1992, 200 p. ISBN: 5-376-01458-4.
152. JEWSBURY, G. F. *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828: studiu asupra expansiunii imperiale*. Iași: Polirom, 2003, 198 p. ISBN: 973-681-343-6.
153. JUC, Victor. Gânditori români despre organizarea puterilor în stat. În: *Revista de filosofie și drept*, 1999, nr. 1, pp. 25-30. ISSN 0236-3062.
154. LAȘCOV, N.V. *O sută de ani de la trecerea Basarabiei către Rusia: 1812-1912*. Chișinău: Tipografia Administrației Guberniale, 1912, 93 p.
155. LAZĂR, Petrițor-Aurelian. Foaia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII: constituire și validare. Normele de întocmire ale unei foi de zestre, cuprinse în Prăvilioara de la Iași din 1784. În: *Studium – revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie*, 2017, nr. X, pp. 5-31.
156. LECCA, Octav. *Genealogia a 100 de case din Țara Românească și Moldova*. București: 1911, 107 p.
157. LUPAȘCU, Zinaida. Instituțiile politice și cele juridice din Basarabia (1812-1917). Chișinău: ARC, 2004, 202 p. ISBN: 9975-61-358-6.
158. Manualul juridic al lui Andronachi Donici. În: *Buletinul Asociației Tinerilor Juriști*, 1999, nr. 3, pp. 99-102.
159. MIHAIL, Paul. Despre bibliotecile parohiale. În: *Luminătorul*, 1928, iunie, pp. 62-64.

160. MIHAIL, P. Despre edițiile „Culegerilor de legi” ale lui Andronachi Donici. În: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași*, 1989, tom. 26, pp. 159-166, ISSN 0074-039X.
161. MIHAIL, P., MIHAIL, Z., Manuscrise slave în colecții din Moldova. În: *Romanoslavica*, 1972, XVIII.
162. *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale: 1387-1858*. Tratatate. Alcătuitor: I. Ieremia. Chișinău: Universitas, 1992, 374 p. ISBN: 5-362-01003-4.
163. *Moldova în epoca feudalismului. Vol. 11: Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1775-1786): Cărți domnești și zapise*. Volum realizat de: L. Svetlicinâi, coord.: D. Dragnev, Chișinău: 2008, 520 p. ISBN: 9975-9649-3-1.
164. *Moldova în epoca feudalismului. Vol. 12: Documente privitoare la istoria Țării Moldovei la începutul secolului al 19-lea (1801-1806): Cărți domnești și zapise*. Vol. realizat de: L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov; Acad. de Științe a Moldovei. Inst. de Istorie, Stat și Drept. Chișinău: Elan Poligraf, 2012, 528 p. ISBN: 978-9975-66-300-7, ISBN: 978-9975-66-299-4.
165. MORARU, Anton. *Basarabia sub jugul colonial al Rusiei țariste (1812-1917)*. Chișinău: Labirint, 2012, 330 p., ISBN: 978-9975-943-71-5.
166. MORARU, A., POPOVICI, T., *Evoluția Basarabiei sub regimul de ocupație al Rusiei Țariste, 1812-1917*. Chișinău: Labirint, 2013, 162 p. ISBN: 978-9975-948-85-2.
167. MOROZAN, Vladimir. Autonomia Basarabiei în context imperial rus (1812-1828). În: *Archiva Moldaviae*. 2015. Vol. 7, pp. 15-28. ISSN 2067-3930.
168. MOROZAN, Vladimir. Din istoria proprietății funciare nobiliare în Basarabia. În: *Studii de arhondologie și genealogie*. Vol. 3. Chișinău, 2014, pp. 33-46. ISBN: 978-9975-3102-2-2.
169. MOROZAN, Vladimir. Nobilimea Basarabiei în perioada de până la reforme. În: *Studii de arhondologie și genealogie*. Vol. 2. Chișinău, 2014, pp. 8-18. ISBN: 978-9975-87-017-7.
170. MORUZI, Dumitru. Basarabia și viitorul ei 1812-1905. Cap. 1: 1812-1877: Țarismul sub Alexandru I, Neculai Pavlovici și Țarul Liberator. În: *Moldova suverană*. 1992, 25 noiembr. Continuare: 1992, 2 decembrie; 16 decembrie; 1993, 21 ianuarie. ISSN 1857-1859.
171. MORUZI, Dumirtu. Basarabia și viitorul ei: 1812-1905. București: Tip. ziar. „Cronica”, 1905, 75 p.
172. MORUZI, Dumirtu. *Rușii și Românii*. Chișinău: Museum, 2001, 112 p. ISBN: 9975-906-55-9.

173. MUNTEANU, Brîndușa. Zestrea în Moldova perioadei regulamentare (1833-1865). În: *In Memoriam Gheorghe Palade (1950-2016)*. Ediție de V. Arapu, A. Petrencu, C. Ciocanu (eds.). Chișinău: „Bons Offices”, 2018, pp. 196-204.
174. NEGRU, Gheorghe. Unele aspecte ale politicii țariste de izolare a Basarabiei. În: *Destin românesc*. 1994, nr. 1, pp. 76-85. ISSN 1221-6984.
175. NEGRU, Ion. *Istoria dreptului românesc*. Lugoj, 2014, 172 p. ISBN: 978-606-592-190-0.
176. NISTOR, Ion. *Istoria Basarabiei*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1991, 295 p. ISBN: 5-362-00779-3.
177. *Nobilimea basarabeană în epoca reformelor din Imperiul Rus (Volum dedicat memoriei lui Alexandru Matei Cotruță)*. Coord.: Danilov, Maria; ref. șt.: Sakharov I. V. Chișinău: Reclama, 2013, 276 p. ISBN: 978-9975-58-005-2.
178. Nobilimea Basarabiei în sistemul militar al Imperiului Rus. În: *Oastea Moldovei*. 2010, 17 apr., p. 7. ISSN 1857-3703.
179. PANAITESCU, Petre. *Interpretări românești: Studii de istorie economică și social*. Postf., note și coment. de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely. Ediția a 2-a. București: Editura Enciclopedică, 1994, 263 p. ISBN: 973-45-0074-0.
180. PANAITESCU, Petre. *Istoria românilor*. Ed.: Logos, Chișinău, 1991, 272 p. ISBN 5-85886-024-9.
181. PAPACOSTEA, Ș. Marele Hrisov al lui Consantin Mavrocordat din 1741 și reformele din Țara Românească și Moldova. În: *Studii de istorie românească*, Brăila: Editura „Istros”, 2009, p.311-322.
182. PÂNZAR, Alexandru. O spiță de neam din 1819 a boierilor Șeptelici: câteva considerații despre cum se alcătuiau spițele de neam în divanul domnesc. În: *Revista de Istorie a Moldovei*. 2010, nr. 3-4, pp. 60-69. ISSN 1857-2022.
183. PÎSLARIUC, Virgil. *Raporturile politice dintre marea boierime și domnie în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea*. Chișinău: Editura Pontos, 2005, 273 p.
184. PELIVAN, Ion. *La Bessarabie sous le regime russe (1812-1918): Première partie*. Paris: Imprimerie Centrale Lahure, 1919, 64 p.
185. PLEȘIA, Ștefan. Emanuil-Hagi Mosco (1882-1976). În: *Arhiva genealogică IV-(IX)*, 3-4, 1997, pp.43-47.
186. PLOSCARU, Cristian. *Originile „partidei naționale” din Principatele Române. Vol. I: Sub semnul „politicii boierești” (1774-1828)*. Iași, 2013, 784 p. ISBN: 978-973-703-928-6.

187. POPA, Anghel. 1812-1912: Centenarul anexării Basarabiei și implicațiile sale asupra națiunii române. În: *Revista istorică*. 1996, nr. 9-10, pp. 747-755. ISSN 567-630.
188. POȘTARENCU, Dinu. *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*. Chișinău: Prut Internațional, 2006, 304 p. ISBN 978-9975-69-048-5.
189. POȘTARENCU, Dinu. Instrucțiunea imperială cu privire la organizarea administrativă a Basarabiei din 1816. În: *Revista de Istorie a Moldovei*. 2012, nr. 3, pp. 92-95. ISSN 1857-2022.
190. PRISĂCARU, Dan. Pantelimon Halipa – apostol al Basarabiei și ctitor al Unirii cu România. În: *Revista Română*, anul XXIV, nr.1-2 (91-92), primăvara-vara 2018, p.40.
191. PROHIN, Andrei. Boierimea Moldovei în viziunea lui N. Iorga. În: *Pontes*, 2009, nr. 5, pp.103-112. ISSN 1812-333.
192. PURICI, Ștefan. *Istoria Basarabiei: [Note de curs]*. Ministerul Afacerilor Externe, Institutul Eudoxiu Hurmuzachi pentru Românii de Pretutindeni. București: Semne, 2011, 195 p. ISBN: 978-606-15-0131-1.
193. *Recomandări metodice de lucru cu documentele fondurilor personale ale ANRM, SSA*, Chișinău, 1992, 17 p.
194. ROSETTI, Radu. *Pământul: sătenii și stăpânii în Moldova. Vol. 1: De la origini până la 1834*. București: Atelierele grafice SOCEC & Co, Societate Anonimă, 1907, 561 p. [citată 19.06. 2018]. Disponibil: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Radu_Rosetti
195. RUMEANȚEV, Evghenii. Neamul Alecsandri în Basarabia, secolul XIX. În: *Pergament*. 1998, vol. 1. ISBN 9975-72-038-2.
196. RUSNAC, Mircea. Basarabia sub stăpânirea rusească (1812-1914), p.25. [citată 01.05.2020]. Disponibil: <https://istoriabasarabiei.wordpress.com/2009/09/20/mircea-rusnac-basarabia-sub-stapanirea-ruseasca-1812-1914/>
197. SAMOILENCO, Valentina. Boierimea din Basarabia în secolul al XIX-lea. Statut social și juridic. În: *Frontierele spațiului românesc în context European*. Coord. Bodo, Edith, Sorin, Șipoș. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2008, pp. 178-191. ISBN 978-973-759-559-1.
198. SAMOILENCO, Valentina. Rolul nobilimii în viața publică din Basarabia în secolul al XIX-lea. În: *Tratatul de Pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus*. Materialele Conferinței Internaționale Chișinău, 26-28 aprilie 2012. Coord. vol.: Sergiu Musteață. Chișinău: Pontos, 2012, pp. 257-260. ISBN 978-9975-51-350-0.
199. SAMOILENCO, Valentina. Structura nobilimii din Basarabia. În: *Probleme ale științelor socio-umane și modernizării învățământului*. Conferința științifică anuală a Universității

Pedagogice de Stat „Ion Creangă” (20-21 martie 2002). Rezumate ale comunicării. Vol. 2. Chișinău, 2002, pp. 181-184.

200. SCLIFOS, Eugen-Tudor. Boierul Alexandru Sturdza și Basarabia. În: *Studii de arhondologie și genealogie*. Vol. I. Chișinău, 2013, pp. 180-185. ISBN 978-9975-3102-2-2.

201. SION, Constantin. *Arhondologia Moldovei: Amintiri și note contemporane boierii moldoveni*. București: Minerva, 1973, 368 p.

202. STOICESCU, Nicolae. *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova în sec. XIV-XVII*. București: Editura Enciclopedică, 1971, 447 p.

203. ȘAROV, I., CUȘCO, A. Rolul boierimii (nobilimii) basarabene ca factor identitar în lucrările istoricilor ruși din secolul al XIX-lea. În: *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova*. 2004, pp. 151-154.

204. TAKI, Victor. Opoziția boierimii românești față de Regulamentele Organice: rațiuni, manifestări, rezultate. În: *Archiva Moldaviae*. 2013, nr. 5, pp. 199-232. ISSN 2067-3930.

205. TAȘCĂ, Mihai. Andronachi Donici – Codul său de legi și influența acestuia asupra dreptului din Basarabia. În: *Revista de drept privat*. 2001, nr. 2, pp. 130-142. ISBN 9975-940-35-8.

206. TAȘCĂ, Mihai. Hexabiblul lui Armenopol și Codul Andronachi Donici (III). În: *Revista de drept privat*. 2002, nr. 1, pp. 134-136; (II): 2001, nr. 2, pp. 143-145; (IV): 2002, nr. 2, pp. 122-124. ISBN: 9975-940-35-8.

207. TAȘCĂ, Mihai. O gubernie rusească tipică în doar 16 ani: Anexarea Basarabiei în 1812. În: *Timpul*. 2007, 18 mai, p. 15. ISSN 1857-2472.

208. TĂRÂȚĂ, O. Condica Gheorgachi primul cod ceremonial moldovenesc: 240 de ani de la apariție. În: *Administrația publică*. 2002, nr. 4, pp. 135-141. ISSN 1813-8489.

209. TEOTEOI, Tudor. Organizarea judecătorească. În: *Istoria românilor de la universalitatea creștină către Europa „Patriilor”*, ed. a II-a revăzută și alcătuită; București: Ed. Enciclopedică, 2012, 219 p.

210. TOMULEȚ, Valentin. Reflecții generale privind dezvoltarea social-economică a Basarabiei (1812-1868). În: *Cugetul*. 1992, nr. 2, pp. 10-20. ISBN: 9975-69-078-5.

211. TOMULEȚ, Valentin. Aspecte din activitatea administrației ruse în Principatele Române în perioada războiului ruso-turc din anii 1828-1829: după un raport secret al comandantului armatei ruse generalului I.I. Diebici. În: *Omagiu lui Vladimir Potlog și Constantin Drachenberg la 70 de ani*. Chișinău: Cartdidact, 1997, pp. 195-203. ISBN: 9975-940-08-0.

212. TOMULEȚ, Valentin. *Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812-1868): Studii*. Chișinău: Cartdidact, 2012, 618 p. ISBN: 978-9975-4365-2-6.

213. TOMULEȚ, Valentin. *Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812-1868): Studii*. Ediția a 2-a, revăz. și adăug. Iași: Tipo Moldova, 2014, 617 p. ISBN: 978-606-676-482-7.
214. TOMULEȚ, Valentin. Componenta etnică și dinamică numerică a burgheziei comerciale din Chișinău în anii '30-'60 ai secolului al XIX-lea. În: *Romanitate și românitate la Nord de Balcani (Materialele Simpozionului Internațional din 7-8 aprilie 2000)*. Coord.: A. Zanoci, S. Matveev. Chișinău: Centrul editorial-poligrafic U.S.M., 2000, pp. 110-114. ISBN: 9975-940-31-5.
215. TOMULEȚ, Valentin. Controverse privind dinamica numerică a burgheziei comerciale în Basarabia (anii 30-60 ai sec. al XIX-lea). În: *Symposia professorum: Istorie*. Chișinău, 2000, pp. 32-33. ISBN: 9975-920-20-9.
216. TOMULEȚ, Valentin. Rolul privilegiilor în evoluția numerică a burgheziei comerciale din Basarabia (anii 1830-1869). În: *Pergament: Anuarul arhivelor Republicii Moldova*. 2000-2001, vol. 3-4, pp. 102-121. ISBN: 9975-78-150-0.
217. TOMULEȚ, Valentin. *Cronica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828)*. Vol. I. Chișinău, 2007, 325 p. ISBN: 978-9975-70-457-1.
218. TOMULEȚ, Valentin. Etapele și specificul incorporării Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (anii 1812-1868/1873). În: *Limba română* (Ch.). 2012, nr. 5-6, pp. 65-80. ISSN 0235-9111.
219. TOMULEȚ, Valentin. Elite ale burgheziei basarabene: negustorii de gildă angroșiști din Chișinău (1812-1868). În: *Studii de arhondologie și genealogie*. Vol. I. Chișinău, 2013, pp. 23-52. ISBN: 978-9975-80-825-5.
220. TOMULEȚ, Valentin. Exodul populației din Basarabia în Moldova de peste Prut (anii 1812-1828). În: *Revista de Istorie a Moldovei*. 2012, nr. 2, pp. 55-78. ISSN 1857-2022.
221. TOMULEȚ, Valentin. Familia de nobili din Basarabia-Sandulache și Tomuleț. În: *Nobilimea basarabeană în epoca reformelor din Imperiul Rus*, Danilov Maria, red. șt.: I. V. Sakharov. Chișinău: Reclama, 2013, pp. 104-141. ISBN: 978-9975-58-005-2.
222. TOMULEȚ, Valentin. Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni). Chișinău: Lexon-Prim, 2014, 672 p. ISBN: 978-9975-4055-5-3.
223. TOMULEȚ, Valentin. Mazili și rușii știutori de carte din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Tyragetia: Istorie. Muzeologie: Serie Nouă*, Chișinău, 2015,. Vol. 9 (24), nr. 2, pp. 105-122. ISBN: 9975-9667-5-6.
224. TOMULEȚ, Valentin. *Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Chișinău: Lexon-Prim, 2018, 1056 p. ISBN: 978-9975-139-55-7.

225. TOMULEȚ, V., GHERASIM, Cr., Unele considerații privind factorii care au generat schimbări în mentalitatea boierimii din Basarabia sub regim de dominație țaristă (1812-1817). În: *Tyrageția: Istorie. Muzeologie*, Chișinău, 2015, Vol. 4, nr. 2, pp. 143-152. ISBN: 9975-9667-5-6.
226. ȚUȚUIANU, Ion. Reglementarea juridică a persoanelor și bunurilor în Legiuirea Caragea. În: *Revista națională de drept*. 2008, nr. 4, pp. 71-74. ISSN 1811-0770.
227. ȚURCANU, Ion. BESSARABIANA. *Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice*. Chișinău: Tipogr. „Reclama” SA, 2012, 344 p. ISBN: 978-9975-4337-0-9.
228. VĂCĂRAȘ, Veronica. Nobilimea Basarabiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Destin Românesc*. 2000, nr. 4 (28), pp. 3-45. ISSN 1221-6984.
229. VULCĂNESCU, Radu. *Etnologie juridică*. București, 1970, 340 p.
230. WALLERSTEIN, Immanuel. *Sistemul mondial modern: mercantilism și consolidarea economiei mondiale europene, 1600-1750*. Vol. 4. Trad. de Abraham Dorel, Bădescu Ilie, Ghibernea, Marcel, Editura Meridiane, București, 1993, 177 p. ISBN: 973-33-0149-3.
231. ZAHARIUC, Petronel. Gheorghe Ghibănescu (1864-1936). În: *Revista arhivelor*. IV (IX), 1997, nr. 3-4, p. 22, ISSN 1453-1755.

Lucrări în limba rusă

232. *Акты царствования Екатерины II: Учреждения для управления губерний и жалованные грамоты дворянству и городам*. Под ред. Г. Н. Шмелева. Москва: Изд-во Моск. высш. женских курсов, 1907, 159 с.
233. *Алфавитный список дворянским родам Бессарабской Губернии, внесенным в дворянскую родословную книгу по 1-е января 1901 года*. Тип.-Литогр. Ф. П. Кашевского, Кишинэу, 1901, 24 с.
234. АНИСИМОВ, Е. В., *Время петровских реформ XVIII в. 1-я четверть*. Лениздат, Ленинград: 1989, 495 с. ISBN: 5-289-00262-6.
235. АНЦУПОВ, И.А., *Государственная деревня Бессарабии в XIX веке (1812-1870)*. Кишинэу: Картя Молдовенеаскэ, 1966, 263 с.
236. АНЦУПОВ, И.А., ЖУКОВ В. И., *Реформа в управлении Бессарабией в 1812-1828 гг. В: Ученые записки КГУ*. 1957, том. 26, с. 145-159.
237. БАБИЛУНГА, Н.В., *Население Молдавии в прошлом веке миграция? Ассимиляция? Русификация?* Кишинэу: Штиинца, 1990, 112 с.
238. БАЙКОВ, Н., *Записки о состоянии управления в Бессарабии 1813 г. В: Записки Одесского Общества истории и древностей*, 1879, том XXII.

239. БАРСУКОВА, М. Е., О составлении перечня изданных русских актов. Издание второе с дополнением. Петроград, 1923, 73 с.
240. БАТЮШКОВ, П. Н., *Бессарабия: Историческое описание «Общественная польза»*. СПб.: 1892, 177 с.
241. БЕРГ, Л. С., *Бессарабия: Страна-Люди-Хозяйство*. Кишинэу: Universitas, 1993 г., 196 с. ISBN: 5-362-01035-2.
242. *Бессарабия: Географический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник*. под ред. П.А. Крушевана. Москва: Типография Васильева, 1903 г., 520 с.
243. БОРШЕВСКИЙ, А., Применение местных законов и обычного права в гражданском судопроизводстве в мировых судах Бессарабии (60-70-е гг. XIX в.). În: *Revista de etnologie și culturologie*. 2008, vol. 4, pp. 162-165. ISSN 1857-2049.
244. БЫЧКОВА, М. Е., *Родословные книги XVI-XVIII в.* Москва: Изд. Наука, 1975 г., 217 с.
245. БЫЧКОВА, М. Е. *Состав класса феодалов России в XVI в.* Ист.-генеал. исслед. АН СССР, Ин-т истории СССР. Москва: Изд. Наука, 1986 г., 219 с.
246. ГАЛБЕН, А., Некоторые черты молдавского феодального права в период турецко-фанариотского господства. В: *Молдавский феодализм. Общее и особенное*, Кишинэу, 1991.
247. Грамота на права, вольности и преимущества благородного российского дворянства, 21 апреля 1785 г. В: *Российское законодательство X-XX вв.*: в 9 т. Т.5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. Отв.ред. Е. И. Индова. Москва: Изд. Юридическая литература, 1987 г.
248. ГРОМ, О. А., *Молдавское национальное движение в Бессарабии в конце XIX – начале XX вв.*: автореферат дис. кандидата исторических наук, Ставрополь, 2017, 33 с. [citat 5.03.2018]. Disponibil: <https://www.dissercat.com/content/moldavskoe-natsionalnoe-dvizhenie-v-bessarabii-v-kontse-xix-nachale-xx-vv>
249. ГРОСУЛ, В. Я. *Реформы в Дунайских княжествах и России: 20-30 годы XIX в.* Москва: Изд. Наука, 1966 г., 408 с.
250. ГРОСУЛ, Я. С., *История народного хозяйства Молдавской ССР (1812.1917 гг.)*. Кишинэу: Изд. Штиинца, 1977 г., 351 с.
251. ГРОСУЛ, Я. С. *Труды по истории Молдавии*. Кишинэу: Изд. Штиинца, 1982 г., 315 с.

252. ДЕГТЯРЕВ, С., Бессарабия в составе Российской Империи в первой половине XIX в.: по материалам полного собрания законов Российской Империи. В: *Русин*, 2015, № 1(39), с. 166-177. ISSN 1857-2685.
253. ДМИТРИЕВ, П. Г., *Народонаселение Молдавии: по материалам переписей 1772-1773, 1774 и 1803 гг.* Кишинэу: Изд. Штиинца, 1973 г., 155 с.
254. ДМИТРИЕВ, П. Г., Численность и расселение населения Днестровско-Прутского междуречья в XIX-XX вв. В: *Проблемы исторической демографии СССР и Западной Европы: период феодализма и капитализма.* Кишинэу, 1991 г., с. 119-130. ISBN 5-376-00885-1.
255. ДРАГНЕВ, Д. М., Сельское хозяйство феодальной Молдавии: конец XVII – начало XIX в. Кишинэу: Изд. Штиинца, 1975 г., 286 с.
256. ЗЕЛЕНЧУК, В. С., *Население Бессарабии и Поднепровья в 19 в.: этническое развитие и демографические процессы.* Кишинэу: Изд. Штиинца, 1979 г., 286 с.
257. *История Молдавии: Документы и материалы.* Т. 2: Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии и деятельность А.П. Юшневского. гл. ред. Я.С. Гросул. Кишинэу: Изд. Штиинца, 1957 г., 671 с.
258. *История Молдавии: Документы и материалы.* Т. 3. Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии (1812-1861 годы). Сборник документов. гл. ред. Я.С. Гросул, ч. 1. Кишинэу: Изд. Штиинца, 1962 г., 612 с., Ч. 2, 1969 г., 671 с.
259. КАССО, Л., *Византийская право в Бессарабии.* Москва: Изд. Тип. Моск. Унив., 1907 г., 71 с.
260. КАССО, Л.А. *Россия на Дунае и образование Бессарабской области.* Москва: Изд. Печатня Снегиревой, 1913 г., 230 с.
261. КОБРИН, В.Б., ЛЕОНТЬЕВА, Г.А., ШОРИН, П.А. *Вспомогательные исторические дисциплины,* Москва: Просвещение, 1984 г., 208 с.
262. КРУПЕНСКИЙ, А.Н., *Краткий очерк о Бессарабском дворянстве 1812-1912 к столетнему юбилею Бессарабии: 1812 - 16 мая - 1912: Полный список лиц избранных бессарабским дворянством на областные, губернские и уездные должности со времени присоединения Бессарабии к Российской Империи по 1912 год.* Санкт Петербург, 1912 г. [citat 27.09.2021]. Disponibil: <https://www.twirpx.com/file/2836696/>
263. КУНИЦКИЙ, Р., *Краткое статистическое описание Заднепровской области, присоединённой к России по мирному трактату, заключённому с Портой Оттоманскою в Бухаресте 1812 года.* СПб., 1813 г.

264. КУШКО, А., ГРОМ, О., ТАКИ, В., Бессарабия в составе Российской Империи 1812-1917. Москва: Изд. Новое литературное обозрение, 2012 г., 400 с. ISBN: 978-5-86793-970-0.
265. ЛАКИЕР А.Б., *Русская геральдика*. Москва: Изд. Книга, 1990 г., 432 с. ISBN: 5-212-00281-8.
266. ЛАШКОВ, В.Н., *Столетие присоединения Бессарабии к России (1812-1912)*. Кишинэу, 1912 г., 58 с.
267. ЛИХАЧЕВ, Н. П., *По Поводу сборника А. И. Юшкова: «Акты XIII-XVII вв., представленные в разрядный приказ представителями служилых фамилий после отмены местничества*. СПб.: Изд. Синодальная типография, 1898 г., 15 с. [citat 27.09.2021]. Disponibil: <https://www.prilib.ru/item/437620>.
268. МОРОЗАН, В., *Дворянское Общество Бессарабии в дореформенные годы*. În: *Studii de arhondologie și genealogie*, vol. II, Chișinău, 2014, pp. 8-18. ISBN: 978-9975-3102-2-2.
269. МОРОЗАН, В., *Комиссия по ревизии действий бессарабского депутатского собрания*. În: *Tyragetia. Istorie. Muzeologie*. 2014, vol. VIII (XXIII), nr. 2, pp. 161-168, ISBN 9975-9667-5-6.
270. МОРОЗАН, В., *Из истории дворянского землевладения в Бессарабии*. În: *Studii de arhondologie și genealogie*, tom. III, Chișinău, 2015, pp. 33-46. ISBN: 978-9975-3102-2-2.
271. МОРОЗАН, В., *Бессарабия и ее дворянство в XIX – начале XX в., том 1-2*. СПб., 2018 г., 592 с. ISBN: 978-5-86007-869-7, ISBN: 978-5-86007-870-3.
272. *Общее и особенное в развитии феодализма в России и Молдавии: Проблемы феодальной государственной собственности и государственной эксплуатации: Ранний и развитой феодализм*. Тезисы докладов. В 2т. : Т. 2. отв. ред. В.Л. Янин. Москва: Изд. Ин-т истории СССР, 1988 г., 333 с.
273. ПОДГРАДСКАЯ, Е. М., *Экономические связи Молдовы со странами Центральной и Восточной Европы в XVI-XVII вв*, Кишинёв: Штиинца, 1991, с. 123.
274. *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание первое (1825-1881)*. СПб. Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества, 1830-1885, том IX, часть 1, СПб., 1834, № 6889, с. 208, том XI, часть 1, СПб., 1836, № 9165, с. 508-509, том XI, часть 1, СПб., 1836, № 9165, с. 508-509, том XVIII, часть 1, СПб., 1843, № 16619, с.134, том XX, часть 1, СПб., 1845, № 18678 [citat 14.03.2020]. Disponibil: https://nlr.ru/e-res/law_r/content.html.

275. *Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года. Обработал по официальным данным И.Н. Халиппа. Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии. Том третий. 1907 [citat 15.05.2018]. Disponibil: <http://oldcimislia.com/ro/rospis-zemlevladieniya-i-soslovnogo-stroya-naseleniya-bessarabii-po-dannym-perepisi-1817-goda-2/>*
276. *Россия. Министерство внутренних дел. Журнал Министерства внутренних дел. Ч. 37, № 7 (июль). СПб.: Изд. Тип. М-ва внутр. дел, 1840, с. 141-169.*
277. РУДЕЛЬСОН, К. И., *Современные документные классификации*. Москва: Издательство Наука, 1973, 267 с.
278. *Свод законов Российской Империи, Императора Николая Павловича. Законы о сословиях. Часть I, с.13, СПб., 1833.*
279. ТАКИ, В., *Историческая память и конструирование региона после присоединения к империи: Особая форма правления в Бессарабии в 1812-1828 гг. В: AbImperio. 2004, №, 3, с. 145-174, ISSN 2164-9731.*
280. *Указ его Императорского Величества Самодержца Всероссийского от Правительствующего сената. [Содержит документы изданные в Кишиневе в 1814-1838 гг.]. Кишинэу, 313 с.*

ANEXE

Anexa 1. Lista publicațiilor autorului la tema tezei

1. Cărți de specialitate colective

1. *Documente medievale slavo-române din patrimoniul arhivistic al Republicii Moldova*. Album arhivistic. Alcătuitori, DRAGNEV, Demir, FRUMOSU, Elena, SVETLICINAIA Larisa, CANDU Teodor, CIOBANU Tudor, Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 160 p. ISBN 978-9975-3502-2-8.

2. Articole în cărți de specialitate colective

1. FRUMOSU, Elena. Un dosar cu opisele colecției de acte medievale moldovenești predate comisiei aliate conform Convenției de armistițiu (1944). În: *Istoria est magistra vitae (civilizație, valori, paradigme, personalități) in Honorem profesor Ion Eremia*, 2019, pp. 187-192. ISBN 978-9975-3331-2-2. Disponibil: https://ibn.idsi.md/collection_view/674.
2. FRUMOSU, Elena. Documente medievale – componente ale patrimoniului Republicii Moldova. Studiu introductiv. În: *Documente medievale slavo-române din patrimoniul arhivistic al Republicii Moldova*. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 160 p. ISBN 978-9975-3502-2-8.

3. Articole în reviste științifice

3.1. În reviste din Registrul național al revistelor de profil (categoria B)

1. FRUMOSU, Elena. Unele considerații referitoare la dobândirea statutului de dvorean basarabean în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: *DIALOGICA*, revistă de studii culturale și literatură, nr. 1, 2021, pp. 99-105. ISSN: 2587-3695, ISSN: 1857-2537. Disponibil: https://dialogica.asm.md/articolePDF/Dialogica_nr_7_Frumosu.pdf.
2. FRUMOSU, Elena. Rolul spițelor genealogice pentru confirmarea statutului social privilegiat în Basarabia, în primele decenii după anexare. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 1-2 (117-118), ianuarie-iunie 2019, pp. 79-84, ISSN 1857-2022. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/77-84_5.pdf.
3. FRUMOSU, Elena. Arbori genealogici, spițe de neam și de moșie (sf. sec. al XVIII-lea – mijlocul sec. al XIX-lea): o categorie de documente nevalorificate din „Colecția de acte medievale moldovenești” a ANRM. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, nr. 4 (114), p. 71-84, ISSN 2345-1009. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/71252.

4. Articole în lucrările conferințelor și altor manifestări științifice

1. FRUMOSU, Elena. Unele considerații privitoare la clasificarea arhivistică a documentelor. În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*. Academia de Științe a Moldovei, conferință științifică internațională desfășurată în contextul Zilelor Europene ale Patrimoniului, dedicată aniversării a 75-a de la fondarea Universității de Stat din Moldova, pp. 193-198. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/193-198_15.pdf.
2. FRUMOSU, Elena. Dosarul cu opisele documentelor și inventarul pe lăzi ce se predau comisiei aliate, conform art. 12 din Convenția de armistițiu, și importanța lui pentru studierea istoriei fondului „Colecția de acte medievale moldovenești” din ANRM. În: *Tendențe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*, ediția 8, vol. 2, 2019, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Tipogr. „Biotehdesign”, 2019, pp. 50-55. Materialele conferinței științifice a doctoranzilor, ediția a VIII-a, vol. I, Chișinău, 10 iunie 2019. ISBN 978-9975-108-67-6. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/80765.
3. FRUMOSU, Elena, DRAGNEV, Demir, PURICI, Ștefan. Izvoare genealogice moldovenești, surse pentru cercetarea procesului de recunoaștere și încadrare a nobilimii basarabene în sistemul de stări al Rusiei țariste. În: *Orientări actuale în cercetarea doctorală*, ediția a VIII-a, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 15 septembrie 2018, pp. 162-172. ISBN 978-9975-50-236-8. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/89615.
4. FRUMOSU, Elena. Documente vechi de familie, surse valoroase în studierea proceselor de încadrare a populației Basarabiei în sistemul social-economic al Imperiului Rus. În: *Materialele conferinței științifice a doctoranzilor*, ediția a VII-a, vol. I, Chișinău, 14 iunie 2019, pp. 39-44. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/63982.

Anexa 2. Comunicări (prezentate în cadrul conferințelor, simpozioanelor, meselor rotunde internaționale)

1. *Arbori genealogici, spițe de neam și de moșie basarabene de la sfârșitul sec. al XVIII-lea – mijlocul sec. al XIX-lea: o categorie de documente nevalorificate din Colecția de acte medievale moldovenești a ANRM.*

Conferința anuală științifică a tinerilor cercetători (cu participare internațională): Cercetările tinerilor istorici și filosofi din Republica Moldova în serviciul unei societăți favorabile incluziunii, inovatoare și reflexive. Ediția a XII-a, 26 aprilie 2018.

Disponibil: <http://www.history.asm.md/index.php/activitate/intruniri-stiintifice/858-conferinta-tiinific-anual-a-tinerilor-cercettori>.

2. *Documente vechi de familie, surse valoroase în studierea proceselor de încadrare a populației Basarabiei în sistemul social-economic al Imperiului Rus.*

Conferința științifică a doctoranzilor (cu participare internațională): Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători. Ediția a VII-a, 15 iunie 2018.

Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Materialele_conferintei_V.II_stiintifice.2018.pdf.

3. *Izvoare genealogice moldovenești, surse pentru cercetarea procesului de recunoaștere și încadrare a nobilimii basarabene în sistemul de stări al Rusiei țariste.*

Colocviul Științific *Orientări actuale în cercetarea doctorală*, Ediția a VIII-a.

Disponibil: <https://media.usarb.md/2018/11/19/colocviul-stiintific-orientari-actuale-in-cercetarea-doctorala-editia-a-viii-a>.

4. *Conceptul Registrului Sistemul Informațional Automatizat „Fondul Arhivistic al Republicii Moldova”.*

Conferința științifică „E-infrastructura de date științifice în sprijinul cercetării și creșterii impactului social-economic al științei în Republica Moldova (16 decembrie 2019).

5. Sesiunea științifică anuală a Institutului de Istorie al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării a Republicii Moldova, 19 decembrie 2019.

6. *Documentele Mănăstirii Noul Neamț în fondurile Agenției Naționale a Arhivelor.* Simpozionul științific internațional: Mănăstirile basarabene, centre de spiritualitate culturală, ediția XXIX (15 iunie 2020).

7. Conferința „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”, ediția a II-a dedicată zilelor europene ale patrimoniului. Disponibil: <https://asm.md/conferinta-stiintifica-internationala-online-patrimoniul-cultural-de-ieri-implicatii-dezvoltarea> (22-23 septembrie 2020).

8. *Corespondența dintre Prof. Pavel Dimitriu și Prof. Ioan Caproșu, Iași (documentele fondului personal R-3349 „Pavel Dimitriu (Dimitriev)”).* Masa rotundă internațională „Pavel Dmitriev (Dimitriu) – istoric, documentalist, editor și demograf”, 16 aprilie 2021.

9. *Documente medievale slavo-române din fondurile Agenției Naționale a Arhivelor.* Simpozionul arhivistic internațional „Documente și manuscrise medievale din patrimoniul arhivistic al Republicii Moldova, României și al statelor vecine referitoare la trecutul spațiului românesc”, Agenția Națională a Arhivelor, 8 iulie 2021.

10. *Unele considerații privitoare la componența și conținutul Fondului Arhivistic al Republicii Moldova.* 29 septembrie 2021, Secțiunea PATRIMONIUL ARHIVISTIC: SALVGARDARE, VALORIFICARE, MANAGEMENT. Moderatori: dr. Cristina Gherasim, Elena FRUMOSU, drd. (USM) (29.09.2021). Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Patrimoniul_cultural_ieri_ed.%2B4_28-29.09.2021_Condraticova.pdf.

Anexa 3. Lista arborilor genealogici, a spițelor de neam și de moșie din Colecția de acte medievale moldovenești a DGAN a ANA și indicele de nume (p. 19)

Nr. inv.	Nr. dosar	Denumirea dosarului/note	Data
1	970	Spița de neam dată de preotul Toader Vicol cu zapis de vânzare a părții sale de moșie cu 15 lei. Notă:13 nume și prenume în grafie slavo-română.	30.06.1811
1	1001	Spița de neam a familiei Rusu.	a.1826
2	11	Spița neamului Burciu (Cotul Vatici, ținutul Tigheci).	a. 1759
2	729	Spița de neam a familiei Paciu din s. Puținței. Notă:32 nume și prenume și informații cu caracter genealogic în grafie slavo-română; format A3.	a. 1795
2	745	Spița de neam pentru proprietarii s. Rădeni. Notă:28 nume și prenume; informații cu caracter genealogic în grafie slavo-română. Nume: Dumitrașcu Strurza.	a. 1796
2	788	Spița neamului Morozan. Notă: 128 nume și prenume; informații cu caracter genealogic; grafie slavo-română; format mare.	a. 1797
2	791	Spița neamului Pistruț. Notă:18 nume și prenume în grafie slavo-română.	a.1797
2	796	Spița de neam pentru proprietarii satului Onișteni. Notă: 113 nume și prenume în grafie slavo-română; format mare.	a.1798
2	980	Spița de neam a lui Vasile Nicoară. Notă: 38 nume și prenume în grafie slavo-română. (A fost studiată de Larisa Svetlicinaia (n.n.))	a. 1803
2	1177	Spița de neam a familiei Rusu. Notă: 246 nume și prenume; date cu caracter genealogic în grafie slavo-română.	a. 1804
2	1269	Spița de neam a familiei Popescu (s. Coșmirca ș.a.).	06.10.1806
2	1279	Spița de neam a familiei Cazamirski din Polonia, care au venit în Moldova în a. 1662.	a. 1807

		Notă: 25 nume și prenume; date cu caracter genealogic în grafie slavo-română.	
2	1280	Spița de neam a fostului Vel-Vornic Hîrcea (Dumbrăvița, Tîrnușa, Hîrcești și Horodiște, ținutul Iași). Notă: 66 nume și prenume; date cu caracter genealogic în grafie slavo-română.	25.01.1808
2	1293	Spița de neam a lui Harștea întocmită din mărturiile Ioanei Hinculeasa.	13.06.1809
2	1294	Spița de neam a Suljerului Toma.	14.07.1809
2	1303	Spița de neam a lui Ștefan Cruceriu din Sverja. Notă: 114 nume și prenume; date cu caracter genealogic în grafie slavo-română.	06.04.1811
2	1304	Spița de neam a Pitarului Hanțu din s. Sverja. Notă: 110 nume și prenume; date cu caracter genealogic; în grafie slavo-română.	17.04.1811
2	1305	Spița de neam a moșiei Sverja. Notă: 150 nume și prenume; date cu caracter genealogic în grafie slavo-română; filigran reprezentând un urs.	17.04.1811
2	1306	Spița de neam a familiei Drăgan din s. Devicea. Notă: 115 nume și prenume; date cu caracter genealogic în grafie slavo-română.	17.04.1811
2	1309	Spița de neam a lui Tepciul.	30.07.1811
2	1310	Spița de neam a lui Simion Strîmtul. Notă: conține 25 nume și 210 prenume în paleografie. Nume: Parfene Munten, Andrei Onilă din Teleșeni; Mîrza; Tiron de Zahorna; Coșniceanu; Vrînceanu de Colonița; Toderășco de Domulgeni; Șoimul din Cotiujeni; Gușă din Răciula; Tricolici din Pohoarnă; Apostol, Iordachi Capbătut din Răcești; Costea din Măgurele; Butucel din Morozeni; Laiu (Lache?) din Voroncău; Ioan Mocan din Curchi; Tudorachi din Galbena; Loghin din Caracui; Clima din Budăi; Potângă (Potos?) din Cojușna; Ion Călugăru din Căcărăzeni; Costin Cuculescu din Căușeni; Fănel Răzmeriță din Hîrtop; Ștefan Hetre din Cotiujeni.	a. 1811

		Este menționată localitatea Trifăuți.	
2	1312	Spița de neam a lui Drăgan din s. Cojușna. Notă: 6 nume și 47 prenume, în grafie slavo-română; traducere; semne genealogice; format A3. Nume: Castraveț, Stețcu, Drăgan, Popa, Bivol, Scorici și localitatea Piatra.	a. 1811
2	1316	Spița de neam a lui Ștefan Iliescu. Notă: Spița este în formă de carte cu 6 file. Pe fiecare filă, câte o spiță separată. Fila nr.: 19 nume și prenume, date genealogice în slavo-română. Nume: Grozavu, Hare. Mențiuni: a. 1790. Fila nr. 2: 32 nume și prenume, date genealogice în slavo-română. Fila nr.3: 25 nume și prenume în grafie slavo-română. Fila nr.4: 7 nume prenume, date genealogice în slavo-română. Fila nr.5: 62 nume și prenume, date genealogice în slavo-română. Fila nr.6: 26 nume și prenume, date genealogice în slavo-română. Total: 174 nume și prenume.	04.12.1812
2	1319	Spița de neam a lui Simion Bădicu din Bădiceni, din mărturiile lui Condurachi Sanii și Ștefan Dorohoi.	09.07.1812
2	1321	Spița de neam a familiei Hanțu din Sferja.	26.08.1812
2	1322	Spița de neam a lui Drăgan din Devicea.	a. 1812
2	1332	Spița de neam a lui Rusu.	a. 1813
2	1342	Spița de neam a moștenitorilor s. Onești, Orhei.	a. 1814
2	1345	Spița de neam a Pârcălabului Danciu.	a. 1815
2	1346	Spița de neam a Catrinei din Bogzești.	a. 1815
2	1349	Spița de neam a familiei Dăncuță (la vânzarea moșiei Cobusca). Notă: 44 nume și prenume, date cu caracter genealogic în slavo-română; semne genealogice; format A3.	12.05.1815
2	1350	Spița de neam a familiei Doloca. Note: 44 nume și prenume, date caracter genealogic în slavo-română.	a. 1815

2	1355	Spița de neam a Marelui Pitar Hanțu (Sferja, Neșcani, ținutul Orhei).	08.09.1815
2	1357	Spița de neam a familiei lui Stoian Ungureanu (Dereneu). Notă: 42 nume și prenume în slavo-română.	a. 1815
2	1363	Spița de moșie a satului Zahorna.	06.02.1816
2	1367	Spița de neam a Parascoviei Stratulat, nepoata lui Ioan Cazacul (Cornova, Cucioaia și Valea lui Vlad).	18.04.1816
2	1388	Spița de neam a familiei Aleuș. Note: 33 nume și prenume în slavo-română.	25.06.1817
2	1391	Spița de neam a lui Ioan Veis din Bălăneasa. Note: 128 nume și prenume în grafie slavo-română; format mare.	a. 1817
2	1393	Spița de neam a lui Arpintie Bargan din Măgura. Note: 70 nume și prenume, date cu caracter genealogic în slavo-română.	a. 1817
2	1400	Spița de neam a familiei Harcea.	a. 1819
2	1401	Spița de neam a bătrânilor Milica, Carton, Pilat din satul Milești, ținutul Iași. Notă: 39 nume și 119 prenume; format mare; transliterată din paleografie. Mențiune: „Cele mai vechi familii din s. Milești, ținutul Iași. Milica, Carton, Pilat”. Nume: Milica bătrân, întemeietorul neamului Milica; Vascan; Coadă (numele Coadă provine de la Gheorghe Vascan, poreclit Coadă); Ioan Necula (poreclit Țugui); Ioan Minciun; Carton bătrânul, întemeietorul neamului Carton; Boldescu; Pilat bătrân, întemeietorul familiei Pilat din Milești; Mustață; Tanasii Chirilă de 90 ani; Ioan Țugui (Nicula); Ștefan Pinteș; Anton Pasil; Toader Aramă; Andrei Ioniță; Tanasii Chistruga; Andrei Rian; Tămărița Catsibran; Tudorachi Andrieș; Ștefan Bodruga; Toma Ghică de 80 de ani; Matvei Milico; Vasile Jerei; Pantelei Andrieș; Nicolai Poia (Popa); Gheorghe Diacon; Ioan Vârlan; Andonii Corun; Vasiliu Macoci; Miron Lazăr; Ioniță Muntean; Agachii Chirică; Constantin Tofan; Axentii Bernevec; Andrei	a.1818

		Buşilă; Axentii Poia; Apostol Lazăr; Dumitru Chira; Zaharia Mircuță; Ioan Zestrea; Enachi Bocan. Pe verso este mențiunea în limba rusă: „Подписал Андрей Бушилэ и Штефан Брандабур.” (l.rus.)[A semnat Andrei Buşilă și Ștefan Brandabur].	
2	1403	Spița de neam a familiei lui Dumitru Ponici.	a. 1818
2	1412	Spița de neam a familiei Nastei lui Mihul (Vărzărești pe Bâc).	a. 1818
2	1413	Spița de moșie a satului Puhoi.	a. 1818
2	1418	Spița de neam a lui Toader Frunză. Notă: 1 nume, 16 prenume; format mic; în grafie slavo-română.	a. 1818
2	1420	Spița de neam a familiei Hașdău. Efrim Hișdău, Pârcălab de Hotin. Notă: 20 nume, 83 prenume; format mare; în chirilică. Nume: Alexandra Petriceico-fiica domnului Petriceicu Ștefan; Vasile Balș; Antemia, fiica lui Vasile Balș; Gheorghe Lupașcu; Barbu, Vichentii Mirjevschii; Anghelușa, fiica lui Miron Sterce; Constantin Sterce; Andrei Cornețchi; Vasile Vartic; Antim Barnovschi; Lupu Talpă, Comis; Vasile Jora; Glia Sturza; Constanța Crișcovsca; Gheorghe Calmușchii; Catrina Cocoranu; Tudor Balș; Anița Gromov (Grama?); Nicolau Lepădatu; Safta Ghinduloaia; Catrina Tutoescu; Ecaterina Barbuloaia.	a.1819
2	1424	Spița de neam a familiei Stahii (Cojușna, Glăciuceanu, Durlești). Notă: 5 nume, 57 prenume; în grafie slavo-română; tradusă în limba rusă. Nume: Tiron, Crăciun, Bocșa, Marcu Bulgari. Inscripție: ”Сие родословие списано с оригинала сочинённого ворником де поартэ...Дмитрием Жарданом по качественному листу о вотчин Кожушны, ... Дурлешть и прочих по Тирону... регистратором Мындру. Переводил, Янчевицкий ”. [Această spiță de neam este copiată de pe originalul întocmit de către Vornicul de poartă... Dumitru Jardan conform condicii	a.1819

		moșiilor Cojușnei, ...Durlești și altele după Tiron... de către registratorul Mândru. A tradus, Iancevițchii].	
2	1425	Spița de neam a familiilor Costin, Gaură (Logofăt), Gavrilă Vartic, Țampa Hâșdău (Vornic). Notă: 21 nume, 68 prenume; în grafie chirilică; în culoare roșie și albastru. Nume: Țampa Hîșdău, Efrim Hîșdău, Samoil Hîșdău, Miron Costin, Jicnicerul Nicolae Costin, Elena Movilă, Gavril Vartic, Vasile Vartic, Antimii Barnovschi, Logofătul Vasile Balș, Postelnicul Cuză Velișca, Suljer Todorașco Jora, Spătarul Dumitru Cuza, Maria Banteca (?), Postelnicul Todorașco Cuza, Simina Gheucă (Ceucă), fiica Vistiernicului Gheucă, Elena Cuza, Iordachi Milo, Feodosia Râșcan, Elena Costachi, fiica lui Lupu Costachi, Feodosca Zmunciloaie, Logofătul Gaură, Casandra Cantemir, Anița Paladi, fiica Vistiernicului Paladi, Vornicul Nicolae Stratulat, Vornicul Dino Cuțulescu, Măriuța Ghica, soția Logofătului Ghica, Safta, fiica lui Constantin Miculescu. Mențiune în limba rusă: "Rodoslovnaia Cuzin", [Arborele genealogic al familiei Cuza].	a. 1819
2	1453	Spița de neam a familiei Bânzari. Notă: 51 prenume; format mic; (48cm x 36cm). În grafie slavo-română.	28.12.1821
2	1454	Spița de neam a lui Dumitru Ponici. Notă: 13 prenume, în slavo-română.	20.01.1822
2	1457	Spița de neam a lui Ioniță Grierosul. Notă: 28 prenume; semne genealogice, în grafie slavo-română.	01.06.1822
2	1474	Spița de neam a lui Eni Nacu și a soției Nastasia din Bârlad. Notă: 14 nume și prenume, cu ștampilă. În slavo-română, tradusă în limba rusă, grafie chirilică.	29.01.1824
2	1475	Spița de neam a familiei Tisoțchi. Notă: 10 prenume, în slavo-română; tradusă în limba rusă, grafie chirilică.	30.05.1824
2	1483	Spița de neam a familiei Darii din Bubuiogi (Bubuieci (n.n.)).	09.05.1825

		Notă: 4 nume, 14 prenume; format mic, în grafie slavo-română; filigran cu inorog. Nume: Darii Spătar; Ilinca, soția lui Toader Bujorean; Andrieș din care să trage Driasănescu (Dărmănescu); Tudosaie pe care au ținut-o Docan; Paite Docan. Mențiune: „Din acest Constandin se trage vânzătorul moșiei Bubuiogilor”.	
2	1490	Spița de neam a Pârcălabului Danciu din Isacova. Notă: 4 nume, 20 prenume; paleografie. Tradusă în limba rusă cu grafie chirilică. Mențiuni în limba rusă: „Данчю Пыркэлаб из вотчины Исакова который был женат на (?nelizibil) дочь Морозана, Ана Пэшкэница.” [Danciu Pârcălab de pe moșia Isacova, care a fost însoțit cu fiica lui Morozan, Ana Pășcănița]. „Родословную сию переводил с молдавского старший переводчик Кишинёвского, Оргеевского суда Н. Самоил”. [Această spiță de neam a fost tradusă din limba moldovenească de traducătorul superior al judecătoriei din Chișinău și Orhei, N. Samoil].	26.04.1826
2	1491	Spița de neam a lui Simion Rusenouțchi din Movila Ruptă, ținutul Dorohoi. Notă: 33 prenume; validată cu ștampilă; semne genealogice. În slavo-română; tradusă în limba română cu grafie chirilică. Mențiune: „Această spiță de neam din satul...(nelizibil) hotără cu moșia Movila Ruptă... A semnat Grigore Lazu”.	26.05.1826
2	1497	Spița de neam a lui Onofrei Covciuc. Notă: 1 nume, 7 prenume; cu ștampilă, grafie slavo-română; tradusă în limba rusă.	05.06.1827
2	1501	Spița de neam a lui Dabija Ciomortan și soția Maria lui Dumitru Ponici din Rogojeni. Notă: 5 nume, 33 prenume; copie vidimată; ștampilă; paleografie; tradusă în limba română cu grafie chirilică; semnătura lui Grigore Lazu.	13.06.1829

		Nume: Sterpu, Brînzan, Mohorăș (Mohorăț). Pe verso mențiunea: "Vidimație a lui Grigoriu Brînzan".	
2	1502	Spița de neam a Vistiernicului Grigoraș Pârvan. Notă: 23 nume și prenume; copie vidimată; șampilă; paleografie; tradusă în limba rusă. Mențiuni în limba rusă: „Здал Cyryчан”. [A predat (documentul) Sucean].	30.09.1830
2	1512	Spița de neam a lui Zimbru din Zîmbreni. Notă: 35 nume de familie, 305 prenume; format mare. Nume și mențiuni: Boldu, întemeietorul moșiei din Bumceni sau Zîmbreni; Ioniță Negri; Dumitru Mardare, Vornic de poartă care a semnat documentul; Hortolomei Darii, Ursu Darii; Grigoraș Darii; Andrei din Gangura; Istrati Zimbru, întemeietorul neamului Zimbru din Milești și a ½ moșie din Buceni, sau Zimbru; Constantin Ipate; Alexandru Ipate; Vasile Ipate din Sculeni; Ioana Ipate din Chișinău; Roman Diaconu din Lăpușna; Frățescu; Constantin Timotin; Constantin Hrumuzachi; Vasile Hrumuzachi; Simion Mihalachi; Todor Stafii; Gavril Stafii din Bender; Ioan Stafii; Gheorghe Stafii; Constantin Stafii; Nicolai Stafii; Nestor Stafii; Vasile Stafii; Gheorghe Bușbula din Căinari; Ioan Crastaviț (Castraveț?) din Puhoi; Timofei Doga (Doagă?) din Batîr; Aftenii Castraveț din Suruceni; Vasile Castraveț din Găurești; Ioan Castraveț; Toma Castraveț; Vasile Ghidilica; Zaharii Ghidilica; Ioan Ghidilica; Constantin Ghidilica; Gheorghe Ghidilica; Simion Ghidilica; Ieremia Ghidilica din Dănceni; Lupu Doagă; Dumitru Popescu; Ioan Popescu; Vasile Popescu din Strășeni; Iacob Gaidac; Todorașco Sagaidac; Tudora Andrieș din Vălcineț; Maria Enachi; Nestor Ermurachi, Postelnic; Andonie Calfa; Vitor Tudor; Spiridon Agapii; Pavel Agapii; Ioana Agapii; Postică Dariuță; Ion Dariuță din Chișinău; Osip Bularda; Tudosie Ghidilică; Crăciun Ioniță; Crăciun Ștefan; Cionciug; Alexandru Hortolomei, Nestor Hortolomei, Pavel Hortolomei, Istratii Hortolomei, care se trag din Darii	30.11.1834

		(Hortolomei Darii); Nicolau Tacu; Vasile Tacu; Artemii Tacu, care se trag din Trestior pe Zîmbreni; Pavel Tacu; Sinica a lui Gheorghe Lazori; Vasile Lazori; Ioan Samo; Gheorghe Popescu din Hrușova; Vasile Cebotari; Moldovan.	
2	1545	Spița de neam a familiei Drăgan. Notă: 217 nume și prenume în slavo-română; format mare.	?
2	1546	Spița de neam a familiei Cîrjă din s. Sferja. Notă: 121 nume și prenume în grafie slavo-română; format mare.	?
2	1547	63. Spița de neam a Suljerului Cosma (Lăureni) Notă: 62 nume și prenume în grafie slavo-română. . Mențiuni: Anul 1766.	?
2	1548	Spița de neam a familiei Tudoranu. Notă: 200 nume și prenume, în slavo-română;format mare.	?
2	1549	Spița de neam a familiei Călugăreanu. Notă: 42 nume și prenume în grafie slavo-română.	?
2	1551	Spița de neam a Pitarului Hanțu. Notă: 29 nume și prenume în grafie slavo-română.	?
2	1552	Spița de neam a lui Andronic Badul. Notă: 22 nume și prenume în grafie slavo-română.	?
2	1553	Spița de neam a familiei Morozanu. Notă: 19 nume și prenume în grafie slavo-română.	?
2	1554	Spița de neam a familiei Rusu (Pojarăni, Borăni, Corbu etc). Notă: 53 nume și prenume în slavo-română.	?
2	1555	Spița de neam a lui Agapie Uman. Note: 54 nume și prenume în grafie slavo-română.	?
2	1556	Spițele de neam ale familiilor din Nisporeni. Note:11 nume și prenume, în savo-română.	?
2	1557	Spița neamurilor moștenitoare a moșiei Devicea. Note: 99 nume și prenume și date cu caracter genealogic în grafie slavo-română; semne genealogice.	?
2	1558	Spița de neam a familiei Benedict. Notă: 21 nume și prenume, în slavo-română. Nume: Matei Cotruță (Codruță), Golie;	?

		Mențiuni: Minceni.	
2	1560	Spița de neam a lui Stahie Guje.	?
2	1561	Spița de neam a familiei David din Brânzeni. Notă: 4 nume și prenume în paleografie, format mic. Mențiune în limba rusă : „Здал Суручан”. [A predat (documentul) Surucean].	?
2	1562	Spița de neam a familiei Nicoară. Notă: 163 nume și prenume, în slavo-română, format mare.	?
	1563	Spița de neam a lui Vasile Goian. Notă: 11 nume și prenume în grafie slavo-română.	?
2	1564	Spița de neam a Pârcălabului Vlasia. Notă: 32 nume și prenume în slavo-română, transcriere chirilică.	?
2	1565	Spița de neam a lui Cozma Hanțul. Notă: 16 nume și prenume, în slavo-română, transcriere chirilică. Mențiune în limba rusă: : „Здал Суручан”. [A predat (documentul) Surucean].	?
2	1566	Spița de neam a familiilor Rusu, Mihalachi din Costești, Majer. Notă: 69 nume și prenume în slavo-română, tradusă și transcrisă în chirilică. Mențiune în limba rusă „Здал Суручан” . [A predat (documentul) Surucean].	?
2	1567	Spița de neam a lui Ștefan Soroceanu. Notă: 11 nume și prenume, în slavo-română.	?
2	1568	Spița de neam a lui Vasile Vătav. Notă: 14 nume și prenume, în slavo-română, transcriere în chirilică. Este menționat or. Cernăuți. Mențiune în limba română cu grafie chirilică: ”Aceasta carte este danie lui la 1558” și „Aceasta trece la mijlocul a 112 ani care fiind în 2 părți 56 ani pentru Vasile Vameș și 56 ani pentru clironomii lui”.	?
2	1569	Spița de neam a lui Dămian Tuzăreanu și alții din Tuzara.	?

2	1570	Spița de neam ale moștenitorilor din Tuzara. Notă: 201 nume și prenume în grafie slavo-română; format mare.	?
2	1571	Spița de neam ale moștenitorilor din Tuzara. Notă: 201 nume și prenume în grafie slavo-română; format mare.	?
2	1572	Spița de neam ale moștenitorilor din Tuzara. Note: 72 nume și prenume în paleografie.	?

**Indice de nume de familii la Lista arborilor genealogici și a spițelor de neam din fondul
DGAN „Colecția de acte medievale moldovenești”**

A

Agapii, Inv.2, d. 1512.

Aleuș, Inv. 2, d. 1388.

Andrieș, Inv.2, dd.1401, 512.

Apostol, Inv.2, d. 1310.

Aramă, Inv.2, d.1401.

B

Badul, Inv. 2, d.1552.

Balș, Inv. 2, dd. 1420, 1425 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în 1844, nr. 134/2*).

Barbu, Inv.2, d. 1420.

Bargan, Inv. 2, d. 1393.

Barnovschi, Inv. 2, dd. 1425, 1420.

Bădicu d. 1319.

Bânzari, Inv. 2, d. 1453.

Benedict, Inv. 2, d. 1558.

Bernevec, Inv. 2, d. 1401.

Bivol, Inv.2, d. 1312.

Brînzan, Inv.2, d.1501.

Bocan, Inv. 2, d. 1401.

Bocșa, Inv.2, d. 1424

Bodrugă, Inv. 2, d. 1401.

Boldescu, Inv. 2, d. 1401 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în 1836, nr. 68/2*).

Bujorean, Inv. 2, d. 1483.

Bulgari, Inv.2, d. 1424

Bușbula, Inv. 2, d.1512.

Bușilă, Inv. 2, d. 1401.

Brandabur, Inv. 2, d. 1401.

Bularda, Inv.2, d.1512.

Burciu, Inv.2, d. 11.

Butucel, Inv. 2, d. 1310.

C

Calfa; Inv.2, d. 1512.

Calmușchii, Inv.2, d. 1420 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în 1834, nr. 57/4*).

Cantemir, Inv. 2, d. 1425.

Carton , Inv. 2, d. 1401.

Castraveț, Inv.2, dd. 1312,1512.

Catsibran, Inv. 2, d. 1401.

Capbătut; Inv. 2, d. 1310.

Cazacul, Inv. 2, d. 1367.

Cazamirschi, Inv.2, d. 1279 (*Cazimir, membrii familiei înregistrați în CGNB în 1824, nr. 3*).

Călugăreanu, Inv. 2, d. 1549.

Călugăru, Inv. 2, d. 1310.

Cebotari, Inv.2, d. 1512.

Ceucă , Inv. 2, d. 1425.

Cionciug; Inv. 2, d. 1512.

Chirilă, Inv. 2, d. 1401.

Chistruga, Inv. 2, d. 1401.

Chira, Inv. 2, d. 1401.

Chirică, Inv. 2, d. 1401 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în 1825, nr. 7/2*).

Coadă (Familia Coadă din Milești începe cu Gheorghe Vascan, poreclit Coadă), Inv. 2, d. 1401.

Ciomortan, Inv. 2, d. 1501.

Cîrjă, Inv. 2, d. 1546.

Clima, Inv. 2, d. 1310.

Cocoranu, Inv.2, d. 1420.

Cornețchi; Inv.2, d. 1420.

Corun, Inv. 2, d. 1401.

Costachi, Inv. 2, d. 1425.

Costea, Inv. 2, d. d. 1310.

Costin, Inv. 2, d. 1425.

Coșniceanu, Inv. 2, d. 1310.

Cotruță, Inv. 2, d. 1558.

Covciuc, Inv.2, d. 1497.

Cozma, Inv. 2, d. 1547.

Crăciun, Inv. 2, dd. 1512, 1424

Crișcovsca, Inv.2, d. 1420.

Cruceriu, Inv. 2, d. 1303.

Cuculescu, Inv. 2, d. 1310.

Cuțulescu, Inv. 2, d. 1425.

Cuza, Inv. 2, d. 1425.

D

Danciu, Inv. 2, dd. 1345, 1490.

Darii (Mare Spătar), Inv. 2, dd. 1483, 1512.

Dariuță, Inv. 2, d. 1512.

David, Inv. 2, d. 1561

Dăncuță, Inv. 2, d.1349.

Diacon, Inv. 2, d. 1401.

Diaconu, Inv. 2, d. 1512.

Docan, Inv. 2, d. 1483.

Doga, Inv. 2, d. 1512.

Doloca, Inv. 2, d. 1350.

Dorohoi, Inv. 2, d. 1319.

Drăgan, Inv. 2, dd. 1545, 1306, 1312, 1322 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în 1833, nr. 49/6*).

Driasănescu, Inv. 2, d. 1483.

E

Enachi, Inv. 2, d. 1512.

Ermurachi, Inv. 2, d. 1512.

F

Frătescu, Inv. 2, dosar nr 1512.

Frunză, Inv. 2, d. 1418.

G

Gaidac; Inv. 2, d. 1512.
Gaură (Logofăt), Inv. 2, d. 1425.
Ghidilica, Inv. 2, d. 1512.
Ghindă, Inv.2, d. 1420.
Ghitcă, Inv. 2, d. 1401.
Goian, Inv. 2, d. 1563.
Golie Inv. 2, d. 1558.
Grierosul, Inv. 2, d. 1457.
Gromov, Inv.2, d. 1420.
Grozavu, Inv. 2, d. 1316.
Guje, Inv. 2, d. 1560.
Gușă, Inv. 2, d. 1310.

H

Hațu, Inv. 2, dd. 1304, 1551,1565.
Harcea, Inv. 2, d. 1400.
Hare, Inv. 2, d. 1316.
Harștea, Inv. 2, d. 1293.
Hetre, Inv. 2, d. 1310.
Hîncu, Inv. 2, d. 1293 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în 1836, nr.101/5*).
Hîșdău (Efim, Pârcălab de Hotin), Inv.2, dd. 1420, 1425 (*membrii familiei înregistrată în CGNB în 1832, nr. 43/2*).
Hîrcea, Inv. 2, d. 1280.
Hortolomei (*care începe de la Hortolomei Darii din Zâmbreni*), Inv. 2, d. 1512,
Hrumuzachi , Inv. 2, d. 1512.

I

Iancevițchii, Inv. 2, d. 1424.
Iliescu, Inv. 2, d. 1316.
Ioniță, Inv. 2, d. 1401.
Ipate, Inv. 2, d. 1512.

J

Jardan (Vornic de poartă), Inv. 2, d. 1424.
Jerei, Inv. 2, d. 1401.
Jora, Inv. 2, dd. 1425, 1420.

L

Laiu, Inv. 2, d. 1310.

Lazăr, Inv. 2, d. 1401.

Lazori, Inv. 2, d. 1512.

Lazu, Inv. 2, d. 1491 (*Lazo, membrii familiei înregistrați în CGNB în 1836, nr.101/5*).

Lepădat, Inv.2, d. 1420.

Loghin, Inv. 2, d. 1310.

Lupașcu, Inv.2, d. 1420.

M

Macoci, Inv. 2, d. 1401.

Majer, Inv. 2, d.1566.

Mardare, Inv. 2, d.1512.

Miclescu , Inv. 2, d. 425.

Mihalachi , Inv. 2, d. 1566, d. 1512.

Mihul, Inv. 2, d. 1412.

Milica, Inv. 2, d. 1401.

Milo, Inv. 2, d. 1425.

Minciun, Inv. 2, d. 1401.

Mircuță, Inv. 2, d. 1401.

Mirjevschii, Inv.2, d. 1420.

Mîndru, Inv. 2, d. 1424

Mîrza, Inv. 2, d. 1310.

Mocan, Inv. 2, d. 1310.

Mohorăș, Inv.2, 1501.

Moldovan, Inv. 2, d. 1512.

Morozan, Inv. 2, dd. 788,1553.

Movilă, Inv.2 , d. 1425.

Muntean, Inv. 2, dd. 1401, 1310.

Musteață, Inv. 2, d. 1401.

N

Nacu, Inv. 2, d. 1474 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în anii 1833, nr.51/8; 1836, nr. 99/3; 1844, nr.137/5*).

Necula, Inv. 2, d. 1401.

Negri, Inv. 2, d. 1512.

Nicoară, Inv. 2, d. 980, d. 1562.

O

Onilă, Inv. 2, d. 1310.

P

Paciu, 1, d.729.

Paladi, Inv. 2, d. 1425.

Pasil, Inv. 2, d. 1401.

Pășcan, Inv. 2, d. 1490.

Petriceicu, Inv.2, d. 1420.

Pilat, Inv. 2, d. 1401.

Pistrui, Inv. 1, d. 791.

Pîntea, Inv. 2, d. 1401.

Pîrvan, Inv. 2, d. 1502.

Poia, Inv. 2, d. 1401.

Ponici, Inv. 2, dd. 1454,1501,1403.

Popa, Inv. 2, d. 1312.

Popescu, Inv. 2. 1512.

Potângă, Inv. 2, d. 1310.

R

Răzmeriță, Inv. 2, d. 1310.

Rășcan, Inv. 2, d. 1425 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în anii 1833, nr.51/8; 1835, nr. 65*).

Rian, Inv. 2, d. 1401.

Rusenouțchii, Inv. 2, d. 1491.

Rusu, Inv. 1, d. 1001, inv.2, dd. 1554, 1566, 1177 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în anii 1844, nr.138/6*).

S

Sagaidac, Inv. 2, d. 1512.

Sanii, Inv.2, d. 1319.

Samoil, Inv. 2, dd. 1425,1490.

Scorici, Inv. 2, d. 1312.

Soroceanu, Inv. 2, d. 1567 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în anii 1836, nr.100/4; 1846, nr. 149/4*).

Stafii, Inv.2, d. 1512.

Stahii, Inv. 2, d. 1424.

Stamo, Inv. 2, d. 1512 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în a.1826*).

Sterpu, Inv. 2, d. 1501.

Sterce (Stîcea); Inv.2, d. 1420

Stețcu, Inv. 2, d. 1312.

Stratulat, Inv. 2, dd. 1367, 1425.

Strîmtul, Inv. 2, d. 1310.

Sturza, Inv. 2, dd.745, 1420 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în anii 1834, nr.55/2; 1844, nr. 139/7*).

Ș

Șoimul, Inv. 2, d. 1310.

T

Tacu, Inv. 2, d. 1512.

Talpă, Inv.2, d. 1420 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în anii 1831, nr.41/2*).

Tepciul, Inv. 2, d. 1309.

Timotin, Inv.2, d. 1512.

Tiron, Inv. 2, d. 1310, d. 1424.

Tisoțchi, Inv. 2, d. 1475.

Toderașco Inv. 2, d. 1310.

Tofan, Inv. 2, d. 1401.

Toma, (Suljer), Inv. 2, d. 1294,

Tricolici, Inv. 2, d. 1310.

Tudor, Inv. 2, d. 1512.

Tudorachi, Inv. 2, d. 1310.

Tudoranu, Inv. 2, d. 1548.

Tutoescu, Inv.2, d. 1420.

Tuzăreanu, Inv. 2, d. 1569

Ț

Țugui (începe de la Ioan Necula, poreclit Țugui), Inv. 2, d. 1401.

U

Ungureanu, Inv. 2, d. 1357

Uman, Inv. 2, d. 1555.

Urechian, Inv. 2, d. 1490.

V

Vartic, Inv. 2, dd. 1425, 1420 (*membrii familiei înregistrați în CGNB în anii 1831, nr.41/2*).

Vascan, Inv. 2, d. 1401.

Vătav, Inv.2, d. 1568.

Vârlan, Inv. 2, d. 1401.

Veis, Inv. 2, d. 1391.

Vicol, Inv. 1, d. 970.

Vlasia (Vlas), Inv. 2, d. 1564.

Vrînceanu, Inv. 2, d. 1310.

Z

Zestrea, Inv. 2, d. 1401.

Zimbru, Inv. 2, d. 1512.

Zmuncilă, Inv. 2, d. 1425.

Anexa 4. Tabele

Tabelul A4.1. Treptele și rangurile boierilor pe clase, anul 1810 (p. 66)

Treptele și rangurile boierilor de clasa I (I-VII trepte):

Treapta	Rangul
I	Vel Logofăt de Țara de Jos
II	Vel Logofăt de Țara de Sus
III	Vornicii de Țara de Jos
IV	Vornicii de Țara de Sus
V	Vornicii obștiei
VI	Hătmănia, Visteria
VII	Postelnicia

Treptele și rangurile boierilor de clasa a II-a (I-IV trepte):⁶⁹⁹

Treapta	Rangul
I	Agia
II	Spătăria
III	Vornicia de aprozi
IV	Bănia

Treptele și rangurile boierilor de clasa a III (I-V trepte):⁷⁰⁰

Treapta	Rangul
I	Comisia
II	Păhărnicia
III	Căminăria
IV	Sărdăria
V	Stolnicia

Treptele și rangurile boierilor de clasa a IV (I-VI trepte) :⁷⁰¹

Treapta	Rangul
I	Medelniceria

⁶⁹⁹ ANA DGAN, F.1, inv.1, d.1681, f.26-26 v.

⁷⁰⁰ *Ibidem*, f.26-26 v.

⁷⁰¹ *Ibidem*, f.26-26 v.

II	Cluceria
III	Suljeria
IV	Pităria
V	Jicniceria
VI	Șătrăria
	„și toți câți să numesc „Vel”, precum vel armaș, vel căp(i)t(a)n, vel vamiș și altele mai mici” ⁷⁰²

Tabelul A4.2. Inventarul actelor primite de Comisia de examinare a documentelor, anii 1816, 1817 (p. 119)

Nr. crt.	Ziua, luna	Conținutul petiției
	Anul 1816	
1.	Noiembrie, 4.	Cererea feciorilor Ober Locotenentului Gheorghe Manolache, Dumitru și Ioan, care locuiesc în Hârjauca, cu anexarea următoarelor acte în original: Certificatul prin care se adeverește că petenții într-adevăr sunt feciorii lui Gheorghe Manolachi; Cinci acte referitoare la serviciul în armata imperială, în limba rusă. Total 14 file ⁷⁰³ .
2.	Decembrie, 11.	Cererea lui Grigore și Andrei Bandac din ținutul Soroca, localitatea Moghilioy, care este situată pe malul râului Nistru, cu anexarea Edictului Colegiului Militar în original, în limba rusă și două acte în limba română referitoare la serviciul tatălui lor în armata imperială. Total 8 file ⁷⁰⁴ .
3.	Decembrie, 11.	Cererea lui Radu Rusovici din Chișinău, fiul decedatului Praporscic Radu Bolgar, cu anexarea originalului unui act în limba rusă despre serviciul tatălui său în armata imperială. Total 4 file ⁷⁰⁵ .
4.	Decembrie, 19.	Cererea Praporscicului în rezeră, Ioan Mirețchii, fiul lui Feodosie Mirețchii, cu anexarea unui act în original, despre serviciul în armata imperială și două Atestate în limba rusă. Total 6 file ⁷⁰⁶ .
	Anul 1817	
5.	Ianuarie, 12	Cererea fiului Ober-Locotenentului Postoi Sobcov, care locuiește în ținutul Bender, cu anexarea actelor în original, în limba rusă și a unui act în limba română. Total 8 file ⁷⁰⁷

⁷⁰² ANA, DGAN F.4.I-1, d.26, f. 3.

⁷⁰³ Idem, f.3.

⁷⁰⁴ Idem, f.3.

⁷⁰⁵ Idem, f.3.

⁷⁰⁶ Idem, f.3.

⁷⁰⁷ ANA, DGAN F.4.I-1, d.26, f. 3.

6.	Ianuarie, 19	Cererea locuitorului ținutului Formozo, satul Cotești, Harunjev în rezervă, Manuil Zaramb, cu anexarea a două copii și a unui Pașaport în limba rusă. Total 4 file ⁷⁰⁸
----	--------------	---

Tabelul A4.3. Tabel comparativ de indici ai încadrării (p. 144).

Nr. crt.	Țara, regiunea Indici	Principatul Moldovei	Imperiul Rus	Basarabia
-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
1.	Acte de recunoaștere a statutului social privilegiat.	Hrisovul domnului Constantin Mavrocordat, emis în anul 1734.	Diploma de privilegii, emisă de împărăteasa Rusiei, Ecaterinei a II în anul 1785.	1812-1821. 1. Diploma de privilegii emisă de Ecaterinei a II în anul 1785. 2.Hrisovul domnului Constantin Mavrocordat, emis în anul 1734. 1821-1847. 1.Regulamentul cu privire la recunoașterea calității de dvorean conform rangurilor și privilegiilor moldovenesci, din 17 februarie 1821.
2.	Modul dobândirii statutului social privilegiat.	1.Prin ereditate. 2.Prin act al autorității supreme.	1.Prin ereditate. 2.Prin act al autorității supreme. 3.Conform Tabelului de Ranguri.	1. Prin act al autorității de recunoaștere a drepturilor ereditare. 2. Conform Tabelului de Ranguri.
3.	Registre genealogice	Nu se întocmeau.	Cartea Genealogică a Nobilimii fiecărei gubernii.	Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia.
4.	Tipul actelor de confirmare a statutului privilegiat.	Hrisoave/cărți domnești. Adeverințe de vistierie.	Diplome împărătești; atestate; arbori genealogici; acte de stăpânire și împroprietărire; mărturii scrise.	Hrisoave/cărți domnești; adeverințe de vistierie; atestate; certificate; pașapoarte; arbori genealogici (spite de neam și de moșie); testamente; foi de zestre; mărturii scrise de vânzare,

⁷⁰⁸ ANA, DGAN F.4.I-1, d.26, f. 3.

				de donație, de împărțire a moșiilor, etc.
5.	Locul păstrării actelor de confirmare a statutului privilegiat.	În familie; în arhive și biblioteci de familie.	În instituții de stat; în arhive și registre de stat; în familii.	În instituții de stat; în arhive și registre de stat (ex. Cartea Genealogică a Nobilimii); ⁷⁰⁹ în familii.
6.	Competențele de examinare a actelor de confirmare a statutului privilegiat.	Prin atribuire structurilor de stat deja existente.	Prin crearea structurilor administrative speciale (Comitete, comisii, departamente de stat).	Prin crearea Comisiilor speciale.

Tabelul A4.4. Nobilii incluși în Cartea Genealogică a Nobilimii din Basarabia în anii 1821-1847 (p. 147).

Nr. crt.	Nume	Anul înregistrării în Cartea Genealogică a Dvorenimii din Basarabia	Partea /litera	Nr. dosarului conform inventarului	Reședința
	Anul 1824				
1	Buri Constantin	1824	1	1	Basarabia
2	Bodescu Constantin	1824	1	3	Basarabia
3	Cazimir Panait	1824 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	1	3	Basarabia
4	Razo Constantin	1824	6	6	Basarabia
5	Ciolac Anastasii	1824 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822, Ciolac Ioan).	2	7	Basarabia
	Anul 1825				
6/1	Juriari Vasile	1825	3	2	Basarabia
7/2	Chirica Vasile	1825	6	4	Basarabia
8/3	Timuș Miron	1825	1	6	Basarabia
	Anul 1826				
9/1	Codrean-Bossie Alexandru	1826	3	1	Basarabia

⁷⁰⁹ Idem

10/2	Varzari Nicolae Varzari Iordache	1826	6	2	Basarabia
11/3	Ducatoniu Eustratie	1826	1	19	Basarabia
12/4	Kacco Ștefan	1826 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	1	24	Basarabia
13/5	Meleli Nicolae	1826	1	38	Basarabia
14/6	Nour Ivan	1826	1	33	Basarabia
15/7	Oat Ioniță	1826	1	7	Basarabia
16/8	Orîș Ștefan	1826	2	6	Basarabia
17/9	Paleolog Nicolae	1826	1	13	Basarabia
	Stamo Zaharia	1826 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822, Stamo Apostolache).	1	9	Basarabia
18/10	Tomuleț Iordachi	1826	1	3	Basarabia
19/11	Ciuhurean Ieremia	1826	1	22	Basarabia
	Anul 1827				
20/1	Asnaș Dementii	1827	1	21	Basarabia
21/2	Anghel Ștefan	1827	1	53	Basarabia
22/3	Bogdan Constantin	1827	1	38	Basarabia
23/4	Botean Anghelii	1827	4	40	Basarabia
24/5	Greculov Alecu	1827	1	26	Basarabia
25/6	Deleanov Arition	1827	1	34	Basarabia
26/7	Meleghe Nicolae și Atanasie	1827	1	39	Basarabia
27/8	Manicovschii Petru	1827	2	46	Basarabia
28/9	Petrino Hristofor	1827	1	12	Basarabia
29/10	Scordeli Ianache	1827	3	15	Basarabia
30/11	Strejesco Constantin	1827	2	17	Basarabia
31/12	Știrce Manolache	1827	6	49	Basarabia
32/13	Hasan Vasile	1827	1	41	Basarabia
	Anul 1828				
33/1	Andrianov Constantin	1828	4	20	Basarabia
34/2	Stroesco Ivan și Vasilii	1828	6	1	Basarabia
	Anul 1829				
35/1	Dicesu Apolon, Dicescu Victor și alții	1829	2	3	Basarabia

	Anul 1830				
36/1	Gavriliță Gheorghe	1830	1	1	Basarabia
37/2	Ghițesco Mihail	1830	1	9	Basarabia
38/3	Glavațchii Grigorii Glavațchii Ivan și alții	1830	6	4	Gubernia Podolia
39/4	Donici Nicolai	1830 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	6	14	Basarabia
	Anul 1831				
40/1	Delari Ivan	1831	1	6	Basarabia
41/2	Talpă Andrei Talpă Constantin	1831	6	4	Basarabia
	Anul 1832				
42/1	Brjzovschii Ivan	1832	2	29	Basarabia
43/2	Hijdeu Ivan	1832	6	35	Gubernia Podolia
	Anul 1833				
44/1	Buzne Alexandru, Buzne Constantin, Buzne Mihail și alții.	1833 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	1	14	Basarabia
45/2	Bocancea Ștefan Bocancea Ivan și alții	1833	1	21	Basarabia
46/3	Vîrnav Feodor	1833	1	1	Basarabia
47/4	Gonata Ștefan	1833	1	17	Basarabia
48/5	Glavce Scarlat	1833 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	3	5	Basarabia
49/6	Draganov Ivan	1833	2	6	Basarabia
50/7	Lebedev Stepan	1833	1	11	Basarabia
51/8	Nacu Constantin	1833	2	10	Basarabia
52/9	Purcel Vasilii	1833	1	8	Basarabia
53/10	Ciuhudari Stavarachii	1833	1	24	Basarabia
	Anul 1834				
54/1	Baltaga Constantin	1834	1	2	Basarabia

55/2	Gagarin-Sturdza cneaz Alexandr	1834	6	10	Gubernia Moscova
56/3	Ziloti Matei	1834 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilitimii în 1822)	1	14	Basarabia
57/4	Calmuțchi Egor	1834 (Aprobat de Adunarea deputaților Dvorenimii/Nobilitimii în 1822)	1	11	Basarabia
58/5	Cazimir Constantin	1834 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilitimii în 1822)	1	12	Basarabia
59/6	Osmolovschii Carl	1834	2	7	Basarabia
60/7	Sinesco Aristid	1834	1	3	Basarabia
61/8	Suvaca Grigoraș	1834	1	4	Basarabia
62/9	Feona Ivan	1834	3	9	Basarabia
	Anul 1835				
63/1	Dînga Dumitru și alții membri ai familiei	1835	1	6	Basarabia
64/2	Lazo Ianachii	1835 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilitimii în 1822)	1	1	Basarabia
65/3	Rîșcan Iordachii	1835 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilitimii în 1822)	6	21	Basarabia
66/4	Tușinschii Vasili	1835	6	11	Basarabia
	Anul 1836				
67/1	Bodesco Gavril	1836	2	12	Basarabia
68/2	Ermolinschii Agafon	1836	6	3	Gubernia Smolensc
99/3	Naculov (Nacu) Simeon și alții	1836	1	8	Basarabia

100/4	Surucean Ivan Surucean Tudor	1836 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	1	2	Basarabia
101/5	Hinculov Ioniță	1836 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	6	4	Basarabia
102/6	Ărjiu Ivan	1836	4	7	Basarabia
	Anul 1837				
103/1	Vardalah Nicolai	1837	3	5	Basarabia
104/2	Harting Carl	1837	2	2	Basarabia
	Anul 1838				
105/1	Alecsandri Gheorghe	1838	1	2	Basarabia
106/2	Reoibul-Vacare Ivan	1838	2	3	Basarabia
	Anul 1839				
107/1	Bantîș Ivan	1839 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	1	1	Basarabia
108/2	Buzni Ilie Buzni Manolachi	1839 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	6	2	Basarabia
109/3	Botianov Ivan	1839	3	3	Basarabia
110/4	Brodețchii Alexandr și alții	1839	1	7	Gubernia Podolia
111/5	Bodarev Mihail	1839	1	8	Basarabia
112/6	Macaresco Pavel Macaresco Feodor	1839 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	1	6	Basarabia
113/7	Mihnevici Feodor	1939	1	4	Basarabia
	Anul 1840				
114/1	Botezat Ivan Botezat Constantin și alții	1840 (Aprobat de Adunarea Deputaților	3	9	Basarabia

		Dvorenimii/Nobilimii în 1822)			
115/2	Jadanov Ivan	1840	3	11	Basarabia
116/3	Chiruș Constantin	1840 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	6	7	Basarabia
117/4	Leontiev Stepan	1840	2	3	Basarabia
118/5	Pisarjevschii Ignatii	1840	2	14	Basarabia
119/6	Stamati Constantin	1840	3	15	Basarabia
120/7	Tufesco Constantin	1840 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	6	10	Basarabia
	Anul 1841				
121/1	Criste Vasilii	1841 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	6	11	Basarabia
122/2	Lisovschii Lev	1841/ (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	2	3	Basarabia
123/3	Muntean Vasilii	1841	1	9	Basarabia
124/4	Panaioti Ivan	1841 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	1	10	Basarabia
125/5	Ăitner Bogdan	1841	3	4	Basarabia
	Anul 1842				
126/1	Andriaș Manolachi	1842	1	2	Basarabia
127/2	Derojinschii Leopold	1842	2	3	Basarabia
128/3	Ivanov Stepan	1842	2	1	Basarabia
	Anul 1843				
129/1	Vîrnav Constantin	1843 (Aprobat de Adunarea Deputaților	1	6	Basarabia

		Dvorenimii/Nobilimii în 1822)			
130/2	Diacenco Alexandr	1843	1	8	Basarabia
131/3	Cantacuzin Cneaz Mihail	1843 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	5	9	Basarabia
132/4	Semigradov Ivan	1843	1	1	Basarabia
	Anul 1844				
133/1	Andreevschii Constantin	1844	2	11	Basarabia
134/2	Balș Egor	1844	6	3	Basarabia
135/3	Lambrovici Gheorghii	1844	3	1	Basarabia
136/4	Mavrodin Constantin	1844 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	6	6	Basarabia
137/5	Naco Ivan	1844	2	12	Basarabia
138/6	Russo Dumitru Russo Feodor	1844 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii în 1822)	6	5	Basarabia
139/7	Sturdza Ivan	1844 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	1	4	Basarabia
	Anul 1845				
140/1	Vinogradschii Ilie	1845	2	1	Basarabia
141/2	Vartic Constantin	1845 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	2	1	Basarabia
142/3	Ghica Stepan	1845 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	2	5	Basarabia
143/4	Matias Alexandr	1845	2	3	Basarabia

144/5	Ralli Ivan	1845 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	6	2	Basarabia
145/6	Tretiacov Pavel	1845	2	8	Basarabia
	Anul 1846				
146/1	Jucovschii Alexandr	1846	2	4	Basarabia
147/2	Rosset Nicolai	1846 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	1	1	Basarabia
148/3	Sechiraș Alexandr	1846	1	5	Basarabia
149/4	Sorocean Gheorghii	1846 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	1	5	Basarabia
150/5	Feodosiu Iordachi	1846 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilimii în 1822)	1	2	Basarabia
	Anul 1847				
151/1	Berlațchii Iacov	1847	3	17	Basarabia
152/2	Gore Spiridon	1847	1	7	Basarabia
153/3	Donica-Iordăchescu Onisim	1847	1	8	Basarabia
154/4	Cohanovschii Vasilii	1847	3	9	Basarabia
155/5	Criștanovschii Feodor	1847	3	14	Basarabia
156/6	Lascari Vasilii	1847	2	4	Basarabia
157/7	Ledeniov Feodor	1847	3	16	Basarabia
158/8	Miculin Ivan	1847	1	10	Basarabia
159/9	Pereteatcovici Ivan	1847	3	2	Basarabia
160/10	Panteleev Ivan	1847	2	18	Basarabia
161/11	Rosset Stepan	1847 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii /Nobilimii în 1822)	6	19	Basarabia
162/12	Sicard Carl	1847	3	3	Basarabia
163/13	Scordeli Constantin	1847	2	6	Basarabia

164/14	Starov Semen	1847	3	11	Basarabia
165/15	Sîrbu Gheorge Sîrbu Ivan	1847	1	12	Basarabia
166/16	Hermeziu Dumitru	1847 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilitimii în 1822)	1	5	Basarabia
167/17	Iani Mihail	1847 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilitimii în 1822)	2	15	Basarabia
	Anul 1848				
168/1	Gheorghică Ivan	1848	1	1	Basarabia
169/2	Solomonov Ivan	1848	1	2	Basarabia
	Anul 1849				
170/1	Gafenco Nicolai	1849 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilitimii în 1822)	1	3	Basarabia
171/2	Izman Constantin	1849 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilitimii în 1822)	1	1	Basarabia
172/3	Pruncul Carl	1849 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilitimii în 1822)	3	4	Basarabia
173/4	Iamandi Ivan	1849	1	2	Basarabia
	Anul 1850				
174/1	Glemboțchii Matvei	1850	6	3	Gubernia Volînsk
175/2	Donici Stepan	1850 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilitimii în 1822)	6	5	Basarabia
176/3	Cheșco Petr	1850	1	7	Basarabia

		(Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilitimii în 1822)			
177/4	Leonard Gheorghe	1850 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii/Nobilitimii în 1822)	1	6	Basarabia
178/5	Tanas Vasiliu	1850 (Aprobat de Adunarea Deputaților Dvorenimii /Nobilitimii în 1822)	1	1	Basarabia
179/6	Tomacinschii Nichita	1850	2	12	Basarabia

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnata, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Frumosu Elena

Data

CURRICULUM VITAE AL AUTORULUI

Informații personale

Nume / Prenume	FRUMOSU Elena
Adresă	Orașul Criuleni, MD 1408, raionul Criuleni, Republica Moldova
Telefon	(+373 248) 22323 (serviciu), 068022795
E-mail	frumosu.e@gmail.com
Naționalitate	Republica Moldova
Data nașterii	22.11.1968
Sex	Feminin

Educație și formare

Perioada	Prezent (2023)-2017
	Doctorandă
	Istoria românilor
Numele și tipul instituției de învățământ	USM, Școala doctorală Științe umanistice, str. Alexe Mateevici, 60, Chișinău.
	2017-2020
	Doctorat
	Istorie
	USDC Școala doctorală
	Bd. Ștefan cel Mare 1, or. Chișinău.

Perioada	Septembrie 1988- august 1993
Calificarea / diploma obținută	Licențiată în istorie
Disciplinele principale studiate / competențe profesionale dobândite	▪ Istoria ▪ Arhivistica (stagiul de practică) ▪ Pedagogia (stagiul de practică) ▪ Activități didactice

Numele și tipul instituției de învățământ	Universitatea de Stat din Moldova, str. Alexe Mateevici, 60 Chișinău,
---	---

Perioada Calificare/ diplomă obținută Disciplinele principale studiate /competențe profesionale dobândite Numele și tipul instituției de învățământ	Septembrie 2009- iulie 2014 Licențiată în drept ▪ Drept civil ▪ Drept penal ▪ Drept constituțional ▪ Drept internațional ▪ Jurisprudență Universitatea PERSPECTIVA INT Str. Alba Iulia 75
Perioada Calificare/ diplomă obținută Disciplinele principale studiate /competențe profesionale dobândite Numele și tipul instituției de învățământ / furnizorului de formare	Septembrie 2004- iulie 2005 Master în Managementul politic ▪ Management Politic ▪ Politici publice ▪ Politici europene ▪ Comunicare ▪ Politologie ▪ Procese de negociere ▪ Administrarea publică Școala de Studii Academice Postuniversitare „Ovidiu Șincai”, București, România.
Perioada Calificarea / diploma obținută Numele și tipul furnizorului de formare	Mai 2008 – decembrie 2010 ▪ Politici publice ▪ Strategii de dezvoltare culturală ▪ Analiza cost-benefici ▪ Ciclul de politici publice ▪ Managementul proiectului Fundația SOROS Moldova Str. Bulgara, 32, Chisinau.
Perioada Calificarea / diploma obținută Numele și tipul furnizorului de formare	2003-2004 Program de instruire „Evaluarea instruirii în Administrația Publică” Administrarea publică ▪ Ciclul politicilor publice ▪ Procesul legislativ ▪ Matricea logică ▪ Managementul proiectului Centrul Națiunilor Unite pentru Așezări Umane (Habitat)

Perioada	Cursuri de instruire în administrația publică Anii 1999, 2008, 2009, Planificare strategică ▪ Comunicare ▪ Monitorizare și evaluare ▪ Servicii publice																								
Numele și tipul furnizorului de formare	Academia de Administrare Publică Str. Ialoveni, 100, Chișinău.																								
Perioada	Stagiu de instruire Martie-aprilie, 2000 ▪ Istorie ▪ Discipline curriculare ▪ Metode de predare a istoriei în învățământul liceal ▪ Educație extra curriculară																								
Numele și tipul furnizorului de formare	Inspectoratul Școlar Brăila, România; Ministerul Educației, Tineretului și Sportului al Republicii Moldova																								
Alte competențe	Cunoașterea limbilor străine (conform Cadrului European Comun de Referință pentru cunoașterea unei Limbi) <table><tr><td>A1</td><td>A2</td><td>B1</td><td>B2</td><td>C1</td><td>C2</td></tr><tr><td>Limba engleză</td><td></td><td></td><td>+</td><td></td><td></td></tr><tr><td>Limba franceză-bine</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>Limba rusă-foarte bine</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr></table>	A1	A2	B1	B2	C1	C2	Limba engleză			+			Limba franceză-bine						Limba rusă-foarte bine					
A1	A2	B1	B2	C1	C2																				
Limba engleză			+																						
Limba franceză-bine																									
Limba rusă-foarte bine																									